T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE ÇOCUĞUN İHMAL VE İSTİSMARDAN KORUNMA HAKKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif KÖSESOY

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ANKARA, 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE ÇOCUĞUN İHMAL VE İSTİSMARDAN KORUNMA HAKKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif KÖSESOY

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

ANKARA, 2019

ONAY SAYFASI

Elif KÖSESOY tarafından hazırlanan "Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman Prof. Dr. Muharrem KILIÇ	AYBÜ Hukuk Fakültesi	
Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi H. Dilara Ağaoğlu Coray	Başkent Üni. Hukuk Fakültesi	
Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Şah Atay	Aksaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Tez Savunma Tarihi: 30.12.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 30.12.2019.

Elif KÖSESOY

TEŞEKKÜR SAYFASI

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yasam biçimi olarak algılamamı sağlayan, yüksek lisanstan bu yana her zaman beni destekleyen, takdir ve taltif eden bir öğrencisi olarak değil meslektaşı olarak gören, bana hep güvenen sayın hocam Prof. Dr. Muharrem KILIÇ'a teşekkür gönül borcumdur. Teze yaptıkları olumlu eleştirilerinden ötürü değerli jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Yeliz ŞANLI ATAY'a ve Dr. Öğr. Üyesi Hatike Dilara AĞAOĞLU CANAY'a da teşekkür ederim.

Bütün eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili anneme, babama ve kız kardeşlerime minnettarım. Ayrıca yüksek lisansa başlamama vesile olan ve tezin her aşamasında yardımıma koşan kuzenim St. Av. Hüseyin KÖSESOY'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak en gergin olduğum anlarda bile bana sabır gösteren, destek olan ve her fırsatta moral veren en iyi arkadaşım, dostum ve kıymetlim Av. Ali ÇINAR'a sonsuz teşekkür ediyorum. İyi ki var.

ÖZET

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı

KÖSESOY, Elif

Yüksek Lisans, Kamu Hukuku Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

Aralık 2019, 237 sayfa

Dünya genelinde çocukların büyük bir kısmı, her ortamda ihmale ve istismara maruz kalmaktadır. Sosyolojik ve küresel olgular şeklinde tarif edilen ihmal ve istismar eylemleri, çocuğun fiziksel ve zihinsel bütünlüğüne zarar vermekte ve çocukların haklarından yararlanmasını engellemektedir. Çocukları hak temelli koruma anlayışı ile hazırlanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun ihmal ve istismardan korunmasında taraf devletleri yükümlü tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı söz konusu yükümlülüklerin içeriğini ve kapsamını belirlemektir. Özellikle ihmal ve istismara karşı özel olarak korunması gereken çocuklara değinilerek, devletlerin bu konuda daha hassas olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmanın amacına ulaşması için çocuk, çocukluk ve çocuk hakları kavramsal ve tarihsel açıdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, Çocuk Hakları, Çocuk İstismarı, Çocuğun Şiddete Karşı Korunması, Dezavantajlı Çocuklar, İhmal, Pozitif Yükümlülükler.

ABSTRACT

Child's Right To Being Protected From Neglect and Abuse Within The Framework Of The United Nations Convention On The Rights Of The Child

KÖSESOY, Elif

Master, Department Of Public Law

Supervisor: Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

December 2019, 237 pages

The vast majority of children around the world are exposed to neglect and abuse in any stage. The acts of violence and abuse, which are described as sociological and global phenomena, harm the mental and physical integrity of the child and deprive them from enjoying their rights. The United Nations Convention on the Rights of the Child, which is written to protect children with an understanding of rights-based protection, imposes responsibility on state parties for the protection of children from all kinds of neglect and abuse. The aim of this study is to determine the content and scope of aforementioned obligations. Particularly, children who need special protection against neglect and abuse is mentioned and underlined that states should be more sensitive on this issue. In addition, the terms of child, childhood and the child rights have been conceptually and historically examined in order to achieve the aim of the study.

Keywords: Childhood, Child Rights, Child Abuse, Disadvantage Children, Neglect, Positive Obligations, Protection of Children Against Violence.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI ii
BEYAN iii
TEŞEKKÜR SAYFASI iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ xi
1. GİRİŞ 1
2. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMLARINA DAİR KURAMSAL ÇERÇEVE 5
2.1. Çocuk Kavramının Tanımlanması 5
2.1.1. Antik Çağ'da Çocuk Kavramı 5
2.1.1.1. Yunan Uygarlığında Çocuk 7
2.1.1.2. Roma Uygarlığında Çocuk 13
2.1.2. Orta Çağ'da Çocuk Kavramı 15
2.1.3. Rönesans ve Aydınlanma Dönemi Çocuk Kavramı 17
2.2. Tarihsel Bir Bağlamda Çocukluk İmgesi 21
2.2.1. Orta Çağ'da Çocukluk İmgesi 22
2.2.2. İslam Hukuku'nda Çocukluk İmgesi 24
2.2.3. Modern Dönemde Çocukluk İmgesi 26
2.2.4. Postmodern Dönemde Çocukluk İmgesi 29
2.3. Sosyolojik Açıdan Çocukluk Yaklaşımları 31
2.3.1. Aktif Çocukluk Yaklaşımı 34
2.3.1.1. Kabilesel Çocukluk Yaklaşımı 34
2.3.1.2. Azınlık Grubu Çocukluk Yaklaşımı 35
2.3.2. Pasif Çocukluk Yaklaşımı 36
2.3.2.1. Toplumsal Olarak Kurulmuş Çocuk Yaklaşımı 37
2.3.2.2. Toplumsal Yapısal Çocuk Yaklaşımı 37
3. ÇOCUK HAKLARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ 40
3.1. Çocuk Hakları Sözleşmesi Öncesinde Çocuk Hakları 41
3.1.1. Çocuk Hakları Kavramının Ortaya Çıkışı 41

3.1.2. Çocuk Haklarının İnsan Hakları Bakımından Önemi 49
3.1.3. Çocuk Haklarına İlişkin Temel Yöntemler 54
3.1.3.1. Çocuk Korumacılığı Yöntemi 56
3.1.3.2. Çocuk Özgürlükçülüğü Yöntemi 62
3.2. Çocuk Haklarının Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Güvenceye Kavuşturulması 67
3.2.1. Çocuk Hakları ile İlgili Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Dışındaki Uluslararası Standartlar 68
3.2.1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi 68
3.2.1.2. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 69
3.2.1.3. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi 71
3.2.1.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi 72
3.2.1.5. Avrupa Sosyal Şartı 75
3.2.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 76
3.2.2.1. Sözleşme'nin Genel Özellikleri ve İçeriği 77
3.2.2.2. Sözleşme'nin Amacı ve Denetim Sistemi 82
3.2.2.3. Sözleşme'nin Çocuk Tanımı 90
3.2.2.4. Sözleşme'nin Dayandığı Temel İlkeler 92
3.2.2.5. Sözleşme'nin Çocuk Hakları Sınıflandırması 105
3.2.3. Çocuk Haklarının Ulusal Mevzuatlarda Düzenlenmesi 117
4. ÇOCUĞUN İHMAL VE İSTİSMARDAN KORUNMA HAKKININ ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE DÜZENLENİŞİ 123
4.1. Çocuk İhmali ve İstismarı Olguları 124
4.2. Çocuk İhmalinin ve İstismarının Özel Görünüş Biçimleri 130
4.2.1. Çocuk İhmalinin Türleri 130
4.2.1.1. Fiziksel İhmal 131
4.2.1.2. Duygusal İhmal 133
4.2.1.3. Cinsel İhmal 135
4.2.1.4. Eğitimde ve Sağlıkta İhmal 136
4.2.2. Çocuk İstismarının Türleri 137
4.2.2.1. Fiziksel İstismar 137
4.2.2.2. Ekonomik İstismar 139
4.2.2.3. Duygusal İstismar 141
4.2.2.4. Cinsel İstismar 142

4.3. Bir Çocuk Hakkı Olarak İhmal ve İstismardan Korunma 160
4.3.1. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne İhmal ve İstismar Olguları Bakımından Genel Bir Bakış 161
4.3.1.1. Sözleşme'nin Cinsel İstismara Yönelik Özel Düzenlemesi 165
4.3.1.2. Sözleşme'ye Göre Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunmasında Taraf Devletlerin Yükümlülükleri 167
4.3.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokollerde Çocuk İhmalinin ve İstismarının Ele Alınması 178
4.3.3. Denetim Organı Olarak Çocuk Hakları Komitesinde Çocuk İhmalinin ve İstismarının Ele Alınması 181
4.3.3.1. Genel Yorum Usulünde İhmal ve İstismar Konusunun Ele Alınması 182
4.3.3.2. Raporlama Usulünde İhmal ve İstismar Konusunun Ele Alınması 188
4.3.4. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Bağlantılı Kararlarında Çocuk İhmalinin ve İstismarının Ele Alınması 191
4.3.4.1. C.A.S. ve C.S. v. Romanya 191
4.3.4.2. Siliadin v. Fransa 193
4.3.4.3. O-Keeffe v. İrlanda 194
4.3.4.4. G.U. v. Türkiye 195
4.3.4.5. Söderman v. İsveç 196
4.4. İhmale ve İstismara Karşı Özel Olarak Korunması Gereken Çocuklar 197
4.4.1. Özel Olarak Korunması Gereken Çocuk Kavramı 198
4.4.2. Özel Olarak Korunması Gereken Çocukların İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı 201
4.4.2.1. Kız Çocukları 202
4.4.2.2. Engelli Çocuklar 203
4.4.2.3. Silahlı Çatışma Ortamındaki Çocuklar 204
4.4.2.4. Mülteci, Sığınmacı veya Yerinden Edilmiş Çocuklar 205
4.4.2.5. Sokakta Çalışan ya da Yaşayan Çocuklar 206
4.4.2.6. Azınlık ya da Yerli Halkların Çocukları 207
4.4.2.7. Suça Sürüklenen Çocuklar 209

5. SONUÇ..... 210
6. KAYNAKÇA 216

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ü.E.B.D.	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi
A.Ü.H.F.D.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜ. SBF.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
bkz.	: Bakınız
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.E.Ü.H.F.D.	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
G.Ü.H.F.D.	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜSBEED	: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
M.Ü.H.F.HAD.	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuki Araştırmalar Dergisi
md.	: Madde
MHB	: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni
No.	: Numara
para.	: Paragraf
s.	: Sayfa

S.Ü.H.F.D.	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
ss.	: Sayfa Sırası
sy.	: Sayı
TBB.	: Türkiye Barolar Birliği
U.Ü.H.F.D.	: Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
vd.	: Ve devamı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan

1. GİRİŞ

İnsan Hakları kuramı içerisinde yeni bir hak kavramlaştırması şeklinde ortaya çıkan çocuk hakları, oldukça yeni ve tartışmalı bir alandır. Yeni olması ile kastedilen çocuğun hak sahibi olup olamayacağının ancak 20. yüzyılda dile getirilmesidir. Çocuk haklarının, tartışmalı bir alan olarak nitelendirilmesi ise insan hakları konusunda bile henüz uzlaşılmış bir anlayışın yerleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Kimlerin insan haklarına ne ölçüde sahip olacağının ya da olduğunun hala tartışıldığı bir çağda, çocukların hak öznesi olarak herkesçe kabulü zor görünmektedir.

Çocuğun hak öznesi olma mücadelesi, tarihsel bir arka plana sahiptir. Geçmişten günümüze çocuğu tanımlama ve anlama biçimleri her dönemde farklılık arz etmiştir. Kimi zaman bir eşya statüsünde olan çocuk, kimi zaman minyatür bir yetişkin kimi zaman da ilk günahın taşıyıcısı olarak tanımlanmıştır. Bugün hala çocuğun kim olduğu sorusuna net bir cevap verilememektedir. Çocuğun tanımlanmasındaki zorluk, çocukluğun tanımlanmasında da hissedilmiştir. Ancak çocukluğun keşfi de çocuk hakları gibi geç olmuştur.

Uluslararası Sözleşmelerle deklare edilen ve devletlerden gerçekleştirmeleri istenen insan haklarının tüm insanlar için geçerli olduğu varsayılmaktadır. Tüm insanların kapsamına çocukların da dâhil olacağı aşikârdır. Hal böyle iken ayrı bir alan olarak çocuk haklarına neden ihtiyaç duyulduğu, çocuğun ve çocukluğun tarihselliğinde gizlidir. Çocuk tarihin pek çok döneminde insan onuru ile hiçbir şekilde bağdaşmayan muamelelerin konusunu teşkil etmiş, en kötü koşullarda yaşamaya ve çalışmaya terkedilmiştir. Ancak bu güç koşullara mahkûm edilme her çocuk için söz konusu olmamış, çocuğun cinsiyeti ve ait olduğu ekonomik sınıf bu noktada belirleyici olmuştur. Yoksul aile çocukları, her yönden tamamen korumasız iken; üst ve orta sınıf ailelerin çocukları fazla ilginin ve korumanın odağında yer almıştır. Kız çocukları ise ikincil birey olarak görülmüştür. Çocuğun sevgi nesnesi olması ile kötü muameleye maruz kalması arasında esasında pek bir ayrım bulunmamaktadır. Zira her iki durumda da çocuk, çocuk olduğu için değer görmemektedir.

Çocuğun çocuk olma hakkına sahip olması gerektiğinin yüksek sesle dile getirildiği ilk uluslararası girişim Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulüdür. Dünya ülkelerinin neredeyse tamamı tarafından onaylanan Çocuk Hakları Sözleşmesi, insan

haklarını çocuklar özelinde yeniden ele alan ve bu çerçevede çocuklar için geniş bir hak listesi sunan belge niteliğini haizdir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuklar için şemsiye haklar olarak nitelendirilen bazı genel ilkelerin yanında; çocuğun kişisel, sosyal, kültürel ve katılım haklarına yer vermiştir. Sözleşme'de genişçe ifadesini bulan hak listesi ise koruma veya korunma haklarıdır. Sözleşme ile çocuğun hak temelinde yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılmasından, ekonomik sömürüden, uyuşturucu ve benzeri maddelerden, cinsel sömürüden, her türlü şiddetten ve sömürünün tüm biçimlerinden korunması amaçlanmıştır. Kuşkusuz, tüm koruma veya korunma hakları çocuklar için ayrı bir önemdedir ve bu hakların tümü çok yönlü bir incelemeyi gerektirmektedir. Ancak çalışmanın bir tez niteliğinde olması, tüm hakların incelenmesini olanaksız kılmaktadır. Bu sebeple çalışma Sözleşme'de düzenlenen "çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkı" ile sınırlandırılmıştır.

Çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkı, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin tüm hak kategorileriyle bağlantılıdır. Fiziksel ve zihinsel bütünlüğe zarar veren ihmal ve istismar eylemleri, çocuğun haklarından yararlanmasını sekteye uğratmaktadır. Bugün dünya genelinde pek çok çocuk, hayatının belli bir döneminde ya da hâlihazırda ihmal ve istismara maruz kalmaktadır. Etkileri ve yaygınlığı bu kadar geniş olan eylemler karşısında sorumluluğun kime ait olacağı sorusu gündeme gelmektedir. Hiç şüphesiz insan haklarının muhatabının devlet olması, çocuk haklarının da muhatabının devlet olmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim Çocuk Hakları Sözleşmesi de bu şekilde kaleme alınmıştır.

Devletlerin çocuğu ihmal ve istismara karşı koruma yükümlülüğünün olduğu kabul edildiğinde; bu korumanın nasıl ve ne şekilde olacağının sınırları yine Sözleşme ile çizilmiştir. Çalışmamızın amacı da çizilen bu sınırı incelemek ve irdelemektir.

Çocukları ihmal ve istismara karşı korumanın nasıl ve ne şekilde olması gerektiğinin tespiti için öncelikle çocuk ve çocukluk kavramlarından çağlar boyu ne anladığımızın belirlenmesi gerekecektir. Bu konuya değineceğimiz çalışmamızın ilk bölümünde, sırasıyla çocuğun ve çocukluğun tanımlanması sorununa tarihsel veriler ışığında cevap verilmeye çalışılacaktır. İlk çağdan modern denilebilecek çağa kadar çocuğun toplumdaki konumunun geçirdiği değişimin anlaşılması için değişimin nedenleri ve sonuçları yine ilk bölümde izah edilecektir. Modern bir kavram olarak nitelendirilen çocukluk da tarihsel bir mirasa sahiptir. Sürekli bir gelişim ve dönüşüme müsait olan çocukluğun sosyolojik ve göreceli bir kavram

olduğunu ortaya koymak için, öncelikle tarihsel bağlamına bakılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde çocukluğa dair kuramsal çerçeve, çocukluk sosyolojisine değinilerek çizilmiştir. Çerçevenin bu şekilde çizilmesi iki sebebe dayandırılabilir. Birincisi, çalışmamızın konusunu teşkil eden ihmal ve istismar eylemlerinin bütün toplumlarda her zaman var olmasıdır. İkincisi, çocuğun ihmal ve istismardan korunması için gereken somut adımların devletlerin sosyolojik gerçekliklerinden ayrı düşünülemeyeceğidir. Özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi ile de uyumlu olan yeni çocukluk sosyolojisi yaklaşımlarını açıklayacağımız birinci bölümde, çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkına kuramsal alt yapı oluşturulacaktır.

İkinci bölümde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne dair detaylı bilgiler verilmeden önce çocuk haklarının yeni bir hak kavramlaştırması şeklinde nasıl doğduğu açıklanacaktır. Bu kapsamda açıklamalara hak kavramının tanımlanması ile başlanılacaktır. Devamında çocuklara hak temelli yaklaşımın hukuki zemini oluşturan insan haklarına değinilecek ve en nihayetinde çocukların hak öznesi olma serüveni irdelenecektir. Şüphe yok ki çocuk hakları hareketinin doğuşuna vesile olan insan haklarının, çocuk hakları ile ilişkisi tek taraflı değildir. Bu ilişkinin tek taraflı olmadığının ispatı için çocuk haklarının insan hakları bakımından önemi dile getirilecektir.

Günümüzde çocuğun ihmal ve istismardan korunmasında çoğunlukla hak temelli yaklaşım benimsenmektedir. Çalışmamızın adından da anlaşıldığı üzere biz de bu yaklaşımı benimsemekteyiz. Ancak hak temelli yaklaşımda da zamanla farklı yöntemler ortaya çıkmıştır. Çocukların korunmasının mı yoksa özgürlüğünün mü öncelikli olduğu tartışmasından zuhur eden bu yöntemler de eleştirel bir bakış ile ikinci bölümde ele alınacaktır.

Çocuk hakları, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde özel olarak düzenlenmeden önce pek çok uluslararası sözleşmede sınırlı da olsa atıf yapılan bir hak kategorisi olmuştur. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu sözleşmeler, ayrıntısına girilmeden sadece çocukları ilgilendiren boyutlarıyla incelenecektir. Çocuk hakları için milat niteliğinde sayılabilecek Çocuk Hakları Sözleşmesi ise, çok boyutlu bir incelemeye tabi tutulacaktır. Bu incelemede Sözleşme'nin hazırlanma amacından, dayandığı ilkelerden, hak kategorilerinden ve daha birçok özelliğinden bahsedilecektir. Son olarak ikinci bölüm uluslararası çocuk hakları düzenlemelerinin, ulusal mevzuatlar aracılığıyla hayata geçirilip geçirilmediğinin

izahıyla tamamlanacaktır.

Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölümde, tanımı hem tarihsel veriler ile hem de uluslararası sözleşmelerle açıklanan çocuğun koru(n)ma haklarından biri olan ihmal ve istismardan korunma hakkına yer verilecektir. Hakkın içeriğinde olumsuzlanan ihmal ve istismar eylemleri, görünüş biçimleri bakımından çeşitlilik gösterdiğinden; her bir görünüş biçimi ayrı ayrı ele alınacaktır.

Çocukların ihmal ve istismarın tüm görünüş biçimlerine karşı hak temelli korunması gerekliliği, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. ve 34. maddelerinde düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler üçüncü bölümün alt başlıklarında irdelenecektir. Ancak bu irdelemenin Sözleşme'nin diğer maddeleri ile bağlantı kurularak yapılması amaçlanacaktır. Özellikle çocukların ihmal ve istismardan korunma hakkı ile doğrudan bağlantılı olan ihmal ve istismar mağduru çocuğun rehabilitasyon hakkı çalışmamızın amacına ulaşması bakımından üzerinde ısrarla duracağımız bir haktır.

Çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkının güvencelenmesinde devletlerin yükümlülükleri hem Sözleşme metni hem de Sözleşme'nin denetim organı olan Çocuk Hakları Komitesi raporları ve genel yorumları ile belirlenmiştir. Üçüncü bölümde tüm ülkelerin bu hakka ilişkin raporlarına yer verememekle beraber; önem arz eden belli başlı sorunlarda ülkelere gönderme yapılacaktır.

Bireysel başvuru yolu ile insan haklarının ihlal edilip edilmediğini inceleyen İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, çocuklara yönelik geniş bir karar içtihadına sahiptir. Bazı kararlarında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne açıkça atıfta bulunan Mahkeme, bazı kararlarında dolaylı yoldan Sözleşme hükümlerine değinmektedir. Mahkeme'nin çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkına ilişkin bazı kararlarına yakından bakılması, devletin yükümlülüklerinin somutlaşması bakımından faydalı olacaktır. Kararların seçilmesinde sadece konuyu aydınlatmadaki önemleri dikkate alınmış, başkaca bir kıstas aranmamıştır.

Üçüncü bölümün son başlığında ise özel olarak korunması gereken çocuklardan ve bu çocukların ihmal ve istismardan korunma haklarından bahsedilecektir.

2. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMLARINA DAİR KURAMSAL ÇERÇEVE

Çocuğun ihmale ve istismara karşı neden ve ne şekilde korunmasının gerekliliği hususunun anlaşılabilmesi için öncelikle çocuk ve çocukluk kavramlarının tanımlanması gerekir. Çocuk ve çocukluk kavramları tanımlanmadan ve bu kavramların tarihsel gelişimi incelenmeden Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde konunun ele alınması, bu çalışmanın amacına ulaşmasına engel teşkil edecektir.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle çocuk ve çocukluk kavramlarının günümüze kadar geçirdiği değişim ve gelişim ele alınacaktır. Daha sonra ise bu kavramların hâlihazırda hukuksal açıdan nasıl nitelendirildiği incelenerek, bu nitelendirmenin çocuk koruma sistemine etkisi izah edilecektir.

2.1. Çocuk Kavramının Tanımlanması

Tarihsel gelişim ve değişim içerisinde çocuk kavramı çeşitli tanımlamalara tabi tutulmuştur. Bu tanımlamalar üzerinden çocuğun toplum içindeki konumu belirlenmiş ve çocuğa konumuna göre değer atfedilmiştir. Tanımlama çabalarında esas ayrım çocuk algısının doğal bir gerçeklik olup olmadığı noktasında ortaya çıkmaktadır. Çocuğun doğal bir gerçeklik olarak görülmesi ve bunun neticesinde bir hak öznesi olarak ele alınması modern döneme özgü bir anlayıştır. Bu anlayışın izahatına geçmeden önce Antik Çağ'dan günümüze kadar çocuğu toplum içerisinde konumlandırma çabalarına göz atmak gerekmektedir.

2.1.1. Antik Çağ'da Çocuk Kavramı

İlk Çağ olarak da bilinen Antik Çağ, yazının bulunmasından Ortaçağ'a kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu çağa ait günümüze kadar ulaşmış belgelerin yetersizliği çocuğa dair bilgilerin de sınırlı olmasına sebebiyet vermektedir. Ancak baştan ifade etmek gerekir ki antik çağda çocuk algısı, her toplumun kendine özgü ekonomik, kültürel ve siyasi koşullarının gölgesinde şekillenmiştir. Göçebe bir hayat sürdüren ilkel toplumların yerleşik hayata geçmesi ile birlikte kendisine sorumluluk alma misyonu yüklenen çocuk, her kültür ve medeniyette farklı anlamlar ihtiva etmiştir. Bugünün çocuk algısını derinden etkileyen

Antik Yunan ve Roma Uygarlıklarına ayrıntılı olarak bakmadan önce, diğer İlk Çağ uygarlıklarında çocuğun durumuna bakmak faydalı olacaktır.

Antik Çağda yazılı tarihin başlangıcı olarak kabul edilen Sümer Uygarlığında çocuğun anne ve baba için bir yatırım aracı olarak görüldüğünü ve çocuk sayısının artmasıyla anne ve babanın ölümden sonraki yaşamının iyi olacağına inanıldığını söylemek mümkündür.[1] Dönemin destanlarında ve yasalarında çok net bir şekilde görülen bu inanç, Babil Uygarlığında da bulunmaktadır. Babil uygarlığında aileler çocuğa düşkündü ancak çocuk sayısının sınırlı tutulmasına da özen göstermişlerdir. Her iki uygarlıkta da ailelerin çocuğa düşkün olmasının altında yatan temel sebep, çocuğun yüklendiği ya da yüklenmek zorunda kaldığı sorumluluklardır. Özellikle erkek çocuklar aileleri için çalışmak, ailelerini dinlemek, onlara saygı göstermek, güç durumda kaldıklarında onları yanlarına almak, öldüklerinde cenaze törenlerini yapmak ve onlar için tanrılara sunularda bulunmak mecburiyetindeydiler. Sorumluluklarını yerine getirmeyen çocuklar için ise yasalar ile çok katı cezai hükümler getirilmiştir. Aile dışında çocuğun okula ve öğretmenine karşı da benzer sorumlulukları bulunmaktaydı. Çocuğun okuldaki her olumsuz davranışı, tembelliği ve kuralları ihlal etmesi şiddet görmesi ile sonuçlanmaktaydı.[2] Söz konusu sorumlulukların tümü bu uygarlıklarda çocuğun aile ve toplum için teminattan öte bir anlam ifade etmediğini göstermektedir.

Antik Çağ Uygarlıklarında kölelik uygulaması oldukça yaygındı. Çocukların köle olarak satılması ise neredeyse bütün uygarlıklarda rastlanılan bir durumdu. Özellikle Hint, Çin, Sümer, Babil, Mısır gibi uygarlıklarda babanın çocuk üzerindeki mutlak hâkimiyeti onların köle olarak satılmasına cevaz vermekteydi. Çocuklar babalarına karşı geldiklerinde veya babalarını reddettiklerinde ya da borç karşılığında köle olarak satılma tehlikesini yaşamaktaydılar. Bunun dışında çocukların, dini inançlar nedeniyle tapınaklara köle olarak verilmesi bir gelenekti.[3] Kölelik kurumu, çocuğun bir eşya statüsünde görüldüğünün en somut göstergesidir. Ancak ister maddi imkânsızlıklar sebebiyle ister dini inançlar gereği olsun, çocuğun yeri geldiğinde ailesi tarafından kolayca köle olarak satılması insan onuru ile bağdaşmamaktadır.

Antik Çağ'da doğmamış ya da yeni doğmuş çocukların yaşamlarına son verildiğine

[1] Özarslan Dikmen, Aylin, *Çocuk ve Çocukluk Sosyolojisi*, Resse Yayınları, İstanbul 2016, s. 34.
[2] Erkanal, Hayat, "Eski ÖnAsya'da Çocuk", (yay. haz. Bekir Onur), (3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 16-18 Ekim 2000, Ankara), *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk Bildiri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s.121-122.
[3] Bozkurt, Gülnihal, "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *A.Ü.H.F.D.*, c. 38, sy. 1, 1981, ss. 65-103, s. 70-75.

dair örnekler de bulunmaktadır. İranlılar iktidar hırslarından dolayı doğmamış çocuklarının yaşam haklarını ellerinden alırken; Araplar yeni doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekteydiler. Yine devletler arasındaki savaşlarda da çocuklar odak noktasıydı. Dehşet verici yöntemlerin kullanıldığı toprak ve yönetim mücadelelerinde çocukların yaşam hakkının hiçbir önemi bulunmamaktaydı.[4] Çocuk, bu uygarlıklarda hayatta kalma hakkı bile kendisine tanınmamış konumda yer almaktadır.

Çocuğun Antik Çağ Uygarlıklarında çoğunlukla olumsuz uygulamalara konu olması, olumlu olarak addedilebilecek uygulamaların olmadığı anlamına gelmemelidir. Bugün bile çocuğun siyasi yönetime katılımından bahsetmek zor iken; bazı İlk Çağ uygarlıklarında çocukların yönetime dâhil olduğu bilinmektedir. Nitekim çocuğa verdiği önem ile diğer uygarlıklardan daha iyi olduğu kabul edilen Mısır'da küçük çocukların ülkeyi yönettiği dönemler bulunmaktadır.[5] Siyasi yönetime katılım dışında çocuklar için olumlu sayılabilecek bir uygulama da evlat edinmedir. Birçok Antik Çağ Uygarlığından farklı olarak Mısır'da ailenin soyunu devam ettirme düşüncesi ile evlat edinilmekteydi ve evlat edinilen çocuklar, ailenin diğer bireylerinden ayrı görülmeyip tüm haklarından faydalanabilmekteydi.[6] Aile büyüklerinin desteğiyle bile olsa çocuklara yönetimde söz hakkı tanınması, evlat edinmenin hoşgörü ile karşılanması ve evlat edinilen çocuklara tüm haklarından faydalanabilme imkânı verilmesi Antik Çağ'a göre dikkate değer bir husustur.

2.1.1.1. Yunan Uygarlığında Çocuk

Antik Çağ Uygarlıklarından biri olan Yunan Uygarlığı, çocuk açısından günümüzde hala izlerine rastlayabileceğimiz uygulamalara sahiptir. Diğer İlk Çağ uygarlıklarının aksine Yunan Uygarlığına ait daha çok yazılı metnin olması, çocuğun konumunu anlamayı kolaylaştırmaktadır. Yunan kültüründe çocuğun konumuna bakmadan önce bu kültürün habercisi olan Girit Uygarlığının çocuk anlayışına bakmak gerekmektedir. Girit uygarlığında çocuk diğer İlk Çağ uygarlıklarında olduğu gibi yaşamın, yenilenmenin ve insan soyunun devamının bir göstergesi olarak kabul edilmekteydi. Bu kabulün bir yansıması olarak çocuk, tanrısal çocuk veya genç tanrı gibi ifadelerle betimlenmekteydi.[7] Tanrı ile özdeşleşecek

[4] Erdemir, Hatice; Erdemir, Halil "Antikçağ 'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek", *Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı II. Cilt,* MÇD Yayınları, Ankara 2012, s. 651-652.
[5] Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara 2003, s. 46.
[6] Erdemir, Hatice; Erdemir, Halil "Antikçağ 'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek", 654-656.
[7] Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2007, s. 24.

şekilde betimlenen çocukların zaman zaman olumsuz uygulamalara maruz kaldığı da Girit Uygarlığına dair bilinen ayrı bir gerçektir. Özellikle dini törenlerde çocuklar, tanrılara kurban edilmekteydi.[8] Mitolojinin ve dini törenlerin fazlasıyla önemsendiği bir kültürde, çocukların kimi zaman tanrı kimi zamanda tanrılara adanan kurbanlar olarak görülmesi çocuğun toplum içerisinde tam anlamıyla benimsenmediği şeklinde yorumlanabilir.

Yunan Uygarlığının, Girit Uygarlığına benzeyen yönleri bulunmakta ise de pek çok yönüyle farklılıklar arz etmektedir. Girit Uygarlığında ve diğer uygarlıklarda olduğu gibi Antik Yunan'ın çocuk algısı da toplumun sosyal ve siyasal yaşamda kadına ve erkeğe biçtiği rol ile doğrudan bağlantılıdır. Giritli kadınlar toplumda aktif olarak yer almaktaydılar ve özgürdüler. Ancak Klasik Yunan toplumunda bunun tersi bir durum söz konusuydu. Yunanlı kadınların toplum içerisindeki görevleri çocuk sahibi olmak, ev işlerini yerine getirmek ve erkeğe itaat etmek olarak belirlenmişti. Yunanlılar için evlilik kurumu oldukça yüce bir kurumdu. Evliliğin yüceltilmesinde hiç şüphesiz çocuk sahibi olmanın etkisi büyüktü. Yunanlılar çocuk sahibi olmayı toplumun temel birimi olan aile için son derece önemli görmekteydiler. Öyle ki kadınların değer görmesi ve önemsenmesi, çocuk sahibi olmalarına bağlıydı.[9]

Kadınların Yunan'da erkeklere göre ikincil planda olması kız çocukları ile erkek çocuklarının toplumda farklı şekilde konumlanması ile sonuçlanmıştır. Çocuk, Yunan toplumunun önemli bir parçasını teşkil etmektedir ancak çocuğun cinsiyeti bu önemin derecesinin belirlenmesinde temel faktördü. Cinsiyete biçilen değer o kadar fazlaydı ki, kadının erkek çocuk doğurması onun için artı bir ayrıcalık olarak kabul görmekteydi. Kız çocukları ile erkek çocukları arasında ayrımın yapıldığı ilk olarak erginliğin kazanılması hususunda görülmektedir. Antik Yunan'da erkekler on sekiz yaşını doldurmakla, kızlar ise evlenmekle ergin sayılmaktaydı. Ergin olması evlenme şartına bağlanan kız çocuğu, babasının ya da evlenmesi durumunda eşinin gözetimi altında tutulmaktaydı.[10]

Kız çocukları ile erkek çocukları arasında ayrımın netleştiği başka bir alan ise eğitim konusundadır. Yunan toplumunda asıl olan erkek çocuklarının eğitimiydi. İyi bir yurttaş olabilmek için erkek çocukları özenle eğitilmeliydi. Eğitimde, cinsiyete bağlı bir ayrımın yanında sınıfsal bir ayrım da mevcuttu. Özellikle eğitimin ücretli olması, erkek çocukların

[8] Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 96.
[9] Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, s. 38-41.
[10] Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 210.

eğitiminde de varlıklı ailelerin öncelikli olduğunun göstergesidir.[11] Kız çocuklar sadece, bir evi idare edebilecek ve basit hesapları yapacak kadar eğitilmekteydi. Buna karşın soylu ailelerin kız çocuklarının daha ileri bir eğitim gördüğü de bilinmektedir.[12]

Antik Yunan toplumunda miras hususunda da erkek çocukları ile kız çocukları arasında bir ayrım yapılmaktaydı. Babanın ölümünden sonra kalan miras, sadece erkek çocukları arasında paylaştırılmaktaydı. Babadan kalan arazinin erkek çocukları arasında eşit paylaşılması ve kız çocuklarına mirastan hiçbir şekilde pay verilmemesi, klasik bir Yunan geleneğiydi.[13] Hatta bu gelenek o kadar çok benimsenmişti ki, kıza eşinden geçen mirasın aile içerisinde kalması için kız çocukları en yakın erkek akrabaları ile evlendirilmekteydi.[14] Kız çocuklarının erkek çocuklara göre yaşamın her alanında ikincil görülmesi; erkek çocukların soyu devam ettirme ve kız çocuklarının erkek çocuklardan daha az güçlü ve yetenekli olduğu düşüncesi ile açıklanmıştır.[15]

Sınıfsal ve cinsiyete dayalı bir toplum yapısının olduğu Antik Yunan'da çocuğa bakış açısında olumsuz addedilebilecek bir uygulama da, babaya çocuğunu terk edebilme hakkının tanınmış olmasıdır. Baba, istemediği, bakma imkânının olmadığı veya hastalıklı, engelli ya da kız çocuğa sahip olduğu durumlarda çocuğunu terk edebilmekteydi.[16] Böylesi bir uygulama baba figürünün çocuk için en temel hak olan yaşam hakkı hususunda dahi son derece belirleyici olduğunu göstermektedir.

Çocuğa bakış açısında farklı bir anlayışa sahip olan Sparta'da, çocuklar Sparta'ya ait kabul edilirdi ve çocukların yetişmesi babanın gözetiminden ziyade devletin sorumluluğundaydı. Sparta'da her şeyin ortak olduğu bir devlet düzeni öngörülmüştür. Bu devlet düzeninde çocuklar da ortak görülmekteydi ve çocuk eğitimi devlet eliyle sağlanmaktaydı.[17] Çocuklar için sosyalleşme süreci, çok erken yaşta çocuğun ailesinden alınıp askeri bir eğitim almaya götürülmesiyle başlamaktaydı.[18] Askeri disipline ayrı bir önem veren Spartalılara göre çocuklar; cesur, güçlü, yasaya itaatkâr, devlete adanmış çocuk

[11] Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk,* s. 72-73.
[12] Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk,* s. 75.
[13] Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 125.
[14] Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 210.
[15] Bu yöndeki düşünce için bkz: Platon, *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu; M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2010, s. 157-158, 455e, 456b.
[16] Erdemir ve Erdemir, "Antikçağ 'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek", s. 645-647.
[17] Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu; Vedat Günyol), Çan Yayınları, İstanbul 1967, s. 16-17.
[18] Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 207.

askerlerdir. Klasik Yunan Uygarlıklarından farklı olarak, kız çocukları da askeri bir eğitime tabi tutulurdu. Devletin devamlılığını sağlamak için hem erkek hem de kız çocukları için uygulamalı askeri eğitim zorunluydu. Hiç kuşkusuz, çocukların küçük yaşlardan itibaren askeri bir eğitime tabi tutulması ve birer askeri figür veya çocuk asker olarak görülmesinin altında, diğer sınıflara karşı yürütülen üstünlüğü koruma amacı yatmaktadır. Bunun dışında Sparta'da çocuğa yaşam hakkı tanınmasına karar verenin resmi bir konseyin olmasının askeri düzene de yansıdığı ve bu yönde askerlik yapamayacak durumdaki çocukların devlet eliyle öldürüldüğü bilinmektedir. Devletin devamlılığını sağlayamayacak çocukların yaşaması hem devlet hem de çocuk için faydasız görülmekteydi.[19] Sparta toplumunda devletin güvenliğinin öncelikli olması, güvenliği sağlayamayacak ya da hastalıklı ve engelli çocukların öldürülmesi ve bundan rahatsızlık duyulmaması çocukların birey olarak değerinin anlaşılmadığının açık bir kanıtıdır.

Antik Yunan'da çocuğun konumunun belirlenmesi için Platon ve Aristoteles gibi Antik Çağ filozoflarının düşüncelerine de değinmek gerekmektedir. Platon, ideal bir devlet düzenine ulaşmanın yollarını aradığı Devlet kitabında, çocukları iyi bir yurttaş olmanın ilk basamağı olarak görmektedir. Sınıfsal toplum yapısını savunan Platon, çocukların bu sınıfsal yapıdaki düzene göre yetiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.[20] Ona göre çocuklar akıldan yoksun, bilgisiz, çok hareketli ve canlı olmalarından dolayı kendi yaşamlarını idame ettirebilecek pozisyona gelene kadar yetişkinlerin gözetimi altında tutulmalıdır.[21] Çocuklara kadınlara olduğu gibi müşterek bakılacaktır. Başka bir ifade ile devlet, kadın ve çocuk ortaklığı üzerine inşa edilmelidir.[22] Çocuklara yönelik korumacı bir anlayışa sahip olan Platon, çocukları hak öznesi olarak görmekten yana gözetim altında tutulması gereken bir nesne olarak ele almaktadır. Çocukların sürekli gözetimini ve eğitimde fiziksel cezayı savunan Platon, bunu "Yasalar" adlı son çalışmasında anayasal bir kural olarak belirtmektedir. Yunanlı düşünür aynı eserinde çocukların eğitimi için fiziksel cezanın gerekli olduğunu ifade etmektedir.[23] Platon'a göre çocukların eğitilmesi meselesi yasa koyucunun ilgilenmesi gereken en önemli meseledir. Bu sebeple yasa koyucu, çocuk eğitiminin ikinci yere ya da yan işler arasına konmasına izin vermemelidir. Çocuklarla ilgilenecek olan kişiyi de seçmekle görevli olan yasa koyucu, yurttaşlar arasında her açıdan en erdemli kişiyi

[19] Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, s. 39 vd.
[20] Platon, *Devlet*, s. 120, 423d.
[21] Platon, *Devlet*, s. 142, 441b.
[22] Platon, *Devlet*, s. 142, 461e.
[23] Platon, *Yasalar*, (çev. Candan Şentuna, Saffet Babür), Kabalcı Yayınevi, 3. Basım, İstanbul 2007, s. 266, 794e.

seçmeli ve onu elden geldiğince çocukların başında yönetici olarak görevlendirmelidir.[24] Platon'un çocuğa bakış açısı, içinde bulunduğu toplumun sınıfsal yapısı ile oldukça uyum içerisindedir. Zira Yunan toplumunda yurttaşlık bile zor kazanılan bir statüydü. Hal böyle iken çocukların yurttaş olduğundan bahsetmek imkânsızdır. Platon'un ideal devletinde çocuk, siyasi devamlılığın bir aracıdır ve bu devamlılığın sağlanması için çocuğun yetişkin himayesinde olması zorunludur. Sonuç olarak Platon'un, çocukların ebeveynlerinden farklı özelliklere sahip olabileceğini göz ardı ettiğini, sadece aile ve devlet ekseninde bir çocuk anlayışı benimsediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Aristoteles'in çocuklara yönelik düşünceleri pek çok yönden Platon ile benzerlik taşımaktadır. Ancak öncelikle belirtmek gerekir ki Aristoteles, çocukların ortaklığı fikrine çok sert bir şekilde karşı çıkmıştır ve bunu ideal bir devlet için tehlikeli görmüştür.[25] Ona göre çocuk, sitenin yani bugünkü anlamda Devlet'in temel unsuru olan ailenin bir ferdidir ancak akıldan yoksun olduğundan dolayı tercih yapamaz ve isteklerine göre yaşar. İsteklerine göre yaşayan çocuk, sürekli olarak isteklerde bulunur ve isteklerinin yerine getirilmesiyle dahi taleplerini sonlandırmamaktadır. Bu noktada çocuğun yönlendirilmesi son derece önemlidir. Eğer bir çocuk başkası tarafından yönlendirilmezse ya da söz dinlemezse davranışlarında aşırıya kaçacaktır. Aşırılığın önüne geçilmesi ancak çocukların, kendilerini eğitenlere itaati ile mümkündür.[26]

Aristoteles'in felsefesinde erdem kavramı son derece önemlidir. Erdemli bir yaşam sürdürme, insanları diğer canlılardan ayıran temel özelliktir. Erdemli fiillerde bulunma bakımından çocukları ele alan Aristoteles, henüz gelişmekte olan çocukların erdeminden söz edilemeyeceğini, çocuğun ancak büyürken ona yardımcı olan eğitmenine göre erdeminin şekillendiğini düşünmektedir.[27] Bulunduğu sınıflı ve cinsiyetçi toplum yapısından etkilenen Aristoteles, çocukların erdem sahibi olmaması nedeniyle eğitilmeleri gerektiğini ve bu eğitimin de kadından/anadan ziyade erkek/baba tarafından verilmesini savunmaktadır. Bu yöndeki tezini ise devlet yönetimi ile ev yönetimi arasında paralellik kurduğu ilişkiye dayandırmaktadır. Ev yönetiminde efendi-köle, karı-koca ve baba-çocuk olmak üzere üç ilişki biçiminden bahseden Aristoteles, özgür insanın köleden, erkeğin kadından, babanın oğlundan üstünlüğünü doğal görmektedir. Üstünlükte esas alınan kıstas ise düşünme

[24] Platon, *Yasalar*, s. 232-233.
[25] Aristoteles, *Politika*, (çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 53.
[26] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 48, 79.
[27] Aristoteles, *Politika*, s. 47.

yeteneğidir. Kölede hiç olmayan düşünme yeteneği kadında vardır ancak kadın bu yeteneği kullanamamaktadır. Çocukta ise düşünebilme yeteneği henüz gelişmemiştir.[28] Aristoteles, erkeklerin düşünme yeteneğinin kadınlara göre daha gelişmiş olduğunu ileri sürerek erkeği tüm ilişkilerde egemen kılmaktadır. Ona göre erkek yönetmeye kadından daha çok uygundur. Yöneten ve yönetilen şeklindeki doğal bir düzende erkek ve kadın arasındaki üstünlük ilişkisi asla değişmez. Onun düşüncesinde baba, sadece eşi üzerinde değil çocuğu üzerinde de mutlak yönetim hakkına sahiptir. Bu yönetim kralca bir yönetimdir, ortada hem sevgi vardır, hem de yaş bakımından üstünlük söz konusudur.[29] Devletin en önemli parçalarından olan ailenin temellerinin sağlam olması devletin de iyi olması anlamına gelmektedir. Devletin iyi halinin sürekliliği ise babanın/erkeğin, kadın/eş ile çocuk üzerindeki yönetimini yerine getirmesi ile mümkündür. Eşinden ve çocuğundan her yönüyle üstün tutulan baba, çocuğun eğitiminde hem tek söz sahibidir hem de en ehil kişidir. Çocuk ile baba arasında herhangi bir hakkın ya da haksızlığın varlığından da bahsetmek mümkün değildir. Zira çocuk köle gibi babanın bir parçasıdır ve babanın kendisine ait olan bu parçaya zarar vermesi düşünülemeyecektir.[30]

Platon gibi düşüncelerini daha çok ideal bir devlet tahayyülü üzerinde yoğunlaştıran Aristoteles, bir devletten bahsedebilmek için tüm insanların vatandaş olmasının gerekmediğini düşünmektedir. Ona göre çocukların vatandaş olması, yetişkinler kadar var olmalarını gerektirir. Ancak gelişimini ve eğitimini tamamlayan çocuğu insan ve yurttaş olarak gören düşünür, bu süreci atlatamayan çocuğu sınırlandırılmış vatandaş olarak nitelendirmektedir.[31] Özetle Platonda olduğu gibi Aristoteles'in düşüncesinde de çocuğun, kendine özgü doğal bir özne olduğu gerçeğinin yadsındığı hatta bunun ötesinde çocuğun insan olarak addedilmesi için bile belli bir gelişim ve değişim şartının arandığı görülmektedir. Çocuk birey olarak tanımlanması bir yana "şey" olarak bile tanımlanmamaktadır. Çocuğun çocuk olarak değeri ancak yetişkin babasında ideal olan yetişkinliğe yöneldiği ölçüde anlam ifade etmektedir.[32]

[28] Aristoteles, *Politika*, s. 46.
[29] Aristoteles, *Politika*, s. 45.
[30] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 117-118.
[31] Aristoteles, *Politika*, s. 96.
[32] Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1983, s. 19.

2.1.1.2. Roma Uygarlığında Çocuk

Modern toplumları pek çok yönden etkileyen Roma uygarlığı, çocuğun toplum içerisindeki konumu bakımından da farklı uygulamalar benimsemiştir. Bugünkü anlamda bir aile yapısından pek çok yönü ile farklılaşan Roma'da aile, ataerkil bir yapıya sahipti. Ataerkilliği şekillendiren ve ataerkilliğin yaşamın bütün alanlarında yer edinmesine neden olan Roma siyasi düşüncesi, baba hâkimiyetini hem tabii hem de hukuki bir temele dayandırmıştır.[33] Patria potestas olarak adlandırılan baba hâkimiyeti, pater familiasın (aile babasının) ailesine dâhil olanlar üzerindeki otoritesini ifade etmek için kullanılmaktaydı.[34] Patria potestas aile babasına sınırsız yetkiler veren, yaşla veya evlenme ile son bulmayan, süresi belli olmayan bir hâkimiyetti.[35]

Aile babasının sadece erkek olabildiği Roma'da, çocukların yaşam ve ölüm hakkına sahip olup olamayacağına aile babası karar vermekteydi.[36] Antik Yunan'da olduğu gibi, çocuğun hastalıklı, engelli veya cinsiyet ayrımından kaynaklanan sebeplerle aile içerisine dâhil edilmemesi söz konusuydu. Aile babasının çocukları üzerindeki yaşama ve ölüme karar verme yetkisi, bazı yoksul babaların yoksulluklarını ölümden daha beter olarak değerlendirdikleri ve bu sebeple sevgiden yoksun olacak çocukları yetiştirmeme kararı aldıkları şeklinde meşrulaştırılmaktaydı.[37] Çocuğun yaşam veya ölüm hakkına karar veren aile babasının aynı zamanda, yeni doğan çocuğu kabul etmeme hakkı, her yaştaki çocuğu satma hakkı, evlatlık olarak verme hakkı, hâkimiyetten çıkarma hakkı ve çocuğu üçüncü kişilerden istihkak iddiasıyla geri isteme hakkı da bulunmaktaydı.[38] Aile babasının bu denli sınırsız haklara sahip olması, çocuğun baba ile ilişkisinin mülkiyet hakkına dayandığını akıllara getirmektedir.[39] Hiç şüphesiz aile babasının hâkimiyetine müdahale konusunda herhangi bir kuruma ya da kişiye yetki tanınmaması, aile içerisindeki ihtilafların yine aile babasının inisiyatifiyle çözülmesi bu yetkinin mülkiyet ilişkisi olduğu tezini doğrulamaktadır.[40] Roma ailesinde çocuğun yaşına bakılmaksızın aile babasının egemenliği

[33] İpek, Nurcan, "Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi", *M.Ü.H.F.HAD*, c. 23, sy. 2, 2017, ss. 295-359, s. 302.
[34] Umur, Ziya, *Roma Hukuku Lügatı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 152-153.
[35] İpek, 2017, s. 303.
[36] Tahiroğlu, Bülent; Erdoğmuş, Belgin, *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2012, s. 157-158.
[37] Gönenç, Fulya İlçin, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2010, s. 36.
[38] Ayiter, Kudret, *Roma Hukuku Dersleri Aile Hukuku*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960, s. 51-52.
[39] Ayiter, Kudret, *Roma Hukuku Dersleri Aile Hukuku*, s. 53.
[40] Engin, Zeynep Özlem Üskül, "Roma İmparatorluğu ve Roma Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri", *G.Ü. H.F.D*, sy. 1, 2006, ss. 255-313, s. 260.

altında bulunması, babanın çocuk üzerindeki mutlak egemenliğinin ancak sınırlı hallerde sona ermesi[41] çocuğun hak öznesi olarak kabulü bir yana, çocuk olarak bile saygınlık görmediğinin delilidir.

Roma Uygarlığının kız ve erkek çocuklara bakışı birbirinden farklıydı. Erkek çocuklarının gelecekte aile babası konumuna yükselecek olması, onların özenle yetiştirilmesini gerektirmekteydi. Erkek çocuktan beklenen kendisine bakması, iyi bir eğitim alması ve sorunlarla baş edebilecek güce ulaşmasıydı. Babanın vesayeti altında bulunan erkek çocuk, babanın hukuken sorumlu olmaması için yaptığı işlerde daha dikkatli olmalıydı. Sosyal ve ekonomik görevlerde babasıyla beraber anılan erkek çocuğun aksine kız çocuk, toplumun kadına biçtiği değerler çerçevesinde yetiştiriliyordu. Erkek çocuklar gibi kız çocuklar da aile babasının yetkisi ve koruması altındaydı ancak onları yaşama hazırlayan anneydi.[42] Evlenmeleri halinde yeni aile babasının otoritesi altına giren kız çocuklarının eski aileleri ile hukuken hiçbir bağı kalmamaktaydı. Evlenen kızla ilgili hukuki ilişkilerin tümü, eşin ailesine geçmekteydi.[43]

Roma'nın her alanda itaat etme geleneği bulunmaktaydı. İtaat etme fikrinin önceliği, toplumun tüm kurumlarında disiplinin sağlanmasına hizmet etmekteydi. Çocuğun yetiştirilmesinde de bu fikre öncelik verilmesi, devletin devamlılığı ve gelişimi için zorunluydu. Aile bireylerinin aile babasına itaati beraberinde devlete itaati de getirmekteydi.[44] Bu yöndeki bir anlayış, çocuğun devlet düzenini aile içerisinde başlayan bir otorite üzerinden kuran bir toplumda ancak itaat ettiği kadar varlık sürdürebileceğini göstermektedir.

Roma toplumunda çocuk üzerindeki olumsuz addedilebilecek uygulamaların varlığına rağmen çocuk; gelişmenin, güçlenmenin ve soyun devamlılığının bir sembolü olarak görülüyordu. Örf ve âdetlerine bağlılıklarıyla bilinen Romalılar, aile içerisinde verilen eğitime ayrı bir önem vermekte ve çocuklarına ilk olarak örf ve âdetleri öğretmekteydiler. Roma'da erkek çocuklara verilen önem her ne kadar kız çocuklarına verilen önemden fazla ise de, kız çocuklarının da eğitimden yoksun bırakılmadıkları, aldıkları eğitimin daha çok

[41] Aile babasının ölmesi, özgürlüğünü kaybetmesi, yurttaşlığını yitirmesi), emancipatio denilen hukuki bir işlemle çocuğundan vazgeçmesi ve çocuğun aile değiştirmesi (adoptio) Patria Potesta'ın (baba egemenliğinin) sona ermesi hallerindendir. Ayrıntılar için bkz: Çelebican, Özcan Karadeniz, *Roma Hukuku*, Turhan Kitabevi, 17. Basım, Ankara 2014, s. 166-168.
[42] Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk,* s. 102-103.
[43] Çelebican, Özcan Karadeniz, *Roma Hukuku*, s. 159.
[44] Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, s. 111.

iyi bir eş ve anne olma yönünde olduğu gözlemlenmektedir.[45] Antik Yunan anlayışından farklı olarak çocukların eğitiminde anne ve babanın her ikisinin de rolü kabul edilmiştir. Gelecekte iyi bir Roma vatandaşı olması amaçlanan çocuğun eğitimi konusunda kadınlar desteklenmiş, Roma kültürünün çocuklara öğretilmesi anne ve babanın görevleri arasında sayılmıştır.[46]

Özetlemek gerekirse, Roma ailesi temelde ataerkilliğe ve ayrımcılığa dayanmaktadır. Bu dayanakların çocuklara verilen değer üzerinde etkisi ise uygulamada ziyadesiyle hissedilmişti. Roma'da çocuk bir yandan babaya (geniş açıdan bakıldığında devlete) mutlak bağımlılığı ve itaati ile ön plandaydı; bir yandan da geleceğin, yaşamın, gücün sembolüydü. Çelişkilerle dolu böylesi bir çocuk algısı, çocuğun tam olarak neyi ifade ettiğinin ve ne şekilde tanımlanması gerektiğinin henüz anlaşılmadığını ortaya koymaktadır.

2.1.2. Orta Çağ'da Çocuk Kavramı

Antik Çağ'a hâkim olan ataerkil toplum anlayışını Orta Çağ'da da bulmak mümkündür. Ataerkilliğin yanında Orta Çağ'a asıl hüviyetini kazandıran ise kilisenin ve manastırların etkisiyle geliştirilen dinsel kaideler ve ritüellerdir. Toplumsal, siyasal ve ekonomik hayata şekil veren bu kurallar, dönemin çocuk algısının oluşmasında temel dinamiklerdir. Dönemin dini bağlamı içerisinde konumlanan çocuk, doğal bir varlık olarak benimsenmemekteydi. İnsanın doğuştan günahkâr olduğu savı ile hareket eden Orta Çağ dünyasında çocuğun, ilk günahın simgesi olduğuna inanılmaktaydı.[47] Dini yönden olumsuzlaştırılan çocuk, toplumsal yönden de mal veya kölelik ideolojisi ile tutarlı olan bir taşınır eşya ya da bir mülk parçası olarak adlandırılmaktaydı.[48] Kilise kurumu, çocuğun bu şekilde adlandırılmasında önemli bir baskı aracıydı. Özellikle bu baskı içerisinde yetişen Augustinus, çocukların günahkâr olduğunu, ilk günahtan izler taşıdığını savunarak çocukların iyi ve masum olduğu tezini reddetmiştir.[49] Augustine'nin çocuk anlayışına göre,

---

[45] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2017, s. 18.
[46] Gönenç, Fulya İlçin, *Roma Hukukunda Kadın*, s. 53-54.
[47] İnal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 18.
[48] Elkind, David, *Çocuk ve Toplum*, (çev. Demet Öngen), Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 36.
[49] Augustine, çocukların iyi ve masum olmadığına dair tezini şu cümlelerle ifade etmektedir: " …*Bebeklik yıllarında da olsa, bir insanın olur olmaz her şeyi ağlayarak istemesi, kendisine itaat etmediler diye gerek özgür doğumlu insanlara, gerek aile büyüklerine, gerek kendisini doğuran ana babasına gerekse isteklerine olmaz anlamında başlarını sallayan sağduyu sahibi diğer insanlara kızıp küsmesi, dahası kendisine zararı dokunacak türdeki buyruklan yerine getirilmedi diye karşısındakilere haince vurarak onların canını yakmaya çalışması iyi huylar olabilir mi? Demek ki bebeklerin sadece narin bedenleri rnasumdur, ruhları değil…"* Augustine, Saint, *İtiraflar*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul 2010, s. 35.

Tanrı'nın adaleti çocuk ızdırabını gerektirmekte ve çocukların ızdırap ve ölümle cezalandırılmaları, yetişkinlerin kendilerini düzeltmeleri için bir vesile teşkil etmektedir.[50]

Çocukları ilk günahın (the original sin) taşıyıcısı olarak gören Püritenler de, çocukların doğasında kötüye yönelme dürtüsünün olduğunu ancak erken yaşlarda verilecek eğitimle bunun engellenebileceğini savunmuşlardır.[51] Püritenler'e göre, çocuğun kalbinden bu dürtüyü yok etmenin bir yolu da şiddete başvurmaktır. Özellikle kiliseler çocuk eğitiminde ailelere bedensel cezayı tavsiye etmekteydiler.[52] Görüldüğü gibi Orta Çağ'da da Antik Çağ'dan farklı olmayan çocuğa yönelmiş olumsuz tutumlar söz konusudur.

Orta Çağ'ın genel atmosferinin, disiplinli bir eğitim ile çocuğun bir an önce yetişkin dünyasına dâhil olması ve çalışma hayatında yer edinmesi yönünde olduğunu söylemek mümkündür. Dinsel bakış açısının toplumun her alanına yayıldığı bu çağda, çocukların hak öznesi olarak görülmesi bir yana insan sıfatını haiz olmadığının kabul edildiği görülmektedir. Çocuğun kendine özgü bir dünyasının olmadığı inancı, beraberinde çocukların yaşlarına bakılmaksızın yetişkin dünyasına kabulünü getirmekteydi. Bu kabul, çocukların giyim tarzlarından oynadıkları oyunlara kadar her ortamda belirginleşmekteydi. Özellikle çocukların yetişkinler gibi zor koşullarda çalıştırılması, erken yaşlarda evlendirilmesi, iktidara getirilmesi ve hatta suçlu bulunduğunda asılabilmesi çocuğun 'küçük yetişkin' olarak görüldüğünü gösteren olgulardır.[53]

Orta Çağ çocuk anlayışında bir başka temel sorun, çocuğun ebeveyn ile ilişki kuramamasıdır. Bu ilişkinin kurulamamasında dönemin yüksek doğum ve ölüm oranları belirleyici olmuştur. Doğum ve ölüm oranlarının çok yüksek olması, toplum tarafından doğal karşılanmakta, hayatta kalan çocuklar soyu devam ettirme aracı olarak görülme dışında başka bir anlam ifade etmemekteydi. Çocukların ebeveyn ile ilişkisini zayıflatan bir başka uygulama ise özellikle soylu aile çocuklarının anne ve baba dışındaki kişiler tarafından yetiştirilmesidir. Çocuğu itaat etmesi gereken bir varlık olarak gören aileler, çocuklarını eğitmeyi soyluluğa yakıştırmamaktaydı. Başkaları tarafından yetiştirilen çocuklar, bu kişiler tarafından ağır cezalandırma yöntemlerine maruz kalsalar da aileler bu durumu yetiştirmenin doğal sonucu olarak görmekteydiler.[54] Çocuğun mağduriyetine yol açan bu uygulamaların

[50] Augustine, Saint, *İtiraflar*, s. 59.
[51] İnal, *Çocuk Hakları ve Siyaset,* s. 19.
[52] Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, s. 12.
[53] Yazgan, Banu İnanç, *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegem Akademi, 6. Baskı, Ankara 2010, s. 5.
[54] Özarslan Dikmen, Aylin, *Çocuk ve Çocukluk Sosyolojisi,* s. 53-54.

aileler için olağan görülmesi çocuğun, çocuk olarak görülmemesinin nihai sonucudur.

Dönemin din anlayışının çocuk algısının şekillenmesine net bir şekilde etki ettiğinin görüldüğü Orta Çağ'da, bugünkü anlamda bir çocuk imgesinin olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu dönemde genel eğilim, çocuğu çeşitli mitsel ve dinsel ritüeller içerisinde nitelendirmektir. Bizatihi kilise eliyle gerçekleştirilen nitelendirme çabalarının toplum ve özellikle aileler tarafından sorgusuz kabul edilmesi, çocuğun nesne olarak görüldüğünün kanıtıdır. Çocuk hem babanın hem de kilisenin çocuğu olarak kabul edilmekteydi. Çok küçük yaşlarda manastırlara yerleştirilen çocuklar dini otoritenin baskısına maruz kalmaktaydı. Disiplin, hiyerarşi ve düzen anlayışının çocuk üzerinde tatbik edildiği bu ortamlarda amaç, çocukları Hristiyanlaştırmaktı.[55] Önceki çağda devletin siyasi devamlılığı için yetiştirilen çocuklar artık tanrı için yetiştirilmekteydi.

Antik Yunan ve Roma'nın bir yetişkinler dünyası olduğu gerçeği Orta Çağ ile de değişmemiştir. Toplumun ilgi alanına çocuklar kesinlikle girmemekteydi. Toplum çocuklara ilerinin yetişkinleri gözüyle bakmaktaydı. Bağımsız bir özne olarak kendi özel dünyası içinde tanımlanmayan çocuğun mutlak bağımlılığı önceki çağlara göre daha da belirginleşmişti. Bunun en temel sebebi ise çocuğun artık sadece babaya ve siyasi iktidara değil, dini otoriteye de itaat etme zorunluluğunun olmasıdır.

2.1.3. Rönesans ve Aydınlanma Dönemi Çocuk Kavramı

Erken modern dönem başka bir ifadeyle Rönesans dönemi, Orta Çağ'a hâkim olan kilise otoritesinin yıkılmaya başladığı, siyasi egemenliğin değişikliğe uğradığı ve bu değişikliğin yaşamın her alanında olduğu gibi çocuklara bakış açısında da hissedildiği bir dönemdir. Rönesans ile amaçlanan, Orta Çağ'ın insanı bir günahkâra indirgeyen anlayışının yerine yeni bir insan profili getirmekti. Kilisenin otoritesinden sıyrılan bu yeni insan profili, doğayı ve devleti yeniden düşünmeyi ve tanımlamayı istemekteydi.[56] Hiç şüphe yok ki doğayı ve devleti yeniden tanımlama çabalarında, çocuğa yönelik kötümser algılar da sorgulanmıştır. Sorgulamaların neticesinde çocuğun belli bir ilişkinin tarafı veya öznesi olabileceği görüşleri ağırlık kazanmıştır. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren, çocuğun ilk günahın taşıyıcısı olduğu görüşü reddedilmiş ve çocuğa ilişkin tanımlamalar doğal çocuk

[55] Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, s. 13.
[56] Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, s. 17-18.

kavramı üzerinden yapılmıştır.

Günümüz çocuk anlayışının temellerinin atıldığı Rönesans ve Aydınlanma döneminde, bireyin değerine odaklanan hümanizmin etkisiyle çocuk, özne olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu dönem düşünürlerinden Locke'a göre çocuk, boş bir levha veya balmumu olarak dünyaya gelir. Çocuğun iyiye veya kötüye yönelme dürtüsü içerisinde doğmadığını savunan Locke, çocukların eğitimle şekillenecek varlıklar olduğunu kabul eder. Ona göre toplumların gelişmesi ve iyi yurttaşların yetişmesi, çocuklara erken yaşlarda aile, okul ve devlet üçlüsü sorumluluğunda verilecek eğitime bağlıdır.[57] Çocuğu özne olarak ele alan bir anlayışın benimsenmeye başlandığı kabul edilse de çocuğun aileye bağımlı bir varlık olduğu algısının hala devam ettiği Locke'un düşüncelerinde dikkat çekmektedir. Ona göre, çocuklar anlama ve bilme konusunda yetersizdirler ve akıl çağına ulaşıncaya kadar ebeveynleri tarafından yönetilmelidirler. Çocukların iradeye sahip olmadıklarını düşünerek kendilerinin mutlaka koruma altında bulunmaları gerektiğini düşünen Locke, ebeveyn iktidarını çocuk için zorunlu görmektedir.[58]

Ebeveyn iktidarını ve özellikle babanın çocuk üzerindeki hâkimiyetini zorunlu gören bir başka aydınlanma çağı düşünürü Thomas Hobbestir. Çocukları akıl sahibi olmayan varlıklar içerisinde değerlendiren Hobbes, çocukların velileri veya vasileri tarafından kişiselleştirilebileceğini savunmaktadır.[59] Ona göre bu kişiselleştirme öncesinde çocuklar, en azından konuşma yeteneğine erişene kadar, akıl sahibi değildir; fakat onlara, ileride konuşma yeteneğine erişmeleri olanağına sahip olduklarından dolayı, akla eğilimli yaratıklar denilebilir.[60] Hobbes, her ne kadar doğal çocuk anlayışının temsilcilerinden ise de, çocuğu muhakeme yapma yeteneğinden yoksun görerek çocuk üzerinde pederşahi bir egemenliğin olması gerekliliği düşüncesindedir. Ona göre çocuk, pederşahi egemenliğe açıkça veya yeterli işaretlerle rıza göstermiştir. Çocukları akıl sahibi varlıklar içerisinde değerlendirmeyen Hobbes'in, çocuğun kendi üzerinde egemenlik kurulmasına rıza göstermesini kabul etmesi, düşüncesinin çelişkili olduğu eleştirisinin yapılmasına yol açmaktadır. Herkesin kendisini korumak veya mahvetmek gücüne sahip olana itaat borcu altında olduğuna savunan Hobbes, çocukların da kendilerini koruyan ebeveynlerine itaat etmek zorunda olduklarını belirtir. Hobbes'in ebeveyn iktidarının zorunluluğu fikrinde bir

[57] Locke, John, *Eğitim Üzerine*, (çev. Aylin Uğur), Yeryüzü Yayınevi, Ankara 2004, s. 189-190.
[58] Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (çev. Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2012, s. 41-45.
[59] Hobbes, Thomas, *Leviathan* (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2007, s. 119.
[60] Hobbes, Thomas, *Leviathan*, s. 45.

başka dikkat çekici nokta, babanın annenin iktidarı altında olması koşuluyla çocuk üzerindeki asıl hâkimiyetin anneye ait olacağının kabul edilebileceğidir.[61] Sonuç olarak, çocuğu bir iktidar ilişkisi içerisinde ele alan Hobbes'in düşünceleri orta çağın kötü çocuk algısından farklılaşmaktadır lakin çocukları bağımlı, itaat etmeye zorunlu ve akıldan yoksun varlıklar olarak değerlendirmesi eleştiriye açıktır. Çocuğun hak öznesi olması gerekliliğinin hiç tartışılmaması, çocuğun toplum içerisinde henüz tam olarak konumlandırılmadığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Doğal çocuk anlayışını benimseyen bir başka Aydınlanma düşünürü olan Rousseau da, çocuğun doğuştan masum ve günahsız olduğuna inanmaktadır. Bu noktada Locke ve Hobbes ile aynı görüşleri paylaşan Rousseau, çocukların mutlaka ebeveyn iktidarı altında tutulması hususuna karşı çıkmaktadır. Çocuğun baba için iktidar kurulacak bir özne olmadığı tam aksine babanın elinden tutması gereken bir emanet olduğu görüşündedir.[62] Ona göre çocuklar, bağımlı kişiler olarak görülmekten ziyade kendi kişiliklerini gerçekleştirebilecek bireyler olarak kabul edilmelidir.[63] Ebeveynin görevi, çocuğu yönetmekten ziyade uygun zamanda doğru tecrübe aktarımı olmalıdır. Çocuğu bir yurttaş ya da iş gücü olarak görmeden önce, bir birey olarak görmenin önemine vurgu yapan Rousseau, yetişkinlerin önyargı, otorite ve aşırı korumacı tutumların çocuğun gelişimini ve potansiyelinin açığa çıkmasını engellediğine işaret etmektedir. Çocuk için gerekli olan otorite değil özgürlüktür. Bu özgürlükten mahrum edilen çocuğun karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde zayıflığı belirgin hale gelmektedir.[64] Rousseau'nun çocuğa ilişkin düşünceleri hiç şüphesiz günümüz çocuk anlayışının şekillenmesinde önem arz etmektedir. Rousseau'nun yolunu açtığı bu anlayışta, çocuk, ilk günahın sembolü olarak görülmemekte ve doğal olarak iyi kabul edilmektedir. Çocuk ve çocuk eğitiminde büyük değişimleri beraberinde getiren bu anlayış, modern dönem eğitim sisteminin de temelini oluşturmaktadır. Rousseau'nun özellikle hiç kimsenin, babanın bile, çocuğa ona hiç yararı dokunmayacak bir şey buyurmaya hakkının olmadığını[65] belirterek çocuk eğitiminde özgürlüğe vurgu yapması, çocuğun bağımsız bir özne olabileceği fikirlerini güçlendirmektedir.

[61] Hobbes, Thomas, *Leviathan*, s. 149.
[62] Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, (çev. Yaşar Avunç), Türkiye İş Bankası Yayınları, 10. Basım, İstanbul 2018, s. 30.
[63] Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, s. 76.
[64] Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, s. 149.
[65] Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, s. 77.

Aydınlanma döneminin genel havası içerisinde yeni bir çocuk fikrinin oluştuğu ve çocuklara dair söylemlerin Antik Çağ ve Orta Çağ düşünürlerinin aksine daha iyimser olduğu söylenebilir. Çocuk ilk kez kendiliğinden gelişimi içinde sevilmeye bu dönemde kavuşmuştur. Önceki dönemlerin aksine çocuğun kötülüğü değil saflığı ve masumluğu konuşulmaktaydı.[66] Hiç şüphesiz yeni bir çocuk fikrinin doğmasının altında yatan sebeplerin başında ekonomik ve siyasi dengelerin değişikliğe uğraması gelmektedir. Burjuvazinin ekonomik ve siyasal alanda olduğu gibi sosyal alanda da güçlenmesi, çocuğun aile içerisindeki konumunun yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Ancak önceki çağlarda yetişkin dünyasına ait olduğu kabul edilen çocuk, bu dünyanın bir parçası olmaktan çıkarılmaktaysa da korumacı anlayışın hâkimiyeti ile aileye bağımlı olmaya devam etmektedir. Anne figürünün çocuğun yaşamında belirginleşmesi de yine bu dönemin getirdiği başka bir yenilik olarak addedilebilir.[67] Anneye çocuğun içsel yaşamını ahlaki mükemmellikle biçimlendirme görevinin verilmesinin[68] ve çocukların eğitiminde annenin ilk sırada yer almasının babanın daha geri plana düşmesine ve babanın çocuk ile ilişkisinin ekonomik bir ilişki ile sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Burjuva ailesinin çocuklarıyla yakın ilişkiler kurması, onların eğitimleriyle yakından ilgilenmesi çocuğun yüce bir değer olarak görüldüğü yeni bir aile tipini ortaya çıkarmıştır. Çocuklarının iyiliğini her şeyin üstünde tutan bu yeni aile tipinde ebeveynler, çocuklarını günlük yaşamlarının bir parçası olarak görmüşlerdir.[69] Çocuğun yaşamının salt kendisi için korunması kararlığını gösteren aileler, herhangi bir topluluk veya dini kurum (Orta Çağ'da çocuğun kiliseye ait olması gibi) tekelinde olmayan bir çocuk anlayışını benimsemişlerdir.[70] Sonuç olarak bu çocuk anlayışında, çocuğun özdeşleşebileceği daha az kişinin olması hatta bu kişilerin sadece anne ve babadan oluşması çocuğun bağımlılığının yeni bir görünümü olarak görülebilir.[71]

[66] Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, s. 48.
[67] Özarslan Dikmen, Aylin, *Çocuk ve Çocukluk Sosyolojisi,* s. 57.
[68] Poster, Mark, *Eleştirel Aile Kuramı,* (çev. Hüseyin Tapınç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1989, s. 200.
[69] Gelis, Jacques, "The Evolution of the Status of the Child in Western Europe: From the Collective Body to the Private Body", *Social Research*, c. 53, sy. 4, 1986, ss. 689-704, s. 697.
[70] Gelis, Jacques, "The Evolution of the Status of the Child in Western Europe: From the Collective Body to the Private Body", s. 692.
[71] Poster, Mark, *Eleştirel Aile Kuramı*, s. 205.

2.2. Tarihsel Bir Bağlamda Çocukluk İmgesi

Çocukluk kavramı, çocuk olgusu ile beraber değerlendirilmekteyse de gerek içerik yönünden gerekse de sosyolojik bir değer taşıması hasebiyle çocuk kavramından farklılaşmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde her toplumun kendi yaşayış biçimine uygun bir çocukluk anlayışı geliştirdiği ve bu anlayışın toplumların sosyo-kültürel yapılarından bağımsız olmadığı gözlenmektedir. Öyleyse çocukluğun toplumsal bir kavram olduğu ve diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göre göreceli olarak belirlendiği rahatlıkla söylenebilir.[72] Çocukluğun toplumun sosyo-kültürel yapısından bağımsız olmaması, çocukluğun insan ürünü başka bir ifadeyle doğal bir gerçeklikten ziyade kurgusal olduğu tezini ortaya çıkarmıştır.[73]

Çocukluğa ilişkin fikirlerin zaman ve mekâna göre değişiklik arz etmesi, çocukluk kavramının tarihsel bir çeşitlilik barındırdığını göstermektedir.[74] Bu çeşitliliğin nihai sonucu, kültürün çocuğu şekillendirdiği kadar çocuğun da farklılaşan deneyimleri ile kültürü şekillendirdiği anlayışının giderek yaygınlaşmasıdır. Bu anlayışa çocukluğun, bütün çocukların yaşam çizgisinde zamansal bir evre olduğu ve bu sebeple çocukluğun evrensel bir olgu olarak ele alınması yönünde bir eleştiri yöneltilebilir. Bizce çocukluğun her çocuk için geçirilmesi gereken zamansal bir evre olması, bu evrenin değişen koşullar içerisinde biçimlendiği ve her çocuğun bu evreyi aynı eylemler ile tamamlamadığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Tarihsel süreç içerisinde pek çok toplumun çocuktan ziyade çocukluk üzerine yoğunlaştığını görmek mümkündür. Esasında bu bir çelişki olarak adlandırabilir zira çocuk somut bir varlık iken çocukluk; soyut düşüncelerden, imgelerden ve değerlerden oluşan bir kavramdır. Tek tek somut varlıklar olan çocuklar üzerine yönelmekten yana çocukluğa dair genel açıklamalar yapmak pek çok yönden kolaylıklar sağlayabilir. Özellikle çocukluğun her çocuk için geçerli bir evre olarak ele alınıp buna ilişkin genellemeler yapmak pratikte daha kolay gözükmektedir. Böyle bir kolaylık görünürde etkilidir ancak çocuk ve çocukluk kavramlarını birbirinden tamamen ayırıp sadece çocukluğa yönelmek sakıncalı olabilir. Zira birbiriyle karşılıklı ilişki içerisinde bulunan bu kavramlar arasında yapılacak ayrım,

[72] Tan, Mine, "Çağlar Boyunca Çocukluk", *A.Ü.E.B.D*, c. 22, sy. 1, 1990, ss. 71-88, s. 71.
[73] Elkind, David, *Çocuk ve Toplum*, s. 35.
[74] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", (çev. Emine Gül Kapçı), (yay. haz. Bekir Onur), (3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 16-18 Ekim 2000, Ankara), *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk Bildiri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 29.

doğallığını yitirebilir.[75]

Değişken bir yapıda olan çocukluk kavramı, insan yaşamının önemli bir evresini oluşturmaktadır. Her ne kadar toplumlara göre değişen bir çocukluk algısı var ise de çocukluk, hem ortak hem de farklı yönleri olan bir deneyimler bütünü olarak tanımlanabilir.[76] Bu tanımdan yola çıkarak bu başlık altında, bir toplumsal inşa sürecinde gelişen çocukluğun farklı tarihsel dönemler içerisinde geçirdiği evrim izah edilecektir.

2.2.1. Orta Çağ'da Çocukluk İmgesi

Orta Çağ'da çocuğun toplum içerisinde nasıl konumlandığını ele aldığımız önceki bölümde de görüleceği üzere, çocuk dönemin dini bağlamından etkilenerek tanımlanmış ve toplum nezdinde nesne olarak görülmüştür. Bu algı neticesinde çocukluğa bakış açısı da farklılık arz etmemektedir. Bu dönemin genel kanısına göre çocukluk evresi, insan yaşamının ayrı bir evresi değil bir an önce bitirilmesi gereken geçiş evresidir.[77] Geçiş evresi olarak görülen çocukluk, çocukların yetişkinler dünyasına ait olduğu fikrinin yaygın olduğunu göstermektedir. Çocukların yetişkinler dünyasına ait olduğu fikri ve bu yöndeki uygulamalar Orta Çağ'da bir çocukluk bilincinin ve düşüncesinin eksikliği ile açıklanmakta ve bir toplumun çocukluk fikrine sahip olmaksızın var olması muhtemel görülmektedir.[78] Nitekim Aries'in bu yöndeki tezine göre, Orta Çağ'da çocukların varlığı bilinmekte ancak bir çocukluk anlayışı görülmemektedir.[79] Orta Çağ sanatını inceleyen Aries, çocuk figürünün yetişkinler gibi resmedildiğine dikkat çekmektedir. Aries, çocukların sanat çalışmalarında görülmemesinin salt bir sanat anlayışından kaynaklanmadığını savunmaktadır. Tam aksine bu durumun Orta Çağ'da çocukluk fikrinin gelişmemiş olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.[80] Ona göre; çocukların yetişkinlerle aynı oyunları oynaması[81], aynı giysileri giymesi[82], yetişkinler ile çocukların aynı sınıflarda öğrenim görmesi[83] ve çocukluğu ifade eden özel bir kelimenin olmaması[84] ise Orta Çağ'da

[75] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset,* s. 13-14.
[76] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", s. 29.
[77] Işıkçı Mamur, *Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu*, Hegem Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2015, s. 22.
[78] Postman, Neil, *Çocukluğun Yok Oluşu*, (çev. Kemal İnal), İmge Yayınevi, Ankara 1995, s. 7.
[79] Aries, Philippe, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, (çev. Robert Baldick), Ifred A. Knopf, New York 1962, s. 33-50.
[80] Aries, Philippe, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, s. 33.
[81] Aries, Philippe, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, s. 62-99.
[82] Aries, Philippe, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, s. 50.
[83] Aries, Philippe, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, s. 128.
[84] Aries, Philippe, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, s. 27.

bir çocukluk anlayışının olmadığının diğer göstergeleridir. Bu dönemde yetişkinliğe geçiş yaşının 5 ile 7 arasında değişmesi, bu yaşlardan sonra çocuklara yetişkinlere yüklenen sorumlulukların aynısının yüklenmesi ve hatta cinsel eylemlerin izletilmesi, zaman zaman onların bu eylemlere katılımlarının sağlanması çocukluk diye bir evrenin bilinmediğinin en somut delilleridir.[85]

Çocukluk kurgusunun tarihin önemli bir bölümü olan Orta Çağ'da dillendirilmediği yönündeki tezler, ciddi itirazların odağı haline gelmiştir. Bu itirazlar esasında çocukluğun keşfi olarak adlandırılan kültürel bir kırılmanın gerçekleşmediği ve her çağda olduğu gibi Orta Çağ'da da kültürel bir norm olarak çocuk sevgisinin var olduğu noktasında toplanmaktadır.[86] Bizce, Orta Çağ'da çocukluk fikrinin olmadığı tezinden çocuk sevgisinin olmadığı değil; kültürel, sosyolojik ve fikirsel olarak bir çocukluk bilinci ile hareket edilmediği anlaşılmalıdır. Çocuklara yönelik duygusal bir bağın olması, mutlak anlamda bir çocukluk fikrinin varlığını ispatlamamaktadır.

Orta Çağ'da çocukların giyim, oyun ve eğitim alanlarının yetişkinlerle ortak olmasının, çocukluk bilincinin bu dönemde henüz yerleşmediği sonucunu doğurmadığı savunulmuştur.[87] Bu yöndeki bir savunmaya karşı çocukluğun, çocuğun yaşadığı ve aktif olarak katılım sağladığı mekânlarla yakından ilişkili olduğunu dile getirmek pek tabidir. Çocukluğun inşasında zaman ve yerin belirleyici bir rol oynadığı bu pek tabi gerçeklikten hareketle; çocuğun tamamen yetişkin dünyasında biçimlendirildiği çağda, çocukluğun olmadığı fikri rahatlıkla ileri sürülebilir.

Orta Çağ'da kilisenin etkisi ile çocuğun yalnız babaya ait olmadığı aynı zamanda kiliseye bağlı bir varlık olduğu kabul edilmektedir. Bu yöndeki bir kabulün olduğu toplumda çocukluk kavramının gelişme göstermesi mümkün gözükmemektedir. Çocuk eğitiminin kiliselere bırakılması ve kiliselerde ağır disiplin koşullarının mevcut olması, bağımlılık ilişkisinin baskın olduğunu göstermektedir. Nitekim çocuğun yetişkin iradesinin gölgesinde kilisenin emrine verilmesi ve çocuklardan bir an önce olgun bireyler olmalarının beklenmesi, çocukluk evresinin göz ardı edildiğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir.

---

[85] Gander, M. J; Gardiner, H.W, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (ed. Bekir Onur), İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2004, s. 32-34.

[86] Tan, Mine, "Çocukluğun Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Yaklaşımı ve Sözlü Tarihte Bir Çocuk", (yay. haz. Bekir Onur), *1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri Kitabı*, Çocuk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 33.

[87] Shahar, Shulamith, *Childhood in the Middle Ages*, (çev. Chaya Galai), London-Routledge 1992, s. 1-4, Aktaran: İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 76-78.

2.2.2. İslam Hukuku'nda Çocukluk İmgesi

İslam Hukuku'nda çocuk, belli devreler içerisinde ele alınmış ve bu devrelerin özelliklerine göre çocuğun hukuki statüsü belirlenmiştir. Bu devrelere ilişkin açıklamalara geçmeden önce İslam'da bir çocuk tanımının yapılıp yapılmadığına bakmak gerekmektedir. İslam Hukuku'nda yapılan çocuk tanımlamaları bugün bildiğimiz tanımlardan pek bir farklılık arz etmemektedir. İslam'da çocuk en genel anlamıyla, *"yaş küçüklüğünden dolayı henüz mükellef olmayan ve her çeşit muameleyi yapmaya yetkili bulunmayan insan"* şeklinde tanımlanmıştır.[88] Tanımlamada esas alınan kıstas yaşından dolayı çocuğa sorumluluk yüklenip yüklenemeyeceğidir. Bilindiği üzere bugün hukukta bireyler ehliyet durumlarına göre fiillerinden sorumlu tutulmaktadır. İslam Hukuku'nda da vücûb ve edâ ehliyeti olmak üzere iki tür ehliyet ayrımı yapılmıştır. Vücûb başka bir ifadeyle hak ehliyeti kişinin sadece insan olmasından kaynaklı sahip olduğu ehliyet iken, edâ ehliyeti kişinin hak ve borç doğuran hukuki işlemler yapabilme ehliyetidir. İslam'da çocuk ve çocukluk, bu yöndeki bir ehliyet ayrımı içerisinde ifadesini bulmuştur.

İslam Hukuku'na göre insan hayatı; cenin, çocukluk, temyiz, bülûğ ve rüşd devresi olmak üzere beş devreden oluşmaktadır.[89] Cenin dönemi ana rahmine düşme ile başlayıp, doğumla sona ermektedir. Bu devrede çocuk edâ ehliyetine sahip değildir; sadece eksik vücûb (hak) ehliyeti bulunmaktadır. Cenin, sağ doğmak koşuluyla nesep, miras, vakıf ve vasiyet şeklinde dört hakka sahiptir.

İslam Hukuku, çocukluk dönemini çocuğun doğumu ve yedi yaşına gelmesi arasındaki süre ile sınırlı tutmaktadır. Çocukluk dönemindeki çocuk, gayrı mümeyyiz küçük olarak adlandırılmaktadır.[90] Gayrı mümeyyiz çocuğun eylemlerinin sonuçlarını idrak edemeyeceği kabul edilmektedir. Bu sebeple çocukluk çağında çocuğun hak ehliyeti tamdır; ancak edâ ehliyeti bulunmamaktadır. Gayrı mümeyyiz küçüğün edâ ehliyeti bulunmadığı gibi ceza ehliyetinden de yoksun sayılmaktadır. Çocuk, bu devrede edâ ehliyeti bulunmadığından kanuni temsilcisinin izniyle dahi işlem yapamaz.

Çocukluk ile bülûğ arasındaki ara dönem olan temyiz devresinde çocuğun, temyiz gücüne yani iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırabilme ve yaptığı

[88] Çeker, Orhan, *İslam hukukunda Çocuk*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1990, s. 29.
[89] Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 401; Cin, Halil; Akyılmaz, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, 5. Baskı, Konya, s. 301.
[90] Cin, Halil; Akyılmaz, Gül, *Türk Hukuk Tarihi,* s. 301.

fiillerin sonuçlarını idrak edebilme kabiliyetine sahip olduğu kabul edilmektedir. İslam'da çocukların temyiz çağının başlangıcı ekseriyetle yedi yaş olarak belirlenmiştir.[91] Yedi yaşını tamamlayan çocuklar, mümeyyiz küçük olarak görülmektedir. Mümeyyiz küçük, eksik fiil ehliyetine sahiptir. Lehine olan hukuki işlemleri kanuni temsilcisinin rızası olmadan bizzat yapabilirken; aleyhine olan hukuki işlemleri temsilcisinin izniyle dahi olsa yapamaz.[92] Mümeyyiz küçük, ceza ehliyeti bakımından gayrı mümeyyiz küçük ile aynı konumdadır.

Biyolojik olgunluğa erişme ile başlayan bülûğ dönemi, çocuğun mali konular dışında tam fiil ehliyetine sahip olduğunun kabul edildiği dönemdir. Bu dönem için genellikle üst yaş sınırı[93] belirlenmekte; bu sınırı aşan çocuklar aklı baliğ (akıl açısından sorumlu/olgun) sayılmaktadır. Mali konularda tam ehliyetli olmak için kişinin rüşd evresine geçmesi gerekmektedir. Rüşd için genellikle sabit bir yaş zorunlu değildir; kişinin mallarını koruma ve idare konusunda gerekli akli ve fikri olgunluğa ulaşması yeterli görülmektedir.[94] Reşit olmak için gerekli olgunluğa ulaşmayan kişi, aile hukuku dışındaki hukuki işlemlerde eksik edâ ehliyetli olmaya devam eder.[95]

İslami çocuk anlayışı Orta Çağ'a hâkim olan çocuğun günahkâr doğduğu fikrinin aksine temiz ve masum doğduğu inancı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu inanç gereği, çocukluk ile yetişkinlik birbirinden ayrılmış ve çocuklar fiziksel ve zihinsel gelişimlerine göre farklı dönemler içinde incelenmiştir. Özellikle yaş unsuru, bu dönemlerin belirleyici unsurudur. Çocukların yedi yaşına kadar söz ve eylemlerinden sorumlu tutulmaması, çocukların cezai ve hukuki yönden yetişkinlerden farklı görüldüğünün ilk göstergesidir. Çocuk ile yetişkinin kesin çizgilerle ayrılması gerekliliği esasında Hz. Peygamber'in "*Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, şifa buluncaya kadar deliden, bülûğa erinceye kadar çocuktan*" hadisine dayanmaktadır.[96] Bu hadis ışığında İslam Hukuku'nda çocuğun yetişkinden farklı bir doğasının olduğunun benimsendiği söylenebilir. Yedi yaşını tamamlayan çocuklar için çocukluğun sona erdiği ve çocukların bu yaştan sonra tamamen yetişkinler gibi muamele gördüğü eleştirisi yapılmıştır.[97] Her ne kadar çocukluk

[91] Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk*, s. 39.
[92] Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul 2009, s. 217.
[93] İslam Âlimi Ebu Hanife'ye göre, üst sınır kızlarda 17, erkeklerde ise 18'dir. Osmanlı üst sınırı 15 alarak kabul eden Imameyn görüşünü uygulamıştır. Ayrıntılar için bkz: Mahmud Esad Efendi, *Tarih-i İlmi Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 230 vd.
[94] Cin, Halil; Akyılmaz, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 303; Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 215.
[95] Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 219.
[96] Zorlu, Süleyman, "Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *S.Ü.H.F.D*, c. 21, sy. 2, 2013, ss. 125-160, s. 155.
[97] Bu yöndeki eleştiri için bkz: İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset,* s. 232.

devresi yedi yaşın tamamlanması ile sona ermekteyse de bu sona erme, çocuğun bütünüyle yetişkin olarak görüldüğü anlamına gelmemektedir. Burada söz konusu husus, çocuğun gelişimi ile uyumlu olacak şekilde ehliyetlendirilmesidir.[98] Nitekim günümüz hukuk sistemlerinde de çocukluk dönemindeki çocuk hakkında, çeşitli ehliyet sınıflandırmaları yapılmıştır.[99]

2.2.3. Modern Dönemde Çocukluk İmgesi

Çocuğa bakış açısının burjuva aile yapısının oluşmasıyla beraber değiştiği 16. yüzyıl sonrasında, çocukluk algısında da büyük bir gelişim yaşanmıştır. Özellikle sanayinin gelişmesi ile birlikte üretim ilişkilerinin değişmesi, orta sınıfın güçlenmesi ve aile kavramının önceki çağlardan farklılaşması gibi toplumsal yapıda meydana gelen köklü değişiklikler, çocukluğun ayrı bir kategori olarak belirlenmesinde ve çocukluk bilincinin oluşmasında etkili olmuştur.[100] Bu etmenlere ek olarak matbaanın icadı ve bunun neticesinde okuryazarlık oranın artması, çocukluk bilincinin toplum içerisinde yerleşmesinde yadsınmayacak derecede önem arz etmektedir. Okullaşmanın toplumsal bir gereklilik olarak varlık kazanması ve çocuklardan ancak okuma-yazma öğrenerek yetişkinlik dünyasına geçebileceklerinin istenmesi, eğitimin zorunlu olduğu bir çocukluk dünyası inşasını beraberinde getirmiştir.[101] İnşa edilen bu yeni çocukluk dünyasında toplumsal roller yeniden tanımlanmış ve çocuklar; aile, okul ve devlet üçlüsü içerisinde sevgi nesnesi olarak konumlanmıştır. Bu konumlanma başlangıçta sadece üst ve orta sınıf ailelerde ve özellikle erkek çocuklarda gerçekleşmiş; kız çocukları ve yoksul işçi ailelerinin çocukları, çocukluk dışı bırakılmıştır.[102] Yeni bir aile yapısı ve çocukluk anlayışı gelişmiş ancak bu gelişimin adı orta sınıf aile ve çocukluk ile sınırlı kalmıştır.[103] Erken modern dönem çocukluk algısının sınıfsal ve cinsiyetçi ayrımlar temelinde yükselişi, bu çocukların yetişkin hayatının zorluklarını uzun bir süre daha yaşamasına yol açmıştır. 19. yüzyılın başlarına kadar eğitim

[98] Zorlu, Süleyman, "Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme", s. 134.
[99] Türk Medeni Kanunu'na göre, ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuk "tam ehliyetsizdir", erginlik ve kısıtlanmamışlık unsurlarından birisi eksik olduğunda ise çocuk sınırlı ehliyetli sayılır. Ayırt etme gücü mevcudiyetini muhafaza ettikçe çocuk tam ehliyetsiz sayılmaz. Ayrıntılar için bkz: Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, Vedat Kitapçılık, 2. Basım, İstanbul 2017, s. 92.
[100] Ozansoy, Cüneyt, "Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları", *TBB. Dergisi*, sy.1, ss. 39-62, s. 46.
[101] Postman, Neil, *Çocukluğun Yok Oluşu*, s. 52.
[102] Gander, M. J; Gardiner, H.W, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, s. 37; Gittins, Diana, "The Historical Construction Of Childhood", *An Introduction to Childhood Studies*, (ed. Mary Jane Kehily), Second Edition, Mc Graw Hill Open University Press, UK 2009, ss. 35-49, s. 45; Aries, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, s. 334.
[103] Gittins, Diana, "The Historical Construction Of Childhood", s. 45.

imkânlarından çok az yararlanan ya da hiç yararlanamayan, aile ekonomisinin her aşamasında aktif rol oynayan bu çocuklar için çocukluğun henüz keşfedilmeyen bir olgu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yüzyıldan itibaren kitle eğitiminin işçi sınıfını ve kız çocuklarını da içine alacak şekilde yaygınlaşması, belli ölçülerde ayrımcı temelleri ortadan kaldırmıştır.[104]

Çocuğun kendine has özelliklerinin ve gerekliliklerinin olduğu fikri, modern dönemin bir keşfidir. Bu keşif, bir yandan çocuğun masumiyetini ve özel oluşunu vurgulamakta bir yandan da çocuğu zayıflık ve bağımlılık gibi özelliklerle birleştirmektedir.[105] Çocukların yetişkinlerde olmayan masumiyet ve saflık gibi özelliklere sahip olduğu inancı, çocukluğun kişiselleştirilecek ve saygı duyulacak bir dönem olarak ele alınmasının dayanağını oluşturmaktadır. Çocukları iyimser bir bakışla şekillendiren bu yeni inanç, hümanist orta sınıf çocukluk ideolojisinin oluşumunu güçlendirmiştir. Bu yeni çocukluk ideolojisinin temelinde çocukluğun insan yaşamının en masum dönemi olduğu inancı yatmaktadır. Locke ve Rousseau gibi aydınlanma düşünürlerinin de benimsediği bu ideolojiye göre, kötülük ve kusurlar çocukların doğalarından değil içinde yaşadıkları toplumsal koşullardan kaynaklanmaktadır.[106] Toplumsal koşulların çocuklar lehine iyileştirilmesi, çocukluğun doğal yapısına kavuşmasına ve çocukların erdeme yönelmesine katkı sağlayacaktır. İyimser çocukluk ideolojisi zamanla çocuğa dair romantik duyarlılıkları artırmış ve kurtarıcı çocuk, meleğimsi çocuk gibi imgesel kullanımları canlandırmıştır.[107] İmgesel kullanımların özellikle sanat ve edebiyat alanında popülerlik kazanması, toplumsal yaşamda çocukların yenilenme ya da arınma aracı olarak görülmesinin yanında çocuklara sosyal ve siyasi yatırım gözüyle bakılmasını mümkün kılmaktadır. Bu kullanımların burjuvazinin kendi değerlerini yüceltmesinde işlevsel olduğu söylenebilir. Zira burjuvazi, bireyselliğe dayalı yeni bir anlayış geliştirirken, çocukları bu anlayışın taşıyıcı öğesi olarak ele almıştır.[108] Bu bağlamda tarihin pek çok döneminde insan olarak bile değer görmeyen çocuklar, burjuvazinin hâkimiyetiyle topluma dâhil edilmiş ve çocuklar üzerinden eşitlik, demokrasi, özgürlük gibi kavramlar yüceltilmiştir.

[104] Franklin, Bob**,** "Giriş", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, (çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s. 26.
[105] Franklin, Bob, "Giriş", s. 23-24.
[106] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 159-160.
[107] Franklin, Bob, "Giriş", s. 18.
[108] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 64.

Modern döneme hâkim olan iyimser görüşlerin bir yönü de çocukların zayıflık ve bağımlılık ile anılmasıdır. Bu görüşler, çocuğun doğuştan zayıf olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Çocuğun yeterli fiziksel ve zihinsel gelişime sahip olmaması onun zayıflığını göstermektedir. Nitekim modern çocukluk düşüncesinin kurucularından olan Rousseau, çocukluğu aklın uykuda olduğu dönem olarak tanımlar.[109] Rousseau'ya göre, çocuğun yetişkine kıyasla daha zayıf olmasının nedeni yetişkinin çocuktan daha çok mutlak güce sahip olması değil, yetişkinin doğal olarak kendi kendine yetmesi, çocuğun ise kendi kendine yetmemesidir. Bağımlılık ilişkisi ise, kendi kendine yetmeme durumunun doğal bir sonucudur. Zayıflığının bilincinde olan çocuk, yalnızca gereksinimleri dolayısıyla ve kendisi için yararlı olanı daha iyi gördükleri için başkalarına bağımlıdır.[110] Çocukların yetişkinlere bağımlı bir şekilde tanımlanması, yeni bir çocukluk paradigması ortaya çıkarmıştır. Bu paradigmada çocuklar, yetişkinlerden farklı ancak yetişkinliğe hazırlanması ya da yetiştirilmesi gereken varlıklardır. Hazırlık sürecinde çocuklar, ağır koşulların olduğu iş yaşamından alınıp okula yerleştirilmiş ve yaşamlarının önemli bir kısmında aileye bağımlı hale getirilmiştir. Bağımlılık ve zayıflık ile eş değer tutulan bu çocukluk düşüncesi, çocuk için daha iyi olana karar verme görevini ebeveynlere yüklemektedir. Modern çocukluğun bu yönüyle, olağanüstü duygusal ve finansal bir yükümlülük içerdiği rahatlıkla söylenebilir.[111] Bu yükümlülüğü üstlenen ebeveynler, çocuklarını sevmenin yanı sıra sürekli olarak çocukları için en iyisinin, en doğrusunun ne olduğu ve çocukları için ne yapılması gerektiği şeklinde sorular sormaktadır. Bu sorular modern çocukluğun amacı olduğu kadar aynı zamanda sonucudur; zira modern çağ öncesinde çocuklar için iyi olan nedir sorusu herkes için iyi olan nedir sorusundan çok farklı olmamıştır.[112]

Çocukluğun kamusal alandan çekilip özelleştirilmesi de, modern döneme tekabül etmektedir. Bu özelleştirme modern eğitim kurumları ile modern aile arasında yapılanmaktadır.[113] Çocukluğun mekânsal olarak sınırlandırılması, okulun ve ailenin kontrol ve denetim mekanizması rolü üstlenmesi ile sonuçlanmıştır. Kontrolü ve denetimi elinde tutan aile ve okul kurumu, çocukluğu aktif müdahale edilebilecek bir dönem olarak görmektedir.[114] Çocuğun bakımı ve gelişimi için bu kurumların varlığı önceki çağlara göre

[109] Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, s. 115.
[110] Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, s. 77-78.
[111] Holt, John**,** *Çocukluktan Kaçış*, (çev. Cihan Aksoy; Sinem Yılancı), Beyaz Yayınları, İstanbul 2000, s. 51.
[112] Holt, John, *Çocukluktan Kaçış,* s. 21.
[113] Frones, Ivar, "The Transformation of Childhood: Children and Families in Postwar Norway", *Acta Sociologica*, c. 40, sy. 1, 1997, ss. 17-30, s. 28.
[114] Frones, Ivar, "The Transformation of Childhood: Children and Families in Postwar Norway", s. 27.

iyi addedilebilir ancak bu kurumlara ihtiyatlı yaklaşmakta fayda görmekteyiz. Bu kurumlar çoğu zaman, çocuğu sadece sevgi ve yardım objesi olarak değerlendirmektedir.[115] Bu yöndeki bir değerlendirme, çocukluğu özel alanlar içerisine sıkıştırmakta ve bağımlılığın dozunu artırmaktadır.

Sonuç olarak, modernizmin hâkimiyetiyle çocuğa yönelmiş olumsuz soyutlamaların etkisi aza indirgenmişse de çocuğun birey olarak değerinin henüz anlaşılmadığı söylenebilir. Çocuğa sadece birey olmasından ötürü değer verilmesi ancak edilgenlikten kurtarılmış bir çocukluk anlayışı ile mümkündür.

2.2.4. Postmodern Dönemde Çocukluk İmgesi

Küreselleşme süreci ile yeni bir toplumsal bağlamın oluştuğu ve bu bağlamda ekonomide, siyasette, sanatta ve daha pek çok alanda yaşanan dönüşüm çocukluk olgusunda da gerçekleşmiştir. Modern dönem çocukluk algısı liberal öğreti içerisinde biçimlenmişken; postmodern çocukluk düşüncesi neoliberal kapitalizmin etkisi altında gelişim göstermiştir.[116] Postmodern dönemde çocukluk modern dönemde olduğu gibi yetişkinlikten farklı kendine has bir yaşam evresi olarak kabul edilmiş ancak kapitalizmin yaygınlaşması ve medyanın çocuğun hayatında görünür hale gelmesi ile yetişkinliğe benzetilen bir çocukluk algısı üretilmiştir.[117] Özellikle 20. yüzyılın sonlarında hız kazanan küreselleşme ile birlikte kapitalizm, çocuklar üzerinde etkili olmaya başlamış ve çocuklar tüketim ilişkisi içerisine hapsedilmiştir. Kapitalist sistemin esas gayesi olan rekabet ve tüketim çocuğun kendine özgü dünyasına taşınarak çocukluk, ön-yetişkinlik olarak adlandırılabilecek yeni bir evreye dönüştürülmüştür.[118] Bu dönüşümde çocuk yetkin, hazır ve yaşamın tüm olanaklarıyla ve meydan okumalarıyla uğraşabilecek biri olarak görülmüş ve bu yönüyle yetişkine benzetilmeye çalışılmıştır.[119] Çocuğun bu yöndeki bir algılamanın odağında olmasının başlıca sebeplerinden biri aile yapısında meydana gelen değişimdir. Postmodern aile, modern dönem burjuva aile yapısından farklı ve daha kapsayıcıdır. Kapsayıcılıktan kastedilen bu yeni aile yapısının iki ebeveynin çalıştığı aileleri, boşanmış ve yeniden

[115] Holt, John, *Çocukluktan Kaçış,* s. 86
[116] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 390.
[117] Işıkçı, Yasemin*, Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu,* s. 27-28.
[118] İnal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 348.
[119] Elkind, David, "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim"(çev. Emine Gül Kapçı), (yay. haz. Bekir Onur), (3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 16-18 Ekim 2000, Ankara), *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk Bildiri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 19.

evlenmiş aileleri ve tek ebeveynli aileleri bünyesinde barındırmasıdır. Geleneksel ebeveyn rollerinin de değiştiği bu ailelerde, çocuk yetiştirmek teknik bir mesele olarak ele alınmış ve modern dönemde geçerli olan "çocuk nasıl büyür ve gelişir?" sorusunun yerini "çocukları nasıl büyütmeli?" sorusu almıştır.[120] Bu yöndeki teknik bir soruya cevap aranması, çocukluğun sadece yetişkinliğe hazırlık evresi olarak görüldüğünün işaretidir.

Modern dönem çocukluk anlayışının sınıfsal temeller üzerinden inşa edildiğini önceki başlıkta belirtmiştik. Postmodern dönemde de bu yöndeki bir eğilimin mevcut olduğu ekseriyetle söylenebilir. Postmodern çocukluk algısına yön veren kapitalizm, çocukluğu yüceltme ve yetişkinliğe benzetme paradoksunu taşıdığı gibi toplumun farklı kesimleri için de ayrı ayrı çocukluk görünümleri üretmektedir.[121] Üretilen yeni çocukluk görünümünde sonsuz tüketim alışkanlığı özellikle orta-üst sınıf aile çocukları için sonsuz bir çocukluk öngörürken, yoksul-alt sınıf aile çocukları için çocukluğu tamamen ortadan kaldırmaktadır.[122] İstediğine kolaylıkla ulaşan ve bunun için emek dahi harcamayan orta-üst sınıf çocuklar ile temel ihtiyaçları bile zorluklar ile karşılanan ya da çoğu zaman karşılan(a)mayan yoksul-alt sınıf çocuklar arasındaki farklılıklar bu dönemde daha da derinleşmiştir. Farklılıkların derinleştiği postmodern dönemde çocuk, marka tercihleri ve ayrıcalıklı mekânları ile kendini alt sınıflardan daha güçlü olarak tanımlama ve kanıtlama yoluna gider.[123] Bu tanımlamada orta-üst sınıf çocuklar sonsuz çocukluk içinde yaşarken, yoksul-alt sınıfa mensup çocuklar sonsuz yetişkinlik içindedir.[124] Sonsuz çocukluk, postmodern orta-üst sınıf toplumların daha fazla çocuk merkezli olduğunu göstermektedir.[125] Çocuk merkezli bu toplumlarda çocuklar, sorumluluk duygusundan uzak iken; sonsuz yetişkinlik kategorisindeki çocuklar, sorumluluk bilinci ile doğmakta ya da bu bilinç ile yaşamaya zorlanmaktadır.

Çocukluğun şekillendiği oyun ortamının doğallığını kaybetmesi de postmodern dönemin bir sonucudur. Çocukların geleneksel oyun ortamından uzaklaşıp teknolojik alana yönelmesi ile beraber, çocukluk postmodern bir sanallık içinde değerlendirilmiştir. Sanal bir çocukluk içerisinde yetişen çocuklar, oyun kültüründen uzakta sadece tüketime dayalı bir yaşama terk edilmektedir. Sosyal ortamdan giderek soyutlanan çocuk, yüksek teknolojinin

[120] Elkind, David, "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim", s. 17-18.
[121] Işıkçı Mamur, Yasemin, *Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu*, s. 28-29
[122] Paker Balta, Evren, "Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm", *Birikim Dergisi*, sy. 192, 2005, ss. 20-28, s. 27.
[123] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 397-398.
[124] Paker Balta, Evren, "Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm", s. 23-24.
[125] Giddens, Anthony, *Sosyoloji,* (çev. Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 216.

uzantısı olan bilgi kanaları ile modern dönemin oluşturmaya çalıştığı üretici çocuk profilinden tüketici-küresel çocuk profiline kaymaktadır.[126] Ne yazık ki bu yeni yaşam, İlk Çağlarda olduğu gibi çocukluk ile yetişkinliğin iç içe geçme tehlikesini barındırmaktadır.

Çocukluğun postmodern dönemle beraber uzun süren bir hal alması, çocukluk formunun mutlak olarak korunduğu anlamını taşımamaktadır. Bunun aksine çocukların yetişkin dünyasına daha yakından dâhil olması ile çocukluğun bir kez daha kendine özgü konumunu yitiriyor olduğu söylemleri gündeme gelmiştir.[127] Küçük yaşlardaki çocukların bile yetişkinlerle aynı televizyon programını izlemesi, aynı kıyafetleri giymesi ve yetişkin dünyasına ait pek çok şey hakkında bilgi sahibi olması bu söylemlerin gerçeklikten çok da uzak olmadığını göstermektedir. Çocukların çocukluklarını kaybetmelerinde ebeveynler kadar eğitim kurumlarının, medyanın ve devletin de etkisi büyüktür. Hiç şüphesiz çocuklara ait düşüncelerin, dilin ve davranışların yetişkini niteleyecek boyuta gelmesi bu etkenler neticesinde olmuştur. Bu boyuttaki bir değişim, yeni bir çocuk simgesi yaratmıştır. Bu simgede çocuk, sürekli olarak acele etmeye zorlanmaktadır.[128] Özellikle başarı odaklı hareket eden eğitim kurumları, ailenin ve devletin de bu yöndeki desteğiyle çocuğa başarısız olma imkânını tanımamakta ve çocuktan bir an önce gelişim göstermesini beklemektedir. Postmodern çocuk tipi ve çocukluk imgesi, görsel ve yazılı basında da zamanından önce gelişmiş olarak betimlenmektedir. Çocukları yetişkinliğe geçmeleri için acele ettirmek, esasında yaşamdaki bir evreyi daha üstün tutma anlamına gelmektedir. Bu yöndeki bir yaklaşım çocuğun ve çocukluğun değerini eksiltmektedir. Kanaatimizce, çocukluk yaşamın en önemli dönemlerinden biri olarak görülmeli ve yetişkinlikle beraber değil kendine has özellikleri ile değerlendirilmelidir.

2.3. Sosyolojik Açıdan Çocukluk Yaklaşımları

Çocukluk tarihsel süreç içerisinde pek çok değişimi ve gelişimi bünyesinde barındırmıştır. Her dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı içerisinde yeniden biçimlendirilen çocukluk, özellikle son yüzyılda, sosyolojideki çalışmalar ile farklı boyutlara taşınmıştır. Çocukluğun sosyolojinin ilgilendiği temel konulardan biri olması, çocukluğun sosyal ve politik yönü ile ilgilidir. Ancak unutulmamalıdır ki çocukluğun

[126] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset,* s.349, 398
[127] Giddens, Anthony, *Sosyoloji,* s. 216.
[128] Elkind, David, *Çocuk ve Toplum*, s. 217.

sosyolojinin ilgi alanına girmesi, 19. yüzyılın bir gelişmesidir.

Klasik ya da geleneksel çocukluk sosyolojisi, modern dönemde çocuğun taşıdığı anlam ile bağlantılı olarak gelişmiştir. Başka bir ifadeyle klasik sosyolojide çocuk, sadece ailesi ve okuldaki akranları ile ilişki kuran doğal bir varlıktır. Modernizmin doğal çocuk vurgusu ile paralellik arz eden klasik çocukluk sosyolojisinde çocuk yetersiz, eksik ve yetişkinlerden farklı bir yapıdadır. Yapısından kaynaklanan sebepler gereğince de yetişkin denetimine muhtaçtır.[129] Yetişkinler tarafından korunup gözetim altında tutulan çocuk, zamanı geldiğinde bireye dönüşmesi beklenen yetişkin formudur.

Klasik Sosyolojide çocukla ilgilenilmesi, öngörülebilir ve tekdüze bir sosyal yapı ile sınırlıdır. Bu ilgideki temel tez, toplumun çocuğu şekillendirdiğidir.[130] İdeal bir aile ve okul tiplemesi ile ele alınan çocuğun toplum ile ilişkisi ve toplumu etkileyebilecek potansiyele sahipliği, geleneksel sosyolojide ihmal edilen hususlardı. Klasik Sosyolojideki çocukluk algısı, en net ifadesi ile modernizmin çocuğu homojenleştiren, tek tip olarak gören, çocuğun farklılığını ve kültürünü yok sayan anlayışın yansımasıdır.[131]

Klasik çocukluk algılarının realiteden uzak olması, pratikte işlevsel olmaması ve yaşanılan çağ ile uyumluluk göstermemesi yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Yeni çocukluk sosyolojisi, klasik dönem çocukluk sosyolojisinin aksine evrensel, ideal ve modern bir çocukluk fikrine karşı çıkmaktadır.[132] Bu karşı çıkışın neticesinde ortaya çıkan tabloda esasında üç noktadan hareket edildiği görülmektedir. İlk nokta, çocukluğun sosyal temeller üzerine kurulduğudur; ikinci nokta, çocukların sadece çocuk oldukları için ve kendileri için incelenmeye değer olduklarıdır; son nokta ise çocukların yetişkinler tarafından kendi sosyal hayatlarını, sosyal çevrelerini ve yaşadıkları toplumu belirleyebilen aktif bireyler olarak görülebileceğidir.[133] Hareket noktasını bu şekilde belirleyen yeni çocukluk sosyolojisinde dikkati çeken ilk husus, toplum sayısı kadar farklı çocukluk algısının olabileceğidir. Böylesi bir saptama çocukluk imgesinin belirli coğrafyalarla sınırlandırılmasını önleyerek kültürel

[129] Gürdal Demir, Ayça, "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, c. 15, sy. 4, 2013, ss. 1-26, s. 10.
[130] Jenks, Chris, "Constructing Childhood Sociologically", *An Introduction to Childhood Studies*, (ed. Mary Jane Kehily), Second Edition, Mc Graw Hill Open University Press, UK 2009, ss. 93-111, s. 102.
[131] Gürdal Demir, Ayça, "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", s. 11.
[132] Gürdal Demir, Ayça, "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", s. 10.
[133] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", s. 28.

ve sosyal çeşitliliğe imkân vermektedir.

Modern ve postmodern dönem çocukluk anlayışlarında da belirtiğimiz üzere çocuğun sadece çocuk olduğu ve kendisi için değer görmesi gerekliliği, yeni sosyolojik bakış açısında da vurgulanmaktadır. Yeni çocukluk sosyolojisindeki bu vurgu son derece önemlidir; zira çocuğun tanımının negatif bir şekilde "yetişkin olmayanlar" üzerinden yapılması[134], çocuğun bağımsız bir birey olarak ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle modern dönemde çocukluk, bağımlılık ile anılmış ve yetişkinlikten ayrı düşünülemeyen bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Çocukluğun ve yetişkinliğin sürekli olarak değiştiği gerçeğini görmezden gelen bu anlayış, sadece biyolojik bir ayrımı yansıtmaktadır.

Yeni çocukluk sosyolojisinin temel gayesi, çocukları toplum içerisinde aktif bir üye olarak konumlandırmak ve çocuğa yetişkin bağımlılığı altında gerçekleşmeyen bir sosyalleşme sürecinin yaşatılmasını sağlamaktır. Çocuğun ne Orta Çağ'daki minyatür yetişkine benzemesini ne de modern dönemdeki evrensel çocuğa dönüşmesini kabul etmeyen bu yeni anlayışta çocuk toplumsallığın önemli bir yapıtaşı olarak görülmektedir.[135]

Çocuğun toplumsallaşma sürecinin gecikmesinin temelinde yatan sebeplerin tespiti de yeni çocukluk sosyolojisinin odaklandığı bir başka husustur. Hiç şüphesiz Modern Çağ'da bile çocuğun, zayıflık, masumluk, yetersizlik ile birleştirilmesi ve çocukluğun pasif bir dönem olarak görülmesi bu sebeplerin başında gelmektedir. 21. yüzyıl çocukluk sosyolojisi, çocukların topluma dâhil olmasını engelleyen bu sebeplere şiddetle karşı çıkmaktadır. Daimi olarak yetişkin gözetimini ve müdahalesini gerekli gören bir çocuk algısı, çocuk ile toplum arasındaki etkileşimi azaltmakta ve çocukluğu pasifize etmektedir. Çocuklar toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamdan ayrı tutulamayacak bireylerdir ve çocukluk, çocukların sosyal gerçekliği inşa etme ve yorumlama gibi eylemleri ile aktif bir dönemdir.[136]

Çocukluğun sabit ve değişmez bir durum olmadığı ve farklı biçimlerde ortaya çıkabileceğinden hareketle[137] sosyolojide yeni çocukluk yaklaşımlarının ortaya çıktığını belirtmiştik. Allison James, Chris Jenks ve Alan Prout tarından geliştiren çocukluk yaklaşımları, çocukları gelişimsel, romantik ya da din ile ilişkilendirerek görme biçiminin

[134] Franklin, Bob, "Giriş", s. 22.
[135] Işık, Esra, "Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, c. 4, sy. 7, 2019, ss. 179-194, s. 192.
[136] Gürdal Demir, Ayça, "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", s. 12.
[137] Franklin, Bob, "Giriş", s. 23.

yerine çocukluk için yeni bir paradigma önermektedir.[138] Aktif ve pasif olmak üzere iki çocukluk yaklaşımı üzerinden temellendirilen bu yaklaşımlar, kendi içerisinde çeşitli ayrımlar ile açıklanmaktadır. Çocukluğu kavramsallaştırma ve kuramsallaştırmada önemli bir işleve sahip olan bu yaklaşımları yakından incelemek, konunun anlaşılması bakımından kolaylık sağlayacaktır.

2.3.1. Aktif Çocukluk Yaklaşımı

Çocukları sosyal dünyadan bilgilenen ve sosyal dünyayı bilgilendiren insanlar olarak gören aktif çocukluk yaklaşımında, çocuk yetkin bir sosyal aktördür.[139] Yaklaşımın temel tezine göre, çocukluk siyasal ve kültürel bir yapıdır ve çocuklar, bu yapıda kendi temsiliyetlerini sağlayabilecek öznelerdir.[140] Bu yaklaşım, çocukların temsiliyetlerini nasıl ve ne şekilde sağlayabileceğini tartışır. Tartışmanın odağında ise çocuğun toplumla etkileşiminde sergilediği sosyal eylemler vardır. Çocuğun sosyal eylemlerini inceleyen aktif çocukluk yaklaşımı, "kabilesel çocukluk yaklaşımı" ve "azınlık çocuk yaklaşımı" olarak iki alt başlık çerçevesinde incelenebilir:

2.3.1.1. Kabilesel Çocukluk Yaklaşımı

Modern çocuk algısında çocukların hem yetişkin dünyasının hem de kendileri gibi diğer çocukların dünyasının bir parçası olduğu kabul edilir.[141] Çocukların yetişkinlerle iç içe yaşaması zorunluluğu onların yetişkin dünyasının da bir parçası olduğunu göstermektedir. İlk ve Orta Çağlara göre çocukların varlığı her ne kadar görünür hale gelmişse de yetişkin dünyası çocuk üzerinde hala bir hâkimiyete sahiptir. Bu hâkimiyetin bir eleştirisi olarak ortaya çıkan kabilesel çocukluk yaklaşımı, çocukların yetişkin dünyasından ayrı tutulması neticesinde yetkinliklerini gösterebilecekleri ve kendilerini temsil edebilecekleri tezine dayanmaktadır. Çocukların dünyası, yetişkin dünyası gibi gerçektir ve çocuklar kendilerine ait bu dünyada anlaşılmayı talep ederler. Çocukların sosyal eylemlerine vurgu yapan bu yaklaşıma göre çocukluk, kendi ritüelleri, kuralları, kısıtlamaları olan yetişkinlikten

[138] Işık, Esra, "Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, s. 186-187; Ryan, Patrick Joseph, "How New Is the "New" Social Study of Childhood? The Myth of a Paradigm Shift", *Journal of Interdisciplinary History*, c. 38, sy. 4, 2008, ss. 553-576, s. 557.
[139] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", s. 31.
[140] Ryan, Patrick Joseph, "How New Is the "New" Social Study of Childhood? The Myth of a Paradigm Shift", s. 559.
[141] Gürdal Demir, Ayça "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", s. 14.

bağımsız bir kurumdur. Çocuklar bu bağımsız kurum içerisinde diğer çocuklarla bir araya gelir ve yetişkin kültüründen her yönüyle farklı bir çocukluk kültürü oluşturur. [142]

Kabilesel çocukluk yaklaşımının odağında çocuk bulunmaktadır. Çocukların yetkin bireyler olması, çocukların kendi sosyal ilişkileri içinde ve bu ilişkiler yoluyla formu ve içeriği özgün ve farklı olan bir çocukluk dünyası içinde değerlendirilmelerine bağlıdır. Edilgenlikten kurtarılmamış ve sadece psikolojik bir çocukluk anlayışı ile çocukların dünyasının anlaşılmayacağını savunan bu yaklaşım, çocukların geliştirme ve biçimlendirme tarzlarının incelenip analiz edilmesini gerekli görür.[143]

Çocuk merkezli kabilesel çocukluk yaklaşımının, çocuk kültürünü sadece diğer çocuklarla ilişkilendirmesi ve sadece bu kültüre yoğunlaşması eleştirilere neden olmuştur. Özellikle yetişkin-çocuk ilişkilerini ihmal ettiği ve çocuğun sosyal dünyasını yetişkinlerden ayrı olarak basitleştirdiği eleştirisi yapılmıştır.[144] Aile ortamında veya okullarda çocukların sık sık yetişkinlerle, ebeveynlerle ve eğitimciler ile etkileşime giriyor olması bu eleştirilerin haklılığını göstermektedir.

2.3.1.2. Azınlık Grubu Çocukluk Yaklaşımı

Çocukluğun politik yönüyle ilgilenen bu yaklaşım, eşitsiz ve yapısal olarak ayrımcı bir toplumda çocukların azınlık statüsünde olduğunu gündeme getirmektedir. Çocukların azınlık statüsünde olması demografik bir sınıflandırmadan ziyade; bağıl güçsüzlüklerini ve mağduriyet durumlarını ifade etmektedir. Çocuğa yönelik bu yaklaşım, modern toplumun yeniden demokratikleşmesi için sistematik bir harekettir. Başka bir ifadeyle bu hareket, toplum içerisindeki gizli katmanlaşma biçimlerini parçalara ayırmayı gerekli görmektedir. Gizli katmanlaşma içerisinde kadınlar ve diğer etnik gruplar gibi çocuklar da ötekileştirilmektedir. Çocuklar arasında da bir katmanlaşmanın olduğunun altını çizen bu yaklaşım, çocukların ötekileştirilmesine karşı çıkmakta ve yetişkin ile çocuk arasındaki güç ilişkisini reddetmektedir. [145]

Azınlık grubu çocukluk yaklaşımı esasında yetişkin çocuk anlayışıdır. Bu anlayışa göre çocukların yaşadıkları dünya yetişkin merkezlidir ve bu dünyada çocuklar

[142] Jenks, Chris, "Constructing Childhood Sociologically", *An Introduction to Childhood Studies*, s. 107.
[143] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", s.31.
[144] Punch, Samanta, "Childhoods in the Majority World: Miniature Adults or Tribal Children?", *Sociology*, c. 37, sy. 2, 2003, ss. 277-295, s. 280.
[145] Jenks, Chris, "Constructing Childhood Sociologically", s. 109.

yetişkinlerden ayırt edilemezler. Çocukları yetişkinlere benzer şekilde algılayan azınlık grubu çocukluk yaklaşımı, çocukların katıldıkları yetişkin merkezli dünya hakkındaki algıları inceleme konusu yapmaktadır. Bu yöndeki bir algının şekillenmesinde çalışma unsurunun yeri de göz ardı edilmemektedir. [146]

Kabilesel çocuk yaklaşımı gibi azınlık grubu çocukluk yaklaşımı da çocuk odaklıdır. Ancak bu yaklaşım kabilesel çocuk yaklaşımına göre daha yapısaldır ve çocukların yetkinliklerinin tespitinde çocukların ortak özelliklerinin de dikkate alınmasına cevaz verir. Çocukların ortak özelliklerini dikkate alan bu yaklaşımda, evrensel bir çocukluk anlayışının izlerini görmek mümkündür. Bu yaklaşımda çocuklar ve çocukluk, daha evrensel bir çocuk hakları ve sorumlulukları fikri ve bunun yerel ölçeklerde nasıl ortaya konduğu ile ilişkilendirilerek araştırılır.[147]

Azınlık grubu yaklaşımının en güçlü yönü çocuğun çıkarlarını ve amaçlarını ön planda tutmasıdır. Toplumda birçok yönden yetişkinlerden veya diğer tüm insanlardan ayırt edilemez olarak kabul edilen çocuklar bu yaklaşımda, tabakalaşmanın yeni formları içerisinde düşünülmez. Tam aksine çocuklar aktif özneler olarak düşünülür ve esas olarak kabul edilir. Bu yaklaşımın zayıf yönü ise; çocukları, kendilerine özgü yetkinliklerden ziyade tüm insanların ortak yetkinlikleri içerisinde değerlendirmesidir. Böylesi bir değerlendirme tekdüze bir çocukluk ve evrensel bir çocuk anlayışını beraberinde getirmiştir. Farklılıkları dönüştürme amacı ile hareket eden bu yaklaşımın evrensellik vurgusu, yeni bir dayatma tehlikesini barındırmakta ve çocukluğun içsel çeşitliliğini kırmaktadır.[148]

2.3.2. Pasif Çocukluk Yaklaşımı

Pasif çocuk yaklaşımında çocuklar aktif çocukluk yaklaşımındaki gibi yetkin olarak görülmediklerinden sosyal aktörler olmadıkları kabul edilir. Yaklaşımın temel özelliği, çocukların sosyal eylemlerinden ziyade toplumsal yapıya vurgu yapmasıdır. Çocukluk sosyal yapı içerisinde ortaya çıkmaktadır ve çocukların bu yapı içerisinde yetişkinler tarafından yönlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların korumasız, kırılgan olması bu yönlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.[149]

[146] Punch, Samanta, "Childhoods in the Majority World: Miniature Adults or Tribal Children?", s. 281.
[147] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", s. 32.
[148] Jenks, Chris, "Constructing Childhood Sociologically", s. 109.
[149] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", s. 32.

Toplumsal yapıya odaklanan pasif çocukluk yaklaşımı, 'toplumsal olarak kurulmuş çocuk yaklaşımı' ve 'toplumsal yapısal çocuk yaklaşımı' olmak üzere iki alt başlık içerisinde incelenebilir:

2.3.2.1. Toplumsal Olarak Kurulmuş Çocuk Yaklaşımı

Toplumsal olarak kurulmuş çocuk yaklaşımında çocukluk, sosyal, politik, kültürel ve moral bağlamda inşa edilmiş bir olgudur. Çocukluğa dair söylemler doğal ve evrensel değildir; bilakis tarihsel ve kültüreldir. Çocukluğun tarihsel bir olgu olduğu, toplumsal olarak inşa edilen kurumların tarihsellik özelliği gösterdiği düşüncesine dayandırılmaktadır. Tarihselliğin yanında rölativist bir bakış açısı ile de ele alınan çocuk ve çocukluk, toplumsal yapıdaki değişimler ile ilişkilendirilir. Çocukluk kurumunun belirleyicisinin toplum olduğu bu yaklaşımda, çocukluk algısının yetişkinlerin perspektifinden yapılması gerekliliği savunulur. Bu algının her dönem ve kültürde farklılık göstermesi ise olağan kabul edilmektedir. Toplumsal olarak kurulmuş çocuk yaklaşımına göre; çocuğun içinde yer aldığı toplumsal çerçeve göz ardı edilmemelidir; zira her insan gibi çocuk da çevresi ile etkileşim halindedir. Çocuğu ve çocukluğu çevreleyen pek çok değişkenin varlığı, bu etkileşimin içselleştirilmesi sürecini de farklılaştırmaktadır. Tüm bu farklılıklardan hareket eden yaklaşım; çocukluğun zamansal ve mekânsal olarak yapılandığını ve evrensel bir çocuk tanımlamasından bahsedilemeyeceğini belirtmektedir. [150]

2.3.2.2. Toplumsal Yapısal Çocuk Yaklaşımı

Toplumsal yapısal çocuk yaklaşımı, çocukların farklılıklarından ziyade ortak yönlerinden hareket ederek çocukluğun paylaşılan ortaklıklarına önem verir. Bu yaklaşıma göre tüm toplumların bir bileşeni olarak çocuklar; tipik, somut, kalıcı ve normal bireylerdir ve sosyal gerçekliğin bütün özelliklerini taşırlar. Her ne kadar çocukluğun dışa vurumu toplumdan topluma değişse de aynı toplumda yaşayan çocukların çocuklukları yeknesaklık gösterir. Sosyal yapıların biçimlendirici bir bileşenini oluşturan çocuklar patolojik veya eksik değildir; tam aksine vatandaşlar olarak ihtiyaç ve haklara sahip olan sosyal aktörlerden oluşan bir gruptur. Çocukların kendi özel sosyal yapılarını oluşturduğunu dile getiren bu yaklaşım, çocukları evrensel bir kategori olarak görür. Çocuklar sosyal bütünlük içerisinde

[150] Gürdal Demir, Ayça, "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", s. 12.

birer özne olarak kabul edilir; ancak bu öznellik çocukların toplumları tarafından belirlenir. Toplumsal olarak kurulmuş çocuk yaklaşımında olduğu gibi bu modelde de çocuğun niyeti çok fazla dikkate alınmaz. Çocuklar için nihai karar vericiler yetişkinlerdir.[151]

Çocukluğa dair sorulan her soru esasında, toplumsal yapıyı şekillendiren değişkenlerin sorgulanmasıdır. Bu değişkenler ekonomik, politik, kültürel ve çevresel olabilmekte ve toplumlar nezdinde farklılık arz etmektedir. Hiç şüphesiz farklılıkların olduğu böyle bir ortamda karşılaştırılabilir pek çok çocukluk anlayışının doğması olasıdır. Çocukluk anlayışlarının çeşitlenmesi, kapsayıcı yeni bir çocukluk paradigmasını zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk neticesinde ortaya çıkan yapısal çocuk yaklaşımı, çocukluğu sosyal sistemin genel bir özelliği olarak görmektedir. Yapısal çocuk yaklaşımına göre, çocukların her sosyal sistemde sürekli ve değişmez mevcudiyeti, çocukluğun da tartışmasız kabulünü gerektirir. Çocukluk bu yaklaşımda doğal değil, sosyal bir fenomendir. Çocukluğu tartışmaya açmadan kabul eden yaklaşım, çocukluk fikrinin ifadesini bulma yapılarına yoğunlaşarak, yerel bağlamda çocuk statüsünden ne anlaşıldığının tespitini yapar. Bu tespiti yaparken ise, çocuğu tanımlayan doğal yetkinlikler dizisini kabul etmez. Hem çocuk hem de çocukluk fikrinin üretildiği ortamları inceler. İncelemede çocukluk; ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık gibi diğer yaşamsal kategoriler ile karşılaştırmalı olarak ele alınır. Bu yöndeki bir inceleme ise ulusal ve küresel düzeyde çocukluk olgusunun ortaya çıkarılmasını mümkün kılmaktadır.[152]

Tüm bu açıklamalardan sonra çocukluk sosyolojisinin ve çocukluk yaklaşımlarının incelenmesinin çalışmamızın amacı bakımından ne denli önemli olduğu görülmektedir. Bugün çocukları ilgilendiren pek çok sorun temelde çocuğun ve çocukluğun algılanış biçimi ile doğrudan bağlantılıdır. Üretildikleri sosyal ortamdan ayrı düşünülmeyen çocuk ve çocukluk kavramları, çocuklara yönelik sorunların da sosyolojik olduğu tezini güçlendirmektedir. Bu tezden hareket ederek, çalışmamızın konusunu oluşturan çocuk ihmali ve istismarı sorununun çocuk ve çocukluk statüsü ile beraber ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. İhmal ve istismar olgusunun zaman içerisinde üzerinde en çok tartışılan konu olmasında hiç şüphesiz sosyal hayattaki değişimlerin etkisi yüksektir. Sosyal ilişkilerin zayıflaması, kapitalizmin hayatın her alanında görünür olması, teknolojide anlık gerçekleşen ilerlemeler çocukları daha büyük tehlikelerin odağına yerleştirmektedir. Çocukları bekleyen tehlikeler ve onlara yönelmiş kötü muameleler esasında çocuğun toplumda neyi temsil

[151] Jenks, Chris, "Constructing Childhood Sociologically", s. 110.
[152] James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", s. 32.

etmeye başladığının bir işaretidir. Tehlikeleri gerçekleşmeden fark etmek ya da önleyici tedbirler almak ve kötü muamelelerin kalıcı hasarlara yol açmasını engellemek için öncelikle toplumun çocuk ile yetişkine nasıl baktığına dikkat çekilmelidir. Toplumda sadece nesne gibi görülen bir çocuğun, kötü muamelelere maruz kalması kaçınılmaz olacaktır. Benzer şekilde yetişkinler ile aralarına keskin sınırlar konulan çocukların da kötü muamele ile karşılaşması muhtemeldir. Sonuç olarak denilebilir ki çocuk ve çocukluk kavramları tek bir yaklaşımın ürünü olarak algılanmamalı ve bu kavramlar ile ilişkili olan çocuk sorunları sosyolojik bağlamından kopartılmamalıdır.

3. ÇOCUK HAKLARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Çocuk ve çocukluk kavramının aksine "çocuk hakları" deyimi oldukça yeni bir kavramdır. Deyimin yeni olması çocuk haklarının, çocuğun ve çocukluğun yeniden tanımlandığı Aydınlanma döneminin bir sonucu olmasından kaynaklanmaktadır. Çocuğun masumluğunun ve zayıflığının vurgulandığı bu dönemde, çocuklar korunma ihtiyacı olan varlıklar arasında ilk sırada yer almıştır. Çocukların korunması ise çocuklara hak tanınmadan hayata geçirilecek bir husus değildir. Çocuk hakları işte tam da bu hususdan hareketle ortaya çıkan bir düşüncenin yansımasıdır.

Çocuğun hak öznesi olarak kabulü en az insan haklarının hukuksal anlamda ifade bulması kadar zor gerçekleşmiştir. Çocuk haklarının insan hakları içerisinde yeni bir sınıflama olarak görülmesi bir anda gerçekleşmemiş, bir dizi değişim ve gelişim süreci sonucunda kabul edilmiştir. Bugün bile tam anlamıyla yerleşik bir çocuk hakları düşüncesinden bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Çocukların da haklara sahip olduğu gerek ulusal düzeyde gerekse de uluslararası alanda sıklıkla dile getirilmekte, ancak hakların hayata geçirilmesi noktasında üzerinde uzlaşılmış bir politika henüz geliştirilememiştir. Hiç şüphesiz bunun altında yatan pek çok sebep bulunmaktadır. Hak kavramının gün geçtikçe anlam genişlemesine uğraması, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda yaşanan gelişmeler, çocuk haklarının insan haklarından tamamen bağımsız düşünülmesi bu sebeplerin sadece birkaçı arasında zikredilebilir.

Günümüzün en önemli sorunlarından olan çocukların hak temelli korunması, tarihsel bağlamından ayrı düşünülemez. Zira kabul edilmelidir ki bugünün ve yarının çocuklarının korunması, hakların nasıl ve ne şekilde kazanıldığı ile doğrudan bağlantılıdır. Bu gerçeklik ile yola çıktığımız bu bölümde öncelikle; çocuk haklarının ortaya çıkışı, felsefi ve hukuki temelleriyle ele alınmaktadır. Çocuk haklarının ortaya çıkış serüvenin insan haklarının ortaya çıkış sürecinden bağımsız olmadığı kanaatini taşıdığımızdan, çocuk haklarının insan hakları ile olan ilişkisi de bu bölümde incelenmektedir. Çocuk haklarının hayata geçirilmesinde şu ana kadar atılan adımların izahatı, bundan sonra geliştirilecek politikalar bakımından son derece önemlidir. Özellikle bu başlık altında çocukların korunmasında uluslararası bir kamuoyunun gerekli olup olmadığını tartışmak ve bugün dünyada neredeyse her ülke tarafından onaylanmış Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni her yönüyle

irdelemek, özelde bu bölümün; genelde çalışmamızın anlaşılmasını ve amacına ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

3.1. Çocuk Hakları Sözleşmesi Öncesinde Çocuk Hakları

Çocukların bugünkü anlamda haklara sahip olması ve bu hakların sözleşmelerle güvence altına alınması kolay olmamıştır. Özellikle çocuklar için milat niteliğinde sayılabilecek Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulü öncesinde çocuğun yetişkinlerden ayrı haklara sahip olabileceği düşüncesi ya sınırlı bir alanda dile getirilmekte ya da hiç dile getirilmemekteydi. Çocuğun nesne konumundan özne konumuna yükselmesi ve en önemlisi de uluslararası belgelerde yer edinmesi uzun uğraşlar neticesinde gerçekleşmiştir. Çocuğun her kültürde farklı bir yapıya büründüğünü ve farklı şekillerde tanımlandığını önceki bölümde belirtmiştik. Bu başlık kapsamında ise çocuğun hak öznesi olma serüvenini inceleyerek, üzerinde uzlaşılmış bir çocuk hakları anlayışının hâlihazırda mevcut olup olmadığını, mevcut ise bu anlayışın çocukları korumadaki rolünü açıklamaya çalışacağız.

3.1.1. Çocuk Hakları Kavramının Ortaya Çıkışı

Çocuğun birey olarak hukuki değer görmesi ve bu değerin görünümü neticesinde hak öznesi olma süreci kesinlikten yoksun[153] çocuk hakları kavramının doğuşu ile sonuçlanmıştır. Çocuk hakları kavramına kesinlikten yoksun gözüyle bakılması esasında hak kavramının belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bugün yetkiyi veya yükümlülüğü ifade ederken kullanıldığında çoğulu hukuk anlamına gelen hak[154] kavramı, felsefi, ahlaki ve politik yönden hala tartışılmaktadır. Hakkın, herkesçe benimsenen bir tanımının olmaması tartışmanın güncelliğinin korunmasında temel sebeptir. Felsefi anlamda hak, doğal hukuk yaklaşımı ile pozitivist hukuk yaklaşımı arasındaki farklılık çerçevesinde şekillenmiştir. Hukuku, insan davranışlarını düzenlemeyi amaçlayan kurallar, normlar ya da normatif ifadeler bütünü olarak tanımlayan pozitivizm, hakları da bu bütünsellikten türeyen kuralcı kavramlar olarak görmektedir. Pozitivizme göre hakkın varlığı, hukuken onaylanmasına bağlıdır. Geçerliliği hukuken kabul edilmemiş bir hak, istemden öteye geçememektedir.

[153] Franklin, *Bob*, "Giriş", s. 28.
[154] Hak kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Akıllıoğlu, Tekin, *Hangi Hukuka Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara 2017, s. 17 vd.; Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Yayınları, 15. Baskı, Bursa 2018, s. 424 vd.; Gözübüyük, Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Turhan Kitabevi, 27. Baskı, Ankara 2008, s. 160 vd.; Güriz, Adnan, *Hukuk Başlangıcı*, Siyasal Kitabevi, 13. Baskı, Ankara 2011, s. 49 vd.

Pozitivist hukuk yaklaşımında haklar, bireysel istemlerin tanınması ve insanlara tahsis edilmesi yoluyla toplumsal ilişkilerin yürütülmesi amacına hizmet etmenin bir aracıdır. [155] İnsanın varlığını yine pozitivist bir kapsamda ele alan bu yaklaşım, bireyi de haklar gibi hukukun bir yaratısı olarak kabul etmektedir. İnsan statüsü, ancak kendine yükümlülükler yükleyen ve yetkiler veren hukuk kuralları bağlamında varlık sürebilir. Pozitif kurallardan oluşan bir sistem olmadan insan ve hak kavramından bahsetmek mümkün değildir.[156]

Doğal hukuk yaklaşımında haklar, genellikle objektif doğal hak (klâsik doğal hukuk) ve subjektif doğal hak (modern doğal hukuk/haklar) olarak adlandırılan iki ekol[157] üzerinden temellendirilir.[158] Klasik anlamda doğal hukuk ya da objektif doğal hak anlayışında, insanların hem diğerleriyle olan ilişkilerinde nasıl davranmaları gerektiği hem de doğrudan kendi hayatlarını nasıl yaşamaları gerektiği konusunda objektif normlar temel alınır.[159] Bireyler bu normlara uymakla yükümlü olduklarından mutlak bir özgürlüğe sahip değildirler. Pozitivizmde olduğu gibi bu normların mutlaka beşeri yasalarla düzenlenmesi zorunlu değildir. Subjektif doğal hak anlayışında ise diğerlerinin haklarına müdahale etmemek şartıyla bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda özgürlüklerinin varlığı temel alınmaktadır.[160] Hak kavramını daha çok özgürlükler üzerinden temellendiren bu anlayışta da hakların varlığı için hukuken tanınma zorunlu unsur değildir.

Haklara ilişkin iki yaklaşım çerçevesinde çocukların haklara sahip olması gerekliliği sorgulandığında konunun belirsizliği daha da netleşmektedir. Pozitivist anlamda çocukların hakları ancak hukuki bir onaylama ile değer ifade etmekte iken; doğal hukuk düşüncesinde çocukların hak sahipliği bu yöndeki bir onaylamaya ihtiyaç duymamaktadır. Çocuk doğal bir varlık olması hasebiyle doğal hakların öznesidir. Doğal bir varlık olan çocuk, hem insan olması hem de bakıma ve korunmaya gereksinim duyması sebebiyle doğuştan haklara sahiptir.[161] Doğal hukuk yaklaşımında bütün çocukların sahip olması gereken hakların var olduğu kabul edilir. Bu hakların uygulamada tanınmamış olması, var olmadıkları anlamına

[155] Douzinas, Costas, *İnsan Haklarının Sonu* (çev. Kasım Akbaş, Umre Deniz Tuna), Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2018, s. 256.
[156] Douzinas, Costas, *İnsan Haklarının Sonu*, s. 258, 266.
[157] Objektif doğal hak ekolü daha çok, Thomas Aquinas ile Aristoteles'in görüşleri üzerinden yükselmiş iken; subjektif doğal hak ekolü John Locke ile Thomas Hobbes'in görüşleri üzerinden şekillenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Strauss, Leo, *Doğal Hak ve Tarih*, (çev. Murat Erşen), Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 147 vd.
[158] Uslu, Cennet, *Doğal Haklar ve Doğal Hukuk: İnsan Haklarının Felsefî Temelleri*, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 28.
[159] Uslu, Cennet, *Doğal Haklar ve Doğal Hukuk: İnsan Haklarının Felsefî Temelleri,* s. 30.
[160] Uslu, Cennet, *Doğal Haklar ve Doğal Hukuk: İnsan Haklarının Felsefî Temelleri,* s. 32.
[161] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, Pegem Akademi, 6. Baskı, Ankara 2018, s. 5.

gelmemektedir. Daha çok bir idealiteyi yansıtan doğal hukuk yaklaşımı, çocukların haklarının korunmasında ulusal ya da uluslararası bir mevzuatı zorunlu görmemektedir. Çocuklar, yasalarca güvence altına alınmamış olsa dahi hakların öznesidir ve bu haklarını serbestçe kullanabilmelidir. Doğal hukuk yaklaşımının aksine pozitivist hukuk yaklaşımında ise çocuk hakları, yasalarda veya uluslararası sözleşmelerde düzenlenmiş ise anlam ifade etmektedir. En geniş tanımıyla pozitivist açıdan çocuk hakları, çocuğun, hukuk kuralları ile korunan yararlarıdır.[162] Çocuğun haklara sahip olması gerektiği fikri çocuk haklarını koruyan bu kuralların yokluğunda, sadece bir ideali yansıtacaktır.

Çocuk, her çağda toplumun bir şekilde ilgilendiği bir varlık olmuştur. Bu ilgi kimi zaman hayati sonuçlara yol açacak olumsuzlukları barındıracak şekilde ifade bulmuş, kimi zaman da çocuğun saflığı ve masumluğu ile sevgi nesnesi olarak görülmesi yönünde tecelli etmiştir. Özellikle İlk Çağlarda çocuğun sadece toplumsal rolüne odaklanılması ve bu şekilde toplumsal statü kazanma hedefiyle hareket edilmesi, çocuğa başlı başına korunacak bir hak öznesi gözüyle bakılmadığının göstergesidir. Antik Yunan ve Roma uygarlığı gibi aile reisinin çocuk üzerinde sınırsız yetkilere sahip olduğu toplumlarda çocuğun haklarının mevcut olmaması gayet doğaldır. Benzer şekilde günlük kullanımda dahi çocuğu ve çocukluğu karşılayacak bir kelimenin bulunmadığı Orta Çağ'da da çocuk haklarının yokluğu aşikârdır. Bu toplumlarda ebeveynin hatta sadece babanın, toplumun, dini kurumların ve esasında devletin taleplerinin öncelikli olması ve ekonomik kaygıların ağır basması çocuk haklarına yönelimi geciktiren temel husustur. Çocuğa ve çocukluğa yönelik ilginin İlk ve Orta Çağ'a göre daha iyi durumda olduğu Rönesans döneminde de bugünkü anlamıyla bir çocuk hakları kabulünden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu dönemde yazılan eserler, çocuk haklarının hukuksal temellerinden ziyade çocukların eğitimine yönelik hak düzeyinde olmayan ilkelere değinmiştir.[163] Özellikle 15. yüzyılın sonlarında modern pedagoji ve psikolojinin öncüsü olarak bilinen Vives, çocukları, çalışan yoksulların çocukları, çalışmayan yoksulların çocukları, terkedilmiş çocuklar, hasta çocuklar gibi çeşitli koşullar ve durumlar altında ele almıştır. Bu çocukların alması gereken eğitime yönelik öneriler sunan Vives, çocukların korunmasına özel önem vermiştir.[164] Benzer şekilde İsviçreli eğitimci Pestalozzi de çocukların eğitim hakkından bahsetmiştir. Evrensel bir eğitimde ısrarcı olan Pestalozzi, sınırsız bir özgürlüğün çocuğu beklenilen eğitim düzeyine

[162] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, s. 6.
[163] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 27.
[164] Vives, Juan Luis, *On Assistance To The Poor*, (çev. Alice Tobriner), Renaissance Society of America, Kanada 1999, s. 41-43.

ulaştırmayacağına inanmaktadır.[165] Vives 'in ve Pestalozzi'nin önerileri daha çok çocukların eğitimine ilişkin sosyal politikaya yön veren ilkeler şeklindedir. Önerilen bu ilkelerde hukuksal temelde bir çocuk hakları modelini görmek pek mümkün gözükmemektedir.

Bireyin ve birey haklarının önemsendiği, hümanist düşüncelerin yaşamın her alanına yerleştirilmeye çalışıldığı, doğal hukuk anlayışının yükselişe geçtiği ve en önemlisi Fransız Devriminin gerçekleştiği aydınlanma döneminde ise, çocukların korunması fikri yavaş yavaş ortaya çıkmıştır.[166] Çocukların korunmasına yönelik ortaya çıkan ilk fikirler, hak temelli bir korumayı öngörmemekte; sadece çocukların ebeveynlerinin gözetimi altında bulunmaları gerektiğini ve ailelerin çocuklarını korumak için sorumluluk almalarının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Bu dönemin düşünürleri çocuğa ve çocukluğa yeni bir bakış açısı getirmekte ancak çocukların yetişkinlerden ayrı haklara sahip olabileceği fikrine karşı çıkmaktadırlar. Bu yöndeki bir karşı çıkış Hobbes'in düşüncelerinde net bir şekilde görülmektedir. Doğal hukuk yaklaşımını benimseyen Hobbes; doğal hakları, kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve aklı ile bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğü şeklinde tanımlar.[167] Doğal haklara sahipliği akıl yoluyla muhakeme yapabilme yeteneği ile özdeşleştiren Hobbes, çocukları bu yetenekten yoksun görmekte ve doğal hakların öznesi olarak kabul etmemektedir. O, düşüncesini temellendirirken hakkı, dış engellerin yokluğu anlamına gelen özgürlük kavramı ile izah etmekte ve çocukları özgür bireyler arasında değerlendirmemektedir. Ona göre çocuklar, ebeveynlerinin hâkimiyeti altındadırlar ve onlara itaate mecburdurlar. Çocuk kişiliğini ve akli yeteneğini kazanana kadar veli veya hamiye muhtaç olduğundan, yetişkinlerden ayrı bir çocuk hakları kategorisinden bahsedilemez. [168]

Hobbes kadar katı olmasa da çocukların hak sahipliğine karşı çıkan bir başka aydınlanma düşünürü de Locke'dir. Onun düşüncesine göre devletler, kendiliklerinden insanların ne zaman özgür bireyler gibi eylemeye başlayacağının bir zamanı olduğunu dikkate alırlar ve bu yaşı kabul ederler. Başka bir ifadeyle çocuklar, devletin kabul ettiği yaştan önce özgür değildir ve onlardan herhangi bir biçimde kamusal aidiyete katılmaları beklenmemektedir. Çocuklar, kendilerine yol gösterecek akla sahip olana kadar ebeveyn

[165] Pestalozzi, Johann Heinrich, *Çocuğunu Nasıl Eğitirsin*, (çev. Burak Erdoğdu), Roza Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2018, s. 27.
[166] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, s. 27.
[167] Hobbes, Thomas, *Leviathan*, s. 96.
[168] Hobbes, Thomas, *Leviathan*, s. 45, 119.

otoritesi altında bulunmalı ancak bu otorite mutlak ve keyfi bir hükümranlığa dönüşmemelidir.[169] Ona göre, babanın çocuğu üzerindeki iktidarı geçidir ve baba bu iktidara dayanarak çocuğun yaşamına ve mülkiyetine müdahale edemeyecektir. Devletin belirlediği mümeyyizlik çağına ulaşan çocuk üzerinde babanın iktidarı sona ermektedir; bu andan itibaren baba çocuğunun hürriyeti üzerinde bir başkasının hürriyeti üzerinde olduğundan daha fazla tasarrufta bulunamayacaktır.[170] Locke'un çocukların hak sahipliğine karşı olduğunu en net vatandaşlık hakkına dair düşüncelerinde görmek mümkündür. Çocukların herhangi bir ülkenin ya da yönetimin uyruğu olmadan doğduğunu savunan Locke, yetişkinlik çağına ulaşıncaya kadar çocuğun hangi siyasi toplumla bütünleşeceğine babanın karar vereceğini belirtir.[171] Doğal hukuk yaklaşımı içerisinde subjektif hak ekolünü ön plana çıkaran Locke, Hobbes gibi hakları özgürlük ile bağdaştırmıştır. Her insanın yaşam ve mülkiyet olmak üzere iki temel hakka sahip olduğunu varsayan Locke'un, çocuklardan bu hakları esirgediği düşünülmemelidir. Zira ona göre, babanın çocuk üzerindeki otoritesi çocukların yaşamlarına, mallarına ve erginlik çağına ulaştığında vatandaşlık hakkına uzanmamaktadır. Tüm bu izahatlardan sonra denilebilir ki Locke'un düşüncelerinde çocukların hak öznesi olarak kabulünün belirtileri var ise de hak temelli bir koruma anlayışı henüz yerleşmemiştir. Sadece mülkiyet ve yaşam hakkına değinmek ve çocukların ancak babalarının aracılığıyla ikincil vatandaşlığını kabul etmek hak temelli bir anlayışın gerekleri ile uyuşmamaktadır.

Hak kavramını özgürlük ile ifade eden bir başka düşünür olan John Stuart Mill de çocukların hak sahipliğine karşı çıkmaktadır. Ona göre birey kendisi üzerinde yani kendi vücudu ve beyni üzerinde kendi başına bir buyruktur. Bu alana müdahale özgürlük ile bağdaşmamaktadır. Medeni bir topluluğun herhangi bir üyesi üzerinde onun arzusuna rağmen, gücün haklı olarak kullanılabileceği tek yer başkalarına gelecek zararı önleme noktasının olduğu yerdir. Bireyin özgürlük alanına müdahalenin meşru olması için, kişiden yapılmaması istenen davranışının başkasına mutlak surette zarar verecek nitelikte olması gerekir. Bireyin davranışı sebebiyle topluma karşı sorumlu olabileceği kısmı, o davranışın başkalarını ilgilendiren kısmıdır. Başkalarını ilgilendirmeyen kısımda bireyin özgür olması onun için mutlak bir hak niteliğindedir. Bireyin davranışlarında özgür olmasını, birey için mutlak bir hak olarak kabul eden Mill, bu haktan çocukların yararlanamayacağını belirtir. Ona göre bu hak, yetilerinde erginleşmiş insanlara özgüdür. Çocuklar veya yasaların rüşt

[169] Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 44.
[170] Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 45.
[171] Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 78.

yaşı olarak tayin ettiği yaştan daha küçük yaşta bulunanlar bu hakka sahip olamaz. Zira bu kişiler başkalarından gelecek zararlara olduğu kadar bizzat kendi eylemlerine karşı da gözetime muhtaçtırlar.[172] Görülmektedir ki yetişkinler için özgürlüğü mutlak hak olarak nitelendiren Mill'in, çocukları bu haktan yoksun bırakmasının gerekçesi diğer düşünürlerden pek de farksız değildir.

Çocukların akli olgunluğa erişmedikleri gerekçesine dayanarak çocukları hak sahibi olmaya ehil görmeyen aydınlanma dönemi düşünürlerine rağmen, 19. yüzyıl ve sonrasında dünyada çocuklara yönelik hak temelli söylemler hukuksal zeminde dile gelmeye başlamıştır. Çocukların yaşadığı her türlü ihmal, istismar ve haksızlığın kendi temellerine karşı olduğunun bilincine varan toplumlar, çocukları korumada daha etkili ve işbirliğine dayanan bir sistem ihtiyacı hissetmişlerdir.[173] Sanayileşme ile beraber çocukların emeklerinin, işgüçlerinin ve cinselliklerinin sömürülmesi ve bu sömürüye karşı kendilerini koruyamayacak durumda olmaları çocukların da kendilerine özgü haklara sahip olması gerektiği fikrini doğurmuştur.[174] Böylesi yeni bir fikre karşı çıkılabilir; karşı çıkışın gerekçesi olarak da insan haklarının çocuk hakları için yeterli olduğu ve ayrı bir alan olarak çocuk haklarına ihtiyacın olmadığı ileri sürülebilir. Bu yöndeki bir karşı çıkış hem çelişkilidir hem de konunun öneminin anlaşılmadığını göstermektedir. İnsan haklarının hayata geçirilmesinde ilk basamak çocukların hak temelli yetiştirilmesi ve korunmasıdır. Şiddete açık, istismara ve sömürüye uğrayan, istenildiğinde terkedilen, talepleri ve eğitimi göz ardı edilen çocuklardan oluşan bir sistemde insan haklarından da bahsetmek mümkün olmayacaktır.[175]

Çocuğun ve çocukluğun hukuksal konumunun zamana ve mekâna göre değiştiğini ve değişmeye devam ettiğini önceki bölümümüzde belirtmiştik. Çocuk hakları kavramı da hukuk sahasında yeni bir hareket olarak doğmasına rağmen toplumun maddi, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamındaki değişikliklere paralel olarak her geçen gün değişmekte ve gelişmektedir. Bugün çocuk hakları, çocuğun ebeveyni tarafından istenildiğinde terk edilebilir, devredilebilir hatta öldürülebilir bir konumdan çıkarılıp, haklara, kişiliğe sahip bir birey olarak değer görmesinin serüveni olarak tanımlanmaktadır.[176] Çocuk haklarının ortaya

[172] Mill, John Stuart, *Hürriyet Üstüne*, (çev. Mehmet Osman, Dostel), Liberte Yayınları, Ankara 2003, s. 47-48.
[173] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, s. 27.
[174] Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, s. 4.
[175] Asma, Türkan, *Türkiye'de Hukuk Sisteminin Çocuklar Açısından Önemi,* https://www.sosyalhizmetuzmani.org/turkayasma.htm, Erişim Tarihi: 27.06.2019.
[176] Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, s. 15.

çıkışının bir serüven olarak adlandırılması doğru bir nitelendirmedir. Zira babanın çocuk üzerinde sınırsız velayetinin olduğu bir çağdan, çocuğun ailesine karşı bile korunacak düzeye geldiği bir çağa geçiş ancak serüven olarak tanımlanabilir. Çocuk hakları, içerisinde farklı dinamikleri içeren uzun bir sürecin getirisidir. Aile yapısının değişmesi, üretim ve tüketim ilişkilerinin farklılaşması, bilimdeki yeni gelişmeler dinamiklerin sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş çocuklar için iki anlama gelmektedir. Bunlardan ilki, öncesinde çiftliklerde ve sonrasında fabrikalarda, madenlerde çalıştırılan çocukların, çalışma hayatının zorluğu içerisine atılması ve bu alanlarda her türlü şiddete, istismara, sömürüye, dışlanmaya maruz kalmasıdır. Bir diğer anlam ise çocukların çalışma hayatının içine çekildikçe onları maruz kaldıkları olumsuz koşullardan koruma ihtiyacının daha da belirginleşmesidir. Bu noktada yeni bir gelişme olarak addedilebilecek hadise ise sadece ailelerin değil devletin de çocukları korumada sorumluluk alması gerektiğinin anlaşılmasıdır.[177] Devletin çocukları korumada sorumluluk alması ve bu sorumluluğu çocuklara özgü hakları tanıyarak yerine getirmesi, çocuğun nesne konumundan özne konumuna yükselişinin en belirgin işaretidir. Devletin çocukları korumada sosyal devlet anlayışına uygun bir şekilde toplumun diğer bireyleriyle iş birliği içinde olması, aynı zamanda çocukların toplumun çocukları olarak görülmeye başlandığının ifadesi olarak da değerlendirilebilir.[178]

Aile yapısının değişmesi başka bir ifadeyle çok çocuklu ailelerin çekirdek ailelere dönüşümü ve kadının iş hayatına dâhil olması çocuk hakları bilincinin ortaya çıkmasında önemli bir dinamiktir. En fazla iki çocuk ve anne-babadan oluşan ailelerin sayısının artması, kadının çalışma hayatında aktif olması, eğitim seviyesinin artması ve en önemlisi özgürleşmesi çocuk yararına olumlu gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Kadının toplum içindeki rolünün değişmesi hiç şüphesiz erkeğin (babanın) de rolünü değiştirmiştir. Babanın en az anne kadar çocuğun bakımında, eğitilmesinde ve korunmasında sorumluluk üstlenmesi velayet hakkının etkili kullanımı sonucunu doğurmuştur. İş bölümüne dayanan yeni aile modelinde, çocuğun da söz hakkı sahibi olması ve alınan kararlarda görüş belirtmesi hatta bazı kararları bizzat kendisinin vermesi yeni bir çocuk profili çizmiştir.[179] Bu yeni çocuk

[177] Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, s. 18; Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, s. 22, 27.
[178] Turanlı, Kıvılcım, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2004, s. 20.
[179] Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, s. 19.

profilinde çocuk birey olarak değer gören ve hak sahibi olmaya ehil bir öznedir.

Bilim sahasındaki gelişmelerin dünya genelinde yaygınlık kazanması ve bu gelişmelerin beraberinde küreselleşmeyi getirmesi yetişkinleri olduğu kadar çocukları da etkilemektedir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarında hız kazanan küreselleşme[180], kimi çevrelerce zenginlik olarak görülmekte ise de değer kayıplarına, sosyal çözülmeye, çatışma ve kaosa varacak ihtimalleri de bünyesinde barındıran ve esasında kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi anlamına gelen çok boyutlu bir yapının diğer adıdır.[181] Bugün çocuklar, dünyada hızla yayılan bu çok boyutlu yapının karşısında üretici olmaktan ziyade tüketici olmaya davet edilmektedir. Çocukları sürekli bir biçimde satın almaya teşvik eden reklam piyasasına ve medyaya karşı korumak ve onları ekonominin tüketime odaklı bu yönünden alıkoymak ise yine çocuk haklarının ortaya çıkış amaçlarından biridir.

Bugün insan merkezli fikirlerin etkisini artırmanın ve sürdürülebilirliğini güçlendirmenin anahtarı haklara dayalı bir sistemin inşa edilmesi ile mümkün gözükmektedir. Hak temelli yaklaşımlar, hak sahiplerini özellikle de yoksul, güçsüz ve ayrımcılığa uğrama riski olan grupları haklarını talep etmeye teşvik etmektedir. Hak sahiplerine haklarını hatırlatan ve bu hakları talep etmeye teşvik eden yaklaşımlar, hak ihlallerinin temel nedenlerini ele almak ve buna yönelik politikalar üretmek için etkili bir yol olarak görülmektedir. Bu yaklaşımların çocuklara uyarlanması ise çocuk hakları hareketini doğurmuştur. Çocuğun sadece ihtiyaçları karşılanan bir sevgi nesnesi olmadığı bilakis hakları olan ve haklarını talep eden bir birey olduğu, çocuk hakları hareketinin temel kabulüdür. Çocuk hakları hareketine göre, çocuklar insan olmanın yanı sıra kendi özel ihtiyaçları olan ve yetişkinlere göre daha kırılgan yapıya sahip bireylerdir. Çocuk hakları hareketinin çocuklara odaklanması, çocuklara bütünsel bir bakış ile bakması, çocukların etkin katılımının savunuculuğunu yapması, çocuğun yararlarını dikkate alması, çocukları toplumun bir parçası olarak görmesi ve en önemlisi hiçbir çocuğa ayrımcılık yapılmamasının öncülüğünü üstlenmesi gibi özelliklere sahip olması nedeniyle toplumun büyük bir kesimi tarafından desteklenmektedir.[182] Öte yandan çocukların hak sahibi olmadığını savunan

[180] Polonyalı sosyolog ve filozof Zygmunt Bauman küreselleşmeyi, hem geri dönüşü olmayan hem de hepimizi aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen süreç; dünyanın kaçamayacağı kader olarak tanımlamaktadır. Ona göre küreselleşme birleştirdiği kadar aynı zamanda bölmektedir. Küreselleşme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları*, (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 7 vd.

[181] Kılıç, Muharrem, *Hukuksal Aklın Sosyo- Politik Bağlamı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 199, 206.

[182] Save the Children, *Child Rights Programming: How to Apply Rights-Based Approaches to Programming,* https://resourcecentre.savethechildren.net/node/2658/pdf/2658.pdf, Erişim Tarihi: 01.07.2019.

kesimler hala varlığını sürdürmektedir. Çocukları haklara sahip olacak derecede yetkin görmeyen kesimler, çocukların bir tercihi veya seçimi yapamama, bir durumu veya benzer durumları anlayamama, rasyonel bir sebep bulamama, bilgileri idrak edememe ve makul bir karar verememe gibi özelliklere sahip olduklarını kabul etmektedirler.[183] Çocukların bu şekilde tarif edilmesi, tamamen çocuğun yetersiz olduğu kurgusuna dayanmaktadır.[184]

Çocukların yetişkinlerden farklı fiziksel ve ruhsal özelliklere sahip olduğu bilincinin toplum içerisinde yerleşmesi ile doğan çocuk hakları, bugün geldiğimiz aşamada üzerinde hala tartışılan bir konu olmasına rağmen çocukları İlk ve Orta Çağ'a göre daha iyi bir konuma getirmiştir. Her çağın ortak sorunu olarak görülen çocuk ve çocukluk, çocuk haklarının ortaya çıkışı ile birlikte yasal bir zeminde daha çok ele alınmıştır. Sonuç olarak çocuk hakları, gönüllülükten ziyade herkesin sorumluluk aldığı, gerektiğinde hesap verilebilirliğin olduğu ve ayrımcılık yapılmadan tüm çocukları hak temelli koruma anlayışının dışa vurulduğu bir alandır.

3.1.2. Çocuk Haklarının İnsan Hakları Bakımından Önemi

İnsan hakları kuramı, ayrım gözetilmeksizin, bütün insanların belirli bir takım doğuştan, dokunulamaz ve vazgeçilemez haklara sahip olduğu kabulünden doğan bir anlayışa dayanır.[185] Esasında bu anlayış kökleri Antik Yunan'a kadar giden doğal hukuk yaklaşımının bir görünümüdür. Doğa ve doğal hukuk kavramını kullanan Antik Yunan filozofları her yerde geçerli, bireylere tanınsın veya tanınmasın müşterek ahlaki ilkelerin varlığından söz etmişlerdir.[186] Bu ilkeler doğrudan bir insan hakları kuramının özelliklerini taşımasa da insan doğasına vurgu yapması yönünden dikkate almaya değerdir. Başlangıçta tanrısal öğeler üzerinden oluşturulmaya çalışan insan hakları, özellikle aydınlanma düşünürlerinin etkisiyle doğadan ve tanrıdan soyutlanarak, akılla temellendirilen bireysel haklara dönüşmüştür. Akla uygun ideal bir devlet sistemi inşasını amaçlayan John Locke, Thomas Hobbes, Jean J. Rousseau gibi aydınlanma düşünürleri, devletin varlığından önce insanların birtakım doğal haklara sahip olduğunu savunmuşlardır.[187] Locke, herkesin yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkına sahip olduğunu ve iktidarın bu hakları güvencelemekle

[183] Freeman, Michael, "Why It Remains Important to Take Children's Rights Seriously", *The International Journal Of Children's Rights*, sy. 15, 2007, ss. 5-23, s. 12.
[184] Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, Yeni İnsan Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2019, s. 30.
[185] Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 4.
[186] Douzinas, Costas, *İnsan Hakları ve İmparatorluk*, (çev. Kasım Akbaş, Rabia Sağlam), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 10.
[187] Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 26, 27.

sorumlu olduğunu belirtirken aslında insan haklarının muhatabını da belirlemiş olmaktadır. İnsanlar bireysel haklarına yönelmiş bir tehdit algıladıklarında istemlerini siyasal iktidara yöneltmek durumundadırlar. Devlet doğal hakları ihlal ettiğinde iktidarının meşruluğu tartışmaya açılır ve halk, iktidar sahiplerine karşı direnme hakkını kullanabilir hale gelir. Locke'a göre insanın doğa durumuna daha kötümser bakan Hobbes, insanlar için en doğal hakkın güvenlik hakkı olduğundan bahseder. Bu hakkı tesis edecek olan ise devlettir.[188] Mülkiyet hakkını doğal hak kategorisinde saymayan Hobbes, bu hakkın ancak devlet eli ile mümkün olabileceğini savunur.[189] Bireyin özgürlük hakkı hususunda ise, devletin meşruluğunu ve ulusal birliğini sağlamak için bireyin özgürlüğünü sınırlandırabileceğini belirtir.[190] Fransız devrimine öncülük eden ve bunun neticesinde insan hakları belgelerinin hazırlanmasına ön ayak olan Rousseau ise, devleti her bireyin can ve mal güvenliğini ve özgürlüğünü sağlamada yanılmaz irade olarak görmektedir.[191] Rousseau'nun insanların doğuştan özgür ve toplumların doğal yaşam halinde eşit olduğu yönündeki görüşleri[192] özellikle burjuva tarafından mutlak ve sınırsız yetkileri olan kralları sınırlandırmada dayanak olmuştur.[193] Kralların yetkilerinin sınırlandırılması, insanların mülkiyet ve özgürlük gibi temel yaşam alanlarına haksız müdahale niteliğindeki uygulamaların kaldırılması açısından önemli bir adımdır.

İnsan hakları kavramı ortaya çıkış amacı bakımından başlangıçta insanların sadece insan olmalarından dolayı iktidar sahiplerinin karışamayacağı bir özel alanı ifade etmekteydi. Klasik haklar da denilen bu özel alan devletin hiçbir şekilde müdahale edemeyeceği birinci kuşak[194] haklardan oluşmaktadır. Fransız Devriminin baş aktörleri olan aristokrasi ile burjuvazi arasındaki çıkar çatışmasından doğan birinci kuşak hakları, bugün kişisel ve siyasal haklar çerçevesinde geliştirilmektedir. Ekonomik ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler ve işçi sınıfının eşitlik talebi devletin de somut adımlar atmasını gerektiren yeni

---

[188] Hobbes, Thomas, *Leviathan*, s. 234.
[189] Hobbes, Thomas, *Leviathan*, s. 106.
[190] Hobbes, Thomas, *Leviathan*, s. 158.
[191] Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Vedat Günyol), İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, İstanbul 2012, s. 26-28.
[192] Bu yöndeki görüşlerin ayrıntısı için bkz: Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, s. 4 vd.
[193] Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 38, 39.
[194] "Tarihsel gelişim sürecinde insan haklarının türlere ayrılması noktasında çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. En yaygın yöntem ise George Jellinek'in geliştirdiği üçlü sınıflandırma biçimidir. Bu sınıflandırmada haklar devletin ediminin karışmama olduğu negatif statü haklarından, kişinin devletten bir şeyler yapmasını istediği pozitif statü haklarından ve siyasal katılımın sağlandığı aktif statü haklarından oluşmaktadır. Statü ilişkisine göre hakları sınıflandırma her ne kadar yaygın bir şekilde tercih edilmekte ise de küreselleşme ile ortaya çıkan dayanışma haklarının hangi kapsama alınacağı noktasında yetersiz kalmıştır. Bu sebeple hakları kuşaklara göre sınıflandırma daha etkili ve pratik gözükmektedir." Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Kaboğlu, Ö. İbrahim, *Kolektif Özgürlükler,* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1989, s. 25-26.

bir insan hakkı kuşağını ortaya çıkarmıştır. Devlet özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel hakların hayata geçirilmesinde artık pasif bir özne değil, aktif bir özne olmalıdır. 20. Yüzyılın en yıkıcı savaşı olan İkinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen ve hala tam olarak hayata geçirilmesinde sıkıntıların yaşandığı üçüncü kuşak haklar ise insan hakları kavramına farklı bir soluk getirmiştir. Dayanışma hakları da denilen bu haklar; çevre sorunlarına karşı temiz bir çevrede yaşama hakkının, küresel savaşa karşı barış hakkının talep edilmesi anlamına gelmektedir. Bu haklar sadece devletlere değil, bireylere, uluslararası kamuoyuna sorumluluk yüklemektedir.[195] Çeşitli dönemlerde farklı hak sınıflandırmalarının ortaya çıkması, insan hakları kavramının statik bir kavram olmaktan ziyade dinamik bir kavram olduğunu göstermektedir. İnsan hakları kuramı, çağın gelişmelerine göre her gün yeniden tanımlanmakta ve yeni kuşak hak düzenlemeleri ihtiyacı hasıl olmaktadır. İnsan haklarının kuşaklara ayrılması haklar arasında bir hiyerarşi olduğu anlamına gelmemelidir. Hiçbir hak bir diğer hakka göre daha önemli ve daha öncelikli değildir. İnsan haklarının çeşitli kuşaklara göre sınıflandırılması hakların kapsamının sürekli olarak genişlediğine işaret etmek dışında başka bir anlam ifade etmemektedir. İnsan hakları ancak bir bütünsellik içerisinde ele alındığında hak ettiği değere kavuşabilecektir.

Doğal haklardan insan haklarına uzanan süreçte yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkı üzerinden temelleri atılan insan hakları kuramı, zamanla yeni hak listelerini kapsayacak şekilde gelişmiştir. Bu gelişimde genel insan haklarının yanında özel olarak korunması gereken kesimlerin hakları da gündeme gelmiştir. Bu çerçevede kadın hakları, azınlık hakları, hasta hakları, çocuk hakları gibi yeni hak kategorileri ortaya çıkmıştır. Yeni hak kategorilerinin ortaya çıkışı esasında, tarihsel, sosyal, ekonomik, biyolojik gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanan güç durumları karşısında özel durumları bulunan insan gruplarının korunması gerekliliğini ifade etmektedir.[196] Çocukların, kadınların ve azınlıkların kendilerine özgü gereksinimlerinin olması onların ayrı bir mekanizma ile korunması gerekliliğinin temel dayanak noktasıdır. Elbette ki insan hakları tüm insanlar gibi bu kesim için de bir güvence oluşturmaktadır; lakin insan haklarının kapsayıcılığı özel durumları olan bu kişileri ayrıca korumaya engel değildir.

[195] Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Kitabevi, 13. Baskı, Bursa 2008, s. 149-151; Kaboğlu, Ö. İbrahim, *Özgürlükler Hukuku*, Alfa Yayınları, İstanbul 1993, s. 27 vd.; Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 89-97.
[196] Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 9.

İnsan haklarının hiçbir ayrım gözetilmeksizin tüm insanlar için geçerliliği kabul edilmişse de tarihsel süreç bu şekilde ilerlememiştir. Kadınlar, azınlıklar ve çocuklar kendilerinden en temel insan hakları dahi esirgenen tarihsel bir geçmişe sahip olmuştur. Modern çağ denilebilecek 20. yüzyıla kadar bu gruplar; toplumun istenmeyen, unutulan ve her türlü kötü muameleye açık durumda bırakılan kesimini oluşturmuştur. Bu gruplar içerisinde en korumasız topluluğun çocuklar olduğunu söylemek ise yanlış olmayacaktır. Toplumda uzun zamandır acı çeken, ezilen bir kalabalığı oluşturan çocuklar, medeni haklarından yoksun sessiz ve temsilcisiz bir azınlığı temsil ederler.[197] Çocuklar, insan hakları hareketlerinin tüm dünyada etkili olduğu çağda birey olarak değer görmeye başlamış ancak hakları hukuksal zeminde sağlam temellere oturtulamamıştır. Toplum içerisinde ikincil statüde görülen çocukların hala etkin bir korumaya sahip olduğu söylenemez. Çocuklar açısından insan haklarının temini noktasında zorlukların yaşanmasının ve çocukların hala etkin bir şekilde korunamamasının temel nedeni çocukların haklarını dile getirenlerin yine yetişkinler olmasıdır.[198] Çocukların haklarını talep etmede rol oynamaması başlı başına bir çelişkidir. Zira haklar ancak hakkı talep eden ile hakkın kullanımı için gerekli örgütlenmeyi[199] sağlayan arasındaki ikili ilişkiden doğmaktadır. Hakların talebinin sadece yetişkinlere verilmesi, çocukların hakların aktif öznesi olmasını engellemektedir. Çocukların iktidar sahiplerine karşı korumasız bırakılması da hakların aktif öznesi olmamalarından kaynaklanmaktadır. İnsan hakları temelinde bir çocuk hakları anlayışı ancak çocukların, toplumun diğer üyeleri gibi haklarını dile getirebildikleri, haklarının tanınmasını isteyebildikleri ve gerektiğinde bu hakların ihlalinin denetlenmesini talep edebildikleri zaman mümkün hale gelecektir.

Küreselleşen dünyada insan hakları kavramı uluslararası hukukta ve devletlerarası ilişkilerde son derece önem arz etmektedir. Bu öneme isnaden insan hakları geniş bir alana yayılmış; bu yayılma neticesinde ise yeni hak kategorilerinin kavramsallaşması süreci başlamıştır. İnsan haklarının kavramsallaştırılması sonucu ortaya çıkan önemli bir hak kategorisi de çocuk haklarıdır. Çocuk hakları, insan hakları mücadelesinden sonra ortaya çıkan ve insan hakları şemsiyesi altında yeni bir alanı temsil etmektedir.[200] Başka bir ifadeyle

[197] Franklin, Bob, "Giriş", s. 15.
[198] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 66; Ozansoy, Cüneyt, Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları, s.51, Postman, Neil, *Çocukluğun Yokoluşu*, s. 85.
[199] Mourgeon, Jacques, *İnsan Hakları*, (çev. Alev Türker, Ayşen Ekmekçi), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1991, s. 67 vd.
[200] Kurt, Sevil Lale, "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, c. 16, sy. 36, 2016, ss. 99-127, s. 101.

çocuk hakları, insanın özü ve bütünlüğü içinde değil de insani varlık kategorileriyle ele alınmasının bir görünümüdür. Hakların bu şekilde varlık kategorileriyle ele alınması anlamlıdır; çünkü toplumlar farklı nedenlerle çeşitlenen ve varoluşun çeşitli yönlerini yansıtan çok sayıda bireyin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bugün devletler bireyin tanımlandığı ve statüsüne düşen hakları aldığı kesimler ile iktidarlarının meşruluğunu sağlamaktadır.[201] İktidar sahipleri bireyleri yönlendirdiği gibi, bireyler de hakları aracılığıyla iktidarları etkileme gücüne sahiptirler. İnsan haklarının iktidar ile olan ilişkisi düşünüldüğünde aslında çocuk hakları gibi bir kavramlaştırmaya neden ihtiyaç duyulduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Bugün çocuk hakları, politik felsefenin birçok temel kaygısına dokunmaktadır. Demokrasinin doğası gibi genel sorunların yanı sıra, eşitliğin yapısı, insan ilişkilerinde aklın ve rasyonalitenin önemi, bir grubun başka bir grup üzerindeki denetim gücü ve bu tür boyun eğdirmenin meşrulaşma yolları, kimin yurttaş olduğu gibi kaygılar bunlardan sadece birkaçıdır.[202] Bu kaygıların aynı zamanda insan hakları açısından da geçerli olması çocuk haklarının aslında, bir insan hakları sorunsalı olduğunu ispat etmektedir.

Toplumların insan hakları kültürü hakkında gelişmişlik düzeyleri bünyelerinde barındıkları özgül kategorilerin veya katmanların mağduriyetlerine ya da korunma biçimlerine bakılarak tespit edilebilir.[203] Özellikle çocuklara sadece birinci kuşak hakların değil ikinci ve üçüncü kuşak hakların tanınması insan haklarının gelişimi açısından son derece önemlidir. Eşitlik hakları da denilen ikinci kuşak haklar, yaşları veya küçüklükleri nedeniyle toplum içerisindeki eşitsizlikten daha fazla etkilenen çocuklar için özel bir anlam ifade etmektedir. Toplumun refahını sağlamaya yönelmiş ikinci kuşak haklar, ilk olarak çocukların karşılaştıkları refah sorunlarına çözümler getirmelidir. Zira sağlıklı bir nesilden bahsetmek ancak çocukların sosyal ve kültürel yönden gerekli imkânlara sahip olması ile mümkündür. Gelecek kuşakları ilgilendiren üçüncü kuşak haklar da insan haklarının çocukları ilgilendiren önemli bir yönüdür. Gelecek kuşakların ilk belirtileri olan çocuklar, çevre hakkının, barış hakkının sahipleri arasında yer alırlar. Çevresi ile iletişim halinde olduğu ve çocukluğunu sürdürdüğü bir ortamın sağlıklı olması çocuk için çok daha özel bir önem taşımaktadır.[204] Çocuk haklarının gündeme gelmesi sadece çocukla sınırlı olmayan

[201] Mourgeon, Jacques, *İnsan Hakları*, s. 50.
[202] Franklin, Bob, "Çocukların Politik Hakları", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, s. 38.
[203] Turanlı, Kıvılcım, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*, s. 12.
[204] Gülan, Aydın, "Çocuk Haklarının Hayata Geçirilmesi Açısından Çevreye İlişkin Düzenlemelerin Önemi", *MHB*, c. 16, sy. 1-2, 1996, ss. 51-55, s. 52.

aynı zamanda dünyanın geleceği ile ilgili bir kaygıya dayanmaktadır. [205] Böylesi bir kaygıyı taşıması bile çocuk haklarının insan hakları bakımından ne denli önemli olduğunu anlamak için yeterli bir sebeptir.

Sonuç olarak çocuk hakları mücadelesi, taşıdığı anlam ve içerik bakımından ve bilhassa amacı yönünden insan haklarından ayrı düşünülemeyecek bir gerçekliği ifade etmektedir. Çocuk hakları, insan hakları kategorileri arasında temel bir niteliği haizdir; zira bu hakların göz ardı edilmesi, yetişkinlere özgü hakların da kullanılamayacağının açık bir ifadesidir. Çocukların özel gereksinimleri dolayısıyla ayrı bir çocuk hakları düzenlemesinin yapılması, insan haklarının bütünselliğine aykırı olarak görülebilir. Bizce çocuk hakları, insan haklarının bütünselliği ile çelişkili değildir; tam aksine, bir madalyonun iki yüzü gibi karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu etkileşimin temel gayesi ise, herkesin haklarının güvence altına alındığı bir toplum inşasıdır. Hak kültürüne dayalı bir toplum inşa etmek ve bunu sürdürülebilir kılmak, her insanın geçirmesi zorunlu çocukluk çağından bağımsız değildir. Toplum üyelerinin çocuklara ve çocukluğa yaklaşımı, toplumun adalet anlayışının, geleceğe nasıl yöneldiğinin, gelecek kuşaklar için bugünden nelere sahip çıktığının ve en nihayetinde insan haklarına yüklediği anlamın bir göstergesidir.[206] Bedensel ve ruhsal yönden iyi bir çocukluk hayatı geçirmeyen çocukların çoğunlukta olduğu bir toplumda, insan hakları da bir söylemden öteye geçemeyecektir.

3.1.3. Çocuk Haklarına İlişkin Temel Yöntemler

Çocuğa ve çocukluğa bakış açısının özellikle aydınlanma dönemi ile birlikte değiştiğini ve dönemin bireyi liberal temellerde yeniden inşa ettiğini önceki bölümlerde izah etmiştik. Aydınlanma çağı felsefesinin etkisiyle ortaya çıkan liberal bireycilik en saf haliyle, devletin savunmayı, güvenliği ve adaleti sağlamanın ötesinde, sosyal ve ekonomik yaşamın ilerleyişine hiçbir biçimde karışmaması gerektiği inancına dayanır. Devlete karşı bireyin korunmasına öncelik veren liberalizm, bireyin özgürlüğünü ve eşitliğini öne çıkarmaktadır. Sosyal devlet ve sosyal adalet kavramlarının hukuk literatüründe önem kazanması ile liberal bireyci öğreti, devletin sadece güvenliği sağlamakla yetinmeyip belli ölçülerde müdahaleci olabileceğini kabul etmiştir. Liberal bireyci anlayışın tam aksi özelliklere sahip olan sosyalist anlayış ise, devletin görevinin karışmamak değil, toplumsal yaşama yön verecek

[205] Şirin, Mustafa Ruhi, "Çocuk Hakları ve Medya Üzerine", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, c. 3, sy. 5, 2018, ss. 5-10, s. 5.
[206] Ballar, Suat, *Çocuk Hakları*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 1998, s. 6.

müdahalelerde bulunmak olduğunu savunur. Sosyalist anlayış, bağımsız, soyut bir özgürlüğe karşı çıkmaktadır.[207] Temelde devletin müdahale etme ile etmeme arasındaki sınırını çizen bu görüşler, insan hakları alanında uzun yıllar tartışılmıştır. Özellikle liberal görüşler, pek çok devletin insan hakları anlayışına yön veren temel ekol olmuştur. Hakkı özgürlük ile eş değer tutan liberal görüşler, devletin insanın doğuştan sahip olduğu haklara mümkün olduğunca müdahale etmemesi gerektiğini belirtir. İnsan hakları anlayışının şekillenmesinde etkisini çokça hissettiren liberalizm, çocuğa ve çocuk haklarına bakışın da değişmesine öncülük etmiştir. Çocuğa liberal düşünsel temelde bakışı John Locke ve David Hume da görmek mümkündür.[208] Locke bir yandan çocuklar için doğal hak niteliğindeki yaşam ve mülkiyet hakkına hiçbir şekilde müdahaleyi kabul etmezken bir yandan da çocuğun eğitim aracılığıyla şekillendirilerek yetişkin hale getirilmesini savunmaktadır.[209] Locke'un birbirine zıt gibi görünen bu yöndeki fikirleri, liberal öğretideki müdahale etme/etmeme arasındaki ikilemi yansıtmaktadır.[210] Benzer ikilem doğal özgürlük sistemini savunan Hume 'un düşüncelerinde de mevcuttur. Ona göre doğadaki bütün olgular gibi, özgürlük de zorunluluk fikrine göre işler. Her insan gibi çocuğun da eyleme geçmesinde bir müdahale mutlaka vardır ve bu gereklidir.[211] Hume'un zorunluluk ile özgürlüğü aynı anda, aynı ilişkiler içinde bir arada kullanması bile başlı başına çelişkidir.

Devletin bireyi yönlendirmesini ve haklara müdahalesini kabul etmeyen liberal görüşler söz konusu çocuklar olduğunda ebeveynlerin, yetişkinlerin ve en geniş anlamıyla toplumun çocuklara müdahalesini zorunlu görmektedir.[212] Bu zorunluluğu çocuğun kendisi için en iyiye karar verecek kapasiteye sahip olmamasına dayandıran liberal görüşler, çocuklara korumacı temelde yaklaşmaktadırlar. Çocuk haklarını da bu minvalde ele alan liberalizm, hakların gerektiğinde çocuklar adına yetişkinler tarafından kullanılabileceğini, sınırlandırılabileceğini savunur. Liberalizmin çocuk algısına tepki olarak doğan yaklaşımlar ise çocukların özgürlüğüne vurgu yaparak, çocuklara yaşamlarının her alanında müdahale edilmesine karşı çıkmaktadır. Çocuk haklarının yetişkin haklarından farklı olmadığını

[207] Liberalizmin bireye bakış açısının ayrıntıları için bkz: Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 77-85; Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Kitabevi, 1. Baskı, Bursa 2010, s. 142-143.
[208] Şirin, Tolga, *Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk,* https://bianet.org/bianet/siyaset/120941-yeni-anayasa-taslagi-ve-cocuk, Erişim Tarihi: 09.07.2019.
[209] John Locke'un bu yöndeki görüşlerinin ayrıntısı için bkz: Locke, John, *Eğitim Üzerine*, s. 13 vd.; Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.44 vd.
[210] Şirin, Tolga, *Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk,* https://bianet.org/bianet/siyaset/120941-yeni-anayasa-taslagi-ve-cocuk, Erişim Tarihi: 09.07.2019.
[211] David Hume 'un özgürlük hususundaki görüşlerinin ayrıntıları için bkz: Hume, David, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, (çev. Selmin Evrim), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 120-156.
[212] Çaldıran, Ezgi, *Siyasi İktidar Karşısında Çocuk ve Çocukluk*, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2019, s. 36.

düşünen bu yaklaşımlar, çocukların haklarını özgürce kullanabilmelerine engel olacak çocuklardan kaynaklı bir sorunun olmadığını dile getirirler.[213] Eylemde bulunma özgürlüğüne sahip çocuklar, hak öznesi olmaya ehilken onları haklarını kullanmaktan mahrum etmek ve bunu onların çıkarlarını gözetme amacına dayandırmak inandırıcı gelmemektedir. Çocuğun çıkarı için en iyinin seçimini yapacak olanların yetişkinler olması, yetişkinlerin her alanda çocuktan daha iyi konumda olduğunun kabul edildiğine işaret etmektedir. Hâlbuki yetişkinler gibi çocuklar da irade sahibi varlıklardır ve iradelerin birbirine üstünlüğünden bahsedildiğinde bu üstünlüğün tespitinin kim tarafından hangi argümanlara dayanılarak yapılacağı belirsizdir.[214] Belirsiz bir temelden çocuklara bu şekilde yaklaşmak aslında geniş açılardan bakıldığında bir grubun diğer bir grup üzerinde denetim ve gözetim sahibi olmasından başka bir anlam ifade etmemektedir.

Bugün çocuk haklarına ilişkin yapılan her pozitif düzenleme esasında bu yaklaşımlardan beslenmektedir. Çocuk haklarına etki eden ve çocuk korumacılığı ile çocuk özgürlükçülüğü olarak adlandırılabilecek bu iki yöntem, tezimizin amacı bakımından irdelenmeye değerdir. Çocuğun ihmalden ve istismardan korunma hakkının güvencelenmesi, ebeveynlerin ve toplumun sergilediği korumacı veya özgürlükçü tutumlardan bağımsız değildir. Özgürlükçü tutumların benimsenmesi durumunda, çocuğun her türlü kötü muameleden nasıl korunacağı temel bir sorunken; tamamen korumacı tutumların benimsenmesinde ise kendini gerçekleştiremeyen, sürekli yetişkin gözetimine muhtaç çocukların varlığı sorun teşkil edecektir. Bu sorunlara çözüm mahiyetinde biz de bu iki yöntemin temel özelliklerini açıklamayı, eksik yönlerini tespit etmeyi ve yeni bir yöntemden bahsetmenin mümkün olup olmadığını amaçlamaktayız.

3.1.3.1. Çocuk Korumacılığı Yöntemi

Çocuk korumacılığı yöntemi yani paternalizm, çocuğun iyiliğini sağlama ya da çıkarlarını gözetme çabası içinde, çocuk müdahalede hiçbir yarar görmese de, hatta müdahalenin zararlı olduğunu düşünse bile, çocuğun seçim ya da eylem özgürlüğüne müdahale etmeyi meşru addeden bir yöntemdir.[215] Çocuklar için bu anlama gelen paternalizm genel anlamıyla, kişinin mutluluğunu, ihtiyaçlarını, çıkarlarını, iyiliğini ve değerlerini korumak adına onun eylemde bulunma özgürlüğüne müdahale edilmesi gerektiği

[213] Işıkçı Mamur, Yasemin, *Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu*, s. 44.
[214] Franklin, Bob, "Çocukların Politik Hakları", s. 45.
[215] Franklin, Bob, "Çocukların Politik Hakları", s. 40.

fikridir.[216] Bu fikir, en salt haliyle yetişkinlerin veya ebeveynlerin çocukları korumak amacıyla, onların yerine tercihlerde bulunmaları, hakları onlar adına kullanmaları ve onlar adına doğru kararları almaları gerektiğini savunur.[217] Tarihsel olarak bakıldığında paternalizm sadece çocuklar için dile getirilen bir yöntem değil; çocuklar gibi özel durumları olan kadınlar, azınlıklar, yaşlılar gibi gruplar için de sıklıkla gündeme gelmiştir. Çocuklar için diğerlerine göre tek farklı anlamı ise çocukların yararını gözettiği izlenimi vermesidir.[218] Bu izlenimin en büyük tehlikesi, yetişkinler ve bizatihi devlet tarafından atılan her adımın çocukların yararına yönelik olduğu düşüncesi ile sorgulanmadan kabul edilmesidir. Çocuklar kendi yararlarına yönelmiş bu adımlar hakkında hiçbir fikre sahip değilken; onların yerine karar verenler denetim ve gözetimde tek söz sahibi olmayı sürdürmektedirler. Koruyucu yaklaşımda yetişkinlerin rolü, koruyucu ve savunucu olarak belirlenmiştir.[219] Çocuğun haklarının gündeme gelmesi anında hakların sözcülüğünü ve savunuculuğunu ancak yetişkinler yapabilecektir.

Paternalizmin uzun yıllardır etkisini kaybetmemesinin ve meşru görülmesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Hiç şüphesiz ilk neden daha önce de belirttiğimiz üzere çocukların, rasyonaliteden, bilgiden ve deneyimden yoksun olarak görülmesidir. Çocuklar için savunulan korumacı yaklaşım, çocukları bu yoksunlukların zararlı sonuçlarından korumayı amaçlamaktadır. Çocukları kendi hareketlerinde tamamen özgür bırakmak ve seçimlerine müdahale etmemek çocukların korunması amacından sapma anlamına gelecektir. Seçimde bulunma yeteneğine sahip olmayan çocuklar için tüm seçimleri yetişkinler yapmalıdır. Paternalizmin meşruluğu için ileri sürülen bir diğer neden de, çocukların yeterli olgunluğa ulaştıklarında yetişkinlerin onlar adına aldıkları kararları kabul edecek olmasıdır. Çocuklar, kendilerini korumaya yönelmiş yetişkin iradesini şimdiden onaylamış sayılmaktadır. İleri sürülen son neden ise çocukların birçok yönden yetişkinlere bağımlı olmasıdır. Bu bağımlılık çocukların yetişkinlerin yardımı olmaksızın kendilerine yetemeyecekleri anlamına gelmektedir. Yetersizliğin mutlak sonucu olan bağımlılık, çocuk için zorunludur ve çocuğun yararınadır.[220] Üç temel neden çerçevesinde meşrulaştırılan paternalizmi anlamak için, bu nedenlerin analiz edilmesi gerekmektedir.

---

[216] Dworkin, Gerald, "Paternalism", *Monist,* c. 56, sy. 1, 1972, ss. 64-84, s. 65.
[217] Şirin, Tolga, *Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk,* https://bianet.org/bianet/siyaset/120941-yeni-anayasa-taslagi-ve-cocuk, Erişim Tarihi: 11.07.2019.
[218] Koman, Ezgi, *Çocuklar ve Hakları*, http://ayrintidergi.com.tr/cocuklar-ve-haklari/, Erişim Tarihi:11.07.2019.
[219] Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 21.
[220] Franklin, Bob, "Çocukların Politik Hakları", s. 40-41.

Çocukların rasyonaliteden uzak, bilgiden ve deneyimden yoksun olarak görülmesi ve bunun neticesinde paternalizme konu olması, yetişkin insanı insan statüsü için esas alan görüşün bir uzantısıdır.[221] Bu görüşün temel tezi, irrasyonel oldukları varsayılan bazı grupları dışlayarak, yetişkinlerden oluşan bir toplum düzeni oluşturmaktır. Tezin rasyonalite üzerinden insan statüsü belirlemesi problemlidir; zira rasyonellik kıstası öznel bir bakış açısını yansıtmaktadır. Çocukların rasyonaliten uzak olmasının varsayılması, rasyonaliteden ne anlaşıldığı ile ilgilidir. Rasyonalite, kimi zaman bilinçli düşünce ve eylemleri ifade etmek için kullanılırken kimi zaman da bireylerin bir seçimin sonuçlarını öngörebilmesi halini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu yöndeki kullanımlar aslında belli bir zekâ seviyesinin üstünde sayılan bireylerin ancak, rasyonel varlıklar olarak kabul edileceğini göstermektedir.[222] Rasyonaliteyi akıl ve mantık temeli dışında bireysel faydanın en üst seviyede olması hali olarak görenler de vardır. Sistematik bir yaklaşımın sonucunda ortaya çıkan rasyonel eylemler, bireyin fayda sağlayıp sağlamadığı ile tespit edilebilir. Bireyin elde ettiği fayda onun paternalist yaklaşıma konu olmasında belirleyici bir noktadır. Çocuklar paternalizmin konusu olmaya aday bireylerdir. Onlar, yetişkinlerden farklı olarak rasyonel eylemlerde bulunamazlar; çünkü zihinsel güçleri ve deneyimleri kendilerine bireysel fayda vermeye yetmemektedir. Sistematik düşünme yeteneğine sahip yetişkinler, çocuklara amaçsal ve sistematiksel düşünme noktasında müdahale etmelidir. Bu yöndeki bir müdahale çocukların haklarını ihlal etmeyecektir; tam aksine bu müdahale irrasyonelliğin tehdit ettiği hakları koruma altına alacaktır.[223] Bireysel faydanın temini noktasında yetişkinleri tam yetkili görmek, yetişkinlerin her eyleminin fayda getirdiği yanılgısını taşımaktadır. Kendi kararlarının ve seçimlerinin muhtemel sonucu hakkında bile tam bir öngörüye sahip olmayan bireylerin, çocuklar üzerinde vesayete varacak bir yetki ile donatılması koruma sistemi ile bağdaşmamaktadır. Rasyonalite terimi konusunda uzlaşılmış bir görüş bulunmuyorken çocukları irrasyonel kabul etmek, çocukların dışlandığı, hareket serbestisinin kısıtlandığı ve en nihayetinde haklara sahip ancak hakları kullanamayan, korunması amaçlanan ama korunmayan bir çocuk paradigması ortaya çıkarmaktadır.

Paternalizmi meşrulaştırmak için ileri sürülen çocukların yeterli olgunluğa ulaştıklarında yetişkinlerin onlar adına aldıkları kararları kabul edecek olmaları ya da bir

[221] Atılgan, Aydın; Atılgan, Eylem Ümit, *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi Raporu*, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara 2009, s.15.
[222] Franklin, Bob, "Çocukların Politik Hakları", s. 42.
[223] Scarre, Geoffrey, "Children and Paternalism", *Philosophy*, c. 55, sy. 211, 1980, ss. 117-124, s. 123.

nevi şimdiden rıza göstermiş olduklarının varsayılması, doğrulanması zor bir nedendir. Doğrulanması zordur; zira paternalizmin ebeveynlere müdahale hakkı tanıması burada sonradan gelen rızayla[224] ya da geleceğe yönelik rızayla[225] doğrulanmaktadır. Çocuğun adına alınan kararlardan haberdar olmamasına rağmen ilerde bu kararlardan memnun olacağının düşünülmesi, pek çok şüpheyi barındırmaktadır. Rızanın güvenilirliği ve sağlıklı oluşu hakkındaki en temel şüphe, böyle bir rızanın paternalist bir sürecin üretimi olmasıdır. Bu süreçte çocuk paternalist müdahalenin haklılığına ve gerekliliğine o derece inandırılmıştır ki daha sonrasında aksi yönde bir rıza göstermesi düşünülmemektedir. Bir diğer şüphe ise çocuğun müdahaleye zorlanmasının, paternalizm ile uyuşmaması noktasındadır. Çocukları korumak fikri ile hareket ederken, onların şu anki durumlarının hilafına sonradan onaylayacakları şeyleri yapmaya zorlamanın kabul edilebilir görülmesi mantıksal bir sorun yaratmaktadır.[226] Çocuk için neyin iyi veya kötü olduğunun yetişkinlerce tespit edildiği ve tespit sonucunun çocuğa dayatıldığı bir bağlamda çocuğun rızasının var olduğunu söylemek oldukça güçtür. Fikrimizce burada söz konusu olan şey rıza değil; zorlamanın zorunlu ve doğal bir sonucudur.

Çocukların kendilerine yetemeyecekleri ve yetişkinlere bağımlı oldukları paternalizmin meşruluğu için ileri sürülen bir başka nedendir. Bağımlılık üzerinden temellendirilen bu meşruluk gerekçesi makul gözükmekle beraber, çocukları yetişkinlerden tamamen farklı görmek için yeterli değildir. Çocukların kendi kendine yetememe durumunu ve yetişkinlere bağımlılığını Kant'ın aile haklarına ilişkin düşüncelerinde net bir şekilde görmek mümkündür. Ona göre çocuklar olgunlaştıkça bağımlılıktan kurtulurlar ve kendi kendilerine yetmeye başlarlar. Önceki bağımlılık statülerinden herhangi bir anlaşmaya gerek kalmadan kurtulan çocuklar, kendi hayatları üzerinde tek söz sahibi olurlar.[227] Bağımlılık halinin sadece çocuklara özgü bir hal olarak görülmesi gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Bugün toplumlar bağımlılık ilişkisi üzerine inşa edilmekte ve toplumun her üyesi birbirine bağımlı olarak hayatını idame ettirmektedir. Bağımlılığın toplumda olağan olması karşısında, çocukları tamamen yetişkinlere bağımlı kılmak ve çocuklara müdahale etmek haksızlık

[224] Atılgan, Aydın; Atılgan, Eylem Ümit, *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi Raporu*, s. 16.
[225] Franklin, Bob, "Çocukların Politik Hakları", s. 49.
[226] Murphy, G. Jeffrie, "Incompetence and Paternalism", *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, c. 60, sy. 4, 1974, ss. 465-486, s. 482.
[227] Kant, Immanuel, *The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right*, (Almancadan çev. William Hastie), T. and T. Clark, Edinburgh 1887, s. 118.

teşkil edecektir.[228]

Çocuk hukukundaki gerekçeleri ana hatlarıyla belirttiğimiz şekilde olan paternalizm, kökleri çok eskiye uzanan müdahaleci, vesayetçi, yukarıdan aşağıya, tek yönlü ve aşırı korumacı bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Paternalizmde çocuk; güçsüzdür, rol ve sorumluluklarının bilincinde değildir ve birtakım bilgi, beceri ve değerden mahrumdur. Çocuğu bu özellikler çerçevesinde ele alan paternalizm, çocuğun yetişkinlere öncelikle de ailesine mutlak bir şekilde tabi olması gerektiğini savunur. Çocuk ile ebeveynleri arasında hiyerarşiye dayanan bir altlık-üstlük ilişkisi vardır. Bu ilişkide çocuk ya ekonomik ya da duygusal ve statüsel bir yatırım aracıdır. Yetişkinler kendi statülerini güvencelemek için çocukları koruma adı altında araçsallaştırmaktadırlar. Paternalist ilişkide çocuğun hayatı her türlü yetişkin kalıbı içerisinde şekillenmekte ve çocuk öznelliği içinde sömürülen bir nesne olmaya devam etmektedir.[229] Çocuğun algılanış biçiminin bu yönde olduğu paternalizmde, çocuk haklarının durumu ise pek farklı olmayacaktır. Paternalizmi çocuk hakları hareketi içerisinde bir yöntem olarak görmeyenler var ise de, etkisinin geniş alanlara yayıldığı böylesi bir yöntemi görmezden gelmek gerçekçi sayılmayacaktır.[230] Çocuk haklarının ilk olarak korumacı temeller üzerinden yükselmesi ve paternalizmin bu temeller üzerinden söylem üretmesi, çocuk hakları hareketi ile paternalizmin birbirinden tamamen bağımsız olmadığının kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Çocuk korumacılığı yöntemi kapsamında ele alınan ancak farklı şekilde adlandırılan bir yöntem de ebeveynci paternalist yaklaşımdır.[231] Klasik paternalizmden belirgin bir farkı olmayan bu yaklaşımda çocukları koruma görevi anne-babaya tanınmıştır. Çocukların çıkarlarının nihai savunucuları ve bekçileri ebeveynlerdir. Ebeveynci paternalist yaklaşımın en büyük destekçileri de yine ebeveynlerdir. Ebeveynler için paternalizm, anne ve babaya tanınmış bir hak değil; doğal bir yetiştirme ve büyütme sürecinin gerekli, hatta zorunlu bir aşamasıdır.[232] Ebeveyn korumacılığını savunanlar, çocukların hayati önem arz eden dokunulmaz alanlarını ihmal etmemek kaydıyla ebeveynlerin haklar ve çıkarlar hususunda tam denetime sahip olduğunu ileri sürürler. Bu yöntem de esasında çocukların göreli bağımlılıklarını temel almakta ve çocukların kendi yararı için, anne-babaların müdahalesiyle

[228] Franklin, Bob, "Çocukların Politik Hakları", s. 51.
[229] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 344-345.
[230] Ozansoy, Cüneyt, *Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları*, s.52.
[231] Adler, Ruth; Dearling, Alan, "Çocuk Hakları: Bir İskoç Görüşü", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, s. 234.
[232] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 347.

kendi eylemlerine karşı korunmaları gerektiğinde ısrarcı olmaktadır. Ebeveyn paternalizmini savunanlar diğer paternalistler gibi özgürlük benzeri bazı hakların sadece kendi kendine yetebilen bireylere atfedildiğini ve bu nedenle çocukluk statüsüne uygun olmadığını kabul ederler. Onlara göre çocuklar bu haklara sahip değilse de yetişkinlerden farklı olarak özel bakım ve korunma haklarına sahiptirler.[233] Anne-babanın çocuğun yaşamı üzerinde sınırsız hâkimiyetine yol açma tehlikesini barındıran ebeveynci paternalist yaklaşım, klasik paternalizm gibi eleştiriye açıktır. Çocuğun anne ve babasının uzantısı bir canlıdan ibaret olarak görülmesi, diğer yaşam alanları ile olan ilişkisinin göz ardı edilmesi, kendi kararlarını almadan mahrum edilmesi ve bağımlı bir bireyden bağımsız bir bireye dönüşümün ne şekilde gerçekleşeceğinin izah edilmemesi yaklaşıma yöneltilebilecek haklı eleştiriler arasındadır.

Çocuklara paternalist bir açıyla bakan bütün yaklaşımlar sadece fikir düzeyinde kalmamış, uygulamada da genişçe ifade bulmuştur. Özellikle modern dönem sonrasında çocuklar büyük ölçüde paternalist uygulamaların odak noktası olmuştur. Çocuk eğitimde, siyasette, ekonomide ve daha pek çok alanda bağımlılaştırıcı politikalara göre yeniden tanımlanmış ve bu noktada çocuğun yaşam alanı tümüyle devlet, aile, okul, sivil örgütler tarafından kuşatılmıştır. Çocuğa yönelik bu kuşatılma korumacı argüman çerçevesinde büyük destek görmüşse de ikilem yarattığı da aşikardır. Çocuklara gelecek gözüyle bakılırken bu gelecek, çocukların katılımı olmaksızın yetişkin düşünce ve eylemleriyle inşa edilmektedir. Gündelik yaşamı her yönden etkileyen politikalarda kendine yer bulamayan hatta dışlanan, toplumsal hayatta hakları askıya alınan ve aile içinde hem ebeveyn hem de dışarıda devlet tarafından paternalist uygulamalara maruz kalan çocuk, yetişkinlerden kaynaklı her türlü sorunun da ortasında yaşamaktadır.[234] Çalışmamızın da konusunu teşkil eden ihmal ve istismar ise çocukları tehdit eden en büyük sorundur. Bu sorunun çocuk haklarına ilişkin yöntemlerle ilgisi çoğu zaman ötelenmektedir; ancak çocukların korunmasında aşırıya kaçan tutumlar ve bizatihi paternalizmin içerdiği sınırlamalar, sorunun yaygınlık kazanmasında etkin bir faktördür. Özellikle ebeveynlerin çocuğu korumaya çalışırken aslında ihmale ve istismara varan eylemlerin önünü açtıklarının bilincinde olmamaları büyük bir tehlike arz etmektedir. Çocuğa yönelik ahlaki sınırlandırmaların dozunun ayarlanamaması, çocuğun sürekli olarak denetim ve gözetim altında tutulması, çocuğun ayrı bir birey olarak kendi varlığı üzerinde söz sahibi olmasının engellenmesi ve

[233] Adler, Ruth; Dearling, Alan, "Çocuk Hakları: Bir İskoç Görüşü", s. 235-237.
[234] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 345-346.

haklarının kullanımının iktidar güçleri tarafından kısıtlanması paternalizmin koruyucu amacına aykırı nitelikteki uygulamalardır. Bu uygulamaların son bulması ve çocuğun ihmal ve istismarın öznesi olmaması ise ancak çocuğun özgürlüğü ile korunması arasındaki dengenin sağlanması ile mümkündür.

3.1.3.2. Çocuk Özgürlükçülüğü Yöntemi

Çocuk korumacılığı yönteminin bir eleştirisi şeklinde ortaya çıkan çocuk özgürlükçülüğü, paternalist yaklaşımlara nazaran oldukça yeni bir yöntemdir. Paternalist korumacılığa karşı özgürleştirici yöntem, kadınlar ve siyahiler gibi toplumsal rollerine göre ayrımcılığa maruz kalan kişilerin özgürleşmesine yönelik toplumsal akımların etkisiyle 1950 sonrasında güçlenerek gelişmiştir.[235] Yöntem, özellikle kadın hareketlerinin etkisi ile daha çok ön plana çıkmış ve bir grubun diğer bir grup üzerindeki vesayet yetkisinin sorgulanmasının yolunu açmıştır.[236] Çocuk özgürlükçülüğü yöntemi temelde, çocukların bir sevgi nesnesi olarak korunurken haklarının sınırlandırılmasına ve çocukların özgür bireyler olarak görülmemesine tepki olarak postmodern çocukluk paradigması içerisinde filizlenen bir yöntemdir.[237] Bu tepki aslında paternalist korumacı yaklaşımın temel tezlerine bir meydan okuma olarak anlaşılmaktadır. Çocukları irrasyonel, bağımlı ve yetersiz bireyler olarak görüp her türlü yasal hakkı çocuklardan esirgeyen paternalizmin, çocuk özgürlükçülüğü yöntemi karşısında güç kaybettiği söylenebilir. Paternalizmin genellikle çocukların tecrübesizliği, bilgisizliği, ehliyetsizliği, yetersizliği, öngörüsüzlüğü, kararsızlığı ve irrasyonelliği temelinde ileri sürdüğü argümanlar, birçok çocuğun birçok yetişkinden daha iyi ölçüde bu vasıflara sahip olduğu eleştirisi karşısında oldukça savunmasızdır.[238] Hiç şüphesiz paternalist yaklaşımların bu yöndeki tezlerinin muğlak olması ve gerekçelendirilememesi çocuk özgürlükçülüğü yönteminin destek görmesinde en önemli faktördür.

Çocuk özgürlükçülüğü yöntemi, çocuk ve çocukluk kavramlarının dönüşüm geçirdiği bir süreçte ileri sürülmüş ve bu dönüşümün bir çocuk hakları hareketine evrilmesini sağlamıştır. Yaşam eğrisinin çocukluk ve yetişkinlik şeklinde iki büyük ayrıma tabi olması,

---

[235] Bricker, W. Stephen,“ Children 's Rights: A Movement in Search of Meaning”, *University of Richmond Law Review*, c. 13, sy. 4, 1979, ss. 661-693, s. 661.
[236] Atılgan, Aydın; Atılgan, Eylem Ümit, *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi Raporu*, s. 21-22.
[237] Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 22.
[238] Adams, Robert, “Çocuk Hukuku ve Çocukların, Gençlerin Hakları”, İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, s. 132.

çocukların ve yetişkinlerin çok farklı olduklarını düşündürmektedir. Böylesi bir ayrım çocuklar ile yetişkinler ve yetişkinlerin dünyasına bir engel veya uçurum koymakta, çocukların toplumla ilişkilerinde aktif, sorumlu ve yararlı olmalarını zorlaştırmaktadır. Çocukluğun sadece itaatkârlık ve bağımlılık ile anılması ise, çocuğu bir köleden farksız hale getirmektedir. Böylesi bir çocukluk kurgusuna karşı çıkan özgürlükçü yöntem, haklar aracılığıyla yeni bir çocukluk anlayışı geliştirmenin gerekliliğini savunur. Çocukluk, çocuk için bir hapishane olmak yerine karar verme, seçim yapma ve hareket etme hakkının serbestçe kullanıldığı geniş bir çevre olmalıdır.[239]

Çocuk haklarının gerçek anlamda hayata geçirilmesini hedefleyen özgürlükçü ekol, çocukların da tüm diğer insanlar gibi devredilemez haklara sahip olduğunu ve çocukların yetişkinlerle eşit haklara sahip olmalarının önünde hiçbir engel bulunmadığını dile getirmektedir. Çocukların sınırlı yetenekleri ve bağımlılıkları haklarının belirlenmesine ilişkin bir husus olmayıp, yetişkinlerle eşit hakları elde etmek için artı korumalar sağlamanın bir nedenidir. Başka bir ifadeyle yetişkinlerle aynı haklara sahip olan çocuk, sınırlılığı nedeniyle hastalanan ya da bir nedenle geçici olarak yetkinliğini kaybeden bir yetişkin için olduğu gibi haklarının korunmasına ihtiyaç duymaktadır.[240] Yetişkinler ile çocuklar arasında haklar konusunda bir ayrımın yapılmasını sahici bulmayan özgürlükçü yaklaşım, çocukların yetişkinler gibi bütün siyasi ve sosyal haklara sahip olmaları gerektiğini savunmakta, çocukların kendi geleceklerini belirleme hakkına özel olarak vurgu yapmaktadır.[241] Kendi geleceğini belirleme hususunda özerk olması gerektiği düşünülen çocuk, çıkarlarının tayininde söz sahibi olduğu sürece bağımlılıktan kurtulma şansına erişecektir. Korumacı yöntemin aksine özgürlükçü anlayış, çocuğun çıkarlarının bilenebilir olduğu varsayımına ve çocuğun ayrı bir karaktere ve bakış açısına sahip olduğunun görmezden gelinmesine karşı çıkmaktadır.[242] Çocuğun çıkarlarının mutlak anlamda neyi gerektirdiğinin bilinememezliği karşısında, yetişkinlere ve ebeveynlere çocukların çıkarlarını korumak için müdahale etme yetkisi verilmesi çocuk hakları anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Kanaatimizce de, çocukları bir hak öznesi olarak korumak yerine nesne olarak korumak, onları daha savunmasız

[239] Holt, John, *Çocukluktan Kaçış*, s. 9.
[240] Adler, Ruth; Dearling, Alan, "Çocuk Hakları: Bir İskoç Görüşü", s. 236.
[241] Şirin, Tolga, *Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk,* https://bianet.org/bianet/siyaset/120941-yeni-anayasa-taslagi-ve-cocuk, Erişim Tarihi: 24. 07. 2019. Çocuk özgürlükçülerinin çocuk haklarına ilişkin ortaya attığı kavramlar korumacı yöntemden oldukça farklılaşmaktadır. Özgürlükçü yaklaşımlarda korumadan özerkliğe, büyütmeden kendi geleceğini tayine ve refahtan adalete doğru bir yön değişikliğinin olduğunu görmek mümkündür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Freeman, Michael, "Why It Remains Important to Take Children's Rights Seriously", s. 15 vd.
[242] Adler, Ruth; Dearling, Alan, "Çocuk Hakları: Bir İskoç Görüşü", s. 235.

bırakmak anlamına gelecektir.

Çocuk özgürlükçülüğü yönteminin karşı çıktığı bir başka husus da çocukların yaşa bağlı bir ayrımcılığa tabi tutulması noktasındadır. Yetişkin olmak için getirilen yaş sınırlamasını ciddi bir şekilde eleştiren çocuk özgürlükçüleri, bu sınırlamanın keyfi ve bir kurgudan ibaret olduğunu vurgulamaktadırlar.[243] Paternalist uygulamaları meşrulaştırmak için yaş kıstasının kullanılması başlangıçta inandırıcı gelmektedir. Çocukların yaşlarının küçüklüğü nedeniyle denetim ve gözetim altında tutulmaları çoğunluk tarafından kabul görülebilecek bir argümandır. Lakin bugün çocukların ahlaki ve bilişsel gelişimlerinin düz bir çizgi şeklinde ilerlemediği yapılan çalışmalar ile ispatlanmıştır. Bu çalışmalar her yaştan insanın farklı özelliklere, becerilere ve kapasiteye sahip olabileceğini ve yetişkinlik adı verilen kurgusal inşanın sadece yaş ile açıklanamayacağını ortaya çıkarmıştır. Çocuk özgürlükçülüğü yöntemi de bu gerekçeler temelinde, sadece yaşına bakılarak bir çocuğu haklarını kullanmaktan men etmenin tutarsızlık olduğunu ileri sürmektedir. Yaşları nedeniyle çocukları eksik gören korumacı yaklaşımlar, onları bu eksikliğin doğurduğu olumsuz sonuçlardan korumaya yönelmektedirler. Çocuk özgürlükçülüğü yöntemi ise, çocuk korumacılığı yönteminin yaşa dayalı ayrımcılığı bertaraf etmeye niyetli olmadığını, tam aksine bu ayrımcılıktan kaynaklanan sonuçları yumuşatmaya ve kabul edilebilir kılmaya çalıştığını iddia etmektedir.[244] Bizce de salt yaşa dayalı bir ayrımcılık ve bunun sonucunda üretilen mekanizmalar çocukları dışlayan bir uygulamaya yol açmakla beraber; çocukların birçok alanda potansiyellerinin ve becerilerinin ortaya çıkmasını engellemektedir.

Özgürleştirici yaklaşımlar çocukların yetişkinlerden ayrı ve özel hak statüsüne sahip olmaları gerektiğine de karşı çıkmaktadır. Çocuk hakları sorununun çocuklara özgü hak kategorileri sunularak çözümlenecek bir sorun olmadığını savunan bu yöntem, yetişkinler ile çocuklar arasında eşit bir hak korumasını öngörmektedir. Bu yöntem özellikle eşit hak korumasının sadece temel haklarda değil, siyasi haklarda da geçerli olması gerektiğinde ısrarcı olmaktadır. Özgürlük ile ilişkili olan politik haklara mesafeli yaklaşan paternalist yaklaşımların aksine bu haklara ayrıca bir önem veren çocuk özgürlükçülüğü yöntemine eleştirilerin gelmesi ise gecikmemiştir. Bu yöndeki eleştiriler, çocuklara politik hakların tanınmasının çocuklar için bir anlam ifade etmeyeceği, demokratik kuramlar ile çelişeceği

[243] Şirin, Tolga, *Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk,* https://bianet.org/bianet/siyaset/120941-yeni-anayasa-taslagi-ve-cocuk, Erişim Tarihi: 24. 07. 2019.
[244] Ozansoy, Cüneyt, *Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları*, s.52.

ve siyaset felsefesi ile uyumlu olmayacağı noktasında toplanmaktadır.[245] Bu eleştirilere kayıtsız kalmayan çocuk özgürlükçülüğü savunucuları, politik bilginin ve tutumların çok erken yaşlarda oluşmaya başladığını, çocukların sadece yaşlarından dolayı politik haklarının yadsınmasının demokratik ilkelere aykırı olduğunu, bu durumun yurttaş-yurttaş olmayan ayrımının derinleşmesine yol açacağını ve desteklenemeyeceğini belirtmişlerdir.[246] Öte yandan özgürlükçü yaklaşımların öngördüğü özgürlüğün sınırının çizilmemiş olması, yönteme yöneltilen eleştirilerin bir başka boyutudur. Postmodern dönemle birlikte yükselişe geçen çocuk özgürlükçülüğü, çocuğa yönelmiş her türlü baskı biçimini reddetmekte ancak bunu yaparken korumasız bir özgürlüğe kapı araladığını göz ardı etmektedir. Çocuğun kendi geleceğini belirleme hakkının sınırsız olması ile çocuğun korunması arasındaki çatışmada çocuğun zarar görmesi muhtemeldir. Özellikle sınırsız ve korumasız bir özgürlük ortamında çocukların istismarlara, hak ihlallerine uğraması kaçınılmazdır.

Çocuk hakları konusunda ileri sürülen çocuk korumacılığı ve çocuk özgürlükçülüğü dışında da yöntemlerin geliştirildiğini söyleyebiliriz. Ancak geliştirilen yöntemler bu iki temel yöntemin tamamlayıcısı olmak dışında farklı bir söylem içermemektedir. Her iki yöntemin birleşimi şeklinde ortaya çıkan karma ya da pragmatist yöntemler, çocukların özgürlüğüne müdahale etmeden de korunmasının mümkün olabileceğini savunmaktadırlar.[247] Gerçekten de korumacı yaklaşımlar ile özgürlükçü yaklaşımlar tek başlarına çocuğun haklarını garanti etmede yetersiz kalmaktadır. Çocuğun ve çocukluğun gelişen ve değişken yapısı, tek bir yönteme bağlı kalınarak hakların güvencelenmesi sonucunu doğurmamaktadır. Çocukların hak sahipliği kimi zaman ebeveynci bir yaklaşımla, kimi zaman korumacı bir yaklaşımla ve kimi zamanda özgürlükçü bir yaklaşımla anlaşılacak bir husustur. Hal böyle iken, üzerinde görüş birliği sağlanmış evrensel bir çocuk hakları anlayışının da olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Evrensel bir çocuk hakları anlayışının yokluğu çocukların korumasız bırakılacağı anlamına gelmemelidir. Her toplum bünyesinde

[245] Bu eleştirilerin ayrıntıları için bkz: O'Neill, Onora, "Children's Rights and Children's Lives", *The University Of Chicago Press Journals*, c. 98, sy. 3, 1998, ss. 445-463, s. 459 vd., Purdy, M. Laura, "Why Children Should'nt have Equal Rights", *The International Journal Of Children Rights*, c. 2, sy. 3, 1994, ss. 223-241, s. 227 vd.

[246] Çocuk özgürlükçülüğü yöntemini geliştiren John Holt, her yaşta insanın oy kullanma hakkının bulunduğunu ve çocuklardan bu hakkın esirgenmesi için ileri sürülen gerekçelerin gerçeği yansıtmadığını ifade etmektedir. Holt'un bu konudaki görüşlerinin ayrıntıları için bkz: Holt, John, *Çocukluktan Kaçış*, s. 116 vd. Ayrıca bkz: Franklin, Bob, *Çocuk Hakları*, s. 62-67.

[247] Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 23-25; Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, s. 6-8; Adler, Ruth; Dearling, Alan, "Çocuk Hakları: Bir İskoç Görüşü", s. 238; Adams, Robert, "Çocuk Hukuku ve Çocukların, Gençlerin Hakları", s. 138-141; Lowden, Jacqueline, "Children's Rights: A decade of dispute", *Journal of Advanced Nursing*, c. 37, sy. 1, 2002, ss. 100-107, s. 103.

barındırdığı çocuklara, belli ölçüde ve gerektiğinde korumacı ve özgürlükçü temelde yaklaşabilmelidir. Çocuğun kötü muameleye ve istismara uğrama riskinin yüksek olduğu hallerde toplumun aile, okul ve devlet bileşenleri çocuğu korumaya yönelmelidir. Çocuğun geleceği ile ilgili kararlarda seçim yapması durumunda ise daha esnek davranılmalı ve kendi yaşamı üzerinde söz hakkı sahibi olması sağlanmalıdır. Yetişkinlerin çocuklara müdahalesi kısıtlama ve sınırlandırma şeklinde olmamalı; sadece yönlendirme ve yol gösterme düzeyinde kalmalıdır.

Çocuk haklarına ilişkin yöntemlerin yetişkinler konusunda benzer fikirlere sahip olduğunu ancak çocuklar ve çocukluk statüsü hakkında birbirlerinden farklılaştıklarını daha öncesinde izah ettik. Bu farklılaşmanın çatışmaya dönüşmesi haline baktığımızda ise çocuk hakları hareketinin anlamsız kaldığını ve kendisinden beklenen faydayı sağlayamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Burada esasında sorgulanması gereken, çocukların korunmasının mı öncelikli olduğu yoksa çocuk haklarının mı korunmasının öncelikli olduğudur. Çocuk haklarına ilişkin yapılan her tartışma aslında buradan beslenmektedir. Çocuk korumacılığı yöntemi, çocukların ilgi ve koruma gerektiren özel bireyler olduğunu ileri sürdüğünde aslında çocukların korunmasını öncelerken; çocuk özgürlükçülüğü yöntemi, çocukların yetişkinlerle aynı haklara sahip olmasını ileri sürdüğünde çocuk haklarının korunmasını öncelemiş olmaktadır. Haklar konusunda böylesi bir öncelik-sonralık ilişkisinin olması çocuklara daha iyi bir hukuksal koruma sağlamaktan uzaktır. Korumacı yaklaşımlar ile özgürleştirici yaklaşımlar ancak birbirlerinin bütünleyicisi oldukları durumda çocukların hukuken korunmasına hizmet edebileceklerdir.[248]

Son olarak kanaatimizce çocukların korunması ve çocuk haklarının korunması meselesi karşıt iki mesele olarak anlaşılmaktan ziyade, insan haklarının hayata geçirilmesi olarak anlaşılmalıdır. Bu yöndeki bir anlayış çocuk hakları sorunun daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. Bugün sadece çocuk haklarında değil; insan hakları konusunda da insanların hak ve özgürlükleri ile güvenlikleri arasındaki dengenin ne şekilde sağlanacağı henüz açıklığa kavuşturulamayan konular arasında yer almaktadır. İnsanların sınırsız özgürlüğe ve mutlak bir korumaya sahip olmadığı gerçeği karşısında çocukların sınırsız özgürlüğü ile korunması gerekliliğini bir arada düşünmek olağan gözükmemektedir. Bu noktada yapılması gereken ilk şey; çocukların sadece insan olmalarından ötürü korunacağı ve haklara sahip olacağı gerçeğini göz ardı etmemektir. Çocuklar da her yetişkin gibi haklar arasında bir

[248] Franklin, Bob, "Giriş", s. 33-34.

gerilim yaşamaksızın gerektiğinde korumacı haklardan ve özgürlüğe ilişkin haklardan yararlanabiliyor olmalıdır. Korumacı haklar, özgürlüğe ilişkin haklardan üstün görülmemeli; özgürlük hakları da korumacı hakların çocukları koruma kaygısını bertaraf edecek şekilde değerlendirilmemelidir.

3.2. Çocuk Haklarının Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Güvenceye Kavuşturulması

Özel bir hak kavramlaştırması sonucu ortaya çıkan çocuk hakları ilk olarak, düşünsel temeller üzerinde inşa edilmiştir. İnsan hakları bünyesinde ifadesini bulan çocuk hakları, çocukların hak sahipliğinin tartışıldığı, çocuklara özgü haklardan ne anlaşıldığı ve bu hakların içeriğinin ne olduğu ile ilgilenen özel bir alandır. Çocukların hak sahipliğinin kabul edilmesi ile beraber insan haklarının çocuklar için de söz konusu olması ile başlayan çocuk hakları mücadelesi, çocuklara özgü yasaların, sözleşmelerin, bildirgelerin düzenlenmesi ile devam etmiştir. İnsan hakları belgelerinin çocuklar için de geçerli olması, çocuklar için ayrı düzenlemelerin yapılmasına engel oluşturmamaktadır. Özellikle bu belgelerin çocukları korumada ve haklarını güvencelemede yetersiz kalması, ülkelerce iç hukuka dâhil edilmemesi çocukların haklarının açıkça ifade bulduğu çocuk hakları belgeleri düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur.[249]

Modern ve postmodern çağda çocuk hakları alanında pek çok gelişme yaşanmış ve bu gelişmelerin neticesinde çocuk hukuki metinlerde daha çok görünür hale gelmiştir. Özellikle 20. Yüzyılın çocukların çağı olduğu kabul edilmektedir.[250] Bu çağda çocuk hakları hem ulusal hem de uluslararası alanda ön plana çıkmıştır. Öncesinde çocuklara yönelik spesifik bir uluslararası belge bulunmamakta; ancak ulusal düzeyde çocukların korunmasına yönelik bazı sosyal politikaların geliştirildiği bilinmektedir.[251] Biz çalışmamızın bu bölümünde çocuklara yönelik geliştirilen sosyal politikalardan çok uluslararası bildirgeler ve

[249] Çaldıran, Ezgi, *Siyasi İktidar Karşısında Çocuk ve Çocukluk*, s. 111.
[250] Sağlam, Mehmet; Aral, Neriman, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, sy. 2, 2016, ss. 43-56, s. 51.
[251] Çocukların korunmasına yönelik 19. Yüzyılda geliştirilen sosyal politikalar esasında çocukların çalışma şartlarını düzeltmeye yöneliktir. Sanayi devrimi sonrasında ağır koşullar altında emekleri sömürülen çocukların korunması için İngiltere'de ve Fransa'da pek çok yasa çıkarılmıştır. Daha çok işçi çocukların haklarına yönelik çıkarılan yasalar, uygulamada ne yazık ki yetersiz kalmıştır. Benzer şekilde Amerika'da sokakta yaşayan ya da suça karışan çocuklar için yatılı kurumların açılması çocukların korunmasına yönelik geliştirilen bir başka sosyal politikadır. Yine bu çağda çocukların korunmasında ortaya çıkan başka önemli bir gelişme de Amerika'da ilk çocuk mahkemelerinin kurulmasıdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Işıkçı Mamur, *Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu*, s. 38-39, Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, s. 42-43.

sözleşmelerle çocuk haklarının güvencelenip güvencelenmediğini ve uluslararası gelişimin ulusal düzeye yansıtılıp yansıtılmadığını ele almayı amaçlamaktayız. Bu noktada çocuklar için bir insan hakları yasası[252] olarak görülen Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne ilişkin kapsamlı bir inceleme yapmayı ancak öncesinde temel insan hakları belgelerinin çocuklara ne derece koruma sağladığını tespit etmeyi uygun görmekteyiz.

3.2.1. Çocuk Hakları ile İlgili Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Dışındaki Uluslararası Standartlar

Dünya'da çocuk haklarının gelişimi ilk olarak uluslararası bildirgeler ve sözleşmelerle gerçekleşmiş ve belli bir seviyeye ulaşmıştır. Bugün itibarıyla çocuk haklarına özgülenmiş pek çok belge mevcuttur. Çocuk haklarına özgülenmiş bu belgelerin dışında insan hakları belgeleri de çocukların korunmasına[253] yönelik uluslararası standartlar getirmektedir. Bu belgelere yakından bakmak, çocuk haklarından ne anlaşılması gerektiği konusunda yol gösterici olacaktır.

3.2.1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi

Çocuk hakları ile ilgili uluslararası belgelerin 20. Yüzyılın ürünü olduğunu belirtmiştik. Bu belgelerin en önemlileri arasında yer alan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, çocuk haklarına yönelik atılan ilk somut adım neticesinde yayınlanmıştır.[254] 1924 yılında Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliği tarafından yayınlanan[255] bildirge, hak sözcüğünün benimsendiği ilk belge niteliğini taşıması bakımından da ayrıca bir önemi haizdir.[256] Toplumun çocuklara yönelik sorumluluklarını hatırlatan bildirge, 1. Dünya Savaşı'nın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek hedefiyle hazırlanmıştır. Bildiri, çok

[252] Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 42.
[253] Çocukların ve gençlerin korunması hakkının gündeme geldiği ilk uluslararası toplantı 1890 yılında Berlin'de toplanan Uluslararası İş Mevzuatı Konferansıdır. Konferansta çocukların çalışma yaşına yönelik sınırlamalar getirilmiş; ancak konferansta alınan kararlar birer öneri olarak kalmıştır. Konferansın sonunda konferansa katılan devletlerce uluslararası bir antlaşma imzalanmamıştır. 1913 yılında yine Berlin'de gerçekleştirilen 2. Uluslararası İş Konferansında ise Sanayi İşlerinde Çalıştırılan Gençlerin Gece Çalışma Yasağı Hakkında Bir Uluslararası Antlaşmaya ilişkin ilkeler kabul edilmiştir. Bu konferansta alınan kararlar da 1. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulamada sonuçsuz kalmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Demir, Fevzi, "Çalışma Hayatında Çocukların Korunması", *D.E.Ü.H.F.D.,* c. 12, sy. Özel, 2010, ss. 547-577, s. 551-552.
[254] Ozansoy, Cüneyt, *Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları*, s.53, Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 36.
[255] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 39.
[256] Atılgan, Aydın; Atılgan, Eylem Ümit, *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi Raporu*, s. 6.

kapsamlı olmamakla beraber çocukların korunmasına ilişkin ilkeleri beyan niteliğindedir. Bu ilkeler çocuğun gelişmesi, korunması, eğitilmesi, yetiştirilmesi etrafında şekillenmektedir.[257]

Paternalist bir yaklaşım ile hazırlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinde bugünkü anlamıyla bir çocuk hakları düşüncesinin olduğunu söylemek güçtür. Bildiri çocuğun haklarından çok, gelişmesine olanak sağlayan koşullar içerisinde bulundurulmasını, istismara karşı korunmasını, yeteneklerine uygun bir tarzda yetiştirilmesini ve herhangi bir felaket anında ilk olarak çocuğa yardım edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[258] Bildiride acıkan çocuk, hasta çocuk, fikren geri kalmış çocuk, yoldan çıkmış çocuk ve terk edilmiş çocuk gibi ifadelerin yer alması ise bu çocuklara özel olarak ihtimam gösterilmesi gerekliliğini hatırlatmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarından çocukları korumak amacıyla hazırlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, uygulamaya geçmeden 2. Dünya Savaşı ile geçerliliğini yitirmiştir. Uygulamadaki etkisi kısa süreli de olsa çocuklara dönük uluslararası iyi niyetin ilk göstergesi[259] olan bu bildiri, daha sonra hazırlanacak bildiriler ve sözleşmeler için referans niteliğinde temel bir metin olarak anılmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin önsözünde 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'ne açıkça gönderme yapılmıştır.

3.2.1.2. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin çocuk hakları ile ilgili uluslararası standartlar sağlayan belgeler arasında zikredilmesinin en temel sebebi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin önsözünde açıkça bildiriye göndermenin yapılmış olmasıdır. Öte yandan bildirinin, çocuk haklarına özgülenmiş spesifik bir belge olmamakla beraber insan

---

[257] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, s. 43.

[258] Taslağı Eglantyne Jebb tarafından hazırlanan 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin Orijinal metnindeki temel beş madde şu şekildedir:
"(...)1- Çocuk bedenen ve ruhen tabii bir surette neşvünuma bulmağa müsait şartlar içinde bulundurulmalıdır.
2- Acıkan çocuk beslenmelidir. Hasta çocuk tedavi edilmelidir. Fikren geri kalan çocuk teşci (yüreklendirme, cesaret verme) edilmelidir. Yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmelidir. Yarı terk edilmiş çocuk himaye altına alınmalı ve yardım görmelidir.
3- Çocuklar felaket zamanında en evvel yardım görmelidir.
4- Çocuk hayatını kazanabilecek bir hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı siyanet edilmelidir.
5.Çocuk en mütena meziyetlerinin kardeşlerinin hizmetine vakıf edilmesi lazım geleceği hisleri ile büyütülmelidir.", http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm, Erişim Tarihi: 30.07.2019.

[259] Müftü, Gülgün, "Çocukların Hakları", *Milli Eğitim Dergisi*, sy. 151, 2001, ss. 123-131, s. 123.

haklarını tanımlayan bir belge olması ve her birey için geçerli temel hakların çerçevesini çizmesi hasebiyle de bu bölümde incelenmesi gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan ağır insan hakları ihlallerinin bir daha yaşanmaması için kabul edilen bildirinin en önemli yanı, bağlayıcı nitelikte[260] olmasa da insan haklarına küresel bir boyut kazandırması ve daha sonra düzenlenecek sözleşmeler için ön ayak olmasıdır.[261] 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 48 üye devletin olumlu oyu ve 8 üye devletin çekimser kalması ile imza altına alınan bildiri, bugün uluslararası düzeyde etkisi görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaşmıştır.[262]

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hiçbir ayrım gözetilmeksizin, bildiride yer alan haklardan herkesin yararlanacağını belirtmiştir. Bireylerin haklara sadece insan olma sıfatıyla sahip olduklarını kabul eden bildiri, hakkın konusu ve hakkın öznesi bakımından evrensel nitelik taşımaktadır.[263] Başka bir ifadeyle bildiride düzenlenen haklar, kadın, çocuk, yetişkin, erkek, yaşlı, engelli, mülteci gibi bütün insan grupları için geçerlidir ve siyasi iktidarlardan bağımsız bir varlığa sahiptir. Hak sahipliği için herkes, hiç kimse, bütün insanlar ve halk biçimindeki öznelerin kullanılması, bildirinin çocukları da kapsadığını göstermektedir. Ayrıca bildirinin temel ilkesinin insan onuru olması da hak sahipliği için başka hiçbir şartın aranmadığının bir başka göstergesidir.

Bütün bireyler için asgari bir hak listesi sunan bildiriyi, doğal hak yaklaşımının yansıması olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Haklar, doğal hakların çıkış noktası olan özgürlük ve eşitlik çerçevesinde şekillenmiştir. Birinci ve ikinci kuşak hakların yer aldığı bildiride[264], barış hakkı, çevre hakkı, gelişme hakkı gibi daha çok gelecek nesilleri ilgilendiren haklar yer almamaktadır. Bu yöndeki bir eksiklik ise bildirinin zamana uyum ve çağdaşlık hususunda yetersiz kaldığı eleştirisine yol açmıştır.[265] Özellikle çocuklar için ayrı bir önemi haiz olan üçüncü kuşak hakların bildiride yer almaması, bildirinin çocuk hakları

[260] İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin hukuksal niteliğine ilişkin pek çok görüş ileri sürülmüştür. Uzun bir süre bildirinin hukuksal açıdan bağlayıcı olmadığı; tavsiye niteliğinde ve yol gösterici düzeyde olduğu yaygın ve genel kabul gören bir görüş olmuştur. Bildirinin uluslararası hukukun vazgeçilmez parçası olması, güç ve işlerliğini kazanması bu görüşün artık kabul görmemesi ile sonuçlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin hukuki niteliği hakkındaki görüşlerin ayrıntısı için bkz: Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, Legal Yayınevi, 8. Bası, İstanbul 2012, s. 63 vd.
[261] Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2015, s. 81.
[262] Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 51.
[263] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 81-82.
[264] Toplam 30 maddeden oluşan bildirinin 1-21. Maddelerinde kişisel ve siyasal haklar, 22-27. Maddelerinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar düzenlenmiştir. Son iki maddede ise hakların kullanımı ve düzenlenmesi ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Bildiride yer alan hakların ayrıntısı için bkz: Bozkurt, Enver; Poyraz, Yasin; Kütükçü, M. Akif, *İnsan Hakları Mevzuatı*, Asil Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004, s. 194 vd.
[265] Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku,* s. 83.

konusundaki yetersizliğinin de kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Ayrımcılık yasağına özel olarak yer veren bildiri[266], bu yönüyle çocuklar için ayrı bir anlama gelmektedir. Tarihsel gelişim sürecinde sürekli dışlanan veya istenmeyen gruplar içerisinde yer almış çocuğun, bu yasak ile toplumun diğer üyeleri gibi bildiride düzenlenen hak ve özgürlüklere sahip olması çocuk hakları için son derece önemlidir. Ayrımcılık yasağının çocukları ilgilendiren bir başka yönü de eşit hale getirme ödevi ile olan ilişkisidir. Daha açık bir ifadeyle tarihsel, sosyolojik, siyasi vb. çok çeşitli nedenlerle ya da tamamen maddi, bedensel, akli gibi koşul ya da durumlarından ötürü (kadınlar, çocuklar, engelliler, azınlıklar, sığınmacılar gibi) hukuki bir eşitsizliğe maruz kalan kişilerin yahut grupların diğer kişilerle aynı konuma getirilmesine yönelik atılan adımların, gerek eşitlik ilkesine gerekse de ayrımcılık yasağına aykırı olmayacağıdır.[267] Böylece çocukların korunmasında özel durumlarının dikkate alınması ve bunun neticesinde pozitif önlemlerin alınması, çocuklar ile yetişkinler arasında bir eşitlik halini doğurması bakımından meşru addedilmektedir.

3.2.1.3. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisini referans alarak hazırlanan ve temel insan haklarını korumak düşüncesiyle 1953 yılında yürürlüğe giren önemli bir belgedir. Sözleşme, çocuk hakları bakımından ise iki yönüyle önem arz etmektedir. Öncelikle sözleşme, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi belli bir grubun haklarını güvenceleyen bir belge değildir. Ancak herkesin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir belge olması elbette çocukların da haklarını güvencelediğini göstermektedir. İkinci ve belki de çocuk hakları için son derece önemli nokta ise, sözleşmenin kurduğu yargısal denetim mekanizmasından çocukların da yararlanmalarının mümkün olmasıdır.[268] Başka bir deyişle İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ile kendilerine tanınan temel hak ve özgürlüklerinden birinin veya birkaçının ihlal edilmesi durumunda çocuklar, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne başvurabilecektir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden farklı olarak yargısal denetim mekanizması öngören İnsan Hakları

[266] İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 2. Maddesine göre "*Herkes ırk, renk, cins, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, millî veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu beyannamede ilân olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir*." http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2019.
[267] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 105.
[268] Çiftçioğlu, Cengiz Topel, "Çocuk Haklarının Korunması Bağlamında BMÇHS VE AİHS'te Öngörülen İki Farklı Bireysel Başvuru Sistemi", *Fasikül Dergisi*, c. 7, sy. 67, 2015, ss. 7-20, s. 7.

Avrupa Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi için örnek bir kaynak niteliğinde olmuştur. Başlangıçta denetim mekanizması öngörmeyen Çocuk Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde öngörülen bireysel başvuru yoluna benzer bir sistemi daha sonra benimsemeye başlamıştır.[269]

Çocuk haklarının uluslararası düzeyde güvenceye kavuşturulmasında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları sözleşmesi kadar önemli bir konumda bulunan İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde hak sahipliği, herkes, hiç kimse veya tüm insanlar şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadeler, sözleşmeye taraf devletlerin sözleşmede tanımlanan hakları ve özgürlükleri kendi yetki alanlarında bulunan çocuklar için de güvence altına almaları gerektiğini vurgulamaktadır.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin kapsamı, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde düzenlenen hak ve özgürlüklerin bir bölümü ile sonradan çıkarılan protokollerde yer alan hak ve özgürlüklerle sınırlıdır.[270] Daha sonraki bölümlerde ayrıntıları ile inceleyeceğimiz üzere Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesindeki haklar, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde düzenlenen haklar ile çoğunlukla benzerdir. Farklılık olarak addedilebilecek husus ise, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin içerdiği hakların çocuklara özgü ve daha geniş olması hasebiyle çocuklar için özel bir koruma sağlamasıdır.[271]

3.2.1.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi

Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ile çocuklara özgülenmiş belgelerin düzenlenmesi süreci, 1959 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'nin imzalanması ile devam etmiştir. Esasen Çocuk Hakları Bildirisi daha önce düzenlenen belgelerin geliştirilmiş şeklidir[272]; zira bildirinin başlangıç bölümünde Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ile İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne gönderme yapılmaktadır.[273] Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinin İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde öngörülen temel anlayışa göre yeniden

[269] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, s. 311-312.
[270] İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve ek protokolleri ile güvence altına alınan hakların listesi için bkz: https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2019
[271] Çiftçioğlu, Cengiz Topel, "Çocuk Haklarının Korunması Bağlamında BMÇHS VE AİHS'te Öngörülen İki Farklı Bireysel Başvuru Sistemi", s. 19.
[272] Akyüz, Emine, "Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 13, sy. 1,2, 1991, ss. 339-365, s. 342.
[273] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 720.

düzenlenmesi sonucu hazırlanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi, bağlayıcı bir antlaşmadan ziyade yetişkinlerin çocuklara karşı sorumluluklarını gösteren on ilke şeklinde kaleme alınmıştır. Bu ilkeler çocukların insan haklarıyla ilgili genel ilkeleri belirtmektedir. Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi gibi çocukları korumacı bir perspektifte ele alan bildiri; ebeveynleri, birey olarak herkesi, gönüllü örgütleri, yerel makamları ve hükümetleri çocukları korumaya yönelik adımlar atmaya davet etmektedir.[274]

İlk ilke olarak çocuklar arasında herhangi bir temelde ayrım yapılamayacağını belirten bildiri sırası ile çocuğun özel korumadan faydalanacağını ve kendisini geliştirmek için her fırsattan yararlanacağını, her çocuğun vatandaş olma hakkının olacağını, sosyal güvenlik hakkından yararlanacağını, özel korumaya muhtaç çocuğun bakım ve eğitim hakkına sahip olacağını, küçük yaştaki çocuğun annesinden ayrılamayacağını ve fazla çocuğu olan ailelere devletin yardım etmesi gerekliliğini, çocuğun parasız ve zorunlu eğitim hakkına sahip olduğunu, çocuğun her durumda ilk önce kurtarılacaklar ve korunacaklar arasında olduğunu, çocuğun her türlü zulüm, ihmal ve sömürüye karşı korunma hakkını ve belirli bir yaş sınırına ulaşmadan çalışamayacağını, ayrımcılığa karşı korunmasını ve barış ve evrensel kardeşlik anlayışıyla yetiştirilmesini düzenler.[275]

Bildirinin çocukların hakları için belirlediği ilkeler incelendiğinde, çocuğun fiziksel ve ruhsal olarak tam olgunlaşmamış olduğu göz önünde tutularak özel korumaya muhtaç olduğu vurgusunun yapıldığı görülmektedir.[276] Bildirinin özellikle fiziksel, zihinsel ya da sosyal bakımdan engelli çocuklara gerekli tedavi, eğitim ve bakım sağlanması gerektiğini hüküm altına alması ise, özel olarak korunması gereken çocukların haklarını tanıması bakımından önemli bir gelişmedir. Bildiride, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinden farklı olarak sadece korumaya yönelik haklardan bahsedilmemesi, bunun yanında çocukların kendilerini geliştirme imkânlarına ilişkin düzenlemelerin de olması çocuk hakları algısının değişmeye başladığının bir ifadesidir.[277]

Çocukların haklara sahip olduğu fikrinin hukuksal ifadeleri olarak düzenlenen gerek Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi gerekse de Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları bildirisi,

[274] Sencer, Muzaffer, *Belgelerle İnsan Hakları*, Beta Yayınevi, 1. Bası, İstanbul 1988, s. 265; Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 617.
[275] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'nin tüm ilkelerinin ayrıntısı için bkz: http://insanhaklari.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2019.
[276] Müftü, Gülgün, "Çocukların Hakları", s. 124.
[277] Çaldıran, Ezgi, *Siyasi İktidar Karşısında Çocuk ve Çocukluk*, s. 114.

özlerinde çocuk haklarına ulaşmayı hedefleyen belgelerdir. Ancak bu hedefe ulaşma noktasında başarının tam olarak sağlandığını söylemek zordur. Çocuğa yaklaşımın hak temelli olmasının önündeki en büyük engel, çocuğa hala yetişkin korumasına muhtaç bir nesne gözüyle bakılmasıdır. Bu bakışın gerçek anlamda değişiminin ise ancak Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin düzenlenmesi ile gerçekleştiği ekseriyetle kabul edilmektedir.[278] Gerçekten de Çocuk Hakları Bildirisi'nin ilkeleri irdelendiğinde, bildirinin çocuğu kişilik ve hak sahibi bir birey olarak tanımlaması noktasında yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu yöndeki eleştirilerin haklılığı yadsınamaz ise de; bildiride daha çok çocuğun korunmasına yönelmiş yol gösterici ilkelere yer verilmiş olması bildirinin hazırlandığı bağlamdan ayrı düşünülmeyecek bir husustur. Bildirinin hazırlandığı tarihe bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk geldiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler'de ve buna bağlı olarak oluşturulan meclislerde en çok tartışılan konunun çocukların korunması olması, etkisini yitiren Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nin revize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur.[279] Bu ihtiyacın temel gerekçesi ise, Birinci Dünya Savaşı'na nazaran yıkıcı etkileri daha çok hissedilen İkinci Dünya Savaşı'nda en çok zararı çocukların görmüş olmasıdır. Tüm bu gerçeklikler karşısında, yıkıcı etkilere yol açan savaşların bir daha yaşanmaması ve çocukların şiddete maruz kalmasının önlenmesi için atılacak ilk adımların korumaya yönelik olması olağan kabul edilmelidir.

Özetlemek gerekirse İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi bağlayıcı nitelikte kabul edilmeyen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi, çocuk hakları bakımından süreç içinde işlevselleşmiş ve ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilen politikaları geniş ölçüde etkilemiştir. Özellikle ülkelerin iç hukuklarında benimsenen, yargı organları tarafından alınan kararlarda ve genel kanunlar ile özel kanunların yapılması sürecinde atıf yapılan bir belge olmuştur. Nitekim Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanmasındaki etkisi ise aşikârdır.

[278] Parkes, Aisling, *Children and International Human Rights Law: The Right Of The Child To Be Heard*, Abingdon-Oxon, Routledge 2013, s. 5.
[279] Merey, Zihni, *Çocuk Hakları*, Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara 2017, s. 77.

3.2.1.5. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Konseyi'nin bağlayıcı bir sözleşmesi olarak imzalanan Avrupa Sosyal Şartı, ekonomik ve sosyal alandaki hakları içermektedir. 1965 yılında yürürlüğe giren Şart, 1996 yılında yeniden gözden geçirilmiş ve önemli sosyal yenilikleri içerecek şekilde genişletilmiştir. Niteliği gereği uluslararası bir antlaşma olan Avrupa Sosyal Şartı, bağlayıcı olmanın yanı sıra denetim mekanizması öngörmesi bakımından da son derece önemli bir belgedir. Şartın öngörmesi ile kurulan Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, şartı imzalayan devletlerin uygulamasının yükümlülüklere uyumlu olup olmadığını belirlemeye yetkili denetim organıdır. Komite ülkelerin Avrupa Sosyal Şartı'na uygun şekilde davranıp davranmadığını değerlendirirken, aynı zamanda Şart'ın garanti altına aldığı haklar hakkında bazı yorumlar da geliştirmektedir. [280]

Avrupa Sosyal Şartı'nın çocuk hakları bakımından arz ettiği önem çocukların ve gençlerin fiziki veya ahlaki tehlikelere karşı korunma haklarını garanti altına alması noktasındadır. Özellikle gözden geçirilerek genişletilen şartta çocuk ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunmalarının kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Çocukların ve gençlerin, uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkı, şartın gözden geçirilmiş hali ile beraber dokuz temel hak arasında sayılmıştır. Şart'ın 7. Maddesinde[281] çocukların ve gençlerin korunması hakkının etkin biçimde kullanılmasını

[280] Ataman, Hakan, *Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması*, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara 2010, s. 47 vd.

[281] Avrupa Sosyal Şartı'nın çocukların ve gençlerin korunması hakkı başlıklı 7. Maddesi şu şekildedir:
Taraflar, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla;
1- Çocukların sağlık, ahlak ya da eğitim bakımından zararlı olmadığı öngörülmüş hafif işlerde çalıştırılmalarına dair istisnalar saklı kalarak, işe kabulde asgari çalışma yaşının15 olmasını sağlamayı;
2- Tehlikeli ve sağlığa zararlı olduğu öngörülmüş işler bağlamında, işe kabulde daha yüksek bir asgari çalışma yaşını belirlemeyi;
3- Henüz zorunlu öğrenim çağında olan kişilerin, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmaları olanağından onları yoksun bırakacak türlerde işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı;
4- 16 yaşından küçük kişilerin çalışma saatlerinin, onların gelişmeleri ve özellikle de mesleki eğitim gereksinmeleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı;
5- Genç işçilerin ve çırakların âdil bir ücret ya da diğer uygun nitelikteki ödenekleri almaları hakkını tanımayı;
6- Genç kişilerin işverenin oluru ile normal çalışma saatleri sırasında mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinin bir parçası olarak işlem görmesini sağlamayı;
7- 18 yaşın altındaki çalışan kişilerin, yılda üç haftadan daha az olmayan süreyle ücretli izin/tatil hakkına sahip olmasını sağlamayı;
8- 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ya da düzenlemelerle belirlenen belli işler hariç, gece işlerinde çalıştırılmamalarını sağlamayı;
9- Ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işlerde çalıştırılan 18 yaşın altındaki kişilerin düzenli olarak tıbbi kontrolden geçirilmelerini sağlamayı;
10 - Çocukların ve genç kişilerin maruz kalabilecekleri bedensel ya da manevi/ahlaki tehlikelere ve özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden kaynaklanan tehlikelere karşı korunmalarını temin etmeyi, üstlenirler.
Gemalmaz, M. Semih, *Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Ulusalüstü Belgeler*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 306-307.

temin etmek amacıyla ülkelerin yükümlülükleri on madde şeklinde sayılmıştır.

Avrupa Sosyal Şartı'nın çocukların ve gençlerin korunması hakkı adı altında sıraladığı haklar, daha çok ekonomik ve sosyal nitelikli ikinci kuşak haklardır. Çocuk işçiliğini sonlandırmayı hedefleyen bu haklar, çocukların hangi koşullarda çalışabileceğini hüküm altına almaktadır. Şart, bir yandan çocukların çalışma hakkını düzenlerken bir yandan da onların ekonomik sömürüden korunma hakkını garanti altına almaktadır.[282] Bu yönüyle Avrupa Sosyal Şartı'nın çocuklara yönelik hükümlerinin temelde korumacı yaklaşım ile hazırlandığını, çalışma hakkına karşı olmaması bakımından da özgürlükçü yaklaşımın izlerini taşıdığını söyleyebiliriz. Çocukların ekonomik sömürüden korunma hakkına yönelmiş bu antlaşma, başka bir incelemenin konusu olarak ele alınabileceğinden şimdilik bu kadarını ifade etmekle yetinmekteyiz.

3.2.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocukların özel durumlarına işaret eden yeni bir hak kavramlaştırması şeklinde ortaya çıkan çocuk hakları, uluslararası düzeyde korunmaya değer bir alan olarak varlık göstermiştir. Bu değerin en önemli göstergesi olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların haklarına hukuki standartlar getirmeyi hedefleyen temel bir sözleşmedir. Daha öncesinde düzenlenen pek çok sözleşmeden farklı olarak sözleşmenin kapsamının sadece çocuklar ve onların hakları ile sınırlanması, çocuklar için yeni bir çocuk vizyonu doğurmuştur. Yeni bir çocuk vizyonunun oluşması ise bir anda olmamış, uzun müzakerelerin sonucunda çocuklara özgü bir uluslararası sözleşme düzenlenmiştir. [283] İlk kez 1978'de bir "Çocuk Hakları Sözleşmesi" hazırlanması fikri Polonya yetkilileri tarafından dile getirilmiş ve bu fikir çoğu ülkenin desteğini görmüştür. Bazı batılı ülkeler ise (özellikle ABD) Polonya'nın çocuk haklarına dair tasarısının sözleşme haline gelmesini engelleme girişiminde bulunmuşlardır. Tüm bu engellemelere rağmen Polonya'nın önerisi ile başlayan Çocuk Hakları Sözleşmesi hazırlama süreci yaklaşık 11 yıl sonra tamamlanmış ve tasarı metni 20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir. 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılan sözleşme bugün itibariyle, 193 tarafından imzalanmış durumdadır. ABD ve Somali ise sözleşmeyi imzalayıp, onaylamayan iki

[282] Ataman, Hakan, *Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması,* s. 116 vd.
[283] Parkes, Aisling, *Children and International Human Rights Law: The Right Of The Child To Be Heard*, s. 5-6.

ülkedir.[284]

İnsan hakları belgeleri arasında grup haklarını düzenlemesi bakımından özel bir konumda bulunan Çocuk Hakları Sözleşmesi, en çok sayıda devlet tarafından onaylanan bir sözleşme olmasının yanında en çok çekince konulan sözleşmelerden de biridir.[285] Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki sözleşmeyi onaylayan devlet sayısının fazla olması, çocuk haklarının hayata geçirilmesinin sorunsuz olduğu anlamına gelmemelidir. Devletler çocuk haklarını kendi iç hukuklarına yansıtma noktasında birbirlerinden bağımsızdırlar. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne çekince koyan taraf devlet sayısının ve çekince konulan madde sayısının fazla olması ise esas problemi teşkil etmektedir. Sözleşmenin bütünselliğine aykırı olan bu uygulama, sözleşmenin işlevselliğine zarar vermektedir. Sözleşmenin amacı ile ne denli uyumlu olduğu ise ayrı bir tartışma mevzusudur. Tüm bu problemlere cevap bulmak ve çalışmamız özelinde çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkının Çocuk Hakları Sözleşmesi ile garanti altına alınıp alınmadığını tespit etmek için Sözleşme'nin tüm boyutlarıyla irdelenmesi gerekmektedir.

3.2.2.1. Sözleşme'nin Genel Özellikleri ve İçeriği

Çocukların "Magna Carta" sı veya "İnsan Hakları Yasası" olarak adlandırılan Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların haklarını ayrıntılı bir biçimde hüküm altına alan ilk belge niteliğindedir.[286] Bu belgenin en temel özelliği ise bağlayıcı olmasıdır. Uluslararası toplumu çocuk hakları konusunda bilinçlenmeye davet eden 1924 ve 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirileri, bildiri olmalarından dolayı bağlayıcı bir özelliğe sahip değillerdi. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin diğer iki bildiriden farklı olarak sözleşmeye taraf ülkeler için bağlayıcı olması, bilinçlenme hareketinde devletlerin istekli olduğunu göstermektedir. Taraf devletleri Sözleşme'ye uygun olarak yeni düzenlemeler veya değişiklikler yapma taahhütleriyle

[284] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 45; Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 41-42; Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 723; İnan, Ali Naim, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", *A.Ü.H.F.D.* , c. 44, sy. 1, 1995, ss. 765-778, s. 765-766; Merey, Zihni, *Çocuk Hakları*, s. 78; Müftü, Gülgün, "Çocukların Hakları", s. 124. Akıllıoğlu, ABD'nin insan hakları sözleşmelerini imzalamakta ve onaylamakta gecikme politikası izlediğini belirtmektedir. Ona göre ABD'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamada gecikmesinin ve hala onaylamamış olmasının dört nedeni bulunmaktadır: Birinci neden Sözleşme'nin gebeliğe son verme konusunda açık bir hüküm içermemesidir. İkincisi, ABD'nin pek çok eyaletinde 18 yaşından önce ölüm cezasını öngören mevzuat bulunmaktadır. Üçüncüsü, ABD yönetimi Sözleşmeyi derinlemesine inceleme olanağı bulamamıştır. Son olarak ABD'nin felsefi yaklaşımına göre, Sözleşme'de düzenlenen eğitim hakları, temel hak olmaktan ziyade, kişisel kazanım olarak kabul edilmektedir. Bu nedenlerin ayrıntılı açıklaması için bkz: Akıllıoğlu, Tekin, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, AÜ. SBF. İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 25-26.

[285] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 723.

[286] Akıllıoğlu, Tekin, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 1.

yükümlü kılan Sözleşme, bir önsöz, üç Kısım ve 54 maddeden oluşmaktadır.[287] Önsözde Sözleşme'nin hukuki dayanaklarının açıkça belirtilmesi, sözleşmenin tarihsel arka planı hakkında fikir vermesi açısından son derece önemlidir. Buna göre 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisine, 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu'nda kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisine, 1948 tarihli İnsan Hakları Beyannamesi'ne, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne[288] (özellikle 23. ve 24. Maddelerine) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmesi'ne[289] (özellikle 10. Maddesine) dayanmaktadır. Önsöz'de ayrıca Çocuğun Korunması ve Esenliğine İlişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildirisi'ne, Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kurallarına (Pekin Kuralları) ve Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışma Halinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına İlişkin Bildiri 'ye gönderme

[287] İnan, Ali Naim," Çocuk Hakları Sözleşmesi", s.766.

[288] Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Ailenin Korunması başlıklı 23. Maddesi ve Çocukların Hakları başlıklı 24. Maddesi şu şekildedir:
"Madde 23
Ailenin korunması
1. Aile toplumun doğal ve esaslı bir birimidir ve aile toplum ve Devlet tarafından korunma hakkına sahiptir.
2. Evlilik çağındaki her erkek ve Kadının evlenme ve aile kurma hakkı hukuk tarafından tanınır.
3. Evlenecek eşlerin tam ve serbest iradeleri ile kurulmayan bir evlilik geçerli sayılmaz.
4. Bu Sözleşmeye taraf Devletler, eşlerin evlilik konusunda, evliliğin devam ettiği sürece ve boşanmada eşit hak ve yükümlülüklere sahip olmaları için gerekli önlemleri alır. Boşanma halinde çocukların korunması için gerekli hükümler konur."
"Madde 24
Çocukların Hakları
1. Her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın ailesi, içinde yasadışı toplum ve Devlet tarafından, bir küçük olarak statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerine hakkı vardır.
2. Her çocuk doğumundan hemen sonra nüfusa kaydedilir ve kendisine bir isim verilir.
3. Her çocuk bir vatandaşlık kazanma hakkına sahiptir." http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2019.

[289] Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin Ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması başlıklı 10. Maddesi şu şekildedir:
"Madde 10
Ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması
Bu Sözleşmeye Taraf Devletler şu korumaları sağlar:
1. Toplumun doğal ve temel bir birimi olan aileye, özellikle kuruluşu sırasında ve bakmakla yükümlü oldukları çocukların bakım ve eğitim sorumluğu devam ettiği dönemde, mümkün olan en geniş ölçüde koruma ve yardım sağlanır. Evlilik, evlenmeye niyetlenen çiftlerin serbest rızaları ile meydana gelir.
2. Annelere doğumdan önce ve sonra makul bir süre özel koruma sağlanır. Çalışan annelere bu dönem için ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlikten yararlanabilecekleri bir izin verilir.
3. Nesep veya diğer şartlar bakımından hiç bir ayrımcılık yapılmaksızın, bütün çocuklar ve gençler için özel koruma ve yardım tedbirleri alınır. Çocuklar ve gençler ekonomik ve toplumsal sömürüye karşı korunur. Çocukların ve gençlerin ahlaklarına veya sağlıklarına zararlı bulunan veya onların yaşamları için tehlikeli olan veya onların normal gelişmelerine engel olan işlerde çalıştırılmaları kanunla cezalandırılır. Devlet ayrıca, çocukların ücretli olarak çalıştırılmasının hukuken yasaklandığı ve cezalandırıldığı asgari yaş sınırını tespit eder." http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2019.

yapılmaktadır.[290]

Sözleşme'nin önsözünde hukuki göndermeler dışında vurgulanan bir başka husus, çocuğa özel ilgi gösterme gerekliliğidir. Bu gereklilik ise çocukların "*çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğu*" şeklinde ifade edilmiştir.[291] Esasında bu ifadeler geleneksel korumacı yaklaşımın izlerinin hala sürdürüldüğünün en net belirtileridir. Çocukların tam olgunlaşmamış bireyler olarak tanımlanması, yetişkinler ile çocuklar ayrımının daha başlangıçta çizildiğini göstermektedir. Bu durum yetişkinler ile çocuklar arasında bir eşitsizlik tehlikesine yol açabilir. Her ne kadar daha sonraki maddelerde çocuğun yetişkinler gibi kendi kararlarını verebilme potansiyeline sahip olduğu vurgusu yapılmışsa da, önsözde böyle bir eşitsizlik algısının yaratılmış olması; sözleşmenin çocukların hak sahipliğine getirdiği yeniliğe gölge düşürmektedir.

Önsöz'de ebeveynci paternalist yaklaşımın izlerini de görmek mümkündür. Sözleşme'nin önsözünde ailenin toplumun temel birimi olduğu, çocuk için doğal ortamın yine aile olduğu, ailenin çocukların gelişimi ve refahı için her türlü sorumluluğu alması gerektiği ve bu sorumlulukları yerine getirirken korunmasının ve yardım görmesinin zorunlu olduğu kabul edilmiştir. Buna ilaveten çocuğun kişilik sahibi bir birey olmasının, ancak mutluluk, sevgi ve anlayış havasının hüküm sürdüğü bir aile ortamında mümkün olduğu belirtilmiştir.[292] Ebeveynlerin çocukları üzerinde otorite sahibi olarak görülmesine yol açan bu yaklaşım tarzı eleştiriye açıktır. Zira çocukların haklarının korunması bakımından aileye sorumluluklar yüklenmesi, çoğu zaman çocukların haklarını ancak ebeveynleri aracılığıyla kullanacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yorumu geliştirenler, çocuk haklarının güçlendirilmesinin ebeveynlere bağlı olduğunu belirten bir gelişim ilkesi ortaya atmışlardır ve bunu Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne dayandırmışlardır. Onlara göre Sözleşme 'deki haklar çocuklara tanınmışsa da, bu hakların kullanımı ebeveynler tarafından korunmalı ve zamanı

---

[290] Tiryakioğlu, Bilgin, *Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku,* T.C. Başbakanlık Aile Çalışma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 6.

[291] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2004, s. 4.

[292] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Önsöz 5. ve 6. Paragraflar: "*Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğuna inanmış olarak,*
Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul ederek,…", UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 3.

geldiğinde gelişimini tamamlayan çocuklara hakların devri sağlanmalıdır.[293] Kanaatimizce böylesi bir yorum, çocukların nesne olmaktan kurtulup özne olarak görülmesinin yolunu açan Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyuşmamaktadır. Önsözdeki vurgu ebeveynlerin sorumluluklarını hatırlatan ve çocukları koruma sorumluluğunun ilk önce aileye ait olduğunu belirten bir uyarı niteliğindedir. Bu vurgu, çocuk hakları aleyhine geniş yorumlanmamalı ve hakların ebeveynler tarafından mutlak bir surette sınırlandırılabileceği şeklinde anlaşılmamalıdır. Ebeveynler de, çocuk haklarının korunmasında sorumluluk alırken çocuk üzerinde hâkimiyete varacak uygulamalardan kaçınmalıdırlar. Unutulmamalıdır ki Sözleşme'de düzenlenen hakların kullanımı sadece çocuklara aittir.

Sözleşme'nin dikkat çeken bir özelliği de genel ve evrensel ifadelerin kullanılmış olmasıdır. Bunun temel nedeni, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin çok farklı sosyal, kültürel ve ekonomik yapıya sahip olmasıdır.[294] Birbirinden farklı devletleri çocuk hakları konusunda ortak bir Sözleşme etrafında bir araya getirmek ve onlara yükümlülük yüklemek ancak tüm devletleri kapsayacak hükümler ile mümkün görülmüştür. İnsan hakları belgelerinde bu tarz genel ve evrensel ifadelere sıklıkla yer verilmekte; ayrım yapılmaksızın herkesin haklardan yararlandırılması hedeflenmektedir. Bu yönüyle çocukların insan haklarını düzenleyen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin evrensel nitelikte olduğu rahatlıkla söylenebilir. Evrenselliğin, hakların garanti altına alınmasındaki etkisi ise insan hakları alanında olduğu gibi çocuk hakları alanında da tartışılmaktadır. Evrenselliğin sadece bir ideali yansıttığı, uygulamada evrensel/bütünsel bakış açısının benimsenmediği ve bazı kimliklerin mutlaklaştırıldığı şeklindeki eleştiriler insan ve çocuk hakları alanlarında sıklıkla dile getirilmektedir.[295] Gerçekten de çocuk haklarının dünya çapında gündeme gelmesi ve evrensel bir çocuk profilinin oluşturulması çabaları toplumların yaşayışlarının, deneyim ve birikimlerinin dışlanması ile sonuçlanmıştır. Belli bir uygarlık ilişkisinden söz etmeksizin evrensel ölçü ve ilkeler sıralamak, çocukları ve çocukluğu toplumsallık dışında, kendi içinde yetersizliğe ve korumaya dayalı bir sistem inşa etmekten başka bir sonuç vermemektedir.[296]

---

[293] Bu şekilde bir yorumun ayrıntıları için bkz: Woodhouse, Barbara Bennett; Johnson, A. Kathryn, "The United Nations Convention on the Rights Of The Child: Empowering Parents to Protect Their Children's Rights", İçinde, Fineman, Martha Albertson; Worthington, Karen (ed.), *What İs Right For Children? :The Competing Paradigms of Religion and Human Rights*, Routledge, London 2016, s. 7-18.

[294] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 46.

[295] İnsan Haklarının evrenselliği konusunda yürütülen tartışmaların ayrıntısı için bkz: Galtung, Johan, *İnsan Hakları*: *Başka Bir Açıdan Bakış*, (çev. Müge Sözen), Metis Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 28 vd.

[296] Eğribel, Ertan, "Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uygarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk Mu? Yoksa Uygarlık Krizini Aşacak Yeni Bir Dünya Mı?", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 318.

Bu noktada Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin toplumların ve uygarlıkların çocuğa, çocukluğa ve çocuk haklarına bakışını ihmal etmeden bütünleştirici bir işlev görmesi gerekmektedir. Sözleşme bütünleştirici olduğunu önsözde "*Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak…"* şeklinde belirtmiştir.[297] Sözleşme'nin bu vurgusu önemlidir; lakin uygulamaya geçirilmesi hususunda Sözleşme'nin zayıf kaldığını söyleyebiliriz. Nitekim Sözleşme'nin evrensel ve bireysel çocuğu referans gösterdiği ve bu yönüyle çocuğun korunması ve gelişmesi bakımından halkların kültürel değerlerini görmezden geldiği eleştirisi yapılmıştır.[298] Yapılan eleştirilerin haklılığı özellikle hakların hayata geçirilmesinde görülmektedir. Bugün çocukların korunması, gelişmesi ve yararına olduğu söylenen evrensel uygulamalar ve çözümler sorunları çözmemekte; tam aksine derinleştirmektedir. Özellikle çocuğun ihmale ve istismara karşı korunmasında ileri sürülen söylemler ve çözüm önerileri, sorunların toplumsal boyutunu görmezden gelmektedir. Toplumların ortak sorunu olan çocuk ihmal ve istismarının, toplumların dışlandığı evrensel ilkelerle çözülemeyeceği aşikâr iken yapılması gereken, her toplumun kendi özgün çocuk hakları anlayışını evrensel düzeyde çocuk haklarına katkı yapacak şekilde geliştirmesi ve uygulamaya geçirmesidir.[299]

Sözleşme'nin içeriğine bakıldığında, birinci kısımda çocukların çok çeşitli haklarını düzenleyen 41 maddenin olduğu görülmektedir. Bu kısmın 2., 3., 5. ve 12. Maddeleri çocuk haklarına hakim olan temel ilkeleri düzenlemektedir. 42. Madde ile başlayıp, 45. Madde ile tamamlanan ikinci kısımda taraf devletlerin, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler ve çocuklara öğretme yükümlülüğü hatırlatılmıştır. Sözleşme'nin son kısmı olan üçüncü kısımda ise yürürlük ve yürütmeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.[300]

Taraf devletlere genel ve objektif yükümlülükler yükleyen Sözleşme'nin bunu açıkça kayıt altına alması devletler nezdinde çocuğun ve haklarının önemsendiğinin en somut örneğidir. Sözleşme'nin buna ilişkin 4. Maddesine göre, "*Taraf Devletler, bu sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri*

[297] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 4.
[298] "Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin evrensel, bağımsız, bireysel ve belirli bir gelişimsel yörüngede olan çocuğa işaret etmesi egemen batı konsepti ile hazırlandığını göstermektedir." Bu eleştiri için bkz: Mayall, Berry, "The Sociology of Childhood in Relation to Children's Rights", *The International Journal of Children's Rights*, sy. 8, 2000, ss. 243-259, s. 245.
[299] Eğribel, Ertan, "Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uygarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk Mu? Yoksa Uygarlık Krizini Aşacak Yeni Bir Dünya Mı?", s. 323.
[300] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 47.

alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar."[301] Taraf devletlerin çocuk haklarını ciddiye aldığının bir başka somut göstergesi de diğer sözleşmelerden farklı olarak birey veya yetişkin kaynaklı ihlallerde de taraf devletlerin açıkça sorumlu olacağının belirtilmiş olmasıdır.[302] Bu yenilik ile özellikle aile içinde çocuğun ihmale ve istismara maruz kalması hallerinde, devletlerin sorumluluğunun gündeme gelmesi mümkündür.

Özetlemek gerekirse Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk hakları açısından ilkleri bünyesinde barındıran özelliklere sahiptir. Çocuğun hak öznesi olduğunun kabulü, çocuk haklarının bağlayıcı nitelik kazanması, devletlerin çocuk haklarını güvencelemede etkin rolünün olduğunun dile getirilmesi gibi tüm yenilikler bu Sözleşme ile getirilmiştir.

3.2.2.2. Sözleşme'nin Amacı ve Denetim Sistemi

Çocuk haklarını ayrıntılı bir şekilde ele alan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin öncelikli amacı, ayrım gözetilmeksizin bütün dünya çocuklarının sağlıklı, mutlu ve güvenli bir yaşama sahip olmasını güvence altına almaktır. Çocukların korunması bakımından evrensel ilke ve standartlar belirleyen Sözleşme, onların her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmasının yanında çocukların yeteneklerine ve potansiyellerine göre kendilerini geliştirecekleri programların çerçevesini çizmeyi amaçlamaktadır.[303] Sözleşme'nin sadece koruma amacıyla hareket etmemesi çocuk hakları bakımından önemli bir adımdır. Sözleşme'ye göre çocuklar korunurken özgürlüklerinden yoksun bırakılmamalıdır.

Sözleşme'nin çocukların kendi potansiyellerini gerçekleştirmeleri ve gelişimlerini özgürce sağlayabilmelerini ve onların her türlü kötü muameleden, açlıktan ve sefaletten uzak tutulmasını hedeflemesi çocukların toplumun yararlı ve sorumlu üyeleri olmalarının istendiğini göstermektedir.[304] Ana temasını bu şekilde belirleyen Sözleşme, geleceğin yetişkin bireyleri olarak görülen çocukların nitelikli bir şekilde yetiştirilmesinin hem birey olarak çocuğa hem de topluma hizmet edeceğini kabul etmektedir. Sözleşme'ye göre eğitim yoluyla yetişecek çocuk ve gençlerin kişisel ve sosyal varlık olarak her yönden yetişmeleri;

[301] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 5.
[302] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 732.
[303] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 47.
[304] Ozansoy, Cüneyt, *Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları*, s.54.

sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal açılardan nitelikli toplumun yaratılmasında etkilidir.[305] Sözleşme'nin temel felsefesinde nitelikli toplumun varlık kazanması ancak nitelikli insan ve çocuk yetiştirme ile mümkün görülmüştür.

Çocukların haklara kavuşturulmasını ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesini temel hedef olarak belirleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, bu hedeflere ulaşılması için denetim mekanizması[306] öngörmektedir. Bu yönüyle daha önceki Çocuk Hakları belgelerinden farklılaşan Sözleşme, hakların hayata geçirilmesinde daha etkili bir işleve bürünmüştür. Sözleşme'nin taraf devletlerce uygulanıp uygulanmadığını denetleyen mekanizma, Birleşmiş Milletler 'in 18[307] uzman kişiden oluşturduğu Çocuk Hakları Komitesi'dir. Komite, çocuk haklarının geliştirilmesiyle ilgili atılacak adımlarda bütün taraf devletlerin katılacağı bir diyalog ortamı oluşturmak için görevlendirilmiştir.

Çocuk Hakları Komitesi ile ilgili ayrıntılı düzenlemelerin yer aldığı Sözleşme'nin 43. Maddesinin 2. Fıkrasına göre Komite, "yetenekleriyle tanınmış ve yüksek ahlak sahibi uzmanlardan oluşur. Bu uzmanlar, taraf devletlerce kendi vatandaşları arasından ve kişisel olarak görev yapmak üzere adil bir coğrafi dağılımı sağlama gereği ve başlıca hukuk sistemleri göz önünde tutularak seçilirler."

Komite üyeleri, "taraf devletlerce gösterilen kişiler listesinden gizli oyla seçilirler. Her taraf devletin vatandaşları arasından bir uzmanı aday gösterebilmesi mümkündür. (md. 43/3) Komite üyelerinin seçimleri, iki yılda bir yapılır. "Her seçim tarihinden en az dört ay önce, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, Taraf Devletleri iki ay içinde adaylarını göstermeye yazılı olarak davet eder. Daha sonra Genel Sekreter böylece belirlenen kişilerden, kendilerini gösteren Taraf Devletleri de işaret ederek, alfabetik sıraya göre

[305] Cılga, İbrahim, "Türkiye'de Çocuk Hakları Çalışmaları", (yay. haz. Bekir Onur), (2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 4-6 Kasım 1998, Ankara), *Cumhuriyet ve Çocuk Bildiri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1999, ss. 506-516, s. 508.

[306] Sözleşme'nin getirdiği denetim mekanizmasını oldukça yumuşak gören Ozansoy, bu haliyle, bir denetimden ziyade, bir bilgilendirmenin söz konusu olduğunu ve bu bilgilendirme ve izleme safhalarının somut yaptırımlarla ilişkilendirilmemiş olduğunu belirtir. Bu yöndeki eleştiri için bkz: Ozansoy, Cüneyt, *Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları*, s. 58.

[307] "*ÇHS (md. 43/2) 'nin orijinal metninde, Komitenin 10 üyeden oluşması öngörülmüştü. Ancak bu fıkra hükmünde bir değişiklik yapılmış ve Komite üye sayısı 10'dan 18'e çıkarılmıştır. Bu değişiklik önerisi Kosta Rika Hükümeti tarafından getirilmiş ve BM Genel Sekreteri tarafından, ÇHS (MD.50/1) hükmü uyarınca, 22/05/1995 tarih ve C.N. 138.1995. TREATIES-3 sayılı olarak Taraf Devletlere göndermiştir. 12/12/1995 tarihinde toplanan "Taraf Devletler Konferansında" anılan değişiklik kabul edilmiş ve ÇHS (md. 43/2) 'de geçen "on" sözcüğü "on sekiz" olarak değiştirilmiştir."* Çocuk Hakları Komitesi'nde yapılan değişikliklerin ayrıntısı için bkz: Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 734 vd.

oluşturduğu bir listeyi, Taraf Devletlere bildirir." (md. 43/4)

Komite üyelerinin seçimleri, "Birleşmiş Milletler Teşkilatı Merkezinde, Genel Sekreter tarafından davet edilen Taraf Devletler toplantılarında yapılır. Nisabı, Taraf Devletlerin üçte ikisinin oluşturduğu bu toplantılarda, hazır bulunan ve oy kullanan Devletlerin salt çoğunluğuyla en fazla oy alan kişiler Komiteye seçilir. (md. 43/5) Sözleşme'ye göre Komite üyeleri 4 yıllığına seçilirler. Aday gösterildikleri takdirde ise yeniden seçilmeleri mümkündür." (md. 43/6)

Çocuk Hakları Komitesi'nin toplantıları "olağan olarak Birleşmiş Milletler Teşkilatı Merkezinde ya da Komite tarafından belirlenecek başka uygun bir yerde yapılır. Komite olağan olarak her yıl toplanır. Komite toplantılarının süresi, gerektiğinde, Genel Kurulca onaylanmak koşuluyla, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bir toplantısıyla belirlenir veya değiştirilir. (md. 43/10) Sözleşme ile Komite 'ye kendi iç tüzüğünü hazırlama yetkisinin verilmesi (md. 43/8), Komite'nin denetim yetkisini daha etkin kullanması açısından önem arz etmektedir. Maddi yönden de gerekli maddi araçların ve personelin Komite emrine verilmesi (md. 43/11), Sözleşme ile komiteye verilen görevlerin etkili biçimde görülebilmesine hizmet etmektedir."

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde denetim, başlangıçta sadece rapor usulüne dayanmaktaydı. Daha açık bir ifade ile Taraf Devletlerin Sözleşmesel yükümlülüklerini yerine getirmelerinin takibi sadece yıllık raporlar ile yapılmaktaydı.[308] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girdiği tarihlerde, çocuklara hak sahibi bireyler olarak diğer insan hakları sözleşmelerinde olduğu gibi bir uluslararası şikâyet hakkı tanınmamıştı. Bu yöndeki bir eksikliğin eleştirisinin sıklıkla dile getirilmesi neticesinde, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşmeye ek Bireysel Başvuru Hakkı İhtiyari Protokolü (OPIC) 19 Kasım 2011'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Çocuklara bireysel başvuru yolunu açan Protokol 28 Şubat 2012'de Cenevre'de ve daha sonra New York'ta Birleşmiş Milletler üye ülkelerinin imzasına açılmıştır. Protokolün uluslararası yasal bir anlaşma olarak yürürlüğe girmesi ise bunun için gerekli 10 ülke (Almanya, Arnavutluk, Bolivya, Gabon, İspanya, Karadağ, Kosta Rika, Portekiz, Slovakya, Tayland) tarafından onaylanması ile gerçekleşmiştir. Protokolün yürürlüğe girmesinin en önemli getirisi, Komiteye devletlerarası ve bireysel başvuruları kabul etme ve inceleme

[308] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 738.

yetkisinin tanınmış olmasıdır.[309]

Yeni bir denetim usulü olan Çocuk Hakları Komitesi'ne bireysel şikâyet yolunu izah etmeden önce uzun yıllardır denetim ve izleme yolu olarak kullanılan rapor usulünün işleyişine bakmak gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 44. Maddesi'nin 1. Fıkrasına göre Taraf Devletler, Sözleşmede tanınan hakları yürürlüğe koymak için, aldıkları önlemleri ve bu haklardan yararlanma konusunda gerçekleştirilen ilerlemeye ilişkin raporları; Sözleşmenin, ilgili Taraf Devlet bakımından yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıl içinde, daha sonra ise beş yılda bir, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığı ile Komiteye sunmayı taahhüt ederler. Raporların Taraf devletin çocuk hakları konusunda attığı adımların ayrıntılarını içermesi gerekliliği ise aynı maddenin 2. Fıkrasında belirtilmiştir. Buna göre; hazırlanan raporlarda, bu Sözleşmeye göre üstlenilen sorumluluklar, şayet varsa, yerine getirilmesini etkileyen nedenler ve güçlükler hakkında Komiteyi etraflıca aydınlatacak biçimde yeterli bilgi bulunmalıdır. Raporların biçimi ve içeriği konusunda Sözleşme'nin 44. Maddesi temel norm olmakla beraber daha sonra Komite tarafından karara bağlanan Rehber Kurallarda daha ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir. Rehber Kurallarda Komite, raporların hazırlanmasında taraf devletlere yardımcı olmak amacıyla, Sözleşme hükümlerini kümeler halinde gruplamış ve taraf devletlerin hemen her bir Sözleşme hükmü bakımından ne tür bilgileri raporlarına eklemesi gerektiği hususunu belirtmiştir.[310]

Periyodik raporlarla taraf devletlerin Sözleşme'de tanınan hakların uygulanmasında ne aşamada olduğunu denetleyen Çocuk Hakları Komitesi, rapor sunma yükümlülüğünün yerine getirilmemesine veya eksik olarak yerine getirmesine karşı da önlemler almıştır. Sözleşme'nin 44. Maddesine göre Komite, raporların yeterli bilgiyi içermediğini tespit ettiği her durumda taraf devletten ek bilgi isteme hakkına sahiptir. Taraf devletlerin rapor sunma yükümlülüğünü hiç yerine getirmemesi durumunda ne yapılacağı ise Sözleşme'de açıklığa kavuşturulmamış ise de rehber kurallar ile bu boşluk doldurulmuştur. Buna göre Komite,

[309] Türkiye, 2012 yılında imzaladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Hakkı İhtiyari Protokolü'nü 3 Nisan 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kanunla onaylamıştır. Protokol 26 Mart 2018'de yürürlüğe girmiştir. Protokol'ün Türkçe ve İngilizce tam metni için bkz: https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/07/cocuk_haklari_sozlesmesi_ihtiyari_protokol.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2019.

[310] Çocuk Hakları Komitesi'nin 11 Ekim 1996 tarihinde yaptığı 343. Toplantısında (13. Oturum) benimsediği Sözleşme'nin 44. Maddesi'nin 1(B) Paragrafına göre Taraf Devletlerce Sunulması Gereken Periyodik Raporların Biçimine ve İçeriğine İlişkin Genel Kılavuzlar hakkında ayrıntılı bilgi ve tam metin için bkz: Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, (çev. Şebnem Akipek), UNİCEF Yayınları, Geneva 2003, s. 634 vd.

gecikmiş raporların varlığı halinde ilk olarak devletlere hatırlatmalar yapar. Bu tür hatırlatmalarla, Devletler için, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi'nden teknik yardım ve danışmanlık hizmetleri isteme olanağı hakkında bilgi de verilir. Bir Taraf Devlet'in ısrarlı biçimde rapor vermemesi durumunda ise Komite, ülkedeki durumu rapor olmaksızın tüm elde edilebilir bilgiler temelinde ele almaya karar verebilir. Her halükarda bu yapılmadan önce, devlet, söz konusu karardan haberdar edilecektir.[311]

Taraf devletlerce sunulan raporların Komite tarafından incelenmesi usulü de rehber kurallar ile düzenlenmiştir. Raporların sunumu ve incelenmesi, hem Devlet temsilcilerinin hem de Komite üyelerinin söz aldığı Komite'nin açık ve genel toplantılarında gerçekleşmektedir. Raporlar, taraf devlet temsilcileri ile Komite üyeleri arasında gerçekleşen diyaloglar ile incelenir. Bu diyaloglarda, Komite üyeleri sorular sormak ya da yazılı ve sözlü yanıtlarla ilgili yorum yapmak isteyebilirler ve temsil heyeti de bunlara karşılık verebilir. Hazırlanan raporlardaki tüm konuların tartışılmasından sonra, Komite üyeleri rapor ve toplantı hakkındaki gözlemlerini özetlerler ve ayrıca teklif ve tavsiyelerde bulunabilirler.[312] Son olarak, Devlet'in temsilciler heyeti son bir açıklama yapmaya çağrılır. Bundan sonra, Komite, bir başka toplantıda, teklif ve tavsiyeleri içeren yazılı sonuç gözlemlerini karara bağlar. Giriş, olumlu yönler (kaydedilen ilerleme dâhil), uygulamaya engel olan nedenler ve güçlükler; ilgilenilecek başlıca konular, taraf devlete yönelik teklif ve tavsiyelerden oluşan sonuç gözlemleri, ilgili taraf devletlere verilir ve ayrıca Komite'nin resmî belgeleri olarak basılır.[313] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin raporlar hakkında verdiği teklif ve tavsiyelerin hukuki niteliği irdelendiğinde hem taraf devletlerin yargı organları hem de uluslararası insan hakları organları için referans metin niteliği taşıdığı görülmektedir. Komite tarafından verilmiş tavsiye kararları, pek çok kararda[314] atıf yapılan ve hatta bazı durumlarda bu tavsiye kararlara göre hüküm tesis edilen niteliği haizdir.[315]

---

311 Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 637.

312 Komite üyelerinin teklif ve tavsiyelerde bulunabileceği Sözleşme'nin 45. Maddesinin d bendinde de belirtilmiştir. Bu hükme göre: "*Komite, bu Sözleşmenin 44 ve 45 inci maddeleri uyarınca alınan bilgilere dayanarak, telkin ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Bu telkin ve genel nitelikteki tavsiyeler, ilgili olan her Taraf Devlete gönderilir ve şayet varsa Taraf Devletlerin yorumları ile birlikte Genel Kurulun dikkatine sunulur."*

313 Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 636-637.

314 Bu yöndeki kararlardan en önemlisi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun A. v. Birleşik Krallık kararıdır. Bu kararda Komisyon, Çocuk Hakları Komitesi'nin Birleşik Krallık hakkında verdiği 1995 tarihli tavsiyelerine atıfta bulunmuştur. Bu kararın ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Gemalmaz, H. Burak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması*, Legal yayınları, İstanbul 2005, s. 41-47, Fortin, Jane, "Children Rights and the Use of Physical Force", *Child And Family Law Quarterly*, c. 13, sy. 3, 2001, ss. 243-264, s. 244-245.

315 Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 747.

Taraf devletlere yönelik Komite'nin verdiği teklif ve tavsiyelerin ulusal ve uluslararası yargı kararlarına konu olması, bu öneri ve tavsiyelerin devletlere sözleşmesel yükümlülükleri hatırlatması bakımından en az bağlayıcı antlaşma hükümleri kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin taraf devletlerce gerektiği gibi uygulanıp uygulanmadığının takibini rapor usulü ile denetleyen Çocuk Hakları Komitesi, gerektiğinde Birleşmiş Milletler Kuruluşları ile Hükümet Dışı Kuruluşlarını işbirliğine davet edebilir. Buna ilişkin Sözleşme'nin 45(a) Maddesine göre, Çocuk Hakları Komitesi, Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin uzman görüşü aktarmak üzere uzman kuruluşlara, UNICEF'i ve bu alanda yetkin diğer organlara çağrıda bulunabilir. Bu kuruluşlara çağrıda bulunan Komite, aynı zamanda kuruluşları; uzmanlaştıkları çocuk hakları alanında rapor vermeye, belge sağlamaya ve görüş bildirmeye sürekli ve sistematik biçimde teşvik etmektedir.[316]

Bir denetim usulü olarak öngörülmese de Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin periyodik raporlara bağlı olarak genel tavsiye üretme yetkisinin dışında genel yorum yetkisinin de var olduğu kabul edilmektedir. Genel yorum yetkisi ile genel tavsiye yetkisi adlarından da anlaşılacağı üzere farklı kavramlardır. Taraf devletlerin sundukları raporları inceleyen Komite, raporu sunan devlete yönelik genel tavsiyeler vermektedir. Genel yorumda ise Komite, tüm taraf devletleri hedefleyecek şekilde Sözleşme hükümlerinin uygulanmasına açıklık getirmeye çalışmaktadır.[317] Genel yorum yetkisi sadece Çocuk Hakları Komitesi'nin kullandığı bir yetki olmayıp, diğer insan hakları organlarının da sıklıkla kullandığı bir yetkidir. Nitekim Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Kurulan İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile kurulan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar Komitesi sözleşmelerde yer alan hakların kapsam ve içeriklerini açıklayan pek çok genel yorum kabul etmişlerdir. Genel Yorumlar, sözleşmelerin dayandığı insan hakları standartlarını yansıtmaları bakımından son derece önemlidir.[318] Çocuk Hakları Komitesi de

[316] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 644.
[317] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 747.
[318] Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 40. maddesinin 4. paragrafına uygun şekilde kabul ettiği 19 Mayıs 1989 tarihli genel yorumlar belgesinin, giriş bölümü genel yorumların amacını şu şekilde açıklamaktadır: "*...Genel yorumların amacı, Sözleşme'nin ileri düzeyde kabulü amacıyla tüm taraf Devletlerin bu tecrübeden faydalanması, birçok rapordaki yetersizliklerin ortaya konması; raporlama faaliyetinde ilerleme kaydedilmesi ve insan haklarının korunması, geliştirilmesi alanında taraf Devletlerin ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerinin teşvik edilmesidir. Söz konusu genel yorumlar, Sözleşme'ye taraf olmaya hazırlanan Devletler başta olmak üzere tüm diğer Devletlerin de, insan*

diğer insan hakları organları gibi genel yorum yetkisini kullanmış ve ilk olarak 2001 yılında 1 No'lu genel yorumunu kabul etmiştir. 2019 yılı itibariyle Çocuk Hakları Komitesi, çocuk hakları ile ilgili toplamda yirmi dört genel yorumda bulunmuştur.[319] Bu yorumlarda Komite, kimi zaman Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan bir ya da yakın nitelikteki birden çok hakkı yorumlayarak hükmün kapsamını netleştirirken kimi zaman da çocukların ve çocukluğun bazı özel durumlarını ele alarak, bu durumların Sözleşmede yer alan çeşitli haklarla ilişkisini belirlemektedir. Bunun dışında Komite, yaptığı genel yorumlar ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasının etkililiğini artırmayı hedeflemektedir.[320] Komitenin genel yorumlarda bulunması insan hakları alanında olduğu gibi çocuk hakları alanında da son derece somut sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle ulusal ve uluslararası yargı kararlarında etkisini gösteren genel yorumlar, çocuk haklarının korunması ve hayata geçirilmesi noktasında genel tavsiyeler kadar önem arz etmektedir.

Çocuk Hakları Komitesi'ne bireysel başvuruları kabul etme ve inceleme yetkisinin verildiğini daha önce belirtmiştik. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek protokol ile verilen bu yeni yetki, özelde çocuk haklarının genelde insan haklarının korunması bakımından önemli bir adımdır. Özellikle çalışmamızın konusunu teşkil eden çocuğun her türlü ihmal ve istismardan korunmasında etkili ve tamamlayıcı bir başvuru yolu olarak işlev görebilir. Gerçekten de önsözde, Protokol'ün haklarının ihlali durumunda çocukların şikâyette bulunabilmelerine olanak tanıyan ulusal ve bölgesel mekanizmaları güçlendirip tamamlayacağı belirtilmiştir. Çocukların bireysel şikâyette bulunabilmelerine olanak tanıyan protokol, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi çocuğun hak öznesi olduğunu daha en baştan vurgulamış ve taraf devletlerin bu hususu kabul ederek protokolü imzalamalarını hüküm altına almıştır. [321]

Yeni bir denetim usulü olan bireysel başvuru yolu ile Bireysel Başvuru Hakkı İhtiyari Protokolü'ne taraf devletler, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde veya Sözleşme'ye ek protokollerde geçen herhangi bir yasal hakkı ihlal etmeleri durumunda çocuklar veya onların rızası ile gerçek veya tüzel kişiler tarafından şikâyet edilebilecektir. Her durumda kabul

haklarının evrensel düzeyde geliştirilmesi ve korunması için işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, dikkatine sunulmaktadır." Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,1. Baskı, İstanbul 2006, s. 4.

[319] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Genel Yorumlarının ayrıntıları için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2017, s. 117 vd.

[320] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 748.

[321] UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 70.

edilmeyen şikâyetler, ancak ulusal hak arama yollarının tüketildiği veya ulusal hak arama yollarına başvurunun etkisiz olacağı hallerde Komite tarafından dikkate alınmaktadır. İç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra Komite'ye yapılacak başvuruların ise bir yıl içinde yapılması öngörülmüştür. (md. 7/h)

Komite'nin ilk inceleme aşamasında geçici tedbirlere hükmedebilmesi, çocukların hak kaybına uğramasının engellenmesi açısından son derece önemlidir. Gerçekten de hakları ihlal edilen çocukların telafisi mümkün olmayan zararlara uğramalarını önlemek üzere geçici tedbirler alınması (md. 6/1), yapılan başvurunun hızlı bir şekilde değerlendirilmesini de sağlayacaktır. (md. 10/3) İlk inceleme aşamasında Komite, geçici tedbirlere hükmetme dışında başvuruyu kabul edilebilirlik kriterleri bakımından da değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede Komite, başvurucunun kimliğinin belirsiz olduğu, başvurunun yazılı olmadığı, başvuru hakkının kötüye kullanıldığı veya Sözleşme ve/veya Ek Protokol hükümleri ile bağdaşır nitelikte olmadığı, başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu, süresi içinde yapılmayan başvuruları kabul edilemez bulmaktadır. Benzer şekilde başvuru konusunun Komite tarafından zaten ele alındığı veya bir başka uluslararası araştırma ya da çözüm bağlamında halen inceleniyor olduğu ve taraf olunmadan önceki hak ihlallerine dair başvuruları da kabul edilemez nitelikte görmektedir. Ancak taraf olunmadan önceki ihlallerin devamlılık arz ettiği durumlarda başvuru kabul edilebilir görülmektedir. (md. 7)

İlk inceleme aşamasından geçerek kabul edilen başvurular, ilk olarak taraf devlete beyanların ve açıklamaların sunulması için gönderilir. Taraf devlet, kendisine iletilen başvurulara mümkün olduğu kadar en kısa sürede ve en geç altı ay içinde cevap vermelidir. (md. 8) Protokol'de başvuruların değerlendirilmesi için bir süre sınırı belirlenmemiş ancak Komite'nin mümkün olan en kısa sürede değerlendirme yapması gerektiği düzenlenmiştir. (md. 10/1) Belirli bir başvuru hakkında değerlendirmesini tamamlayan Komite, bu başvuru ile ilgili görüşlerini, varsa tavsiyeleriyle birlikte gecikmeksizin ilgili taraflara bildirmek ile yükümlüdür. (md. 10/5) Komite sadece görüşlerini veya tavsiyelerini bildirmekle yetinmez; taraf devletin bu görüşler ve tavsiyeler doğrultusunda atacağı adımların da takipçisi olmaktadır. (md. 11)

Protokol ile getirilen en önemli yenilikler arasında sayılabilecek hüküm ise devletlerarası bildirimdir. Açık bir ifade ile Protokol'e taraf bir devlet, başka bir taraf devletin, taraf olduğu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Ek Protokollerinde yer alan yükümlülüklerini yerine getirmediğini iddia ettiği durumda, her zaman, başvuruları alma ve

değerlendirme konusunda Komite'nin yetkisini tanıyacaktır. Böylesi bir başvuruda Komite, devletleri dostane çözüm bulmaya davet edecektir. (md. 12)

Özetlemek gerekirse bugün itibariyle Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin amacına ulaşılması bakımından öngörülen denetim usulleri rapor, genel yorum ve bireysel başvuru usulüdür. Çocuk Hakları Komitesi'nin denetim ve yaptırım gücü, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi gibi olmasa da çocuk haklarının ihlal edilmesine yol açan mekanizmaların ve uygulamaların gün yüzüne çıkması açısından önem taşımaktadır. Bu usullerin gereğinin yapılması durumunda, çocuk hakları ihlallerinin en aza indirgenmesi mümkündür. Özellikle bireysel başvuru yolunun etkin bir şekilde işletilmesi, hem bireysel mağduriyetleri giderme açısından hem de kamusal bir mekanizmanın oluşturulması açısından etkili bir uluslararası denetim ve izleme sağlayacaktır.

3.2.2.3. Sözleşme'nin Çocuk Tanımı

Çocuğun ve çocukluğun tarihini incelediğimiz ilk bölümde tarihsel süreç içerisinde pek çok çocuk tanımı yapıldığını; kimi zaman fiziksel özellikleriyle kimi zaman da zihinsel özellikleriyle ön plana çıkan bir çocuk tasavvurunun olduğunu belirttik. Çok farklı kriterlerle yapılan çocuk tanımları tartışmasına girmeyen Çocuk Hakları Sözleşmesi daha ilk maddeden yaşa dayalı bir çocuk tanımı yapmıştır. Sözleşme'nin 1. Maddesine göre; "*Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır."*[322] Maddede dikkati çeken ilk husus, çocukluğun başlangıcı ile ilgili herhangi bir belirlemenin yapılmamış olduğudur. Bu yöndeki bir belirlemenin yapılmamış olması, Sözleşme'ye yöneltilen temel eleştirilerden de biridir. Çocukluğun başlangıcına dair bir belirlemenin yapılmadığına yönelik eleştirilere cevap ise yine Sözleşme'nin hazırlık aşamalarında verilmiştir. Sözleşme'nin bilinçli olarak bu yönde bir belirleme yapmamasının temel amacı, çocukluğun ya da yaşamın başlamış sayılacağı anın belirlenmesini ülkelerin kendi yasal düzenlemelerine bırakmaktır. Gerek kürtaj konusunda gerekse de doğum öncesini ilgilendiren diğer tartışmalı konularda Sözleşme, taraf olmaktan kaçınmayı daha uygun görmüştür.[323] Böylesi bir tarafgirlikten uzak duran Sözleşme, esasında çok farklı uygulamalara sahip ülkelerin Sözleşme'yi onaylamalarını amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşıldığı söylenebilir; zira bugün Çocuk Hakları Sözleşmesi, iki

[322] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 5.
[323] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 3.

ülke dışında diğer tüm ülkeler tarafından onaylanmıştır. Sözleşme'nin çocukluğun başlangıcını taraf devletlerin inisiyatifine bırakması, Sözleşme'nin üstün standartlara uyma yükümlülüğü başlıklı 41. Maddesi ile de uyumlu gözükmektedir. Söz konusu maddeye göre, Sözleşmede yer alan hiçbir husus, çocuk haklarının gerçekleştirilmesinde daha yüksek standartlar sağlayan ve bir taraf devletin yasasında veya bu devlet bakımından yürürlükte olan uluslararası hukukta yer alan hükümlere müdahale niteliğinde algılanmamalıdır.

Çocukluğun bitişi için daha belirleyici olan Sözleşme, bu noktada da bir istisnaya yer vermiştir. Bu istisnaya göre, çocuk hakkında uygulanabilir olan kanun çerçevesinde daha erken yaşta reşit olma söz konusu olduğunda Sözleşme'de öngörülen on sekiz yaş değil, kanun ile öngörülen reşit olma yaşı esas alınacaktır. Çocuğun on sekiz yaşından daha erken yaşta reşit olabilmesine olanak tanıyan bu istisna, taraf devletlerin Sözleşme'de öngörülen çocuklara ilişkin yükümlülükleri yerine getirmeme tehlikesini barındırmaktadır. Ancak gerek İnsan Hakları Komitesi gerekse de Çocuk Hakları Komitesi bu konuda taraf devletleri sürekli uyarmaktadır. Bu konuda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 17. Genel Yorumunda, her taraf devletin, kendi sosyal ve kültürel şartları ışığında yetişkinlik yaşını belirleyeceğini ancak yaş sınırının makul olmayacak şekilde düşük tutulmaması gerektiğini ve her halde taraf devletlerin on sekiz yaşın altındakilere ilişkin sorumluluklarının devam edeceğini belirtmektedir.[324] Çocuk Hakları Komitesi de taraf devletlere ilişkin sonuç gözlemlerinde rüşt yaşını on sekiz yaşından daha düşük belirleyen devletleri, bu yaşı gözden geçirme ve yükseltme konusunda teşvik etmektedir.[325]

Yaş konusunda üzerinde uzlaşılmayan bir konu da bazı hususlarda asgari yaş sınırının konulmuş olmasıdır. Özellikle evlenme, çalışma, askerlik yapma, mahkeme önünde ifade verme gibi durumlarda asgari yaş belirlemesine dikkat edilmesi gerektiği ve çocuğun üstün yararı ile ayrımcılık yapmama ilkelerinin gözetilmesi gerektiği Çocuk Hakları Komitesi tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Komite'ye göre belirlenen asgari yaş, hem çocuğun özgürlüğü hem de korunması ile ilgili olduğundan özel bir ihtimamı gerektirmektedir.[326] Komite, asgari yaş belirlemesinde evlilik yaşının ise çocuklar için ayrı bir ciddiyetle ele alınmasını her taraf devlete iletmektedir. Bugün kimi hukuk sistemlerinde evlilik ile reşit kabul edilen çocuklar, Sözleşme ile kazandıkları koruyucu hakları kaybetmektedirler.

[324] Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları,* s. 38.
[325] Çocuk Hakları Komitesi, rüşt yaşını 18'den düşük olarak belirleyen Maldivler, Barbados gibi ülkeleri çocuk tanımını yeniden yapmaları konusunda uyarmıştır. Bu uyarıların ayrıntıları için bkz: Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 4-6.
[326] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 7.

Çocukların ve çocuk haklarının korunması amacıyla Çocuk Hakları Komitesi, evlilik yaşının yükseltilmesini ve özellikle kızlar ile erkekler arasında evlilik yaşı konusundaki eşitsizliğin kaldırılması gerektiğinin altını genel yorumlarda ve taraf devletlere ait sonuç gözlemlerinde çizmektedir. Nitekim Çocuk Hakları Komitesi 2003 yılındaki otuz üçüncü oturumunda kabul ettiği "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi" başlıklı 4. Genel Yorumunda, taraf devletlerin hali hazırdaki yasal düzenlemelerini ve uygulamalarını gözden geçirerek, gerektiğinde yasal evlenme yaşının ana baba rızası olsun olmasın hem erkekler hem de kızlar için 18'e çıkarmalarını hararetle tavsiye etmektedir. (Genel Yorum No: 4, para. 20).[327] Benzer bir tavsiyeyi Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) de 1994 yılındaki on üçüncü oturumunda kabul ettiği "Evlilik ve Aile İçi İlişkilerde Eşitlik" başlıklı 21. Genel Yorumunda dile getirmiştir.[328]

3.2.2.4. Sözleşme'nin Dayandığı Temel İlkeler

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne yön veren ve Sözleşme'nin uygulanmasında taraf devletlerce mutlak anlamda gözetilmesi gereken bazı temel ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkelerin benimsenmesinin temel amacı, Sözleşme'nin amacı ile doğrudan bağlantılıdır. Çocukları her türlü kötü muameleden korumayı ve çocukların kendi potansiyellerini gerçekleştirebilmelerini amaçlayan Sözleşme, temel ilkeler belirleyerek bu amaçlara ulaşmayı taraf devletlerin iradesine terk etmemektedir. Ayrımcılık yasağı ilkesi, çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuğun görüşlerine saygı ilkesi ve yaşama ve gelişme hakkı şeklinde belirtilen temel ilkeler, devletlerin uymak zorunda olduğu ve çocuk haklarına dair

---

[327] UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 173.

[328] Komite'nin bu hususa ilişkin 36. Paragrafta dile getirdiği yorumu şu şekildedir: "*14-25 Haziran 1993 tarihlerinde Viyana'da gerçekleşen Dünya İnsan Hakları Konferansında kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programında, Devletler, kız çocuklarına zarar veren ve onlara yönelik ayrımcılığa neden olan mevcut kanun ve düzenlemeleri yürürlükten kaldırmaya ve ilgili âdet ve uygulamaları ortadan kaldırmaya teşvik edilmektedir. Sözleşmenin 16. Maddesinin 2. bendi ve Çocuk Hakları Sözleşmesinin ilgili hükümleri, taraf Devletlerin, reşit olmayan çocukların evlenmesine müsaade etmesinin veya böyle evlilikleri meşru kılmasının önüne geçmektedir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca, "çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır". Bu tanımla birlikte ve Viyana Deklarasyonunun ilgili hükümlerini göz önünde bulundurarak, Komite, kadın ve erkekler için asgari evlenme yaşını 18 olarak belirlemektedir. Kadın ve erkekler evlendiklerinde önemli sorumluluklar üstlenmektedirler. Dolayısıyla, taraflar tamamen reşit olmadıkça ve fiil ehliyetine sahip olmadıkça, evliliklerine müsaade edilmemesi gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütüne göre, başta kız çocukları olmak üzere rüştünü ispat etmemiş kişilerin evlenip çocuk sahibi olmaları durumunda, sağlık durumları ciddi şekilde etkilenmekte ve eğitimleri yarıda kalmaktadır. Bunun sonucunda da, ekonomik özerklikleri büyük ölçüde sınırlı kalmaktadır."*
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf, Erişim Tarihi: 28.08.2019.

her uygulamada dikkate alınması gereken ilkelerdir.[329] Çocuk Hakları Komitesi, temel ilkelerin hayata geçirilmesinde etkin rol oynamakta ve taraf devletleri periyodik raporlar ile bu konuda uyarmaktadır. Komite, özellikle devletlerin bütçe kısıtlamaları sebepleri ile temel ilkelerin hayata geçirilmesini geciktirmelerine karşı çıkmaktadır. Komite'ye göre, temel ilkeler bütçe hazırlanırken ve kaynaklar tahsis edilirken en başta gözetilmelidir.[330]

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen diğer tüm hakları kapsayıcı niteliğe sahip ve şemsiye haklar[331] olarak adlandırılan bu ilkelere[332] yakından bakmak gerekmektedir.

Ayrımcılık Yasağı İlkesi

İnsan Hakları Hukuku'nda önemli bir ilke olan ve uluslararası sözleşmelerin temelinde yatan ayrımcılık yasağı ilkesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de dayandığı temel ilkedir. Çocuğun tanımı başlıklı 1. Maddeden sonra gelen Ayrımcılık yasağı ilkesi, Sözleşme'de iki bent şeklinde düzenlenmiştir. Sözleşme'nin 2. Maddesine göre[333];

"1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemi alırlar."

Benzer insan hakları sözleşmelerinde olduğu gibi, ayrımcılık yasağı ilkesini düzenleyen Sözleşme'nin 2. Maddesi'nde ayrımcılığın tanımı yapılmadığı gibi neyin

[329] Özdemir, Hayrunnisa; Ruhi, Ahmet Cemal, *Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları*, On İki Levha Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul 2016, s. 14.
[330] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 26.
[331] "Sözleşme'nin dayandığı ilkeler" ifadesi yerine "şemsiye haklar" kullanımı da yaygındır. Özellikle Çocuk Hakları Komitesi son yıllarda bu şekilde bir kullanımı tercih etmektedir. Komite'nin bu yöndeki bir kullanıma yönelmesinin temel nedeni bazı taraf devletlerce bu maddelerin bir hak olmadığını sadece ilke olduklarını ileri sürerek yükümlülüklerini azaltma çabası içine girmeleridir. Koman, Ezgi, "Çocuklar İçin Daha İyi Bir Dünya Talebi: Çocuk Hakları", (yay. haz. Mücahit Öztürk), *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 35.
[332] Yağcıoğlu, Sedat, *Taş Dile Geldiğinde: Kürt Çocukların Çocukluk Deneyimleri ve Toplumsal Gösterilerin Kurucu Rolü*, NotaBene Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2014, s. 43.
[333] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 5.

ayrımcılık teşkil edeceği de belirtilmemiştir. Sözleşme'de ayrımcılığın tanımı verilmeksizin hangi ölçütler temelinde ayrımcılık yapılmaması gerektiği taraf devletlerin dikkatine sunulmuştur. Her ne kadar insan hakları sözleşmeleri ile ayrımcılığın tanımı yapılmamış ise de, İnsan Hakları Komitesi 1989 yılındaki 37. Oturumunda kabul ettiği "Ayrımcılık Yasağı" başlıklı 18. Genel yorumunda ayrımcılığı, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınması ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak ayırma, dışlama, kısıtlama eylemleri olarak tanımlamaktadır.[334] Komite 17. Genel yorumunda ise çocuklara yönelik ayrımcılığı tanımlamamış ancak çocukların hiçbir ayrım gözetilmeksizin korunmaları ve taraf devlet yasalarının ve uygulamalarının, belirli bir ülkenin vatandaşı olan çocuklarla yabancılar ya da meşru doğan çocuklarla resmî evlilik dışı doğan çocuklarla ilgili miras işlemleri dâhil hangi alanda olursa olsun her tür ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına uygun şekilde olması gerektiğini vurgulamıştır.[335]

Çocuk hakları açısından ayrımcılık yasağı, tüm çocukların Sözleşme ile onlara tanınan haklardan yararlanmasını garanti altına almayı hedeflemektedir.[336] Sözleşme öncesi dönemlerde her çocuğun değil sadece bazı sınıflara mensup çocukların haklarının var olabileceği kabul edilirken, Sözleşme ile beraber çocukların hiçbir temelde ayrımcılığa uğramaması uluslararası bir ilkeye dönüşmüştür. Bu yenilik yani çocukların tüm farklılıklarına rağmen eşit haklardan yararlanması, özelde çocuk haklarını ilgilendirmekteyse de geniş perspektifte insan haklarına hizmet etmektedir. Çocuklar için eşitlik veya ayrım gözetmeme ilkesini savunan Sözleşme, bu ilkeyle aslında yetişkinlerin de ayrımcılığa maruz kalmasını önlemektedir. Zira Sözleşme'de çocukların bizzat kendilerinin ya da gözetimi altında bulundukları yetişkinlerin farklılıklarından dolayı ayrımcılığa uğramayacağı belirtilmiştir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yetişkinlerin maruz kaldığı her türlü ayrımcılık çocuklara da yansıyacaktır ve çocukları olumsuz etkileyecektir.[337]

Çocuğa karşı ayrımcılığın zeminlerini belirleyen Sözleşme, bu zeminleri sınırlı tutmamaktadır. Sözleşme'nin 2. Maddesi ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka

[334] Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları,* s. 43.
[335] Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları,* s. 38.
[336] Özdemir, Hayrunnisa; Ruhi, Ahmet Cemal, *Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları,* s.15.
[337] Turanlı, Kıvılcım, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*, s. 37.

düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğum gibi ayrımcılık zeminlerini sıraladıktan sonra diğer statüler nedeniyle diyerek bu zeminlerin sınırlı olmadığını vurgulamıştır. Bu vurgu önemlidir; zira zamanla toplumda cinsel yönelim gibi çok farklı statü algıları oluşmaktadır. Sözleşme'nin ayrımcılık zeminlerini sınırlı tutmayarak, zamana ve mekâna göre oluşabilecek farklı, yeni statüleri ve bu statülere sahip çocukları korumayı amaçlamaktadır.

Çocuklara yönelik her türlü ayrımcılığı yasaklayan Sözleşme, bu yasağın soyut bir yasak olarak kalmasından ziyade taraf devletlerin aktif bir şekilde bu yasağı iç hukuklarına dâhil etmesini önermektedir. Nitekim bu husus, 2. Maddenin 1. Bendinde, taraf devletlerin Sözleşme'de yazılı olan hakları hiçbir ayrım gözetmeksizin hem tanıyacakları hem de taahhüt edecekleri şeklinde ifade edilmiştir. Çocuk Hakları Komitesi de ayrımcılık yasağı ilkesinin yaşama geçirilmesinde devletlerden aktif bir yaklaşım sergilemelerini beklemektedir. Komite, taraf devletlerin yasalarında, çocuk haklarının korunmasına yönelik politikalarda ve diğer tüm uygulamalarda ayrımcılık yasağına yer vermeleri gerektiğinin önemini her raporunda belirtmektedir.[338]

Ayrımcılık yasağı ilkesi, dezavantajlı durumda olan veya özel durumlara sahip çocuklara farklı muamelede bulunulmasına engel teşkil etmemektedir. Özellikle kız çocuklarının, mülteci çocukların veya engelli çocukların ayrımcılığa maruz kalma riskinin daha fazla olması onlara yönelik girişimleri artırmıştır. Bu girişimlerin makul ve ölçülü olması şartıyla, ayrımcılık anlamına gelmeyeceği tam aksine ayrımcılığı önlemeye yönelik olacağı kabul edilmektedir.[339] Gerçekten de bugün dünyada özel bir ilgiye muhtaç sayısız çocuk bulunmaktadır ve bu çocuklar ancak taraf devletlerin farklı ve etkin politikalarıyla ayrımcı muamelelerden kurtulmayı beklemektedir. Çalışmamızın son bölümünde değineceğimiz üzere bu çocukların tüm haklardan olduğu gibi ihmal ve istismardan korunma hakkından yararlanması için atılacak her adım da ayrımcılık teşkil etmeyecektir. Bu konuya sonraki bölümümüzde özel olarak yer vereceğimizden şimdilik taraf devletlerin bu çocukları korumasının bir zorunluluk olduğunu söylemekle yetiniyoruz.

---

[338] Letonya'ya yönelik raporunda Çocuk Hakları Komitesi, *"Sözleşme'nin genel ilkeleri ile özellikle 2,3 ve 12. maddelerinin çocuklara ilişkin tüm mevzuata aktarılmasını, politik, yargısal ve idari tüm kararda, projelerde, programlarda ve yurttaş olmayan çocuklar bakımından da geçerli olmak üzere, çocukları etkileyen hizmetlerde uygulanmasını ve her düzeyde politikaların belirlenmesi ile sosyal ve sağlık hizmetleri kuruluşları, mahkemeler ve idari makamlar nezdinde dikkate alınmasını tavsiye etmektedir." Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı,* s. 23.

[339] Akyüz, Emine, "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, *Milli Eğim Bakanlığı Dergisi*, sy. 151, 2001, ss. 3-24, s. 7.

Son olarak çocuklara karşı ayrımcılık yasağı ilkesinin bir başka boyutu olan Sözleşme'nin 2. Maddesinin ikinci bendinin de bu başlık altında irdelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Sözleşme'nin 2. Maddesinin "çocuğun ana babasının, yasal vasisinin ya da aile üyelerinin statüsü, etkinlikleri, ifade ettikleri görüşler ya da inançlar nedeniyle ortaya çıkabilecek her tür ayrımcılık ve cezadan korunmasına" değinen ikinci bendi uygulamada sıklıkla göz ardı edilmektedir. İlk bakışta birinci bentten farkı tam olarak anlaşılmasa da birinci bentin ayrımcılıkla, yalnızca Sözleşme'de yer alan haklardan yararlanılması bağlamında ilgili olduğu; ikinci bendin ise, Sözleşme tarafından dile getirilen konularla sınırlı kalmamak üzere "her tür ayrımcılığa karşı" taraf devletlerin harekete geçilmesini istediği görülmektedir. Esasında taraf devletlere önemli bir yükümlülük yükleyen bu hüküm, gizli bir ayrımcılık riskine karşı çocukları korumayı amaçlamaktadır. Taraf devlet yasalarında ve politikalarında bu tarz ayrımcılığa yol açan uygulamaların olması Çocuk Hakları Komitesi'nin de dikkatinden kaçmamıştır. Komite, ana-babaları herhangi bir suça karıştığında veya göç durumlarıyla ilgili bir sorun olduğunda çocukların da cezalandırılmamaları için gerekli bütün önlemlerin alınıp alınmadığını, ana-babalarının evlilik durumu nedeniyle cezalandırılıp cezalandırılmadığını, çocukların sağlık hakkının ana-babalarının aşırı dinî inançları nedeniyle tehlikeye düştüğünde devletlerin çocuklar adına girişimde bulunup bulunmadığını raporlara ilişkin gözlemlerinde sıklıkla sorgulamaktadır.[340] Bugün tüm dünyada bir göç dalgasının hâkim olduğu gerçeği karşısında göçe zorlanmış çocukların ayrımcılığa karşı ne ölçüde korunduğu, yine anne-babası ayrılmış on binlerce çocuğun ayrılığın olumsuz sonuçlarından, ayrımcılıktan ne derece uzak tutulduğunun sorgulanması ve çözüme kavuşturulması temel bir problemdir.

Çocuğun Üstün Yararı İlkesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen bir diğer temel ilke ise çocuğun üstün yararı ilkesi veya çocuğun yararının önceliği ilkesidir. Bu ilke Sözleşme'nin 3. Maddesinin 1. Fıkrasında temel bir ilke olarak düzenlenmekle beraber Sözleşme'nin diğer maddelerinin[341] çoğunda da vurgu yapılan bir ilke olma niteliğine sahiptir. Sözleşme'nin 3. Maddesinin 1. Fıkrasına göre; "*Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler,*

[340] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 36.

[341] Çocuğun üstün yararı ilkesi Sözleşme'nin çocuğun ana-babasından ayrılma durumunu ele alan 9. Maddesinin 1. ve 3. Fıkralarında, ana-babanın sorumluluklarını düzenleyen 18. Maddede, aile ortamından yoksun kalma halinin düzenlendiği 20. Maddede, evlat edinmeyi düzenleyen 21. Maddede, çocuğun özgürlüğünün kısıtlandığı durumları düzenleyen 37(c) maddesinde ve çocukların da karıştığı ceza davalarında mahkemeye çıkarma halinin düzenlendiği 40(2)(b)(iii) maddelerinde özel olarak vurgulanmıştır.

idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir."[342] Madde metninden de anlaşılacağı üzere çocuğun üstün yararı kavramı, Sözleşme'de tanımlanmamıştır. İlkenin sadece, çocuğu ilgilendiren her tür girişimde birinci derecede gözetilecek husus olduğu belirtilmiştir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki çocuğun üstün yararı ilkesi yeni bir ilke olmayıp; Çocuk Hakları Sözleşmesi öncesinde de 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirisi'nde[343] ve 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde[344] düzenlenmiştir. Bu belgelerde de çocuğun üstün yararı kavramından ne anlaşılması gerektiği açıklanmamış, sadece çocuklara yönelik her girişimde gözetilecek bir ilke olduğu vurgulanmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, özellikle önsözünde çocuk haklarının yaşamsal amacını belirlemiş ve dolaylı yoldan bu amaçların çocuğun yüksek yararını doğuracağını belirtmiştir. Ancak somut olaylarda bu amaçlara nasıl ulaşılacağı konusunda bir yol göstermemiştir.[345] Böylesi bir boşluğun bırakılması esasında bilinçlidir; zira Sözleşme dinamik bir kavram olan çocuğun üstün yararı hususunu dar bir alana hapsetmemektedir.

Çocuğun üstün yararı ilkesi çocuğun güvenliği kavramı ile benzer anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Çocuğun güvenliği, herhangi bir somut durumda, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, ahlaksal, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuksal bakımdan korunması ve geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Çocuğun bu şekilde haklarının ve güvenliğinin korunduğu ve geliştirildiği hallerde, yüksek yararının veya yararının önceliğinin gözetildiği kabul edilmektedir.[346] Bizce çocuğun güvenliği meselesi çocuğun üstün yararı ilkesinin sadece bir yönüne işaret etmektedir. Pek çok yönü ve işlevi olan çocuğun üstün yararı ilkesi, özü itibariyle çocuk haklarının hayata geçirilmesinde bir standart getirmeyi amaçlayan

[342] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 5.
[343] 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 2. İlkesi'nde şöyle denilmektedir: "*Çocukların, özel bir korumadan yararlanabilmeleri; ona hürriyet ve haysiyet içinde sıhhatli ve normal şekilde bedensel, fikrî, ahlâkî, ruhsal ve sosyal yönden gelişmesini sağlayacak imkân ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu maksatla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır."* http://insanhaklari.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, Erişim Tarihi: 31.08.2019.
[344] Çocukların üstün yararı ilkesi, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin iki maddesine dâhil edilmiştir. Madde 5 (b) uyarınca Sözleşmeye Taraf Devletlerin şu yükümlülükleri vardır: *"aile içindeki eğitimin, anneliğin toplumsal bir işlev olarak kavranmasını; çocukların büyütülüp yetiştirilmesinde erkeklerle kadınların ortak sorumluluk taşıdıklarının kabulünü ve çocuğun yüksek yararının her durumda birinci öncelik sayılmasını sağlayacak biçimde gerçekleşmesi."* Benzer biçimde Madde 16 (1) (d) de, evlilik ve aileye ilişkin bütün meselelerde "*çocukların yararının en başta gözetilmesini*" öngörmektedir. Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 43.
[345] Yücel, Özge, "Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi", *U.Ü.H.F.D.,* c. 1, sy. 2, 2013, ss. 117-137, s. 126.
[346] Akyüz, Emine, "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, s. 10.

anahtar bir hukuksal ilkeyi ifade etmektedir.[347] Çocuğun üstün yararı, tek bir kavram ile açıklanamayan, her somut durum için yeniden tanımlanması gereken bir kavramdır. Üstün yararın ne şekilde tespit edileceği ve hangi durumlarda üstün yarara öncelik verileceği her çocuğun bulunduğu somut koşullar içinde değerlendirilmelidir. Nitekim Çocuk Hakları Komitesi de, yüksek yarar ifadesinden çocuğun sadece kısa vadeli çıkarından ziyade; uzun vadede bir yararın anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir. Komite'ye göre; çocuğun üstün yararı tespit edilirken bu tespit, Sözleşme'nin bir bütün olarak ruhuna, özellikle de kendi görüşlerine ve duygularına sahip bir birey olarak ve medeni ve siyasal hakların öznesi, bu arada özel koruma önlemlerinin hedefi olarak çocuk kavramıyla uygun olmalıdır. Komite, ayrıca diğer temel ilkelerde benimsediği gibi bu ilkenin de olağanüstü durumlarda değiştirilemeyeceğini ve bütçe kısıtlamaları gerekçesi ile göz ardı edilemeyeceğini her raporunda vurgulamaktadır. [348]

Çocuğun üstün yararını gözetmek, yetişkinlerin onlar adına karar vereceği anlamına gelmemelidir. Çocuğun özerk ve özgür bir birey olduğu kabul edilerek yetişkin merkezli bir bakış açısı ile değil; çocuk merkezli bir bakış açısı ile çocuğun üstün yararının yorumlanması gerekmektedir. Aksi bir durumda çocuğu nesne konumundan özne konumuna yükselten Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin amacı ile uyumsuzluk söz konusu olacaktır. Sözleşme'ye bütünsel bir açıdan bakıldığında çocuğun yüksek yararının, yetişkin yararıyla özdeş bir kavram olmadığı açıktır. Bu sebeple gerek taraf devletler gerekse de özel kurumlar çocuğun üstün yararını, yetişkin yararı ile özdeşleştirip yozlaştırmamalıdır.[349]

Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğun üstün yararını temel düşünce olarak gördüğü 3. Maddenin 1. Fıkrasında, üstün yararı gözetme görevini sadece taraf devletlere değil; özel kuruluşlara, yargı organlarına, idari makamlara ve yasa koyuculara vermiştir. Bu yönüyle Çocuk Hakları Bildirisinden de farklılaşan Sözleşme'nin etki alanının geniş olduğunu söylemek mümkündür. İlkenin temel düşünce olduğunu belirten Sözleşme, ilkeyi mutlak anlamda her durum için tek ve üstün bir ilke olarak görmemektedir. Başka bir deyişle çocuğun üstün yararı ilkesi, ciddi bir biçimde göz önüne alınmalıdır ancak en üstün ve biricik ilke olarak anlaşılmamalıdır. İnsan Hakları alanında bu ilke ile çelişen veya yarışan başka yararlar da vardır. Özellikle bu yararlar tek tek çocuklar arasında, çocuk grupları arasında

[347] Yücel, Özge, "Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi", s. 119.
[348] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 44-48.
[349] Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, s. 66-67.

veya yetişkinler ile çocuk arasında söz konusu olabilir.[350] Burada önemli olan çocuğun üstün yararının en başta gözetildiğinin ortaya konabilmesidir. Sonuç, çocuğun iradesi veya yetişkin iradesi ile çelişse de ilk dikkat edilecek husus, çocuğun üstün yararıdır.

Son olarak Sözleşme'nin 3. Maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarının da bu başlık altında zikredilmesini uygun görmekteyiz. Bu fıkralarda doğrudan çocuğu üstün yararı ilkesinden bahsedilmese de çocuğun yararının gözetilmesinde devletlerin genel yükümlülüklerini hatırlatması bakımından referans işlevi görmektedir. Madde'nin 2. Fıkrası devletlere; "*Çocuğun bakım ve korumasının çocuğun esenliğini güvence altına alacak şekilde sağlanması*" konusunda yükümlülük yüklemektedir. Bu hüküm ile Sözleşme, bakım ve koruma görevinin temelde çocuğun anne ve babasına ait olduğunu reddetmemekte; sadece bu görevi ebeveynlerin tek başlarına tam olarak sağlayamayacağını öngörmektedir. Özellikle çocuğun eğitim hakkından, sosyal güvenlik hakkından yararlanmasını gerçekleştirme noktasında sadece ebeveynlere değil; taraf devletlere de önemli görevler düşmektedir. Yine benzer şekilde çocuğun her türlü şiddetten korunmasında devletlerin çocuğun üstün yararını gözeterek özel önlemler alması gerekmektedir.[351] Aynı maddenin 3. Fıkrası ise sadece Devlet'in yönetimindeki kurumları, hizmetleri ve tesisleri değil, çocukların korunması ya da bakımından "sorumlu" bütün tarafları çocuklar için standartlar belirlemeye davet etmektedir. Bu standartların hangi konuları kapsayacağı belirtilmese de; güvenlik, sağlık, çocukların şiddetin ve istismarın her biçiminden korunması, çalışan personelin nicel ve nitel yeterliliği, bağımsız inceleme ve denetim gibi alanlarda oluşturulması gerekliliği kabul edilmektedir.[352] Taraf Devletler, hem bu standartların oluşturulmasında hem de standartların uygulanıp uygulanmadığını izlemede görevlidir.

Çocuğun Yaşama ve Gelişme Hakkının Korunması İlkesi

En temel insan hakkı olan yaşama hakkı, çocuk hakları bağlamında özel bir öneme ve önceliğe sahip temel ilkeler arasında sayılmıştır.[353] Klasik insan hakları arasında yer alan yaşama hakkı, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi[354] başta olmak üzere, İnsan

[350] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 45.
[351] Akyüz, Emine, "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, s. 10.
[352] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 50.
[353] Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 30.
[354] İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin yaşama hakkını düzenleyen 3. Maddesi şu şekildedir: *"Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır."* http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf, Erişim Tarihi: 01.09.2019.

Hakları Avrupa Sözleşmesi[355], Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi[356] gibi uluslararası metinlerin neredeyse çoğunda düzenlenmiş ve iç hukukların bir parçası haline gelmiştir. Bu metinlerde düzenlenen yaşam hakkı, her birey için geçerli olduğu gibi çocuklar için de geçerlidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun yaşama hakkını gelişme hakkı ile birlikte düzenlemiş ve Sözleşme'nin dayandığı temel ilkeler arasında zikretmiştir. Sözleşme'nin çocuğun yaşama-gelişme hakkını düzenleyen 6. Maddesi'ne göre;

"1. Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler."[357]

Madde metninden anlaşılacağı üzere diğer ilkelerde olduğu gibi bu ilkede de yaşama ve gelişme hakkı tanımlanmamıştır. Benzer şekilde çocuğun yaşama hakkının ne zaman başlayacağına dair bir hükme de yer verilmemiştir. Ancak Sözleşme önsözde "*çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğunu*" belirterek Sözleşme'deki hakların doğum sonrasını kapsadığı kadar doğum öncesini de kapsadığını vurgulamak istemiştir. Sözleşme'nin çocuk tanımı bahsinde de değindiğimiz üzere aslında Sözleşme, çocuğun yaşama hakkının veya çocukluğun ne zaman başlayacağı hususunu bilinçli olarak düzenlememiş; bunu taraf

[355] İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin Yaşam Hakkı başlıklı 2. Maddesi şu şekildedir: "*1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.*
2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:
a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;
b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;
c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması" https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf, Erişim Tarihi: 01.09.2019.

[356] Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Yaşama Hakkını düzenleyen 6. Maddesi şu şekildedir: "*1. Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfî olarak yoksun bırakılamaz.*
2. Ölüm cezası kaldırmamış olan ülkelerde, suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan hukuka uygun olarak ve bu Sözleşme ile Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin hükümlerine aykırı olmayacak biçimde, sadece çok aşırı suçlar için ölüm cezası verilebilir. Bu ceza sadece yetkili mahkeme tarafından verilen nihai karardan sonra infaz edilebilir." *http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf*, Erişim Tarihi: 01.09.2019.

[357] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 6.

devletlerin düzenlemesini istemiştir.[358]

Çocuklar için temel bir özgürlük ve hak olan yaşama-gelişme hakkı en geniş anlamıyla, çocuğun fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi ve varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesi hakkıdır.[359] Çocuğun yaşama-gelişme hakkı, vücut bütünlüğüne dokunulmaması hakkını ve işkence ve kötü muamele yapılmaması hakkını içerecek şekilde geniş bir anlam ifade etmektedir. Başka bir yönüyle yaşama-gelişme hakkı, çocuğun maddi ve manevi açıdan korunmasının yanında onur ve haysiyetinin de korunması hakkıdır.[360] Çocuğun onur ve haysiyetinin korunması, onun nesne olarak değil özne olarak görüldüğünün en büyük kanıtıdır. İnsanca muamele görme hakkı insanlar için en vazgeçilmez haklar arasında sayılmaktadır. Hakkın en temel amacı, bireyin onur ve haysiyetinin ve fiziksel ve zihinsel bütünlüğünün korunmasını garanti etmektir.[361] Bu hakkın çocuklar söz konusu olduğunda ise ayrıca dikkate alınması gerekmektedir. Zira çocuk yetişkine göre daha kırılgan ve hassas bir yapıya sahiptir. Çocuğun yaşama-gelişme hakkı, insanca muamele görme hakkı ile pekiştirilirken aynı zamanda Sözleşme'deki diğer haklarla da desteklenmektedir. Nitekim Sözleşme'nin 37(a). Maddesi çocukların işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası alamayacaklarını, 38. Maddesi hiçbir çocuğun insanlık dışı, aşağılayıcı muameleye ve cezaya tabi tutulamayacağını, 19. Maddesi çocukların ana-babalarının ya da başkalarının sorumluluğunda iken bedensel ve zihinsel şiddetin her türünden korunmalarını düzenleyerek çocuğun hem yaşam-gelişme hakkını hem de insanca muamele görme hakkını korumayı amaçlamıştır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi'nin 2. fıkrası yaşama-gelişme hakkının korunmasında taraf devletlere düşen yükümlülükleri hatırlatmaktadır. Sözleşme'ye göre devletler çocuğun yaşama-gelişme hakkının korunması için "mümkün olan azami çabayı" gösterme yükümlülüğüne uymak zorundadırlar. Çocuğun salt hayatta kalmasını değil; çocuğun sağlıklı bir ortamda yaşamasını ve gelişmesini sağlamayı devletlerden bekleyen Sözleşme, çocuk için en elverişli yaşama koşullarının oluşturulmasını hedeflemektedir. Çocuk Hakları Komitesi de taraf devletlerin, çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal, psikolojik ve toplumsal gelişimini, insanın saygınlığı ile uyumlu biçimde gözetmelerini; çocuğun toplumda özgür bir birey olarak yaşamını sürdürmesi için gerekli önlemleri almaları

[358] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 101.
[359] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 52.
[360] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, s. 80.
[361] Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları,* s. 47-48.

gerektiğini periyodik raporlarda vurgulamaktadır. Çocukların yaşama-gelişme hakkını korumada alınacak önlemler, diğer hakların da güvencesini oluşturmaktadır. Bu yönde taraf devletler; yaşama-gelişme hakkını dar ve kısıtlayıcı bir bakış açısı ile yorumlamamalı ve önlemleri bu kapsamda almalıdırlar. Özellikle çocukları silahlı çatışmalardan, erken evliliklerden, idam cezasından, intihardan, cinayet ve diğer şiddet olaylarından korumak, yetersiz beslenmeyi ve salgınları ortadan kaldırmak, anne ve bebek ölümlerini azaltmak gibi önlemler alınması yaşama-gelişme hakkının sağlanmasında devletlere düşen yükümlülükler arasındadır.[362]

Çocuğun Görüşlerine Saygı Duyulması İlkesi

Sözleşme'ye temel teşkil eden ilkelerden birisi de çocuğun görüşlerine saygı duyulması ilkesidir. 1985 yılında Birleşmiş Milletler Gençlik Yılı çalışmaları kapsamında çocuğun görüşlerine saygı duyulması ilkesi ve barış ilkeleri doğrultusunda yetiştirilmesi gerektiği temel ilke olarak kabul edilmiştir.[363] Katılım hakkı olarak da ifade edilen bu temel ilke, çocuk hakları ile ilgili diğer bildirilerde yer almayan ve ilk olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ifadesini bulan temel bir ilkedir.[364] Çocukların sadece korunacak bireyler olmadığının ayrıca özgür bireyler de olduğunun en somut ifadesi olan bu ilke, Sözleşme'min 12. Maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre;

"1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını, bu görüşlere, çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adlî veya idarî kovuşturmada çocuğun ya doğrudan veya bir temsilci ile ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır."[365]

Çocuğu hakların öznesi haline getirmeyi amaçlayan Çocuk Hakları Sözleşmesi, bu amacı gerçekleştirmede 12. Maddeyi genel ilke olarak kabul etmiştir. Bu madde ile çocuk pasif bir özne değil; tam aksine aktif katılımcı bir birey olarak görülmüştür. Aktif katılımcı çocuk, yetişkinlerden bağımsız bir şekilde topluma dâhil olma hakkına sahiptir. Çocuk

[362] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 108.
[363] Yağcıoğlu, Sedat, *Taş Dile Geldiğinde: Kürt Çocukların Çocukluk Deneyimleri ve Toplumsal Gösterilerin Kurucu Rolü*, s. 43.
[364] Akyüz, Emine, "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, s. 11.
[365] UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 7.

haklarına ilişkin yöntemler bağlamında maddenin taşıdığı önem ise oldukça iyileştiricidir. Zira maddede, çocuk paternalist bir yaklaşımla değil; tam aksine özgürlükçü bir yöntem ile ele alınmıştır. Modern eğitim teorilerinin amacına da uygun olan özgürleştirici yöntem, ebeveynin görüşlerine ve tercihlerine çocuğunkine oranla üstünlük tanınmasına karşı çıkmaktadır.[366] Bu karşı çıkışın uzantısı olan 12. Maddenin, çocuğun uzun yıllar sadece yetişkin koruması altındaki ikincil varlığını değiştirdiğini söylemek ise yanlış olmayacaktır.

Çocuğun kendisini ilgilendiren bütün konular hakkında görüş açıklama ve bu görüşlerine saygı duyulması ilkesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde herhangi bir hakkın alt unsuru olarak değil; bütün haklarla ilişkili olabilecek şekilde ayrı bir hak ve ilke olarak kaleme alınmıştır.[367] İlkenin ilişkili olduğu haklar ise özellikle Sözleşme'nin çocuğun ifade özgürlüğünü düzenleyen 13. Maddesi, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen 14. Maddesi, dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 15. Maddesi, özel yaşantının korunması hakkını düzenleyen 16. Maddesi ve gerekli bilgilere ulaşma hakkını düzenleyen 17. Maddeleridir. Kendi içerisinde görüşlerini serbestçe ifade hakkı ile görüşlerine gereken önemin verilmesi haklarını içeren bu ilke, geniş yorumlanma niteliğini haizdir. Geniş yorumlanma neticesinde ortaya çıkan ilk sonuç, çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda görüş oluşturabilmesidir. Her çocuğun görüş bildirebilmesine olanak sağlayan 12. Madde, çocukların görüşlerini serbestçe ifade etme haklarına ilişkin bir alt sınır getirmemektedir. Hatta gerek Sözleşme gerekse de Çocuk Hakları Komitesi, taraf devletlerin çocuğun görüşlerinin dinlenebileceği belirli bir asgarî yaş sınırlaması getirme uygulamasını desteklememektedir. Benzer şekilde çocuğun yüksek yararı ilkesi ileri sürülerek de çocukların görüşlerinin dinlenmesine ihtiyacın olmadığı düşüncesi kabul edilmemektedir.[368]

Yaş konusunda bir sınırlama getirmeyen Sözleşme, konu bakımından çocukların her konuda değil; sadece kendilerini ilgilendiren konularda görüş bildirebileceklerini düzenlemektedir. Yani çocuk kendi başına kendi geleceğini ilgilendiren konularda karar alamayacak; sadece kendisini ilgilendiren konularda karar oluşma süreçlerine katılacaktır.[369] Bugün toplum içerisinde çocuğu ilgilendirmeyen bir konunun olduğunu söylemek güçtür.

---

[366] Gemalmaz, H. Burak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Kendi Görüşleri/Kanaatleri Doğrultusunda Eğitilme (Eğitimini Seçme) Hakkı", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 1*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 205.

[367] Gemalmaz, H. Burak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Kendi Görüşleri/Kanaatleri Doğrultusunda Eğitilme (Eğitimini Seçme) Hakkı", s. 203.

[368] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 170.

[369] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 60; Turanlı, Kıvılcım, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*, s. 41.

Her konu uzaktan yakından çocuğun yaşamını etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Hal böyle iken çocukların bütün konularda görüş bildirebilmesi ve hatta gerektiğinde karar alabilmesi çocuğun özgürleşmesi bakımından elzem niteliktedir.

Çocuğun görüşlerini ifade edebilmesi, çocuğun mutlaka görüş bildirmesi gerektiği anlamına gelmemelidir. Nitekim Sözleşme'de bu husus "serbestçe" ifadesi ile izah edilmiştir. Çocuklar için görüşlerini ifade etme bir yükümlülük değil; bir haktır. Dolayısıyla çocuklar görüşlerini ifade etmeye zorlanamayacağı gibi görüşlerini dile getirirken de herhangi bir engel ile karşılaşmamalıdırlar.[370] Özellikle ebeveynlerin ve diğer yetişkin bireylerin, çocuğun görüşlerini serbestçe oluşturmasını ve ifade etmesini sağlamada etkileri oldukça büyüktür. Bu konuda çocuklara yeterli olanakları ve görüşlerini ifade edebilecekleri ortamları sağlamaları, farklı görüşlere sahip olmaları durumunda buna saygı duymaları ve en önemlisi onları desteklemeleri gerekmektedir.

Çocukların görüşlerine gereken önemin verilmesinde hangi ölçütlerin kullanılacağı yine Sözleşme ile düzenlenmiştir. Sözleşme'ye göre çocuğun görüşlerine, çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak önem verilecektir. Burada yaş ve olgunluk düzeyinin birlikte ölçüt olacağı belirlenmiştir. Yaşın tek başına belirleyici olmaması; bunun yanında çocuğun olgunluğuna bakılması, çocukların karar süreçlerine katılımları söz konusu olduğunda asgari bir yaş sınırı konulmasına karşı çıkan Komite'nin görüşleri ile de uyumluluk arz etmektedir.

Sözleşmenin 12. Maddesinin 2. Fıkrası, çocukların adlî ya da idarî kovuşturma süreçlerinde de kendi görüşlerini dile getirme hakkına sahip olduklarına vurgu yapmaktadır. Adli süreç ve idari kovuşturma süreç kavramları, geniş bir anlamı ifade etmektedir. Bu bağlamda çocuğun kişisel durumunu ilgilendiren adli işlemlerde, hukuk ve ceza davalarında, eğitim, sağlık, istihdam gibi resmi karar süreçlerinde görüşlerini dile getirme hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir. Sözleşme'deki adil yargılanma güvencesi altında düzenlenen yargılamaya etkin katılma hakkı[371] ile de bağlantılı olan bu fıkra, çocukların her ortamda görüşlerini rahatlıkla dile getirebilmelerine olanak sağlamaktadır. Çocuğun adli süreçlerde veya idari kovuşturma süreçlerinde nasıl dinleneceği ise taraf devletlere bırakılmıştır. Bu

[370] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 171.
[371] Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğun yargılamaya etkin katılma hakkını düzenlediği 40(2)(b)(iv) Maddesi şu şekildedir: "*…Tanıklık etmek ya da suç ikrarında bulunmak için zorlanmamak; aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek veya sorguya çekmiş olmak ve lehine olan tanıkların hazır bulunmasının ve sorgulanmasının eşit koşullarda sağlanması…"* UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 16.

noktada devletler çocukları, doğrudan doğruya, bir temsilci aracılığıyla ya da uygun bir makam yoluyla veya alternatif başka bir yol ile dinleyebilirler.

3.2.2.5. Sözleşme'nin Çocuk Hakları Sınıflandırması

Çocukların insan haklarını düzenleyen Çocuk Hakları Sözleşmesi, bütüncül bir yaklaşım benimseyerek çocukların haklarına yer veren hukuki bir metindir. Kuşkusuz, diğer insan hakları belgelerinde düzenlenen insan hakları çocuklar için de geçerlidir. Çocuk haklarını, genel olarak insan haklarından ayırmak ise mümkün değildir. Ancak, çocukların kendilerine özgü durumlarının olması ve özel gereksinimlerinin varlığı onlar bakımından standartları yükseltilmiş bir çocuk hakları düzenlemesini gerektirmiştir.[372] Bu gereklilikten hareket edilerek hazırlanan Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuklar için pek çok sınıflandırmaya tabi tutulabilecek çocuk haklarını kaleme almıştır. İnsan hakları sınıflandırmasında olduğu gibi çocuk hakları sınıflandırmasında da üzerinde uzlaşılmış bir ayrım bulunmamaktadır. İnsan haklarında benimsenen Jellinek'in ayrımında haklar; negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olmak üzere üç başlıkta incelenir. Bu ayrımın çocuk haklarındaki uygulaması ise devletin karışamayacağı veya müdahale edemeyeceği çocuğun negatif statü hakları, devletin pozitif bir edimini gerektiren çocuğun pozitif statü hakları ve katılım hakları da denen çocuğun aktif statü hakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra geliştirilen bir ayrımda ise çocuğun hakları; çocuğun klasik hakları, iç (manevi) hakları, siyasal hakları ve sosyal, ekonomik, kültürel hakları şeklinde ayrılmıştır.[373]

İnsan haklarını kuşaklara göre sınıflandırma, pratikte daha faydalı olması gerekçesiyle sıklıkla kullanılmaktadır.[374] Bu sınıflandırmada birinci kuşak haklar; kişi haklarından, manevi özgürlüklerden ve siyasal haklardan oluşur. Çocuklar bağlamında birinci kuşak haklar arasında çocuğun yaşama-gelişme hakkı, ihmal ve istismardan korunma hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, özel yaşantısının korunması hakkı, dernek kurma gibi çocuğu devlete ve topluma karşı koruyan hakları sayılabilir. İkinci kuşak haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan oluşmaktadır. Çocukların eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı, dinlenme, boş zaman değerlendirme ve kültürel etkinliklere katılma hakkı, çalışma hakkı gibi hakları ikinci kuşak çocuk

[372] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 63.
[373] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, s. 65-66.
[374] Kaboğlu, Ö. İbrahim, *Kolektif Özgürlükler,* s. 25-26.

haklarındandır. Son olarak üçüncü kuşak haklar adı verilen dayanışma hakları, gelecek kuşakları yani çocukları ilgilendiren çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak mirasına saygı haklarından oluşmaktadır. Bunun dışındaki başka ayrımlarda çocuk hakları; çocuğun kişisel hakları, sosyal, ekonomik ve kültürel hakları, korunma hakları ve katılım hakları[375] ya da refah hakları, koruyucu haklar, yetişkin hakları ve ana-babaya karşı haklar şeklinde sınıflandırılmıştır.[376]

Refah hakları olarak ifade edilen haklar aslında çocuğun barınma, beslenme, tıbbi hizmet, eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Bu haklar, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisinde temel ilkeler olarak sayılmıştır. Korumacı haklar, ise çocukların yetersiz ilgiden, ihmalden, istismardan veya her türlü sömürüden korumayı amaçlamaktadır. Refah hakları gibi korumacı haklar da paternalist yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Üçüncü bir kategori olarak sayılan yetişkin hakları, yetişkinlerin sahip olduğu hakların çocuklar içinde geçerli olmasıdır. Özellikle oy kullanma hakkı, çalışma hakkı gibi yetişkinlere ait olan hakların çocuklardan esirgenmemesi gerektiği ileri sürülmektedir. Son olarak ana-babaya karşı haklar, çocukların reşitlik yaşından önce ana-babaları karşısında bağımsızlıklarını sağlayan haklarıdır. Bir nevi katılım hakkı denilebilecek bu haklar, yetişkin hakları gibi özgürlükçü yaklaşımın bir uzantısıdır.[377] Kökleri eski olan bu çocuk hakları sınıflandırması, haklara felsefi yaklaşımla bakmaktadır. İster felsefi bir yaklaşımla ister hukuki bir yaklaşımla olsun, bugün hala tartışması devam eden paternalist yöntem ile özgürlükçü yöntem arasındaki çatışmanın bu sınıflandırmada da var olduğu görülmektedir.

Çocukların farklı alanlardaki haklarını bütüncül bir yaklaşımla güvence altına alan Çocuk Hakları Sözleşmesi, hakları spesifik başlıklarla sınıflandırmamış; mümkün olduğu ölçüde insan haklarını çocuklara özgü bir şekilde kaleme almıştır. Hakları sınıflandırma yoluna gitmeyen Sözleşme, bu sınıflandırmayı uygulamaya bırakmıştır. Nitekim Sözleşme ile ortaya konan haklar uygulamada çeşitli sınıflandırmalar yapılarak incelenmiştir. Yapılan bir sınıflandırmaya göre Sözleşme'de temel kişi hakları, ekonomik ve sosyal haklar ve özellikle üzerinde durulan haklar olmak üzere üç hak kategorisi bulunmaktadır.[378] Başka bir sınıflandırmada ise Sözleşme'deki hakların katılım hakları ve korunma hakları başlıkları

[375] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, s. 69-70.
[376] Freeman, Michael, The Rights and the Wrongs of Children, Frances Pinter, London 1983'den aktaran: Franklin, Bob, "Giriş", s. 30.
[377] Franklin, Bob, "Giriş", s. 30-32.
[378] Bu sınıflandırmanın ayrıntısı için bkz: Akıllıoğlu, Tekin, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 6 vd. Ozansoy, Akıllıoğlu'nun aksine "özellikle üzerinde durulan haklar" yerine "özel vurgulu haklar" ifadesini kullanmaktadır. Ozansoy, Cüneyt, "Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları", s. 58.

altında tasniflemenin mümkün olduğu belirtilmiştir.[379] Kanaatimizce bu sınıflandırma inceleme kolaylığı sağlasa da eksik kalmaktadır. Sözleşme'deki hakları dört grupta inceleyen bir sınıflandırmada ise birinci grupta dar anlamda medeni haklar ve kişisel (koruyucu) haklar, ikinci grupta ekonomik haklar, üçüncü grupta sosyal haklar ve dördüncü grupta kültürel haklar yer almaktadır.[380]

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki hakları yakından incelemek için biz de çalışmamızda sınıflandırma yolunu tercih edeceğiz. Bu kapsamda kişisel haklar, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar, korunma hakları ve katılım hakları şeklinde olmak üzere dört başlıkta çocuk haklarını incelemeyi uygun görmekteyiz.

Kişisel Haklar

Çocuğun birey olarak değer görmesi ile başlayan süreçte, çocuğun kişisel hakları gündeme gelmiş ve bu hakların gerek devlet gerekse de yetişkinler veya ebeveynler tarafından tanınması, korunması ve kullanımının sağlanması zorunluluğu doğmuştur. Bu zorunluluk neticesinde çocuğun kişisel hakların öznesi olduğu kabul edilmiştir. Merkezinde bireyin olduğu kişisel haklarda, birey hem maddi hem de manevi bir varlık olarak ele alınır.[381] Kişinin sadece insan olmasından kaynaklanan kişisel hakların en başında ise temel bir insan ve çocuk hakkı olan yaşama hakkı gelmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi yaşam hakkını, çocuk için uyulması zorunlu temel bir ilke ve kişisel hak olarak düzenlemiştir. Mutlak ve dokunulmaz bir niteliğe sahip olan yaşam hakkı, hiçbir temelde ayrım yapılmaksızın tüm çocuklar için geçerlidir. Yaşam hakkı dışında Sözleşme'nin temel ilkeleri arasında sayılan ayrımcılık yasağı ve çocuğun üstün yararı ilkeleri aynı zamanda çocuğun kişisel hakları kapsamında değerlendirilmektedir.

Yaşama hakkı ile bağlantılı Sözleşme'de düzenlenen çocuğun işkence, aşağılayıcı davranış ve özgürlükten keyfi bir şekilde yoksun bırakılma yasağı çocuğun en önemli kişisel hakları arasında yer almaktadır.[382] Çocuğun ve en nihayetinde insanın değerini ve onurunu

---

[379] Yağcıoğlu, Sedat, *Taş Dile Geldiğinde: Kürt Çocukların Çocukluk Deneyimleri ve Toplumsal Gösterilerin Kurucu Rolü*, s. 43.
[380] Bu sınıflandırmanın ayrıntısı için bkz: İnan, Ali Naim, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*"*, s. 768 vd.
[381] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 64.
[382] Sözleşme'nin buna ilişkin 37. Maddesinin tam ifadesi şu şekildedir: "*Taraf Devletler aşağıdaki hususları sağlarlar:*
a. Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. On sekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme olanağı bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.

korumayı amaçlayan bu hak, temel insan hakları sözleşmelerinde de yer almaktadır. Nitekim İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. maddesinde, hiç kimsenin işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye tabi tutulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Özellikle özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin işkence ve kötü muameleye uğramama hakkının olduğu İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarında da vurgulanmıştır. Çocukların da bu hak bakımından mağduriyet yaşadığı pek çok kararda İHAM, çocuğun gözaltı sürecini yetişkinler için düzenlenmiş koşullar altında geçirmesini[383], tutukevinde çocuk için gerekli tıbbi bakım eksikliğini[384] çocuk açısından insanlık dışı muamele olarak görmekte ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyi yasaklayan 37. Maddesine aykırı kabul etmektedir. Benzer şekilde çocukların adil yargılanma hakkını ve çocuğa özgü adalet sisteminin ilkelerini belirleyen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40. Maddesi de kişisel haklara ilişkindir. İHAM, çocukların soruşturma ve kovuşturma aşamalarında savunma haklarının kısıtlanmasını[385] ve yargılama süreçlerine etkin katılamamasını[386] Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40. Maddesine ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. Maddesine aykırı görmektedir.

b. Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya özgürlüğünden yoksun bırakılması yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır.
c. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.
d. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır." UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 14.

[383] Bu yöndeki kararlar için bkz: 13178/03 Başvuru No'lu, 12.10.2006 Karar Tarihli Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga/ Belçika Başvurusu, 70337/01 Başvuru No'lu 20.01.2009 Karar Tarihli Güveç/Türkiye Başvurusu. http://www.cocukgozlemevi.org/aihm, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

[384] Bu yöndeki karar için bkz: 47152/06 Başvuru No'lu, 23.03.2016 Karar Tarihli Blokhin/Rusya Başvurusu. http://www.cocukgozlemevi.org/aihm, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

[385] 13885/05 Başvuru No'lu, 23 Temmuz 2013 Karar Tarihli Süzer/Türkiye Başvurusu. http://www.cocukgozlemevi.org/aihm, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

[386] 24724/94 Başvuru No'lu, 16.12.1999 Karar Tarihli T./Birleşik Krallık Başvurusu. http://www.cocukgozlemevi.org/aihm, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

Çocuğun isminin ve vatandaşlığının korunması[387] ile kimliğinin korunması hakkı[388] da Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen başka kişisel haklar arasında yer almaktadır. Çocuğun kimliğinin yok edilmesini yasaklayan Sözleşme, devletleri bu konuda özel yardım ve koruma önlemleri almakla yükümlü tutmaktadır. Özellikle çocukların vatansız kalması durumunda taraf devletlerin ivedilikle ulusal ve uluslararası hukuka uygun olarak bu hususu çözüme kavuşturmaları gerekmektedir. Son olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi dışındaki insan hakları sözleşmelerinde kişisel haklar arasında düzenlenen mülkiyet hakkı ile siyasal hakların çocuklar için öngörülmediğini söyleyebiliriz.

Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar

Kişisel haklardan farklı olarak devletin aktif müdahalesini gerektiren sosyal, ekonomik ve kültürel haklar, bireyin toplum içinde yaşayabilmesini garanti eden haklardır. İnsanın sadece insan olmasından kaynaklanan kişisel haklar, bireyi kendi kişisel bağlamında ele alırken; sosyo-ekonomik ve kültürel haklar bireyi toplumdan ayrı düşünmemektedir.[389] İnsanın gelişiminin toplum içinde gerçekleşmesi, sosyo-ekonomik ve kültürel hakların devletler tarafından sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Devletlerin bu hakları sağlamada maddi yetersizliklere veya kaynak eksikliğine sığınması ise hakların ihlal edilmesine yol açmaktadır. Ancak uluslararası düzenlemelerde sosyo-ekonomik ve kültürel hakların ikincil haklar olmadığı, temininde kaynak eksikliğine sığınılamayacağı ve her halükarda kişisel haklardan ayrı düşünülemeyeceği vurgulanmaktadır. [390]

Çocukların sosyal, ekonomik ve kültürel hak sahipliği, kişisel hak sahipliğinden ayrı ve ayrıntılı olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ifadesini bulmuştur. Çocukların bu haklarını güvencelemede ise taraf devletler daha Sözleşme'nin en başında uyarılmıştır.

---

[387] Çocuğun İsim ve Vatandaşlık Hakkını düzenleyen Sözleşme'nin 7. Maddesi şu şekildedir:
"*1. Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.*
2. Taraf Devletler, özellikle çocuğun vatansız kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını temin ederler." UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, s. 6.

[388] Çocuğun Kimliğinin Korunması Hakkını düzenleyen 8. Maddesi şu şekildedir:
"1. Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; vatandaşlığı, ismi ve aile bağları dâhil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler.
2. Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarından veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması halinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar." UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 6.

[389] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 76.

[390] Bu yönde Ekonomik, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 3. Genel Yorumunun ayrıntıları için bkz: Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları,* s. 136 vd.

Sözleşme'nin 4. Maddesi'nde "*Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde önlemler alırlar.*" denilerek bu husus belirtilmiştir. Sözleşme'de her ne kadar hangi hakların sosyal, ekonomik ve kültürel hak kategorisinde olacağı belirtilmemişse de, Sözleşme'deki hakların içeriğinden anlaşılması mümkündür. Bu hakların yeterli kaynak bulunmaması nedeniyle hayata geçirilememesinin ileri sürülmesini ise Sözleşme kabul etmemektedir. Eldeki kaynakların kullanımında çocukların önceliğini vurgulayan Sözleşme ve Çocuk Hakları Komitesi, gerektiğinde bunun için uluslararası işbirliğine başvurulabileceğini belirtmektedir. Çocuklara yapılacak yatırımın, yarının eşitlikçi ve sürdürülebilir kalkınmanın en iyi güvencesi olduğunu her raporunda tekrarlayan Komite, Uluslararası işbirliği sonucu sağlanan kaynakların çocuk haklarının yaşama geçirilmesi amacına yöneltilmesi gerektiğini taraf devletlere hatırlatmaktadır.[391]

Bireyler için sosyal, ekonomik ve kültürel haklar arasında sayılabilecek sağlık hakkı, çocuklar için Sözleşme'nin 24. Maddesinde[392] düzenlenmiştir. Yaşama-gelişme hakkını geniş kapsamda güvence altına alan sağlık hakkı, çocuğun en üst seviyede sağlığa kavuşma ve tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmasını sağlamaktadır. Sözleşme, çocukların sağlık hizmetlerine erişimi konusunda taraf devletlere yükümlülükler listesi sunmaktadır. Sosyal devlet olmanın bir gerekliliği olarak çocuğa sağlıklı bir yaşam hakkını sağlama yükümlülüğündeki devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamak

---

[391] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 84.

[392] Sözleşme'nin Çocuğun Sağlık Hakkını düzenlediği 24. Maddesi şu şekildedir:
"1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.
2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:
a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;
b) Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;
c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;
d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;
e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;
f) Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.
3. Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.
4. Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur." UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 11.

amacıyla uluslararası işbirliği yapabilirler.

Sözleşme'nin 26. Maddesinde düzenlenen çocuğun sosyal güvenceye kavuşturulması hakkı, sosyal, ekonomik ve kültürel haklardandır. Sözleşme'ye taraf devletler, "*Çocukların sosyal sigorta dâhil sosyal güvenlikten yararlanma*" hakkına sahip olduğunu tanımakla yetinmeyip bu hakkın yerine getirilmesi için gerekli önlemleri alırlar. Herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu hüküm altına alan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'den farklı olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun sosyal güvenlik hakkına değil sosyal güvenlikten yararlanma hakkına vurgu yapmaktadır. Bu yöndeki bir vurgu aslında çocukların ekonomik güvenliklerinin yetişkinlerin veya ebeveynlerin ekonomik durumlarına bağlı olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.[393] Her ne kadar hükmün devamında çocukların bakımından sorumlu kişilerin kaynak yetersizliği durumunda çocukların doğrudan kaynak başvurusunda bulunabileceği belirtilmişse de, çocukların ekonomik yönden yetişkin otoritesi altında görüldüğü açıktır.

Çocuğun eğitim hakkını düzenleyen Sözleşme'nin 28. ve 29. Maddeleri devletlere çocuklara ücretsiz zorunlu eğitimi sağlamak, ortaöğretimi genel ve mesleki olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütleyerek tüm çocuklara açık bulundurmak, uygun bütün araçların kullanılarak yükseköğretimi tüm çocuklara açık duruma getirmek, eğitime ve mesleğe ilişkin bilgi ve rehberliği tüm çocuklara ulaştırmak, okulu terk oranlarını azaltmak, okul disiplinini çocuğun onuruna ve saygınlığına uyar biçimde uygulamak konularında yükümlülük yüklemiştir. Sözleşme'ye göre çocuğun eğitim hakkı, tedricen ve fırsat eşitliği temelinde sağlanmalıdır. Çeşitli gerekçelerle hiçbir çocuğun eğitim hakkının engellenemeyeceği pek çok ulusal ve uluslararası belgede düzenlenmiş, çocuğun eğitim hakkına kısıtlamalar getiren devletler uyarılmıştır. Çocuk Hakları Komitesi; eğitimin amaçları başlıklı birinci genel yorumunda eğitimin hem erişim hem de içerik meselesi olduğunu, her çocuğun eğitim hakkına sahip olduğunu, diğer haklarda olduğu gibi eğitim hakkında da ayrımcılık yapılamayacağını ısrarla vurgulamıştır.[394] İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi de; pek çok kararında çocuğun eğitim hakkının engellenmesini eğitim hakkının düzenlendiği 1 No'lu Ek Protokol'ün 2. Maddesine aykırı bulmuştur.[395]

[393] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 385.
[394] UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 117-130.
[395] İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğun eğitim hakkını düzenleyen 28. Maddesine atıf yaptığı 55762/00 ve 55974/00 Başvuru No'lu, 13.03.2005 Karar Tarihli Timishev/Rusya Başvurusunda Mahkeme, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hiç kimsenin

Çocuğun sağlık, sosyal güvenlikten yararlanma ve eğitim hakkı dışında Sözleşme'de çocuklara özgü sosyal, ekonomik ve kültürel haklar da yer almaktadır. Bu haklar Sözleşme'nin 27. Maddesinde düzenlenen çocuğun uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı ile 31. Maddede düzenlenen çocuğun oyun, dinlenme, boş zaman değerlendirme hakkıdır. Uygulamada ihmal edilse de bu haklar diğer temel çocuk haklarının tamamlayıcısıdır ve işlevsel hale getirilmeleri gerekmektedir.

Son olarak ekonomik haklar arasında sayılabilecek olan çalışma hakkı ise, çocuklar için Sözleşme'de bir hak olarak düzenlenmemiş ancak Sözleşme'nin 32. Maddesinde çocukların çalışmalarına yönelik ilkeler düzenlenmiştir. Çocukların çalışma hakkını zımni olarak onaylayan Sözleşme, 32. Madde ile çocukların çalışma ortamında sömürülmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Çocukların çalışma ortamında sömürülmesini engellemeyi amaçlayan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bu amaca ulaşmak için çocukların sendikal özgürlüklerine ilişkin düzenleme yapmaması ise eleştirilmektedir.[396]

Korunma Hakları

Çalışmamızın konusunu da oluşturan korunma hakları, Sözleşme'de genişçe ifadesini bulan haklar arasındadır. Sözleşme'nin hazırlanma amacının temelinde yatan asıl düşüncenin çocuğun korunması olması karşısında, korunma haklarına ayrı bir önem verilmesi olağan kabul edilebilir. Ancak Sözleşme'nin çocuğun her daim korunması gerekliliği üzerine temellendirilmesi, paternalizm tehlikesini barındırması ve nihayetinde korunma haklarına sıkı bağlılığı eleştirilmektedir.[397] Biz, bu eleştirilerin ayrıntısına girmeksizin Sözleşme'de yer alan korunma haklarının hangileri olduğuna bakacağız.

İlk olarak Sözleşme'nin 11. Maddesinde çocuğun yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılmasından ve geri döndürülmemesinden korunma hakkı düzenlenmiştir. Bu madde ile amaçlanan çocukların, yasa dışı yollarla taraf devletlerin yetki alanlarının dışına çıkarılmasını önlemek, çocukları geri getirmek ve yetki alanlarındaki çocukların iadesini

eğitim hakkından yoksun bırakılamayacağını belirtirken buna ilişkin bir istisna getirmediğini; Çocuğun eğitim hakkının ebeveynlerinin ikametgâh kaydının olmaması gibi gerekçelerle sınırlanamayacağını belirtmiştir. Kararın ayrıntıları için bkz: http://www.cocukgozlemevi.org/aihm-davalari/timishev-rusya, Erişim Tarihi: 06.09.2019.

396 Turanlı, Kıvılcım, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*, s. 45.

397 Bu eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Wyness, Michael, "Children, childhood and political participation: Case studies of young people's councils", *The International Journal of Children's Rights*, c. 9, sy. 3, 2001, ss. 193-212, s. 196 vd.

sağlamaktır.

Sözleşme'nin 19. Maddesinde çocuğun suiistimalden, ihmalden ve genel olarak her türlü şiddetten korunma hakkı, 34. Maddesinde cinsel istismar ve ihmalden korunma hakkı düzenlenmiştir. Bu maddelerin kapsamını son bölümümüzde ayrıntılı olarak inceleyeceğimizden şimdilik bu kadarını söylemek ile yetiniyoruz.

Çocukların uyuşturucu ve benzeri maddelere karşı korunması, Sözleşme'nin 33. Maddesinde düzenlenen bir başka korunma hakkıdır. Çocuğun sağlık hakkı ile doğrudan bağlantılı olan bu hak, devletlerin ciddi yasal, yönetsel, sosyal ve eğitsel önlemler almasını gerektirmektedir.[398]

Çocukların ekonomik sömürüden korunma hakkı 32. Madde ile özel olarak güvence altına alınırken, Sözleşme'nin 35. Maddesi çocuğun kaçırılma, satılma ve fuhuştan korunma hakkını düzenlemektedir. 36. Madde de ise çocuğun diğer her tür sömürü biçiminden korunması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Katılım Hakları

Sözleşme'nin dayandığı temel ilkeler bahsinde de belirtiğimiz üzere katılım hakları ilk olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi ile tanınmıştır. Çocukların yaşamlarını etkileyen her alanı kapsayan katılım hakkı, Sözleşme'nin 12. Maddesinde düzenlenen çocuğun görüşlerine saygı duyulması ilkesi ile beraber ele alınmaktadır. Bu madde ile çocukların görüşlerini ortaya koyma, görüşlerini serbestçe ifade etme ve kendilerini etkileyen konuları ve sorunları öğrenme hakkının olduğu kabul edilmiştir. Çocuklar katılım haklarını, aile ortamında, okulda, çalışma yaşamında, çevrenin korunmasında ve sürdürülebilir kalkınmada, sağlıkla ilgili kişisel kararlarda, sağlık hizmetlerinin planlanması ve sunulmasında, iltica talebi ve diğer göç işlemleri sırasında, çocuk mahkemelerinde, medyada, genel politikaların belirlenmesinde, planlama, konut ve çevre dâhil olmak üzere yerel hizmetlerde aktif olarak kullanabilirler.[399]

Çocuğun 12. Maddede belirtilen görüşlerini serbestçe açıklama hakkı ile yakından ilişkili olan ifade özgürlüğü hakkı, 13. Maddede düzenlenmiştir. Bu madde ile taraf devletlerin politika ve uygulamalarında çocuğun ifade özgürlüğü hakkının aktif bir biçimde

[398] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 82.
[399] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 178-186.

tanınması ve teşvik edilmesi istenmektedir. Çocuğun ifade özgürlüğü hakkı, yalnızca yasal düzenlemelerle ve başkalarının saygınlıklarını ve haklarını, ulusal güvenliği, kamu düzenini, halk sağlığını ya da ahlâkını koruma gerekçeleriyle sınırlandırılabilir. (Madde13/2)

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğa tanıdığı bir başka katılım hakkı da din ve vicdan özgürlüğüdür. 14. Maddede, çocuğun anne babasının dinine değil, kendi din özgürlüğüne saygı gösterilmesi vurgulanmaktadır. Bu yönüyle diğer uluslararası sözleşmelerden[400] farklılaşan Çocuk Hakları Sözleşmesi, ana-babanın çocuğun din özgürlüğündeki fonksiyonun sadece çocuğun gelişen yetenekleri ve Sözleşme'nin genel ilkeleri doğrultusunda yol gösterme olduğunu belirtmektedir. Çocuğun bir dine mensup olması mutlak bir hak iken: Sözleşme'ye göre, çocuğun dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülmek ve gerekli olmak kaydıyla ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlığı veya ahlakı ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini koruma gibi amaçlar ile sınırlandırılabilir. (Madde 14/3)

Çocuğun dernek kurma, barışçı toplanma hakkı (Madde 15), özel yaşantısının ve iletişiminin korunması hakkı (Madde 16), gerekli bilgilere ulaşma hakkı (Madde 17) Sözleşme ile güvence altına alınan ve katılım hakları arasında sayılabilecek diğer haklardandır. Diğer insan hakları belgelerinde herkes için düzenlenen bu hakların çocuklar için özel olarak düzenlenmesi son derece önemli bir adımdır. Çocuğun özel yaşamının gerek ailede gerekse de iletişim halinde olduğu diğer ortamlarda korunması, toplumsal yaşama katılımını artırmak için dernek kurma ve barışçıl toplanma hakkının tanınması, bilgi edinmek için kitle iletişim araçlarından yararlanması hem ifade özgürlüğünün hem de yaşama-gelişme hakkının hayata geçirilmesine hizmet etmektedir.

Özel Olarak Korunması Gereken Çocukların Hakları

Çocuk Hakları Sözleşmesi, Sözleşme'de düzenlenen haklardan tüm çocukların ayrımcılık gözetilmeksizin yararlanmaları ilkesi üzerinden temellendirilmiş ancak bazı özel duruma sahip çocukların ayrıca korunmasını düzenlemiştir. Bu çocuklar için alınacak koruma önlemleri ayrımcılık kapsamında değerlendirilmemektedir. Kimi yazarların "özel

[400] Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü başlıklı 18. Maddesinin 4. Fıkrasında, "*Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anne-babalar ile mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler*." denilerek çocukların din özgürlüğünden ziyade; anne-babaların çocuklarına din eğitimi verme özgürlüklerine saygı duyulması vurgulanmıştır. Benzer şekilde İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 1 No'lu Protokolü'nün 2. Maddesinde de benzer vurgu yapılmıştır.

vurgulu haklar" kimilerinin de "özellikle üzerinde durulan haklar" dediği bu haklar için biz, özel olarak korunması gereken çocukların hakları nitelemesini kullanmaktayız.

Özel olarak korunması gereken çocuklar arasında ilk kategoriyi geçici veya sürekli olarak aile ortamından yoksun olan ya da kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen çocuklar oluşturmaktadır. Sözleşme'nin temel felsefesine göre çocuk için doğal ortam ailedir ve bu aile mutluluk, sevgi ve anlayış üzerine inşa edilmelidir. Aile vurgusunu, önsözde ve Sözleşme'nin çeşitli maddelerinde görmek mümkündür. Çocuğun öncelikli olarak ana ve babası tarafından yetiştirilmesini 5. Maddede düzenleyen Sözleşme, bu yetiştirmenin yönlendirme, yol gösterme ve çocuğun yeteneklerine uygun biçimde olacağını da ayrıca vurgulamaktadır. 18. Maddede ise taraf devletlerin, çocuğun yetiştirilmesi konusunda ana-babaya yardım etmesi gerektiği belirtilmektedir. Benzer şekilde Sözleşme'nin 9. ve 10. Maddelerinde çocuğun ana-babasıyla ilişkilerini düzenleyen hükümler yer almaktadır. Bu maddelere göre çocuğun üstün yararı aksini gerektirmedikçe çocuğu ana babasından ayırmak yasaktır. Çocukların ana-babaları ile bir arada bulunmaları ve aile ortamında yetişmeleri kural olmakla beraber, Sözleşme herhangi bir özel sebeple aile ortamından yoksun bulunan çocukları unutmamış ve onlara ilişkin özel koruma düzenlemesi yapmıştır. 20. Maddeye göre; aile ortamından yoksun olan çocuklar taraf devletlerden özel koruma ve yardım talep etme hakkına sahiptirler. Bu çocuklar için çözüm üretme taraf devletlerin ulusal yasalarına uygun şekilde olmalıdır ancak her halükarda üretilen çözüm, çocuğun yetiştirilmesindeki sürekliliğe ve etnik, dinsel, kültürel kökenine uygun olmalıdır. Çocuğun ailesi dışında korunması için alınacak önlemlere işaret eden Sözleşme'ye göre alternatif bakım, "*başkaca benzerleri yanında, bakıcı aile yanına verme, kefalet (kafalah), evlat edinme ya da gerekiyorsa çocuk bakımı amacı güden uygun kuruluşlara yerleştirmeyi de*" içermektedir. Sözleşme bu özel önlemler arasında sayılan evlat edinmeyi ise Sözleşme'nin 21. Madde'sinde ayrıca düzenlemiştir. Bu madde ile çocuğun evlat edinme yoluyla korunması ve evlat edinmenin örtülü bir biçimde çocuk satışına dönüşmesi önlenmek istenmiştir.[401] Kuşkusuz evlat edinmede de çocuğun üstün yararı gözetilecek ilk koşul olacaktır.

Özel olarak korunması gereken çocuklar arasında ikinci kategoriyi sığınmacı ve mülteci çocuklar oluşturmaktadır. Tarihi çok eskilere dayan göç hadisesi, bugün küresel boyutlara ulaşmış ve insanların ciddi zorluklar ile karşılaşmasına yol açmıştır. Bu

[401] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 75.

zorluklardan en çok etkilenenler ise yine çocuklardır. Hem çocuk olmak hem de sığınmacı statüsünün birlikteliği çocuklar için çifte korumasızlık hali yaratmaktadır. Sığınmacı ve mülteci çocukları çifte korumasızlık halinden korumak için Sözleşme, taraf devletleri bu çocukların haklarını kullanabilmeleri, korunmaları ve insani yardımdan yararlanabilmeleri için her türlü özel önlemleri almakla yükümlü tutmaktadır. 22. Maddeye göre, taraf devletler bu çocukların korunması için her türlü uluslararası işbirliğine hazır olmalıdırlar. Refakatsiz yani hiçbir yakını olmayan sığınmacı ve mülteci çocuklar da Sözleşme'nin 22. Maddesi kapsamında özel olarak korunması gereken çocuklar arasında sayılmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi bağlamında özel olarak korunması gereken çocuklar kategorisinde engelli çocuklar da yer almaktadır. Sözleşme'nin 23. Maddesi, engelli çocukların özel bakım gereksinimlerinin olduğundan hareketle bu çocukların korunması ve toplumsal yaşama katılımlarının sağlanması için taraf devletleri özel önlemler almaya yöneltmektedir.

Azınlık ve yerli halklara mensup çocuklar, özel olarak korunması gereken çocuk statüsünde görülmektedir. Nitekim Sözleşme'nin 30. Maddesi ile bu çocukların, topluluklarının diğer üyeleri ile birlikte kendi kültürel yaşamlarını, dillerini ve dinlerini yaşama, öğrenme ve yaşatma haklarının olduğu belirtilmiştir.[402]

Savaşların ve silahlı çatışmaların yaygın yaşandığı ortamlarda mağduriyetin en büyüğünü çocuklar yaşamaktadır. Savaş ve silahlı çatışma ortamındaki çocukların korunması, hem uluslararası insancıl hukukun hem de insan hakları hukukunun temel meselesidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi de bu çocukların korunması gerekliliği karşısında kayıtsız kalmamış; 38. Maddede özel bir düzenlemeye yer vermiştir. Bu maddeye göre; taraf devletler insani kurallara uymak, uyulmasını sağlamak ve silahlı çatışmadan etkilenen çocukları korumak ve bu çocuklara gerekli bakımı sağlamak amacıyla özel tedbirler almakla yükümlüdürler.

Son olarak suça sürüklenmiş çocukların özel olarak korunması gerektiği ve toplumla bütünleşecek şekilde muamele görme haklarının olduğu 40. Madde ile hüküm altına

[402] Türkiye ve Fransa Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. Maddesine çekince koymuştur. Türkiye'nin çekince gerekçesi şöyledir: "*Türkiye Cumhuriyeti, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 17., 29. ve 30. maddelerinde yer alan hükümleri, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın metnine ve ruhuna uygun olarak uygulama hakkını saklı tutmaktadır*." Fransa'nın çekincesi ise şu şekildedir: "*Cumhuriyet Hükümeti açıklar ki, Fransız Anayasası'nın 2. maddesi ışığında, Cumhuriyet söz konusu olduğu sürece 30. madde uygulanabilir nitelikte değildir*." Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 462.

alınmıştır.

3.2.3. Çocuk Haklarının Ulusal Mevzuatlarda Düzenlenmesi

Çocuk Haklarının uluslararası düzenlemelerle güvence altına alınması ve bunun neticesinde sadece çocuklara özgü spesifik belgelerin pek çok devlet tarafından imzalanması yakın bir tarihe tekabül etmektedir. Özellikle 20. Yüzyıl, çocuk hakları alanında önemli gelişmelerin yaşandığı ve bu gelişmelerin ulusal değil uluslararası çalışmalarla öne çıktığı bir dönemdir.[403] Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nin hazırlanması ile başlayan dönem, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ve ek protokollerinin taraf devletlerin onaylaması ile devam etmektedir. Bu belgelerin temel amacı uluslararası sözleşmeler ile garanti edilen çocuk haklarının ulusal hukuklara yansıtılmasını sağlamaktır. Amacın bu şekilde belirlenmiş olması insan hakları hukukunda asli olanın ulusal koruma olduğu düşüncesinden[404] hareket edildiğini ve çocuk haklarının da ulusal düzlemde düzenlenmesinin ve korunmasının gerekliliğini göstermektedir.

Uluslararası hukukta geçerli olan çocuk hakları ile ilgili kuralların iç hukukta nasıl bir zeminde ele alınması gerektiği ve nasıl uygulanabileceği konusunda Çocuk Hakları Komitesi taraf devletlere yol göstermektedir. Komite'ye göre, taraf devletler Sözleşme ile tanıdıkları çocuk haklarını gerek anayasalarında gerekse de yasa ve diğer benzeri mevzuatlarında taahhüt etmelidirler. Komite'nin yol göstericiliği ve periyodik raporlar ile taraf devletleri denetlemesi sonucunda, taraf devletler mevzuatlarında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun değişikler yapmışlardır. Bu değişiklikler doğrudan çocuk haklarına ilişkin özel düzenlemeler ya da Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kendiliğinden uygulanmasına yönelik düzenlemeler şeklindedir. Hiç şüphesiz çocuk haklarını özel düzenlemeler ile ele almak, Sözleşme'de tanınan hakları güçlendirmek açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Çocuk haklarının anayasal zeminde ifade bulması oldukça yeni bir gelişmedir. Anayasalarda genellikle devletin işleyişine ilişkin hükümler dışında insan haklarını sınıflandıran ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerde herkesin hak sahibi olduğu klasik insan haklarının yanında, sadece çocuklara özgülenmiş ya da onların yararına olan haklar yer almaktadır.[405] Anayasalarda herkes ya da hiç kimse ile ifade edilen hakların çocuklar

[403] Şirin, Memduh Cemil, "Çocuk Hukuku Ne Değildir?", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, c. 1, sy. 1, 2016, ss. 49-59, s. 53.
[404] Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 301.
[405] Evliyaoğlu, Selçuk Abdullah, "Çocuk Hakları Bakımından Anayasal Güvence Sorunu", İçinde, Gülan,

için de geçerli olduğu aşikârdır. Konumuz açısından önemli olan ise salt çocuklara özgülenmiş çocuk haklarının anayasalarda yer alıp almadığıdır. Çocuk haklarının anayasalar ile güvence altına alınmasının pratikte üç işlevinin olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak, çocuk haklarının Anayasalarda düzenlenmesi, bu hakların ulusal hukuk düzleminde temel hak kategorisinde nitelendirilmesinin en önemli dayanağını oluşturacaktır. İkinci olarak çocuk haklarının doğrudan anayasa ile güvence altına alınması, olası ihlal durumunda hareket ve denetim mekanizmasının daha erken ve hızlı bir şekilde gündeme gelmesini kolaylaştıracaktır. Son olarak çocuk haklarının Anayasada yer alması, devlete ve yasamaya karşı bir korumanın söz konusu olduğunu gösterecektir.[406] Sayılan bu üç işlev doğrultusunda Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf devletlerin, anayasalarında iyileştirici yenilikler yaptıklarını söyleyebiliriz.

Çocuk hakları açısından 1982 tarihli Türkiye Anayasası'na yapılan son değişiklikler ile yakından bakıldığında dikkati çeken ilk husus, çocuk haklarının ailenin korunması başlığı ile beraber düzenlenmiş olmasıdır.[407] Çocuğun aile içinde korunmasının vurgulanması, çocuğun hak öznesi olarak korunması anlayışının benimsenmediğinin bir göstergesidir. Amaç sadece çocuğun aile içinde ve üçüncü kişilere karşı korunmasıdır.[408] Kuşkusuz böylesi bir düzenleme, çocuğun özgürleşmesi yönünden son derece yetersizdir. Ayrıca bu anlayış, çocuğun aile içinde ihmal ve istismara uğrama olasılığının göz ardı edilmesi tehlikesini de barındırmaktadır. Bütün bu eksikliklerin yanında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin dayandığı temel ilkelerden olan çocuğun üstün yararı ilkesinin anayasada yer alması, ulusal hukuk açısından olumlu bir adım olarak nitelendirilebilir.[409] Salt çocuk hakların ilişkin bir başka düzenleme de, kanun önünde eşitlik başlıklı 10. Maddede yer almaktadır. Bu düzenleme ile çocuklara ilişkin pozitif ayrımcılığın, eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı kabul edilmiştir. Anayasa'nın 61. Maddesinde devletin korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alacağının, 50. Maddede küçüklerin çalışma ortamında

Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 43.

[406] Evliyaoğlu, Selçuk Abdullah, "Çocuk Hakları Bakımından Anayasal Güvence Sorunu", s. 48-49.

[407] 1982 Türkiye Anayasası'nın "Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları" başlıklı 41. Maddesi şu şekildedir: "*(Değişik: 3/10/2001-4709/17 md.) Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.*
(Ek fıkra: 12/9/2010-5982/4 md.) Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.
(Ek fıkra: 12/9/2010-5982/4 md.) Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır." https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, Erişim Tarihi: 16.09.2018.

[408] Kaboğlu, İbrahim, *Çocuklar ve Anayasa*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2018, s. 28.

[409] Evliyaoğlu, Selçuk Abdullah, "Çocuk Hakları Bakımından Anayasal Güvence Sorunu", s. 52.

özel olarak korunacağının, 141. Maddede küçüklerin yargılanmasında özel hükümlerin konulacağının belirtilmesi çocuğun üstün yararına özgülenmiş anayasal güvenceler arasında değerlendirilebilir. Bu güvenceler değerlendirildiğinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddelerine çekinceler koyan Türkiye'nin, yetersiz de olsa, anayasal bazda bir takım somut adımlar attığı söylenebilir.

Çocuk hakları bahsini aile başlığı altında düzenleyen tek anayasa Türkiye Anayasası değildir. İrlanda, Portekiz, Federal Almanya, İtalya, İspanya, Kazakistan, Azerbaycan gibi ülkelerin anayasalarında da çocuk hakları aile ile ilişkilendirilerek korunmuştur. Bu konuda katı düzenlemelerin yer aldığı İrlanda Anayasası'nda aile çocuk için ilk ve tabi eğitici olarak görülmekte ve ebeveyn haklarının devlet tarafından her durumda gözetileceği düzenlenmektedir. Çocuk haklarından çok ebeveynlerin çocuklar üzerindeki haklarına vurgu yapan İrlanda Anayasası, devletin ancak ebeveynlerin çocuklarına karşı görevlerini yerine getirmede başarısız olduğu istisnai durumlarda söz sahibi olabileceğini hüküm altına almıştır.[410] Benzer şekilde İtalya Anayasası da çocuk haklarını ahlaki ve toplumsal ilişkiler başlığı altında ve yine doğal bir kurum olarak ailenin varlığı ile ilişkilendirir. [411] İspanya Anayasası da Türkiye Anayasası gibi çocuk haklarını ailenin ve çocukların korunması başlıklı maddede düzenlemiştir. Kanun önünde tüm çocukların eşit olduğunu vurgulayan ve çocukların tam korunmasında kamu makamlarını yetkilendiren İspanya Anayasası, çocukların haklarını güvence altına alan uluslararası anlaşmaların sağladığı korumadan da yararlanacağını açıkça düzenlemiştir.[412]

Çocuk haklarını etkin korumada daha somut düzenlemeler öngören Polonya Anayasası, açıkça kamu makamlarından çocuk haklarını güvence altına almalarını istemektedir. Herkesin, kamu kurumlarından, çocukların şiddet, zulüm, istismar ve ahlakı zayıflatan fiillere karşı savunulmasını talep etme hakkına sahip olduğunu, ebeveyn bakımından yoksun çocuğun yardım ve bakım hakkına sahip olacağını, çocukların haklarını tesis ederken, mümkün olduğu kadar ve öncelikle çocuğun görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini ve yasa ile çocuk hakları komiserinin kurulmasını hüküm altına alan Anayasa,

[410] İrlanda Anayasası'nın çocuk hakları ile ilgili özellikle 42. ve 45. Maddelerinin ayrıntıları için bkz: http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/09-%C4%B0RLANDA%20277-318.pdf, Erişim Tarihi: 16.09.2019.

[411] İtalya Anayasası'nın çocuk hakları ile ilgili özellikle 29., 30., 31. ve 37. Maddelerinin ayrıntıları için bkz: http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/10-%C4%B0TALYA%20319-354.pdf, Erişim Tarihi: 16.09.2019.

[412] İspanya Anayasası'nın çocuk hakları ile ilgili 39. Maddesinin ayrıntısı için bkz: http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/14-%C4%B0SPANYA%20533-584.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.

bu yönüyle diğer anayasalardan farklılık arz etmektedir.[413] Portekiz Anayasası da, pek çok başlık altında çocuklara ilişkin özel düzenlemeler öngörmüştür. Aile, evlilik ve babalık tayini ile ilgili 36. Madde, aileyi ayrıca düzenleyen 67. Madde, babalık ve anneliği düzenleyen 68. Madde ve çocukluğu düzenleyen 69. Madde çocuk haklarına vurgunun açıkça yapıldığı maddelerdir.[414] Kazakistan Anayasası'nda da evlenme ve aile, annelik, babalık ve çocukluk kurumlarının devletin koruması altında olduğu hüküm altına alınmıştır.[415] Federal Almanya Anayasası, evlilik, aile ve evlilik dışı çocuklar başlığı altında çocuk haklarına yer verirken[416]; Azerbaycan Anayasası, aile ve devlet başlığı altında yer vermiştir.[417]

Çocuk hakları açısından anayasalar değerlendirildiğinde, çok ayrıntılı olmayan daha çok aile ekseninde bir hak anlayışının benimsendiği görülmektedir. Çocuk haklarının kendine özgü bir başlık altında düzenlenmesi son derece önemli iken, bu yönde düzenleme yapan herhangi bir ülke anayasası bulunmamaktadır. Çocuk haklarının yeterince tartışmaya açılmaması, çocukların anayasa yapım süreçlerine katılmaması, anayasal güvenceleri hayata geçirecek yeterli yasal düzenlemelerin yapılmamış olması ise düzenleme eksikliğinin temel nedenleri arasındadır.[418] Kanaatimizce olması gereken, çocuk haklarının korumacı ve özgürlükçü yaklaşımların dengede tutulması koşuluna riayet edilerek anayasalarda yer almasıdır. Bu yaklaşımlardan sadece birine ağırlık verilerek hazırlanan anayasalar, çocuk haklarını güvencelemede yetersiz kalmaktadır.

Çocuk haklarının anayasal zeminde ifade bulması dışında yasalarla veya benzeri diğer mevzuatlarla korunması da söz konusu olabilmektedir. Özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi ışığında hem özel hukuk alanındaki kanunlarda hem de kamu hukuku alanındaki kanunlarda çocuk haklarına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Özel hukuk alanındaki kanunlar ile ebeveynlerin velayet hakkının sınırları çizilirken, kamu hukuku alanında çocukların ailede, toplumda, mahkemede, cezaevinde, medyada korunmasına yönelik önemli adımlar

[413] Polonya Anayasası'nın çocuk hakları ilgili özellikle 48., 53., 65., 68., 70., 71. ve 72. Maddelerinin ayrıntıları için bkz: http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/12-POLONYA%20385-438.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.
[414] Bu maddelerin ayrıntısı için bkz: http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/13-PORTEK%C4%B0Z%20439-532.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.
[415] Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, *Türk Cumhuriyeti Anayasaları*, TÜRKPA Yayınları, No: 4, Ankara 2012, s. 68.
[416] Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın çocuk hakları ile ilgili hükümleri için bkz: http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.
[417] Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, *Türk Cumhuriyeti Anayasaları*, s. 8.
[418] Kaboğlu, İbrahim, *Çocuklar ve Anayasa*, s. 28-29.

atılmıştır. Bu kapsamda pek çok taraf devlet, ceza kanunları, sosyal hizmet ve çocuk koruma kanunları, iletişim kanunları gibi kanunlar yapma ihtiyacı hissetmiştir.[419] Almanya'da gençlerin ve çocukların korunmasına yönelik yasal düzenlemeler pek çok kanun ve diğer hukuki mekanizmalar ile sağlanmaktadır. Bir yandan Alman Ceza Kanunlarında çocukların cinsel dokunulmazlığına karşı suçlar için etkili cezalar öngörülürken, bir yandan da gençlerin ve çocukların tehlike içeren ortamlardan korunması için Gençleri Koruma Kanunu ve Gençlerin İletişim Organlarında Korunması Antlaşması isimli iki temel yasa yürürlüğe girmiştir. İtalya mevzuatında da çocuklara yönelik özel düzenlemeler yapılmıştır. Bilhassa İtalyan Ceza Kanunu'nda çocukların ihmal, istismar, sömürü gibi her türlü kötü muameleye karşı korunması için hapis cezaları öngörülmüştür. Bu ülkeler dışında Fransa, İngiltere, Hollanda, Türkiye gibi ülkelerin yasalarında da çocukları kötü muamelenin her türüne karşı koruyucu hükümler yer almaktadır.[420]

Çocuk haklarının yargısal anlamda korunması için atılan en önemli adım ise Çocuk Mahkemeleri'nin kurulmasıdır. Çocuk yargılamasının yetişkinlerden ayrı bir mahkeme huzurunda yapılması fikri ilk olarak Amerika'da ortaya atılmış ve 1878'de Amerika'nın Chicago kentinde Çocuk Mahkemesi kurulmuştur. Amerika'dan sonra 1905 'de İngiltere'de kurulan çocuk mahkemeleri, daha sonra Belçika, Fransa, Japonya, Hollanda, Almanya, İtalya, Türkiye gibi ülkelerde de kabul görmüştür.[421]

Çocuk hakları konusunda yasal ve yargısal düzenlemelerin yanında toplumsal duyarlılığı artırmak için farklı mekanizmalar oluşturulmuştur. Esasında Çocuk Hakları Komitesi, Sözleşme ile çocuklara tanınan hakları yaşama geçirmek amacıyla bağımsız komisyonlar kurulmasını taraf devletlere önermektedir. Çocuk ombudsmanlığı, çocuk komisyonu, çocuk konseyi veya çocuk hakları izleme komitesi şeklinde her taraf devlette farklı adlandırılan bu mekanizmalar, çocuk haklarının yaşama geçirilmesi için gerekli olan izleme sürecinin tamamlayıcısı olarak kabul görmektedirler. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onayladıktan sonra pek çok devlet, çocuk hakları temelli uygulamalara geçiş yapmıştır. Bu çerçevede, İsveç'te, İspanya'da, Avusturya'da, Kanada'da, Yeni Zelanda'da çocuk ombudsmanlığı büroları kurulmuştur. Almanya'da Federal Parlamento bünyesinde Çocuk

[419] Akyüz, Emine, "Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 22.
[420] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: 2007 Tarihli, 1413 Sıra Sayılı TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1413_BOLUM%20I%20(0001-0150).pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.
[421] Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, s. 286.

Komisyonu kurulurken; Türkiye'de de meclis bünyesinde Çocuk Hakları İzleme Komitesi kurulmuştur.[422] Benzer şekilde çocuk haklarının uygulanmasını izlemek için Vietnam'da Çocuk Koruma ve Bakım Komitesi'nin, Mozambik'te Ulusal Çocuk Konseyi'nin ve Hindistan'da Ulusal Çocuk Haklarını Koruma Komisyonu'nun kurulması dünyada çocuk hakları adına atılan somut adımlar arasında zikredilebilir.[423]

[422] Akyüz, Emine, "Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi", s. 23.
[423] Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*, s. 49-51.

4. ÇOCUĞUN İHMAL VE İSTİSMARDAN KORUNMA HAKKININ ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE DÜZENLENİŞİ

Çocukların hak temelli korunması konusunun bir yandan çeşitli ülkelerin iç hukuk sistemlerinde bir yandan da uluslararası alanda önem kazandığını tezimizin ikinci bölümünde izah etmiştik. Çocukların korunması hususu, özellikle 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte taraf devletleri hukuken bağlayan bir sözleşmede ele alınmış ve konunun önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Sözleşme'nin en dikkat çeken yeniliği ise çocuğun yaşatılması, geliştirilmesi ve korunması bakımından sadece ailenin değil devletin ve toplumun da sorumluluklarının olduğunu belirtmiş olmasıdır.[424] Çocuğun refahını temin etmeye çalışan Sözleşme, bu doğrultuda çeşitli sorunlara odaklanmış ve hak kategorileri sıralamıştır. Bugün neredeyse tüm dünya ülkelerinde çocukların refah sorunları bulunmaktadır. Eğitim, sağlık, güvenlik ile ilgili karşılaşılan problemler ise bu sorunların en başında yer almaktadır.[425] Sözleşme'ye göre bu sorunlara bütünselci bir yaklaşım ile odaklanmak ve bu sorunları temel insan hakları meseleleri olarak görmek ise çözüme dair atılacak ilk adımdır.

Çocuğa bakış açısında yeni bir ufuk açan Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların maruz kaldığı refah sorunlarına kayıtsız kalmamış ve bu sorunlara yeni ilke ve standartlar ile çözüm bulmaya çalışmıştır.[426] Çocuğun her türlü riske karşı korunmasını amaçlayan Sözleşme, özellikle çocuğa yönelik şiddet meselesine ayrı bir ihtimamla yaklaşmaktadır. Yaşadığımız çağda çocukların yaşamları, sağlıkları ve eğitimleri konusunda önemli gelişmeler yaşanmakta ise de, çocukların büyük bir bölümü aileler, bireyler ve toplumsal kurumlar tarafından uygulanan ihmal ve istismar nedeniyle mağdur olmaktadır.[427] Şiddetin ihmal, istismar, kötü muamele gibi her türlü haline karşı çıkan Sözleşme, devleti çocuğa karşı şiddeti önlemede merkezi bir konuma yerleştirmektedir. Sözleşme, ihmal ve istismardan korunmanın çocuklar için temel bir insan hakkı olduğunu benimsemekte ve bu hakkın

[424] Karataş, Kasım; Acar, Hakan; Öntaş Cankurtaran, Özlem; Acar Baykara, Yüksel, Gökçearaslan, Elif, "Türkiye'de Çocuğun Korunması: Osmanlı'dan Günümüze Çocuk Refahına Yönelik Düzenlemeler", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, c. 15, sy. 1, 2004, ss. 15-25, s. 17.
[425] Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Aile ve Çocuk Refahı", İçinde, Doğru Yıldırım, S. Sunay (ed.), *Çocuk Hakları ve Koruma*, Eğiten Kitap Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 47.
[426] Karataş, Kasım; Acar, Hakan; Öntaş Cankurtaran, Özlem; Acar Baykara, Yüksel; Gökçearaslan, Elif, "Türkiye'de Çocuğun Korunması: Osmanlı'dan Günümüze Çocuk Refahına Yönelik Düzenlemeler", s. 19.
[427] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 501.

ihlalinde devletleri sorumlu tutmaya varan düzenlemeler öngörmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19, 34 ve 39'uncu maddeleri çocuk ihmali, istismarı ve bunların önlenmesi ile ilgili hükümler içermektedir. Bu hükümleri ayrıntılı olarak incelemeden önce ihmal ve istismar olgularının tanımlanması ve psiko-sosyal literatürdeki karşılıklarının izahatı gerekmektedir. Çocuk haklarının en somut ihlalleri niteliğinde görülen ihmal ve istismar, sadece hukuki yaptırımlar ile engellenemeyecek çok boyutlu olgulardır. Biz de çalışmamızın bu bölümünde ihmal ve istismar olgularını tarihsel ve sosyolojik geçmişi ile ele alıp, ihmal ve istismardan korunma hakkının bir insan ve çocuk hakkı olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ele alınış biçimini irdeleyeceğiz.

4.1. Çocuk İhmali ve İstismarı Olguları

Çocuğa ve çocukluğa bakış açısı ile doğrudan bağlantılı olan ihmal ve istismar olguları, tarihi çok eskilere dayanan temel bir sosyolojik problemdir. Hiç şüphesiz bu olguları sosyolojik problemler olarak görmemiz, sosyal yapıdan bağımsız bir çocuk ve çocukluk algısının düşünülemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Çocuk istismarı ve ihmali olguları, farklı kültürlerde ve çağlarda çeşitli biçimlerde her zaman var olmuştur. Çocuk kavramını tanımlama başlığı altında da ayrıntılı olarak değindiğimiz üzere Roma ve Yunan Uygarlıklarında, çocuğun babası tarafından satılması, terk edilmesi, köle olarak satılması olağan karşılanmaktaydı. Özellikle Roma'da babalar çocukları üzerinde patriae potestas denilen bir babalık gücüne sahipti ve gücün verdiği sınırsız yetki ile çocukların öldürülmelerine varan kötü muameleler sıklıkla görülmekteydi. Benzer şekilde Ispartalılar da, sakat çocuklarını terk ediyor ya da öldürüyorlardı. İslamiyet'ten önceki Arap kabilelerinde kız çocuklarının diri diri gömülmesi, Çin, Meksika, Hindistan ve Peru gibi ülkelerde yeni doğan çocukların nehre atılması gibi sık uygulanan töreler aslında tarihsel süreçte çocuğa yönelik kötü muamelenin pek çok örneğinin olduğunu göstermektedir.[428] Batı'da sanayi devrimi sürecinde de çocuklar kötü muamelelerin mağdurları olmaktan kurtulamamışlardır. Çalışma yaşamındaki rekabetin etkisiyle çocuklar uzun saatler boyu, çok kötü koşullarda çalıştırılmış ve bu ortamlarda şiddetin her türü ile karşı karşıya kalmışlardır.[429] İhmal ve istismar olgularının tarihsel seyri bu şekilde devam ederken, 19. Yüzyılın sonları ile birlikte çocukların korunması düşüncesi toplum içerisinde yüksek sesle

[428] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 501.
[429] Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 122.

dile getirilmiştir. Bu dile getirilişin en önemli sonucu ise çocuklara yönelik örseleyici eylemlerin ihmal, istismar veya sömürü şeklinde isimlendirilmesi ve toplum nezdinde dikkatleri çekmesidir.[430] Özellikle batı ülkelerinde ihmal ve istismar şeklindeki olgular önemli sosyal sorunlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Her zaman varlık süren bu olguların, özellikle 19. yüzyıl itibariyle neden en temel çocuk sorunları arasında yer aldığı ise sorgulanmaya değerdir. Bu sorunun cevabı aslında 19. yüzyıl ile birlikte çocuğun toplum içerisinde neyi temsil etmeye başladığı ile ilişkilidir. Modernizm ve devamında postmodernizm çağında çocuklar geleceğin ve nostaljinin sembolleri olarak görülmüş, özerk bireyler olmaları için çalışmalar yürütülmüştür. Bir yandan bu yönde adımlar atılırken bir yandan da sosyal ilişkilerdeki güvensizlik ortamı nedeniyle çocukların daha çok bakıma ve bağımlılığa ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır.[431]

Önemli bir çocuk sorunu olan çocuğa karşı şiddetin farklı şekillerde her toplumda var olması, tanımlama konusunda farklılıklar yaratmaktadır. Toplumsal ve kültürel özelliklerin çeşitliliği, sergilenen davranışın şiddet teşkil edip etmediği noktasında belirleyici olmaktadır. Şiddet algısının kültüre ve yaşam biçimine göre değişiklik göstermesi neticesinde ailelerin ya da toplumun diğer bireylerinin çocuklara yönelik davranışlarının olağan olup olmadığı değerlendirilmektedir.[432] Çocuğa karşı şiddetin tanımlanması girişimleri sonucunda bugün ulusal ve uluslararası arenada çoğunluk tarafından kabul görmüş bir tanım yapılmıştır. Bu tanıma geçmeden önce Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan genel şiddet tanımına bakmak faydalı olacaktır. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti "*kendine ya da bir başkasına, grup ya da topluluğa yönelik olarak ölüm, yaralama, ruhsal zedelenme, gelişimsel bozukluğa yol açabilecek fiziksel zorlama, güç kullanımı ya da tehdidin amaçlı olarak uygulanması olayı"* olarak tanımlamaktadır.[433] Çocuğa karşı şiddet ise, Dünya Sağlık Örgütü'nün Çocuk İstismarının Önlenmesi ile ilgili Raporu ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin çalışmaları uyarınca "*çocuk istismarını ve sorumluluk, güven veya güç ilişkileri bağlamında, çocuğun sağlığı, yaşamı, gelişmesi veya onuru açısından fiili veya potansiyel zararla sonuçlanan her tür fiziksel veya duygusal kötü muameleyi, cinsel istismarı, ihmali veya ihmalkâr davranışı, ticari veya başka amaçlı*

[430] Merey, Zihni, *Çocuk Hakları*, s. 208.
[431] Çocuk istismarı ve ihmali olgularını "çocuk" ve "çocukluk" statüleri ile birlikte ele alan Chris Jenks'in bu yöndeki görüşlerinin ayrıntıları için bkz: Jenks, Chris, "Child Abuse in the Postmodern Context: An İssue of Social İdentity", *Childhood*, c. 2, sy. 4, 1994, ss. 111-121, s. 114 vd.
[432] Topbaş, Murat, "İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, c. 3, sy. 4, 2004, ss. 76-80, s. 76.
[433] Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; A. Mercy, James; B. Zwi, Anthony; Lozano, Rafael, *World Report on Violence and Health*, World Health Organization, Geneva 2002, s. 5.

sömürüyü" kapsayacak şekilde tanımlanmıştır.[434] Tanımlardan da anlaşılacağı üzere genel anlamıyla şiddet ve özel görünümü ile çocuğa karşı şiddet, çok kapsamlı ve karmaşık eylemleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu eylemlerin odak noktasında güç kullanımı bulunmaktadır. Özellikle çocuğa karşı şiddette ebeveynler, geniş aile üyeleri, bakım sağlayanlar, eğiticiler gibi çocuğa karşı sorumluluk yüklenen kişiler güç kullanımından daha çok istifade etmektedirler. Bu kişiler çocuk üzerinde sahip oldukları yetkilerini, ihmal, istismar, sömürü ve her türlü kötü muamele için araçsallaştırmaktadırlar. Çocuğa karşı şiddetin güç kullanımı dışındaki diğer özellikleri ise, çok yaygın olması, her ortamda ortaya çıkabilmesi, çocuklar üzerinde yıkıcı etkilere sahip olması ve çoğu zaman açığa çıkmaması yani gizli kalmasıdır.[435]

Çocuğa yönelik şiddetin toplumların birçok kesiminde yoğun olarak yaşanan görünümü ihmal ve istismar olgularıdır. Birçok bilim literatüründe ifadesini bulan bu olgular, benzer anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Esasında bu iki olgu arasında, aktiflik-pasiflik yönünden temel bir fark bulunmaktadır.[436] Aktif bir sosyolojik olgu olan çocuk istismarı en genel anlamıyla, "*çocuğun sağlığını, fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum veya devlet tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan hareket ya da davranışlardır."*[437] Başka bir tanıma göre ise çocuk istismarı, "*çocuğun kendisine bakmakla yükümlü kişi veya kişiler tarafından zarar verici olan, kaza-dışı ve önlenebilir bir davranışa maruz kalması"* anlamına gelmektedir.[438] Bu tanımlara benzer şekilde yapılan bir başka tanımda ise çocuk istismarı, "*anne, baba ya da bakıcı gibi bir erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylemlerin tümü*" olarak ifade edilmiştir.[439] Söz konusu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, çocuk istismarı çocuk üzerinde olumsuz etkisi bulunan çok yönlü bir vakıadır. İstismar davranışında, davranışın mutlaka çocuk tarafından algılanması ya da

[434] UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2013, s. 12.
[435] UNICEF, *Çocuklara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Parlamenterler İçin El Kitabı,* UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2007, s. 8-10.
[436] Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", *Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi*, sy. 151, 2001, ss. 1-5, s. 2.
[437] Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; A. Mercy, James; B. Zwi, Anthony; Lozano, Rafael, *World Report on Violence and Health*, s. 60.
[438] Polat, Oğuz, *Şiddet*, Seçkin Yayınları, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara 2017, s. 31.
[439] Tıraşçı, Yaşar; Gönen, Süleyman, "Çocuk İstismarı ve İhmali", *Dicle Tıp Dergisi*, c. 34, sy. 1, 2007, ss. 70-74, s. 70.

istismarı gerçekleştirenin bilinçli hareket etmesi şart olarak aranmamaktadır.[440]

Çocuğun bedensel ve/veya ruhsal iyi olma haline[441] bir tehdit olarak kabul edilen istismar olgusu, çocuğun yaşayabileceği en hazin mağduriyettir. Mağduriyetin failleri ise çocuğun en yakınları olan ebeveynleri ya da toplumun diğer yetişkin üyeleri ile bizatihi devletin kendisi olabilir. İstismar olgusunda temel faktör, faillerin bizzat aktif bir eyleminin olmasıdır. Başka bir deyişle insan eyleminden kaynaklanmayan çocuğa zarar verici filler (doğal afetler ya da hastalık gibi) istismar kapsamı dışındadır. Aktif eylemin zarar verici olmasının yanı sıra yasaklanmış olması ve önlenebilir nitelikte olması da gerekmektedir. Önlenebilirlikten kasıt, başka bir insan hareketi ile zarar verici eylemin gerçekleşmesinin engellenmesidir.[442]

Çocuğun fiziksel, ruhsal, cinsel ya da sosyal açıdan mağduriyet yaşamasına ve sağlık ve güvenliğinin tehlikeye girmesine yol açan istismar olgusunun dünya genelinde artış göstermesi neticesinde, bu olguyu açıklayan teoriler geliştirilmiştir. Teorilerden ilki bireyin iç dünyasına ilişkin geliştirilen teorilerdir. Bu teorilere göre çocuk istismarı, istismarı gerçekleştiren kişinin iç dünyasındaki rahatsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bireysel teoriler, uygun tedavi yöntemleri ile bu rahatsızlıkların iyileştirilebileceği ve bu şekilde istismarın engellenebileceği varsayımına dayanmaktadır. Teori, istismar olgusunu açıklamada güçlü argümanlar sunamaması nedeniyle eleştirilmiştir.[443]

Çocuk istismarını sosyo-kültürel faktörler ile açıklayan teorilere göre, istismar olgusu bireyden bağımsız toplumsal olaylar ile ilişkilidir. Bu teoriye göre işsizlik, kötü konut şartları, düşük gelir düzeyi, ailenin toplumdan soyutlanması, ailenin büyüklüğü gibi stres ve engellenme halleri istismar olgusunu tetiklemektedir.[444] Teori istismar olgusunun daha çok alt sosyal tabakalardaki ailelerde gerçekleştiğini ileri sürmektedir.[445] Her ne kadar bu tür ailelerde istismar olgusuna daha çok rastlansa da, sosyo-ekonomik sınıf tek başına istismar

---

[440] Polat, Oğuz, *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı Cilt Önleme ve Rehabilitasyon*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017, s. 414.

[441] *"…Çocuğun iyi olma hali, çocuğun yaşam kalitesini ve memnuniyetini ön plana alan ve belirlenmeye çalışılan temel göstergeler çerçevesinde yapabilirliklerini artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır."* Çocuğun iyi olma hali ve bu hali belirleyen göstergelerin ayrıntısı için bkz: Semerci, Pınar; Müderrisoğlu, Serra; Karatay, Abdullah; Akkan Ekim, Başak; Kılıç, Zeynep; Oy, Burcu; Uran, Şaylan, *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 7-16.

[442] Polat, Oğuz, *Şiddet,* s. 137.

[443] Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", s. 124.

[444] Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", İçinde, Doğru Yıldırım, S. Sunay (ed.), *Çocuk Hakları ve Koruma*, Eğiten Kitap Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 94.

[445] Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", s. 125.

olgusunu açıklamakta yetersiz bir faktör olarak görülmüştür.

Çocuk istismarını sosyal öğrenme ile açıklayan teorilerin temelinde ise şiddet döngüsü yer almaktadır. Teoriye göre şiddeti ve özelde istismarı gören kişiler, bu durumu kabul edilebilir bir davranış olarak benimserler.[446] Zamanında istismarın nesnesi konumunda olan kişiler, daha sonra istismarın öznesi konumuna geçmektedirler.[447] Bu teorinin temel tezine göre istismar, model alınarak öğrenilen bir olgudur.

Çocuk istismarını tek bir nedene bağlayarak açıklamak esasında hatalı bir yoldur. Zira istismar; medikal, hukuksal, sosyolojik, psikolojik yönleri bulunan kapsamlı bir olgudur. İstismar davranışı, sadece istismarı gerçekleştiren kişilerin kişilikleri ile açıklanamayacağı gibi sadece sosyo-kültürel koşullar veya model alma ile de açıklanamaz. Bizim de katıldığımız sosyal etkileşimsel teoriler ise bu gerçeklikten hareket etmekte ve istismar olgusunu her yönüyle incelemektedir. Teoriye göre istismar davranışı ancak çocuğa ilişkin faktörlerin, ilişkisel faktörlerin, çevresel faktörlerin ve toplumsal faktörlerin bütününü içine alacak şekilde açıklanabilir ve engellenebilir.[448]

Çocuğa karşı şiddet türleri içerisinde yer alan çocuk ihmali, çoğu zaman istismar bahsi ile beraber mütalaa edilmektedir. İstismardan farklı olarak pasif bir olgu olan ihmal, yaygın kullanımı ile genelde ailenin, ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi anlamına gelmektedir.[449] En geniş anlamıyla ihmal, "*çocuğun sağlıklı beslenmesi, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarının giderilmesi, giyinme ve barınma ihtiyacının giderilmesi, tıbbi bakım, eğitim ve bilişsel gelişimi için ihtiyaç duyduğu ortamın ve koşulların sağlanması ve bunların denetiminin sağlanması konularından en az birinde eksiklikler gösterme durumu*" olarak tanımlanmaktadır.[450] Çocuk ihmalinin temelinde eylemsizlik hali yatmaktadır. Bu eylemsizlik hali kasıtlı olarak gerçekleşebileceği gibi, ana-babanın, ailenin, toplumun ya da devletin gerekli bakımı sağlayamayacak durumda olması sonucunda da ortaya çıkabilir.[451] İhmal davranışı, istismar olgusu gibi çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimine zarar verici niteliktedir. Özellikle çocuğun bakımını üstlenen kişiler tarafından daha çok gerçekleştirilen ihmal olgusu, istismara göre daha

[446] Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", s. 125
[447] Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 92.
[448] Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; A. Mercy, James; B. Zwi, Anthony; Lozano, Rafael, *World Report on Violence and Health*, s. 65-66.
[449] Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", s. 2.
[450] Merey, Zihni, *Çocuk Hakları*, s. 207.
[451] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 270.

göreceelidir ve tanısı zordur.[452] Göreceelikten kasıt, ihmal olarak algılanabilecek davranışın kimilerince sadece ilgisizlik olarak görülmesidir. Esasında yetersizlik ve ilgisizlik ile başlayan davranış, zamanla çocuğun gelişimini etkileyecek ihmal boyutuna ulaşmaktadır. Çoğunlukla ebeveynler tarafından çocuğun karşılaştığı bazı sağlık ve sosyal sorunların görmezden gelinmesi, doğal karşılanması veya sorun olarak görülmemesi en yaygın çocuk ihmali davranışlarıdır.[453] Bu davranışların dışında çocuğun terk edilmesi, tehlikeli, zararlı veya sakıncalı işlerde çalıştırılması, çalışmasına göz yumulması, özellikle sokakta çalıştırılması veya dilendirilmesi, temel ihtiyaçlarının ve eğitsel, ruhsal ve toplumsal gereksinimlerinin göz ardı edilmesi ve devlet tarafından yasama, yürütme ve yargı erklerinin çocuklar için etkinleştirilmemesi ihmal olgusu altında zikredilmektedir.[454]

İhmalin altında yatan nedenler, istismar olgusunda olduğu gibi çeşitlilik arz etmektedir. Ailelerin eğitim düzeyleri, ekonomik durumları, çevresel koşullar, toplumun yapısından kaynaklanan kültürel ve geleneksel uygulamalar, çocuğun karakteristik özellikleri gibi risk faktörleri ihmal olgusunu tetiklemektedir. Bu faktörlerden hepsinin bir arada bulunması gerekmemekte; sadece birinin veya birkaçının bir arada bulunması durumunda da ihmal olgusu ortaya çıkabilmektedir. [455]

Çocuğun maruz kaldığı kötü muameleler içerisinde değerlendirilen ihmal ve istismar olguları, çocuğun en temel hakkı olan yaşama hakkına bir tehdittir. Çocuğun sağlığına, güvenliğine, ruh ve beden bütünlüğüne zarar veren bu olgular, ölüm ile sonuçlanabilecek etkiler doğurmaktadır.[456] Bilinenin aksine dünya genelinde istismar nedeniyle gerçekleşen ölüm oranları oldukça yüksektir.[457] Ölümle sonuçlanan olaylar dışında ihmal ve istismar, çocuk üzerinde kalıcı hasarlar bırakmakta, çocukların gelişimlerini sekteye uğratmakta ve en nihayetinde çocukların hak ve özgürlüklerden yararlanmasını kısıtlamaktadır.

---

[452] Tıraşçı, Yaşar; Gönen, Süleyman, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 72.
[453] Topbaş, Murat, "İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı", s. 79.
[454] UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu*, s. 13.
[455] Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; A. Mercy, James; B. Zwi, Anthony; Lozano, Rafael, *World Report on Violence and Health*, s. 66-69.
[456] Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2017'de yayımladığı "Çocuklara Yönelik Kötü Muamele" başlıklı Rapora göre, her yıl yaklaşık 41 bin çocuk istismar veya ihmal nedeniyle ölmüştür. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2019.
[457] *"...Kötü muamele sonucu meydana gelen çocuk ölümlerinin, bu tür vakalarla ilgisinin kaydını tutabilen üst gelir düzeyindeki ülkelerde bile, kayıt dışı kalması mümkündür ve bu nedenle tahmini rakamın, gerçek rakamın altında olduğu söylenebilir…"* UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 10.

Küresel bir gerçeklik olan çocuk ihmali ve istismarı, yaygınlığı bakımından ülkelere göre farklılık gösterse de bugün gelişmemiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan ve gelişmiş bütün ülkelerde bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Çocuk istismarının en yaygın olduğu Zimbabwe'de her yıl yaklaşık 30 bin çocuk istismar ile karşı karşıya kalırken, Somali, Kenya, Nijerya gibi diğer Afrika ülkelerinde de bu oran çok farklı değildir. Hindistan, Avustralya, Afganistan, Türkiye gibi ülkelerde çocuk istismarı en büyük problemler arasında yer almaktadır. Gelişmişlik seviyeleri yüksek İsviçre, İngiltere, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda, Fransa gibi ülkelerde her yıl 10 binin üzerinde çocuk ihmalinin ve istismarının yaşandığı kayıt altına alınmıştır.[458]

4.2. Çocuk İhmalinin ve İstismarının Özel Görünüş Biçimleri

Çocukların maruz kaldığı kötü muameleler içerisinde ihmal ve istismar olgularının yaygınlığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu olgular şiddet temelinde cereyan etmekte ise de çocuklar, bu olguların çok çeşitli özel görünüş biçimleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocukları ihmal ve istismara karşı korumak için öncelikle ne tür ihmal ve istismar biçimlerinin gündeme gelebileceği ya da geldiği tartışılmalıdır. Biz de bu başlık altında, ihmal ve istismar olgularının özel görünüş biçimlerini açıklamayı uygun görmekteyiz.

4.2.1. Çocuk İhmalinin Türleri

Ailenin, bir bütün olarak toplumun, ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi veya getirememesi ya da çocuğa bakamaması şeklinde tanımlanan çocuk ihmali; fiziksel olabileceği gibi, duygusal ve cinsel ihmal şeklinde de olabilir. Bunların dışında eğitimde ve sağlıkta gerçekleşen ihmaller de ihmal sınıflandırılmasında yer almaktadır. Doğmamış bebeğin ihmali olarak adlandırılan prenatal ihmal ise; annenin doğum öncesinde bebeğin sağlığını tehlikeye atacak davranışları sergilemesi anlamına gelmektedir.[459]

Çocukluğun başlangıcı noktasında herhangi bir düzenleme getirmeyen Çocuk Hakları Sözleşmesi gereği, doğum öncesi gerçekleşen prenatal ihmal türünü çalışmamızın kapsamı

[458] UNICEF, *A Familiar Face: Violence in the Lives of Children and Adolescents Report*, UNICEF yayınları, New York 2017, s. 22 vd.
[459] Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar*, Seçkin Yayıncılık, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2017, s.414.

dışında bırakarak ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer alan fiziksel, duygusal, cinsel ihmal ile eğitimde ve sağlıkta ihmal türlerini izah edeceğiz.

4.2.1.1. Fiziksel İhmal

Çocukta ihmal kavramı içerisinde en yaygın olan fiziksel ihmal, çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin çocuğun gelişimine sürekli zarar veren hareketleri neticesinde çocuğa sosyal olarak mevcut kaynakların sağlanmaması ve/veya sağlanamaması ya da bu kaynaklardan yoksun bırakılması olarak tanımlanmaktadır.[460] Çocuğun gelişimi için sorumlulukların yerine getirildiğinin en somut göstergesi, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Çeşitli sebeplerle ya da kasıtlı bir şekilde bu ihtiyaçların karşılanmaması hali ise, fiziksel ihmal olarak kabul edilmektedir. Ebeveynlerin ya da çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin, çocukların gereksinimlerini bilmemesi ya da madde veya alkol tutkunu olmaları, yoksulluk, işsizlik, borçlanma, anne ve babanın ayrı olması ya da birinin ölmesi, sosyal ve kültürel normlar (cinsiyet eşitsizliği, ayrımcılık), devletin kaynak sıkıntısı yaşaması gibi sebeplerin tümü fiziksel ihmalin nedenleri arasında sayılmaktadır.[461] Bu sebepler arasında sıklıkla dile getirilen ekonomik yetersizlik, akıllara sadece sosyal sınıfları düşük görülen toplumlarda fiziksel ihmalin olabileceğini getirmektedir. Esasında ekonomik yönden alt sınıfta olan toplumların ekonomik yönden doyuma ulaşmış toplumlara göre daha fazla göz önünde olmaları ve kamusal hizmetlere daha çok başvurmaları bu algıyı güçlendiren temel etkendir.[462] Ancak böylesi bir algı tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Unutulmamalıdır ki, bugün ekonomileri son derece gelişmiş, kadın istihdamının erkeklerle eşit düzeye ulaştığı sosyal sistemlere sahip kimi ülkeler ebeveynleri çalıştığı için fiziksel olarak ihmal edilen çocukların sorunları ile karşı karşıyadır.[463] Hal böyle iken; tek başına ekonomik yetersizliğin fiziksel ihmalin gerekçesi olarak sunulması çocuğun korunması düşüncesi ile bağdaşmayacaktır.

Fiziksel ihmalde çocuk fiziksel bir saldırıya maruz bırakılmamakta; sadece çocuğun eğitim, sağlık, bakım, beslenme, giyinme gibi ihtiyaçları hiç ya da gereği gibi karşılanmamaktadır. Çocuğun temel gereksinimlerinin karşılanmaması dışında ev içi ve dışı kazalara karşı korunmaması ve/veya korunamaması ile yetersiz bir fiziki çevrede yaşaması

[460] Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", s. 2.
[461] Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", s. 127; Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", s. 3.
[462] Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", s. 124;
[463] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 270.

da fiziksel ihmal kapsamında değerlendirilmektedir.[464] Çocuk için yetersiz bir fiziki çevre ile anlatılmak istenen aslında çocuğun güvenli olmayan ya da gelişimi için uygun koşulları barındırmayan her türlü kötü ortamdır. Bu ortam aile ortamı olabileceği gibi, eğitim ortamı ya da sosyal çevre olabilir. Çocukların belli bir yaşa kadar en fazla vakit geçirdikleri ortamın aile olduğu düşünüldüğünde, güvenliğin ve yeterliliğin öncelikle burada sağlanması gerekmektedir. Her ne kadar ailede bunu tesis edecek olanlar ebeveynler ise de devletin gerektiğinde ihmali önleyici nitelikte müdahale hakkı saklı kabul edilmektedir.

Eğitim kurumlarına devam eden çocukların buralarda fiziksel ihmale uğrama riski oldukça yüksektir. Çocukların aile ortamından sonra günlük yaşamlarını en çok geçirdikleri ortamlar olan okullar ya da genel anlamıyla eğitim kurumları, fiziksel ihmalin bir türü olan kazaların en çok yaşandığı yerlerdir. Okulların yeterli yapısal donanıma sahip olmaması, çocukların gelişimi ile paralellik arz etmemesi, eğiticilerin yetersizliği gibi faktörler fiziksel ihmali tetiklemektedir. Okulda meydana gelen kazalar dışında, gerçekleşen trafik kazalarında da fiziksel ihmal söz konusu olabilmektedir. Ölümlerin ve yaralanmaların temel sebeplerinden olan kazalara en çok maruz kalanlar çocuklardır. Çocukları başta trafik kazaları olmak üzere tüm kazalara karşı korumak, özelde ailelerin genelde ise toplumun ve devletin sorumluluk alanına dâhildir.[465]

Çocukların fiziksel ihmali konusunda değinilmesi gereken konulardan birisi de çocukların kaçması, kaçırılması ve kaybolmasıdır. Son dönemlerde artış gösteren ve ciddi sonuçları olan bu konuların ihmal boyutu genellikle göz ardı edilmektedir. Ancak çocukların kaçmasında, kaçırılmasında veya kaybolmasında ihmalin payı yadsınmayacak derecededir. Kayıp çocuk kavramı, kendisine bakmakla yükümlü kişiler (veli, vasi veya bakıcı) tarafından kolluk güçlerine kayıp olarak bildirilen çocuğu ifade etmektedir.[466] Daha açık bir tanımla kaçıp çocuk "*ailesinin bilgisi dışında herhangi bir nedenle evden uzaklaşmış, kaçmış, kaçırılmış ve bu nedenlerle hayatı tehlike altında olan, kendisinden haber alınamayan çocuk*" tur.[467] Çocuklar evlerinden ya da diğer bakım kurumlarından kendi rızalarıyla kaçabilecekleri gibi, rızaları dışında kaçırılmaları ve gönüllü bir rıza ile olmasa da bazı sebeplerin etkisi ile kaçmaları söz konusu olabilmektedir. Çocukların kaçma nedenleri

[464] Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 84.
[465] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 365.
[466] Shalev, Karen, "Children who go missing repeatedly and their involvement in crime", International Journal of Police Science & Management, c. 13, sy. 1, 2011, ss. 29-36, s. 30.
[467] Başbakanlık İnsan Hakları Bakanlığı, 2007 Kayıp Çocuklar Raporu, https://pedagojidernegi.com/wp-content/uploads/2017/10/Kay%C4%B1p-%C3%87ocuklar-Raporu-2008.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2019

çeşitlilik arz etse de, her yıl yaklaşık 100.000 çocuk ve gencin evden veya bakım ve koruma kurumlarından istismar, ihmal, şiddet ve cinsellik gibi sebeplerden dolayı kaçtıkları tahmin edilmektedir.[468] Özellikle aile ortamının ya da bakım ve koruma hizmeti veren kurumların çocuk için yeteri kadar güvenli olmaması, çocuğun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanamıyor ve/veya karşılanmıyor olması çocukların kaçma ve kaybolma sebepleri arasında görülmektedir. Kaçırılma nedeniyle gerçekleşen çocuk kaybolmalarında da, topyekün bir ihmalin varlığından söz edilebilir. Zira bugün dünyada her yıl 2.5 milyon çocuğun kaçırılarak satıldığı, 90 milyon çocuğun sokakta yaşadığı tahmin edilmektedir.[469] Tüm bu rakamlar, fiziksel ihmal neticesinde kaçmış, kaçırılmış ve kaybolmuş çocukların önemli derecede risk altında olduğunu göstermektedir.

Fiziksel ihmalin bulguları ve belirtileri, diğer ihmal türlerine göre daha kolay tespit edilmektedir. Yetersiz beslenmeden kaynaklanan zayıf yapı, hareketsizlik, bakımsızlığı gösteren temizlik eksikliği doğrudan belirtiler arasında yer alırken; büyüme geriliği, gelişim noksanlığı ve davranışlarda meydana gelen bozukluklar dolaylı belirtiler arasında sayılmaktadır.[470] Bu belirtiler başlangıçta sadece bir zarar tehdidi olarak algılansa da zamanla çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimi için zarar verici boyutlara ulaşmaktadır. Fiziksel ihmalin çocuklar üzerindeki zararları hem kısa dönemli hem de uzun dönemli olarak ortaya çıkabilmektedir. Kısa dönemde en çok gündeme gelen zarar, çocuğun yaralanmasıdır. Ancak bu yaralanmaların her zaman ölüm riskini taşıdığı ayrı bir gerçektir. Uzun dönem zararlarının en başında ise, çocuğun yaşamı için gerekli sosyallikten ve beceriden yoksun kalması gelmektedir. Davranışsal etkiler denilen bu zararlar, yavaş yavaş doğmakta ve kalıcı olmaktadır. Kötü bakım ve/veya kötü koruma ile başlayan fiziksel ihmalin sürekli olarak devam etmesi, çocuğun bilişsel ve dilsel becerilerinin gelişmesine de mânidir.[471] En nihayetinde denilebilir ki, fiziksel ihmalin neden olduğu bütün zararlar çocuğun bağımsız bir özne olma mücadelesine darbe niteliğindedir ve bu mücadeleyi sekteye uğratmaktadır.

4.2.1.2. Duygusal İhmal

Fiziksel ihmale göre tespiti daha zor olan duygusal ya da psikolojik ihmal, çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarından ziyade sevgi, saygı, yakınlık, ilgi, özgüven gibi duygusal

[468] Shalev, Karen, "Children who go missing repeatedly and their involvement in crime", s. 29.
[469] Başbakanlık İnsan Hakları Bakanlığı, 2007 Kayıp Çocuklar Raporu, https://pedagojidernegi.com/wp-content/uploads/2017/10/Kay%C4%B1p-%C3%87ocuklar-Raporu-2008.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2019.
[470] Polat, Oğuz, *Şiddet,* s. 211.
[471] Polat, Oğuz, *Şiddet,* s. 220.

ihtiyaçlarının hiç ya da gereği gibi karşılanmamasıdır.[472] Çoğu zaman fark edilmeyen duygusal ihtiyaçlar, yaşa bağlı olmaksızın tüm bireylerin yaşamının temelinde yer almaktadır. Özellikle duygusal ihtiyaçlar içerisinde en kapsayıcı olan sevgi ihtiyacı, tüm insanlar için ortak bir ihtiyaç olarak kabul edilmektedir. Ancak çocuklar için sevgi ihtiyacının ve genel olarak duygusal ihtiyaçların ayrı bir önemi vardır. Zira çocuğun yetişkin bir bireye geçişi olarak adlandılan gelişim süreci, fiziksel, zihinsel ve duygusal boyutları olan bir süreçtir. Dolayısıyla gelişim sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanması sadece fizyolojik ihtiyaçların karşılanması ile sınırlandırılmamalıdır.[473]

Çocuğun duygusal ihtiyaçları, dokunulma, güven, sosyalleşme, uyarılma, kendini değerli görme ve düzen/yapı olmak üzere altı başlık altında toplanmaktadır.[474] Bu gereksinimlerin birinin ya da birkaçının karşılanmaması ise duygusal ihmal olarak addedilmektedir. Duygusal ihmalin en çok gözlemlenebileceği yer hiç şüphesiz, çocuğun ilk sosyal çevresi olan aile ortamıdır. Ebeveynler genellikle çocukların duygusal gereksinimlerine karşı kayıtsızlığa ya da olumsuz sözel yaklaşımlara başvurmaktadırlar. İletişim eksikliği ile başlayan duygusal ihmal, çocuk ile ailesi arasında daha ciddi sorunların vuku bulmasına kadar uzanabilmektedir.

Çocuğun okul veya okul benzeri diğer sosyal ortamlarda da duygusal ihmale maruz kalması mümkündür. Bu ortamlarda gündeme gelen çocuğa yönelik değersizleştirme, aşağılama ya da küçük düşürme hareketlerinin hepsinin kaynağında duygusal ihmal yatmaktadır.

Duygusal ihmal diğer ihmal ve istismar türleri ile birlikte gündeme gelebileceği gibi tek başına da görülebilir. Duygusal ihmal türü, fiziksel ihmalin yol açabileceği zararlara benzer zararlar dışında, bireysel olarak olumsuz benlik algısı, düşük benlik saygısı ve kişilik bozuklukları gibi uzun dönemli zararlara yol açabilmektedir.[475] Kanaatimizce çocuğun yetişkinlerden ayrı ve farklı bağımsız bir özne olduğu gerçeği içselleştirilmedikçe bu zararlar her zaman bir tehdit olarak varlığını sürdürecektir. Aşılması gereken durum çocuğu bir sevgi

[472] Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", s. 3, Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 90.
[473] Şimşek, Selçuk, "Çocuk İhmali", İçinde, Büker, Hasan; Dolu, Osman; Çakmak, Caner (ed.), *Çocuk ve Şiddet: Toplumsal Şiddetin Cenderesinde Çocuklar (5. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu Seçilmiş Bildirileri Kitabı Cilt 3)*, Polis Akademisi Başkanlığı Samer Bilimsel Yayınlar Serisi, İstanbul 2014, s. 12-13.
[474] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 213.
[475] Şimşek, Selçuk, "Çocuk İhmali", s. 18.

nesnesi olarak görmeksizin sevgiye ihtiyacı olan bir özne olduğu bilincinin yerleşmesidir.

4.2.1.3. Cinsel İhmal

Çocuğun cinsel sömürüye karşı yeterince korunmaması, kayıtsız kalınması, cinsel gelişimine gereken önemin verilmemesi ve çocuğa cinsel gelişim hakkında bilgi verilmemesi cinsel ihmal olarak tanımlanmaktadır.[476] Çocuğun cinsel ihmale maruz kaldığından bahsetmek için, öncelikle cinsellikle ne kastedildiğine açıklık getirilmelidir. Cinsellik bahsi, özellikle çocuklar söz konusu olunca yanlış yorumlanmaya ve tanımlanmaya müsait bir alan olarak durmaktadır. Cinsellik genel olarak, kuşkuya yer vermeyecek biyolojik temeline karşın, büyük ölçüde kültürel olarak belirlenen, toplumsal olarak öğrenilen ve cinsel pratik ve deneyimleri bünyesinde barındıran davranışlar olarak kabul edilmektedir. Bu davranışların göreceli ve kültürel olması, çocuklara yönelik hareketlerin cinsel nitelik taşıyıp taşımadığının belirlenmesi noktasında zorluk yaratmaktadır. Bir hareket yetişkinler tarafından yapıldığında cinsel olarak kabul edilirken, aynı hareket çocuklar tarafından yapıldığında cinsel kabul edilmemektedir. Aynı şekilde tersi durum da mümkündür. [477] Çocuğun cinselliği konusunda uzlaşılmış bir anlayış henüz belirlenmemişse de, çocuğun cinselliğinin sömürülmemesi gerektiği konusunda herkes hem fikirdir.

Çocuğu cinsel davranışların olumsuz yönlerinden korumanın ilk ve en önemli şartı yeteri düzeyde cinsel eğitim vermedir.[478] Çocukları hak temelli koruma düşüncesinin yerleşmesi ile beraber, çocukların cinsel eğitim hakkının olduğu ve bu hakkın garanti edilmesi gerektiği sıklıkla dile getirilmiştir.[479] Esasında çocuğun cinsel eğitim hakkı, cinsellikle bağlantılı ve çocuk için başka bir hak olan çocuğun cinsel sömürüden korunması hakkına hizmet etmektedir. Bu eğitimin çocuğun kişiliği ile uyumlu olması, çocukların özel

---

[476] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 505; Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", s. 3.

[477] Ives, Richard, "Çocukların Cinsel Hakları", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları,* s. 166-167.

[478] Dünya Sağlık Örgütü (WHO),14-18 yaş arasındaki çocuklar ile yaptığı bir çalışmada, cinsel eğitimin çocukları cinselliğe karşı gelişmiş koruma yöntemleri arasında atılacak en iyi adım olarak kabul etmiştir. Bu çalışmada, cinselliğin ve cinsel etkilerin çocuklar arasında giderek yaygınlaşması karşısında bunları örtbas etmek yerine çocukları bu konuda eğitmenin daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Çalışmada ayrıca, çocuğa verilecek cinsel eğitimin, sorumlu bir yetişkinliğe giden süreçte olumlu ve yapıcı bir deneyime hizmet edeceği vurgulanmıştır. WHO, "Summary report of a working group on problems of children of school age III (14-18 years)", *Journal of Advanced Nursing*, c. 3, sy. 2, 1978, ss. 215-217, s. 216.

[479] Çocukların cinsel eğitim hakkının ve bu hakkın özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Moglia, Ronald, "The Sexual Rights Of Children and Youth", *School Psychology International*, c. 1, sy. 4, 1980, ss. 27-27, s. 27.

durumlarının farkında olunması, cinsel tercihlere saygı duyularak ve cinselliğin ticarileştirilmesine karşı bir duruş sergileyerek verilmesi son derece önemlidir.[480] Cinsel eğitimin nasıl verileceğinin yanında, kim tarafından verileceği ya da verilmesi gerektiği de sorunun başka bir boyutuna işaret etmektedir. Hiç şüphe yok ki cinsel eğitimin ilk olarak ailede ve erken yaşlarda verilmesinin önemi büyüktür. Çocuklara cinsel eğitim verilmesinde çocukların bakım ve denetimini üstlenen aileler kadar eğitimcilerin ve geniş perspektifte devletin de sorumluluğunun olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Eğiticiler ve devlet yetkilileri, gerektiğinde aileye bu konuda destek sağlamak için hazırlıklı olmalıdır. Zamanında verilmeyen cinsel eğitimin nihai sonucu ise çocuğun ihmal edilmesi ve cinsel olarak örselenme tehlikesi ile karşılaşması olacaktır.

4.2.1.4. Eğitimde ve Sağlıkta İhmal

Eğitimde ihmal, çocuğun eğitimine yönelik ilgisiz kalınması, eğitim ihtiyaçlarının karşılanmaması, bir eğitim kurumuna devam etmesine izin verilmemesi ya da izin verilse dahi buralarda yaşanan sorunlara karşı duyarsız davranma hareketlerinin tümünü ifade etmektedir.[481] Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların bu yönde eğitim alma haklarının görmezden gelinmesi de eğitimde yaşanan en büyük ihmal olarak nitelendirilmektedir. Bunun dışında ebeveynlerin çocuk için önerilen iyileştirici eğitim hizmetlerine izin vermemeleri veya tanısı konulmuş bir öğrenme bozukluğuna dönük atılması gereken somut adımları makul sebepler olmaksızın reddetmeleri eğitimsel ihmal kapsamına girmektedir.[482]

Tıbbi ihmal ya da sağlıkta ihmal, en genel ifadesiyle çocuğa uygun sağlık hizmetinin sağlanamamasıdır.[483] Tıbbi müdahalenin gerektirdiği hallerde bu müdahaleyi sağlayabilecek şartlar var iken sağlamamak sağlıkta ihmal olarak değerlendirilmektedir. Özellikle yaşam tehlikesinin olduğu vakalarda gösterilmesi gereken ihtimamı göstermemek ya da davranılması gerekenden başka bir şekilde davranmak çocuğun tıbbi yönden ihmal edilmesi sonucunu doğurmaktadır.[484] Çocuğun eğitim ve sağlık yönünden ihmal edilmesinde aileler sorumlu olabileceği gibi toplumun diğer üyeleri, kurumlar ve devlet sorumlu olabilmektedir.

[480] Ives, Richard, "Çocukların Cinsel Hakları", s. 184-185.
[481] Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 91.
[482] Child Neglect, https://www.psychologytoday.com/intl/conditions/child-neglect, Erişim Tarihi: 18.10.2019.
[483] Child Neglect, https://www.psychologytoday.com/intl/conditions/child-neglect, Erişim Tarihi: 18.10.2019.
[484] What Is Child Abuse and Neglect? Recognizing the Signs and Symptoms, https://www.childwelfare.gov/pubpdfs/whatiscan.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2019

4.2.2. Çocuk İstismarının Türleri

Aktif bir olgu olan çocuk istismarının özel görünüş biçimleri genel olarak fiziksel, ekonomik, duygusal ve cinsel istismar olarak dört grupta incelenmektedir.

4.2.2.1. Fiziksel İstismar

Çocuk istismarının en yaygın[485] görünüm biçimi ve istismar türleri içinde belirlenmesi en kolay olan fiziksel istismar, en sade ifadesiyle çocuğun kaza dışı yaralanmasıdır.[486] Bir çocuğun fiziksel istismarı geniş çerçevede çocuğa karşı kasıtlı olarak kullanılan fiziksel güç sonucunda, çocuğun sağlığı, yaşamı, gelişmesi veya onuru açısından zararlı durumların ortaya çıkması veya çıkabilecek olması şeklinde tanımlanmaktadır.[487] Tanımlardan hareketle; yumruk atma, bıçaklama, tekme, yakma, ısırma, vurma gibi çocuğa zarar veren ya da zarar vermesi muhtemel olan bütün davranışların fiziksel istismar kapsamına girdiği rahatlıkla söylenebilir. Çocuğa yönelmiş bu davranışların failleri ise ebeveynler, okul, yetiştirme yurdu, yuva gibi kurumlarda çocuğun denetiminden ve bakımından sorumlu kişiler veya toplumun yetişkin diğer üyeleri olabilir. Bu kişiler en temelde fiziksel güç kullanarak çocuğu disiplin etmeyi amaçlamaktadırlar. Disiplin etme amacı dışında, cezalandırma, itaate zorlama, otorite sağlama, öfke boşaltma amaçları ile de fiziksel istismar söz konusu olabilmektedir.[488] Fiziksel istismar olarak kabul edilen fiziksel cezalandırma, kimi toplumlarda istismar olarak algılanmamakta ya da tanınmamaktadır.[489] Bugün İsveç, Letonya, Finlandiya gibi ülkelerin dışında birçok ülkenin aile yapısında, bakım

[485] Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2017 yılında yayınladığı Çocuklara Yönelik Kötü Muamele Raporu'na göre dünya genelinde her dört çocuktan biri fiziksel istismara maruz kalmaktadır. Raporda %23 oran ile fiziksel istismarın, duygusal istismardan sonra çocukların karşılaşabileceği en yaygın istismar olduğu tespiti yapılmıştır.
https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2019. Türkiye özelinde 1.886 çocuk üzerinde yapılan başka bir çalışma sonucu elde edilen rapora göre ise; çocukların %25 oranında ihmal, %51 oranında duygusal istismar, %43 oranında fiziksel istismar, %3 oranında cinsel istismar olgularıyla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın ayrıntısı için bkz: UNICEF, *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2010, s. 32 vd.

[486] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 137, Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", s. 2.

[487] UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 10.

[488] Tıraşçı, Yaşar; Gönen, Süleyman, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 70; Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 67,

[489] Özellikle ebeveynlerin disiplin sağlamak amacıyla ara sıra da olsa fiziksel ceza uyguladıkları hatta dünyadaki toplumların %75'inden fazlasında bu durumun olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Fiziksel Ceza hakkında bir çalışma için bkz: Ripoll-Núñez, Karen J.; Rohner, Ronald P., "Corporal Punishment in Cross-Cultural Perspective: Directions for a Research Agenda", *Cross-Cultural Research*, c. 40, sy. 3, 2006, ss. 220-249, s. 221 vd.

kurumlarında, okullarında, ceza infaz sistemlerinde fiziksel cezanın uygulanmasını yasaklayan herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.[490] Başlı başına bir sorun olan bu konu, bazı çocukların fiziksel cezalandırmaya daha çok maruz kalmaları sonucunu doğurmaktadır.[491] Çocukları hak temelli koruma düşüncesinde fiziksel cezanın meşru addedilmesi bir paradoksa işaret etmektedir. Zira böylesi bir düşüncede meşru olan, çocuğun fiziksel ceza dâhil olmak üzere her türlü şiddete karşı korunmasıdır. Ayrıca fiziksel cezalandırmanın istenilen davranış değişikliklerini kalıcı biçimde sağlamada etkili olmadığı da yapılan araştırmalar ile ortaya çıkmıştır. Tam aksine fiziksel cezanın çocuk üzerinde davranışsal ve duygusal sonuçlar doğurduğu; ceza sonucu rencide edilen çocuğun fiziksel hasar görebildiği ve gelişiminde önemli eksikliklerle karşılaşabildiği tespit edilmiştir.[492]

Fiziksel istismarın belirlenmesi en kolay istismar türü olduğunu belirtmiştik. Bunun en önemli nedeni gözle görülebilir bulguların olmasıdır. Deride sıyrıkların, yanıkların, ısırmaların varlığı, kafa travmaları, kırıklar, düşmeye bağlı yaralanmalar fiziksel istismara bağlı olarak ortaya çıkabilen başlıca medikal bulgulardır. Bu bulgular kemer, kayış, herhangi bir ev eşyası gibi aletli saldırılar neticesinde ortaya çıkabileceği gibi alet kullanılmaksızın da ortaya çıkabilir. Çocuğun fiziksel olarak istismar edilebileceğine işaret eden bu olguların tespitinin yapılması çok önemlidir. Aksi durumda, çocuk istismar tehlikesi altında bırakılmış olur.[493]

Geniş bir alana yayılan fiziksel istismar olgusu, çocuk üzerinde fiziksel etkilerin yanında yaşam boyu devam edebilecek ruhsal etkilere de sahiptir. Fiziksel istismara uğramış çocuklar, acı duyma dışında kendilerine bakmakla yükümlü kişilere karşı öfke ve isyan duygusuna sahiptirler. Fiziksel istismarın sosyal ilişkilerde davranışsal bozukluklara, kişilik problemlerine, aşırı gerginliğe ve sinirliliğe, öz güven kaybına, kendini değersiz hissetmeye, saldırganlığa meyilli olmaya, alkol ve madde kullanımına ve intihar girişimine varan

---

[490] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 272.

[491] "*…BM raporlarına göre 58 ülkede çocukların %17'si ağır fiziksel cezalara maruz kalmaktadır. Her 10 yetişkinden üçünün bu davranış biçimini çocuğun yetişmesi için gerekli gördüğü tespiti de raporda dikkat çeken hususlar arasındadır*." Bakır, Zülfiye Zeynep, *2018 Dünyanın Çocuk Karnesi*, İNSAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 17. Türk toplumunda çocuk eğitimi konusunda disiplin yöntemi olarak fiziksel cezaya başvurmanın, diğer disiplin yöntemlerine göre daha fazla kullanıldığı 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuk üzerinde yapılan araştırma neticesinde ortaya çıkmıştır. Araştırmada, çocukların cinsiyet farkı olmaksızın ortalama olarak % 62.60'nın fiziksel cezaya maruz kaldıkları bulunmuştur. Bu araştırmanın ayrıntıları için bkz: Bilir, Şule; Arı, Meziyet; Dönmez, Necati; Atik, Belma; San, Pınar, "Türkiye'nin 16 İlinde 4 - 12 Yaşlar Arasındaki 50.473 Çocuğa Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna ilişkin Problem Durumlarının İncelenmesi", *Aile ve Toplum Dergisi*, c. 1, sy. 1, 1991, ss. 56-70, s. 58 vd.

[492] UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 12.

[493] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 138-140.

olumsuz etkilerinin olduğu kabul edilmektedir.[494] Sonuç olarak fiziksel istismarın, bir tokat ile başladığını ancak kapsamının ölüm ile sonuçlanabilecek kadar genişlediğini söyleyebiliriz.

4.2.2.2. Ekonomik İstismar

Çocuk istismarının bir özel görünüş biçimi de ekonomik istismardır. Ekonomik istismar, adından da anlaşılacağı üzere çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini engelleyici, haklarını ihlal edici işlerde çalışması ya da düşük ücretli iş gücü olarak çalışması veya çalıştırılması anlamına gelmektedir.[495] Çalışan çocukların en büyük sorunu olan ekonomik istismar, çocuğun ekonomik gelir kaynağı olarak görülmesinin bir yansımasıdır. Çocukların maddi gelir kaynağı olarak çalışmaya ve çalıştırılmaya itilmesi aile bütçesine katkıda bulunmak, evi geçindirmek, yoksullukla mücadele etmek gibi gerekçelere dayandırılmaktadır.[496] Bu gerekçelerin arka zemininde ise çocuğun emeğinin ucuz iş gücü olarak görülmesi ve tercih edilmesi yatmaktadır. Özellikle işverenler çocukları, kolaylıkla işe alınıp çıkarılabilen emek gücü olarak görmektedirler. Onların gözünde çocuklar, resmi kayıtlara geçirilmeyecek, sigortaları ödenmeyecek, herhangi bir sendikaya üye olmayacak ve çalışan statüsünde bile değerlendirilmeyecek konumdadırlar.[497]

Çocukların çalışması veya çalıştırılması tarihi eskilere dayanan bir mevzudur. Eski çağlardan beri çocuklar, her türlü işte çalışarak ailelerinin ekonomik hayatının bir parçası olmuşlardır. Başlangıçta çocuğun çalışması veya çalıştırılması, makul görülebilecek şartlarda söz konusu iken sanayi devrimi ile birlikte çocukların tehlikeli işlerde ve kötü koşullarda çalıştırılması yaygınlaşmıştır. Kapitalist sanayileşmenin etkisiyle çocuğun emeği, fabrikalarda en yoğun ve ağır şartlarda kullanılan bir kategoriye dönüşmüş ve bu yeni çocuk emeği kategorisi "köle emeği" olarak görülmüştür.[498] 19. yüzyıla kadar çocukların çalışması

---

[494] WHO, Preventing Child Maltreatment in Europe: A Public Health Approach, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/98778/E90618.pdf, Erişim Tarihi: 21.10.2019; Bilir, Şule; Arı, Meziyet; Dönmez, Necati; Atik, Belma; San, Pınar, "Türkiye'nin 16 İlinde 4 - 12 Yaşlar Arasındaki 50.473 Çocuğa Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna ilişkin Problem Durumlarının İncelenmesi", s. 57.

[495] Ayral, Fatma, *Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve Bu Suçla Mücadele*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 11.

[496] Bakır, Zülfiye Zeynep, *2018 Dünyanın Çocuk Karnesi*, s. 26.

[497] Lennan, Emma Mac, "Çalışma Hayatında Çocuk Hakları", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, s. 162, Küntay, Esin; Özarslan Dikmen, Aylin, "Çocuğun Ekonomik İstismarı: Çocuk İşçiliği Üzerine Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde Bir Sosyolojik Değerlendirme", (yay. haz. Mücahit Öztürk), *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 95-96.

[498] Lennan, Emma Mac, "Çalışma Hayatında Çocuk Hakları", s. 145; İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 27.

mevzusunun hiçbir kurala ve sınırlandırmaya tabi kılınmamış olması, çocuğun ekonomik yönden istismarını kolaylaştırmıştır. Bu yüzyılın ortalarında ise çıkarılan çocuk emeği yasalarıyla, çocukların küçük yaşlarda, uzun saatler boyu, geceleri, kötü, ağır ve sağlıksız koşullarda çalıştırılmaları engellenmeye çalışılmıştır.[499] Devlet ilk defa çocukların çalışma hayatlarına müdahale etmeye başlamıştır. Müdahale ile çocukların çalışması olgusu yasaklanmamış; sadece çocukların çalışmalarına veya çalıştırılmalarına sınırlandırmalar getirilmiştir. Şüphesiz, bu sınırlandırmalar ile çocuğu çalışma hayatının olumsuz etkilerinden korumak amaçlanmaktadır. Ne yazık ki bugün bu amaca tam olarak ulaşıldığı söylenemez. Çocuğun emeğinin sömürülmemesi ve ekonomik olarak istismar edilmemesi için sayısız çalışma yürütülse de, hatta Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocuğun ekonomik sömürüden korunma hakkı olduğu vurgulansa da çocuğun çalıştırılması bütün sorunlarıyla yanı başımızda durmaktadır. Çocuğun çalıştırılması adı altında çocuk işçiliği dünya genelinde temel problemler arasındadır.[500] Böylesine küresel bir problemin sadece yasal düzenlemeler yapılarak aşılamayacağı aşikârdır. Çocukları zor şartlarda çalışmaya iten faktörler tartışılmadıkça da bu problem var olacaktır.

Son olarak çocuk işçiliği dışında ekonomik istismar kapsamında değerlendirilmesi gereken bir konu da çocukların çalışma ve gelir sağlama özgürlüklerinin ellerinden alınmasıdır. Her ne kadar ekonomik istismar, çocukların gelir sağlamak üzere çalıştırılmaya zorlanması temelinde ele alınsa da ekonomik istismarın bu yönü de bulunmaktadır.[501] Özellikle ebeveynler, çocukların çalışması önünde bir engel bulunmamasına rağmen, aşırı korumacı bir anlayış sergileyerek çocukların mal veya hizmet alıp satmalarını engellemekte ya da elde ettikleri gelirleri kendilerine vermemektedirler. Bu tarz bir tutum çocukların çalışmaya zorlanması mevzusu gibi çocukları hak temelli koruma düşüncesi ile bağdaşmamaktadır. Yapılması gereken kötü koşullarda ve çok erken yaşlarda çocukların çalışmasına veya çalıştırılmasına mani olmaktır. Bunun dışındaki müdahaleler çocuğun özgür, bağımsız bir birey olmasını kabullenmemektir ve ekonomik istismar teşkil

[499] İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, s. 31.
[500] Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Dünyadaki Çocuk İşçiler 2017 Raporuna göre; dünya genelinde 5-17 yaş arasında 152 Milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Bu Çocukların 73 Milyonu tehlikeli işlerde çalıştırılmaktadır. 152 Milyon çocuk işçisinin %48'ini küçük çocuklar (5-11 yaş); %58'ini erkekler, %42'sini kızlar oluşturmaktadır. Çocuk işçiliği %19.6 oranla en çok Afrika ülkelerinde görülmektedir. Asya ve Pasifikte bu oran 7.4 iken; Amerika'da 5.3, Avrupa ve Orta Asya'da 4.1 ve Arap Ülkelerinde 2.9'dur. Raporun ayrıntıları için bkz: International Labour Office (ILO), Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016, Cenevre 2017,https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf, Erişim Tarihi: 22.10.2019.
[501] Öztürk, Sema, *Çocuklarda Duygusal İstismar*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007, s. 20.

etmektedir.

4.2.2.3. Duygusal İstismar

İstismar sınıflandırmasında en sık rastlanan[502] bir istismar türü de duygusal istismardır. Sonucunda fiziksel hasardan ziyade ruhsal hasarın doğduğu duygusal istismar; çocukların kendilerini olumsuz etkileyen davranışlara maruz kalarak ya da gereksinim duydukları ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum bırakılarak psikolojik yönden yıpratılmaları hali olarak tanımlanmaktadır.[503] Duygusal veya psikolojik istismarda, hem tekil olaylar, hem de bir ebeveynin ya da çocuğa bakmakla yükümlü kişinin, bir süreç içerisinde, çocuğun zihinsel, manevi ve toplumsal gelişimi açısından uygun ve destekleyici bir ortam sağlamadaki başarısızlığı söz konusudur.[504] Tanımlanması diğer istismar türlerine göre daha zor olan duygusal istismar, tek başına var olabileceği gibi diğer istismar türleri ve ihmal ile birlikte de bulunabilir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, çocuğun fiziksel olarak istismarına son verilse dahi duygusal istismar çoğu zaman devam etmektedir.

Çocuğun kişiliğini zedeleyici, psikolojik gelişimini engelleyici, onurunu kırıcı bütün tutum ve davranışlar duygusal istismar kapsamında değerlendirilmektedir. Kapsamının bu denli geniş olması, yasal sınırlarının çizilmesinde güçlükler yaratmaktadır. Bu zorluğa rağmen reddetme, aşağılama, ayırma ve tek başına bırakma, korkutma, tehdit, suça yöneltme, duygusal gereksinimleri görmezden gelme veya karşılamama, çocuktan yaş ve kapasitesinin üzerinde beklentilerin olması ve kendi çıkarına kullanma gibi davranışların duygusal istismara neden olduğu kabul edilmektedir.[505] Toplumun her kesimindeki çocukların bu davranışlarla karşılaşması mümkündür. Çocuklar bu davranışlara aile ortamında maruz kalabilecekleri gibi okul ve diğer sosyal ortamlarda da maruz

---

[502] Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2013 yılında hazırladığı "Preventing Child Maltreatment in Europe: A Public Health Approach" başlıklı rapora göre; duygusal istismarın dünya genelinde görülme oranı % 36.3, Avrupa'da görülme oranı ise %29.1'dir. Bu oranlar ile duygusal istismarın; hem dünya genelinde hem de Avrupa'da yaygınlık bakımından ilk sırada olduğu ortaya çıkmıştır. Ülkeler bazında ayrıntılı değerlendirme için bkz: WHO, Preventing Child Maltreatment in Europe: A Public Health Approach, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/98778/E90618.pdf, Erişim Tarihi: 22.10.2019.

[503] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 136.

[504] Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; A. Mercy, James; B. Zwi, Anthony; Lozano, Rafael, *World Report on Violence and Health*, s. 60; UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 10.

[505] Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 504; Aral, Neriman; Gürsoy, Figen: "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", s. 3; Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; A. Mercy, James; B. Zwi, Anthony; Lozano, Rafael, *World Report on Violence and Health*, s. 60; Merey, Zihni, *Çocuk Hakları*, s. 210; Öztürk, Sema, *Çocuklarda Duygusal İstismar*, s. 33; Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 204; Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 70-72; UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 10.

kalabilirler.[506]

Duygusal istismarın somut bulgularından bahsetmek oldukça zordur. Bu istismar türünde diğer istismar türlerinden farklı olarak öncesinde belirtiler bulunmamakta; istismar sonucunda çeşitli davranış bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Kendini ifade etme korkusu, çaresizlik, depresyon, saplantılı düşünme, zayıf davranış kontrolü ile başlayan bozukluklar intihar girişimine veya kendine zarar verme davranışlarına kadar uzanmaktadır.[507] Ortaya çıkan bu davranış bozuklukları, uzun vadelidir ve çocuğun başta sosyal ve duygusal olmak üzere her yönden gelişimini engellemektedir. Psikolojik hasarların yıkıcı etkisi düşünüldüğünde çocuğun duygusal istismardan sanıldığının aksine daha çok etkileneceğini ise izah etmeye gerek yoktur.

4.2.2.4. Cinsel İstismar

Psiko-sosyal, hukuki ve ahlaki yönden ciddi bir toplumsal sorun olan cinsel istismar, çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Şüphesiz sorunun cezai boyutunun olması, tanımlamaların çeşitliliğinde önemli bir etkendir. Cinsel istismar adından da anlaşılacağı üzere, henüz gelişimini tamamlamamış çocuğun yetişkin bir birey tarafından zorla ya da ikna edilerek cinsel etkileşime maruz bırakılmasıdır.[508] Başka bir tanımlamada ise cinsel istismar, "*çocuğun, kendisinin tam olarak kavrayamadığı, tam onay vermesi mümkün olamayacak veya gelişme düzeyi açısından hazır olmadığı, ya da toplumun verili yasalarını veya toplumsal tabularını ihlal eden bir cinsel etkinliğe dâhil edilmesi*" şeklinde ifade edilmiştir.[509] Çocuk ile yetişkin arasındaki temas veya ilişkinin, o yetişkin ya da başka birinin cinsel uyarılması için kullanılması durumunda cinsel istismarın varlığı kabul edilir.[510] Cinsel istismarda cinsel haz ya da doyum elde etmek için çocuk kullanılmakta ya da kullandırılmaktadır. Çocuğu cinsel amaçlı kullananlar ya da kullanılmasına izin verenler;

[506] Türkiye özelinde yapılan "Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması" sonucunda hazırlanan raporda %51 oran ile duygusal istismar, 7-18 yaş arasındaki çocukların maruz kaldığı istismar türlerinde ilk sırada yer almaktadır. Rapora göre; duygusal istismar %25 oran ile en çok evde söz konusu olmaktadır. Okulda maruz kalınan duygusal istismarın ise %23 oranında olduğu tespit edilmiştir. En çok karşılaşılan duygusal istismar türleri ise; dersler nedeniyle baskı altında tutulma, azarlama ve hoşa gitmeyen sözlerin duyulmasıdır. Ayrıntılar için bkz: UNICEF, *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması*, s. 33.

[507] Öztürk, Sema, *Çocuklarda Duygusal İstismar,* s. 30-31.

[508] Ayral, Fatma, *Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve Bu Suçla Mücadele*, s. 13; Tıraşçı, Yaşar; Gönen, Süleyman, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 71.

[509] UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 10.

[510] What Is Child Abuse and Neglect? Recognizing the Signs and Symptoms, https://www.childwelfare.gov/pubpdfs/whatiscan.pdf, Erişim Tarihi: 23.10.2019.

çocuk üzerinde belli bir yetkisi, otoritesi veya sorumluluğu olan yetişkinler olabileceği gibi; çocuğun hiç tanımadığı yabancı biri ya da çocuklar da olabilir. Çocuğun cinsel istismarında istismar eden kişinin çocuktan en az altı yaş büyük olması gerekliliği dile getirilmektedir.[511] Ancak burada belli bir yaş ile sınırlamaktan ziyade çocuk üzerinde belli bir güç kuracak ve çocuğu cinsel eylemlere zorlayacak birinin varlığının daha belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Çocuğun yetişkin cinselliğinin hedefi olması sadece bu çağa özgü bir sorun değildir. Tarih boyunca pek çok kültürde çocuk cinsel yönden örselenmiştir. Yunan ve Roma Uygarlıklarında çocukların cinsiyet farkı olmaksızın özellikle yaşamlarının ilk yıllarında cinsel istismara maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu uygarlıklarda çocukların eğitmenleri ve öğretmenleri tarafından cinsel olarak kullanılmaları yaygın olduğundan; ailelerin özellikle erkek çocuklarını cinsel tacizden koruma endişesi taşıdıkları bilinmektedir.[512] Orta Çağ'ın Hristiyanlık düşüncesinde de çocukların cinsel amaçla kullanılmaları ve satışları oldukça yaygın bir uygulamaydı. Rönesans sonrasında ise çocuklara yönelik cinsel istismar oluşturan davranışlar kınanmış ve çocukların bu davranışlara karşı korunması için çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda dini eğitimin verildiği kilise, manastır gibi yerlerde çocuğun cinsel olarak kullanılması yasaklanmıştır.[513] Çocuk yetiştirme reformistleri ve hak savunucuları anneleri, babaları, bakıcıları cinsel istismara karşı uyarmıştır. Böylece çocukları cinsel açıdan kullanmayı olağan kabul eden bir düşünce yapısından çocuklara karşı her türlü cinsel davranışı yasaklamayı uygun gören bir anlayışa geçişin başladığı söylenebilir.

Tarihsel bir arka plana sahip olan cinsel istismar, yaygın olduğu kadar saptanması zor bir istismar türüdür.[514] Bu zorluğun temel nedeni ise çocuğa yönelmiş cinsel davranışların genellikle gizli kalması ya da cinsel istismar olarak algılanmamasıdır. Cinsel istismarın gizli kalmasında en büyük etken hiç şüphesiz istismar edenin çoğunlukla çocuğun tanıdığı, sevdiği veya yakın olduğu birinin olmasıdır. Çocuğun kendisine inanılmayacağını düşünmesi, korkması ya da korkutulması, tehdit edilmesi, utanması ve üzerinde toplumsal baskının varlığı cinsel istismarın gizli kalmasındaki diğer etkenlerdir.[515]

[511] Topbaş, Murat, "İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı", s. 78.
[512] Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, s. 58.
[513] Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, s. 12-13.
[514] Kartal Memiş, Pınar, *Türk Ceza Hukuku'nda Çocukların Cinsel İstismarı,* Der Yayınları, İstanbul 2014, s. 13.
[515] Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar*, s. 98-99.

Cinsel istismar olarak adlandırılan davranışların sınırlı bir şekilde sayılmaması, hangi davranışların cinsel istismar olarak algılanması gerektiği noktasında problem teşkil etmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki cinsel istismarın varlığı için çocukla cinsel ilişkiye girilmiş olması zorunlu değildir. Temas içermeyen ancak çocuğun cinsel özelliklerine yönelmiş konuşmalar, yorumlar ya da çocuk üzerinde gerçekleştirilmesi planlanan cinsel faaliyetlere ilişkin öneri ve yorumlar, teşhir ve röntgencilik (gözetleyicilik) de cinsel istismar olarak değerlendirilmektedir. Ancak aynı gelişim düzeyindeki çocuklar arasında gerçekleşen ve cinsel oyun olarak adlandırılan davranışlar herhangi bir cinsel ilişki olmadıkça cinsel istismar olarak değerlendirilmemektedir.[516]

Cinsiyet farkı olmaksızın tüm çocukların cinsel istismara uğrama riski bulunmaktadır. Ancak dünya genelinde yapılan araştırmalarda kız çocuklarının erkek çocuklarına göre cinsel istismara daha çok uğradığı saptanmıştır. Nitekim kadınların yaklaşık %20'sinin, erkeklerin de %5-10'unun çocukken cinsel istismara maruz kaldığı bu araştırmalar ile ortaya çıkmıştır. Bu araştırmalardan çıkan başka bir sonuç da kız çocuklarının daha çok cinsel istismara, erkek çocuklarının da fiziksel istismara uğradığıdır.[517] Dünya Sağlık Örgütü'nün 2017 yılında yayınladığı Çocuklara Yönelik Kötü Muamele Raporunda ise dünya genelinde kız çocuklarının %18'inin, erkek çocukların %8'inin cinsel istismara maruz kaldığı ifade edilmiştir.[518] Tüm bu oranlar kadınları cinsel bir meta olarak gören toplumsal tabuların henüz yıkılmadığını göstermektedir.

Cinsel istismara uğrayan çocukların daha çok kız çocukları olmasının yanı sıra küçük çocuklar olduğu da araştırmalar ile ortaya çıkmıştır. Türkiye özelinde yapılan bir araştırmaya göre cinsel istismara uğramış çocukların yaş ortalaması 13,7'dir. Bu çocukların yarısından fazlasının eğitim hayatına devam etmediği, %4.7'sinin zihinsel engelli olduğu, %7.3'ünün de daha önce istismar edildiği; istismar vakalarının %62'sinin tekrarladığı araştırmada ortaya çıkan diğer sonuçlardır.[519]

Cinsel istismarın çocuk üzerindeki etkileri hem fiziksel hem de ruhsal boyutlardadır. Çocuğun ölümü ile sonuçlanan cinsel istismar vakalarının sayısı da azımsanmayacak

[516] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 154-155; Ayral, Fatma, *Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve Bu Suçla Mücadele*, s. 14.
[517] UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 11.
[518] https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2019.
[519] Araştırmada ortaya çıkan diğer sonuçların ayrıntısı için bkz: Küçük, Sibel, "Analyses of Child Sex Abuse Cases in Turkey: A Provincial Case", *Journal of Child Sexual Abuse*, c. 25, sy. 3, 2016, ss. 262-275, s. 264 vd.

derecededir. Cinsel istismar genellikle fiziksel istismar ile birlikte görülmektedir. Cebir ve şiddet ile gerçekleştirilen cinsel istismar vakalarında çocuğun yaralanması oldukça muhtemeldir. Cinsel saldırının hamilelik ile sonuçlanması da en büyük riskler arasındadır. Zedelenmiş cinsellik, ihanet ve suçluluk duygusu, acizlik, damgalanmak cinsel istismara uğrayan çocuklarda en sık görülen davranışsal bozukluklardır. Ayrıca bu çocuklarda intihar girişimleri, içe kapanıklık, korku, yakın ilişki kuramama gibi sorunların varlığı da gözlemlenmektedir.[520] Diğer istismar türleri gibi cinsel istismarın fiziksel ve psikolojik etkileri kalıcıdır.

Çocuğun cinsel istismarı toplumsal bir sorun olması dışında ulusal ve uluslararası düzenlemeler ile suç olarak tanımlanmıştır. Bu konuda farklı hükümler[521] var ise de temelde cinsel saldırı, cinsel taciz ve cinsel sömürü gibi çocuğa yönelmiş cinsel etkinlikler suç olarak kabul edilmektedir. Çocuklara yönelmiş cinsel davranışların suç olarak kabul edilmesi ve bu suçların önlenmesi, faillerin yargılanması ve çocukların mağduriyetlerinin giderilmesi için atılan en önemli adım "Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi'nin" hazırlanmasıdır. Sözleşme'ye göre "*baskı, zorlama, tehdit kullanılması veya aile içi de dâhil olmak üzere, tanınmış bir güven, otorite veya nüfuzun suistimal edilmesi ya da çocuğun, zihinsel veya fiziksel bir engeli veya bağımlı durumda olması nedeniyle, özellikle zayıf durumunun suistimal edilmesi yoluyla cinsel faaliyetlerde bulunmak suç*" teşkil etmektedir. Bunun dışında Sözleşme'de özel olarak çocuk fuhşuyla ve pornografisiyle ilgili suçlar ile çocuklara cinsel amaçlı teklifler yapılması (kandırılması) suçları düzenlenmiştir.[522] Pek çok ülkenin ceza yasalarında da çocukların cinsel istismarı suç olarak kabul edilmiştir. Türk Ceza Kanunu "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar" başlığı altında çocuğun cinsel istismarını ve reşit olmayanla cinsel ilişkiyi ayrı bir suç olarak düzenlemekte iken; Alman ceza yasası çocukların cinsel istismarını açık biçimde ele almakta ve cezaya tabi tutmaktadır. Benzer şekilde Fransız Ceza Yasası, özellikle güç durumdaki kişilere karşı işlenen tecavüz ya da diğer cinsel saldırganlık biçimlerini açıkça suç saymaktadır. İsviçre, Bulgaristan, Romanya, Avusturya, Hırvatistan,

[520] Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", s. 78-79; Bakır, Zülfiye Zeynep, *2018 Dünyanın Çocuk Karnesi*, s. 23.

[521] Cinsel istismara yönelik karşılaştırmalı hukuktaki ve farklı ülkelerdeki düzenlemeler için bkz: Kartal Memiş, Pınar, *Türk Ceza Hukuku'nda Çocukların Cinsel İstismarı,* s. 90 vd.

[522] "Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi", 25 Ekim 2007 tarihinde İspanya'nın Lanzarote Adasında gerçekleştirilen Bakanlar Kurulu toplantısıyla imzaya açılmış ve 1 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme'yi 7 Aralık 2011 tarihinde onaylamış; ancak Sözleşme'nin yürürlüğe giriş tarihi 1 Nisan 2012'dir. Sözleşme'de düzenlenen suçların ayrıntısı ve Sözleşme'nin tam metni için bkz: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910-4-1.pdf, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Malta, Sırbistan, Rusya, Portekiz, Norveç, Hollanda, Danimarka gibi ülkeler de ceza yasalarında çocuklara yönelmiş cinsel fiiller konusunda açık hükümlere yer vermektedir.[523]

Cinsel istismarın çeşitli şekillerde gündeme gelebileceğini daha önce belirtmiştik. Cinsel sömürü ve çocuğun aile içinde cinsel istismarı (ensest), cinsel istismarın en yaygın görünüm şekilleridir. Kendi içerisinde çocuk pornografisi, çocuk fuhşu, cinsel amaçlı turizm, çocuk ticareti ve çocuk evlilikleri alt sınıflandırmasına sahip olan cinsel sömürü, çocuk haklarının en ağır biçimde ihlali anlamına gelmektedir. Çocukları cinsel istismarın her türüne karşı korumak için öncelikle bu türlerin tanımlanması ve hukuki alt yapılarının incelenmesi gerekmektedir.

Cinsel Sömürü

Çocuklara yönelmiş cinsel şiddetin cinselliğin yanında ticari boyutunun da gündeme geldiği cinsel istismar türü, cinsel sömürüdür. Cinsel Sömürü, 1996'da İsveç'in Stockholm kentinde düzenlenen Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Birinci Dünya Kongresi'nde çocuk haklarının en temel ihlali olarak kabul edilmiştir. Kongre Bildirgesine göre cinsel sömürü, yetişkinler tarafından gerçekleştirilen cinsel istismar ve çocuğa ya da üçüncü kişiye/kişilere yönelik ayni ya da nakdi karşılıkta bulunulması eylemlerini kapsar. Cinsel sömürüde çocuk hem cinsel hem de ticari bir nesne olarak görülmektedir. Baskı ve şiddetin her halini barındıran cinsel sömürü, zorla çalıştırmanın ve modern köleliğin bir formudur.[524] Cinsel sömürüde ticari bir kazanç elde etmek için çocuğun cinselliği araçsallaştırılmaktadır. Çocuğun bir mal veya meta gibi alınıp satılabilmesi cinsel sömürünün odağındaki temel eylemdir. Bu eylemlerde bulunan kişiler çocuk ile doğrudan cinsel kontağa girmezler ancak çocuğun cinselliğini ticari bir menfaat elde etmek için kullanırlar.[525]

Çocuklara yönelik cinsel sömürü hadiselerinin gelişmiş veya gelişmemiş bütün ülkelerde artarak devam ettiği bilinmektedir. Ancak cinsel sömürüye maruz kalan çocuk sayısı bugün tam olarak belirlenememektedir. Bunun temel nedeni ise yasadışı doğası gereği

[523] Milletvekilleri için El Kitabı "Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)", http://www.cocukhaklariizleme.org/milletvekilleri-icin-el-kitabi-cocuklarin-cinsel-somuru-ve-cinsel-istismara-karsi-korunmasina-iliskin-avrupa-konseyi-sozlesmesi-lanzarote-sozlesmesi, Erişim Tarihi: 01.11.2019.
[524] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, (çev. Ayşe Pınar Köprücü), ECPAT International, Tayland 2007, s. 4.
[525] Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar*, s. 101.

cinsel sömürünün örtbas edilmesidir.[526] Başlı başına bir piyasası olan çocukların cinsel sömürüsü, genellikle örgütlü suç şebekeleri tarafından sürekli kılınmaktadır. Bu gruplar dışında aile üyeleri, topluluk liderleri, özel veya kamusal sektör çalışanları çocukları cinsel olarak sömürebilmektedir.[527]

Cinsel sömürünün çocuk üzerinde yaratacağı etkiler ciddi, ömür boyu sürebilecek ve hatta çocuğun yaşamını tehlikeye atabilecek boyutlardadır. Cinsel sömürüye maruz kalan çocuklar, yaşam boyu cinsel sömürü tehdidi ya da korkusuyla yaşarlar. Cinsel sömürünün bu boyutu bile çocuk için bir travma teşkil etmektedir. Çocukları ağır travmalar geçirecek hale getiren cinsel sömürünün pek çok baskı unsuru bulunmaktadır. Toplumsal kabuller, zarar verici gelenek ve görenekler, ayrımcılık, etnik köken, yoksulluk, sorumsuz cinsel davranışlar ve mitler, olağanüstü durumlar, afet veya çatışma durumları, sokakta yaşamak ve çalışmak, tüketici odaklı yaklaşımlar, evlat edinme, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler, yetersiz hukuki düzenlemeler ve yolsuzluk baskı unsurları arasında zikredilmektedir.[528] Bu unsurlar cinsel sömürüyü doğrudan ya da dolaylı olarak kolaylaştırmakta ya da teşvik etmektedir. Her cinsel sömürü vakasında bu unsurların hepsinin bir arada bulunduğundan bahsetmek zordur. İki ya da daha fazla unsurun bir araya gelmesiyle de çocuğun cinsel yönden sömürülmesi gündeme gelebilmektedir. Sonuç olarak unsurlardan hangisi baskın olursa olsun cinsel sömürüde çocuğun cinselliği ticari bir ilişkinin konusu olmaktadır.

Uluslararası literatürde cinsel sömürünün birbiriyle ilişkili çocuk pornografisi, çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesi, cinsel amaçlı turizm, çocuk ticareti ve çocuk evlilikleri olmak üzere beş görünüm biçiminin olduğu kabul edilmektedir.

Çocuk Pornografisi

Çocuk pornografisi**,** bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin kötüye kullanımı neticesinde cinsel sömürünün farklı boyutlara taşınmasının somut örneğidir. Çocukları cinsel yönden görüntülemeyi içeren çocuk pornografisi Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İle İlgili İhtiyari Protokolü'nde, *"çocuğun gerçekte veya taklit suretiyle bariz cinsel faaliyetlerde bulunur*

[526] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 29.
[527] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 21-22.
[528] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 24-28.

şekilde herhangi bir yolla teşhir edilmesi veya çocuğun cinsel uzuvlarının, ağırlıklı olarak cinsel amaç güden bir şekilde gösterilmesi" şeklinde tanımlanmıştır.[529] Tanımdan da anlaşılacağı üzere, çocuk pornografisinde fotoğraf, film ve bilgisayar verileri biçiminde kaydedilen, başkasına aktarılan ve ticareti yapılan malzemenin oluşturulması için çocuklar cinsel olarak sömürülmektedir.[530] Oluşturulan malzemede çocuğun görüntüsünün sanal ya da gerçek olması belirleyici değildir. Belirleyici olan bu görüntüler aracılığıyla çocuğun cinsel olarak arzulanmasıdır.

Yeni teknolojilerin kullanılması ile artışa geçen çocuk pornografisinde cinsel tatmin, görsel veya sesli materyaller ile sağlanır. Cinsel tatminin yanında önemli bir gelir kaynağı olarak da görülen çocuk pornografisi, cinsel istismar sonrası olabileceği gibi, izleyenleri bu görüntülerle etkileyip, oluşan etki ve merakla birlikte cinsel istismara yönlendiren bir süreç şeklinde de olabilir.[531]

Çocuk pornografisine konu olan çocuk çoğu zaman kandırılma, hile, zorlama, cebir ve şiddet ile cinsel olarak sömürülmektedir. Çocuğun pornografik görüntülerini üretenler çocuğun ebeveyni, yakını veya bakıcısı/vasisi olabileceği gibi yabancı kişiler de olabilir. Her kesimden çocuk için tehlike oluşturan çocuk pornografisinde failler, çocukların cinsel istismarı ve sömürüsü yönünde bir talep oluşturmayı da hedeflemektedirler. Çocuğun cinsel olarak görüntülenmesini olağan kılmak, çocuklara cinsel yönden ilgi duyan kişileri istismara teşvik etmek ve en nihayetinde kâr elde etmek çocuk pornografisinin diğer kullanım alanlarıdır.[532]

İnternetin çocuk sömürücüleri tarafından pornografik görüntülerin dağıtımı için kullanılması neticesinde çocuk pornografisi uluslararası bir sorun olarak addedilmiştir. Bugün gelişmiş olarak kabul edilen ülkeler bu sorun ile başa çıkmanın yollarını aramaktadırlar. Yapılan araştırmalarda çocuk istismarına ilişkin pornografik görüntü ve video kayıtlarının %60'ının Avrupa'da bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu araştırmalar ile 2015-2016 arasında Avrupa'da çocuk istismarına konu olan 4,4 milyon görüntü ve video

[529] Türkiye, 8 Eylül 2000 tarihinde New York'ta imzalanan "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolü" 9 Mayıs 2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlayarak onaylamıştır. Protokol'ün tam metni için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4755.html, Erişim Tarihi: 04.11.2019.
[530] Rollo, Giorgio; Neubacher, Frank, " Çocuk Pornografisi ve İnternet-Karşılaştırmalı Hukuk Çerçevesinde Genel Bir Bakış", (çev. İlker Tepe), İçinde, Ünver, Yener (yay. haz.), *Çocuklar ve Suç-Ceza*, Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2005, s. 651.
[531] Ayral, Fatma, *Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve Bu Suçla Mücadele,* s. 22.
[532] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar,* s. 7.

sayısının 2017 senesinde 8,2 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. 2015 yılında Kuzey Amerika'da çocukların cinsel olarak kullanıldığı pornografik video ve görüntülerin internetteki verilerin yaklaşık %57'sini oluşturduğu gözlemlenmiştir. Çocukların öznesini teşkil ettiği görüntülerin kullanımının en yaygın olduğu ülkelerin başında ise Hollanda gelmektedir.[533] Tayland ve Filipinler gibi az gelişmiş ülkelerde de ailelerinin, akrabalarının ya da kişisel çevrelerinden diğer insanların katılımı ile istismar edilen pek çok çocuğun görüntülendiği filmler ele geçirilmektedir.[534]

Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi'nin 20. [535] ve 21. [536] Maddelerinde çocuk pornografisinin açıkça suç olarak düzenlenmesi ile çocuk pornografisinin kabul edilemezliği hukuki bir zemine kavuşmuştur. Bu maddelerde çocuk pornografisi anlamına gelebilecek her eylem suç olarak kabul edilmiştir. Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı,

---

[533] Bakır, Zülfiye Zeynep, *2018 Dünyanın Çocuk Karnesi*, s. 19.

[534] Rollo, Giorgio; Neubacher, Frank, " Çocuk Pornografisi ve İnternet-Karşılaştırmalı Hukuk Çerçevesinde Genel Bir Bakış", s. 653.

[535] "Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi'nin" 20. Maddesi şu şekildedir:
Madde 20 – Çocuk pornografisine ilişkin suçlar
"1. Tarafların her biri, aşağıdaki kasti davranışların, haksız yere gerçekleştirilmesi halinde, suç teşkil etmesinin sağlanması için gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaktır:
a. çocuk pornografisi üretmek;
b. çocuk pornografisi sunmak veya temin etmek;
c. çocuk pornografisini dağıtmak veya iletmek;
d. kendisi veya başka biri için çocuk pornografisi tedarik etmek;
e. çocuk pornografisi bulundurmak;
f. bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak çocuk pornografisine bilerek erişim sağlamak.
2. Bu madde kapsamında "çocuk pornografisi", çocuğu gerçek veya temsili açık bir cinsel davranış içinde görsel olarak gösteren herhangi bir materyal veya çocuğun cinsel organlarının esas itibariyle cinsel amaçlarla gösterilmesi anlamına gelecektir.
3. Tarafların her biri madde 1.a ve e'yi, kısmen veya tamamen uygulamama ve:
– gerçekte var olmayan bir çocuğun münhasıran temsili tasvirleri veya gerçeğe yakın görüntülerini içeren ve;
– Madde 18.2'nin uygulanması kapsamındaki yaşa ulaşmış çocuklara ait pornografik malzemeleri, söz konusu görüntüler ilgili çocukların rızasıyla elde edilmiş olmak kaydıyla ve tamamen kendi özel kullanımları amacıyla üretme veya bulundurma hakkını saklı tutabilir.
4. Tarafların her biri madde 1.f'yi kısmen veya tamamen uygulamama hakkını saklı tutabilir"

[536] "Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi'nin" 21. Maddesi şu şekildedir:
Madde 21 – Çocukların pornografik performans gösterilerinde yer almalarına ilişkin suçlar
"1. Tarafların her biri, aşağıdaki kasti davranışların suç teşkil etmesinin sağlanması için gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaktır:
a. çocuğu pornografik performans gösterilerine katılmak üzere çalıştırmak veya bu tür gösterilere katılmasına neden olmak;
b. çocuğu pornografik performans gösterilerine katılmaya zorlamak veya çocuktan bu gibi amaçlarla kar elde etmek veya çocuğu başka türlü suistimal etmek;
c. çocukların katıldığı pornografik performanslara bilerek katılmak.
2. Tarafların her biri 1.c maddesinin uygulamasını, çocukların madde 1.a veya 1.b'ye uygun olarak çalıştırıldıkları veya zorlandıkları durumlarla sınırlama hakkını saklı tutabilirler."

Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolünün çocuk pornografisi tanımı ile de uyumluluk arz etmektedir. Her iki düzenlemede de çocuğun gerçek veya temsili olarak cinsel davranış içerisinde gösterilmesi çocuk pornografisinin oluşması için yeterli kabul edilmektedir. Ancak Sözleşme'nin çocuğun rızasının olduğu ve pornografik görüntülerin tamamen özel kullanım için üretildiği veya bulundurulduğu halini taraf devletler için istisna tutması çocukları koruma amacıyla uyuşmamaktadır. Zira çocuğun rızasının ne şekilde ve ne amaçla alındığı tartışmalı bir konudur. Bizce çocukların bilinçli bir şekilde ve bilgi sahibi olarak pornografik görüntüler vermeye rızası olduğunu söylemek ya da çocuktan böyle bir şey beklemek yanlış olacaktır.

Çocuğun Fuhuş Amacıyla Sömürülmesi

Cinsel sömürünün başka bir görünüm biçimi olarak yaygınlık kazanan çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesi, çocuğun cinsel davranışlarda kullanılmak için satış işlemine konu olmasıdır. Çocuğun fuhuşta veya fuhuş amacıyla sömürülmesi pek çok belgede çocuk fuhuşu olarak kullanılmakta ise de biz bu şekli ile kullanmayı daha doğru bulmaktayız.[537] "Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi'nin" 19. Maddesi de çocuk fuhuşu terimini kullanmakta ve "*ödeme, taahhüt ya da karşılığın çocuğa ya da üçüncü bir kişiye yapılmasına bakılmaksızın; para veya başka bir biçimde bedel ya da karşılık verilerek ya da ödeme taahhüdü yapılarak çocuğu cinsel faaliyetler için kullanma*" anlamına gelecek şekilde tanımlamaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolü'nde ise çocuk fuhuşu değil "çocuk fahişeliği"[538] tanımlanmıştır. Protokol'e göre çocuk fahişeliği, "*bir çocuğun ücret veya başka herhangi bir şey karşılığında cinsel faaliyetlerde kullanılması"* anlamına gelmektedir. Çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesinde çocuklar çeşitli vaatlerle kandırılmakta ve bu sektörün bir parçası olmaya zorlanmaktadır. Çeşitli sebeplerle çocukların fuhuşa konu olması ve bu duruma

---

537 *"…Çocuk fuhşu teriminin kullanımı sorgulanmıştır. Çünkü bu terimin, söz konusu durumun seks işçiliğinin meşru bir biçimi olduğu ya da çocuğun fuhşa bilgi temelinde onay verdiği şeklinde yorumlara yol açması mümkündür. Bu nedenle, çocuğun sömürü mağduru olduğunu ve korunma ihtiyacını daha iyi yansıtan başka terimler önerilmiştir. Gerçekten de "çocuk fuhşu" teriminde küçük bir değişiklik yapılarak olgunun "çocuklara fuhuş yaptırılması" şeklinde ifade edilmesi bile çocuğun kendi özgür iradesiyle bu yolu seçmeyip başka biri/ başka bir şey tarafından buna maruz bırakıldığı gerçeğine işaret edecektir…"* Uluslararası ECPAT, *Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması İçin Terimler ve Kavramlar Kılavuzu*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), ECPAT International, Tayland 2019, s. 27.

538 *"…Çocuğa zarar verebileceğinden ve/veya suçu çocuğa yükleyebileceğinden "çocuk fahişe" terimi yasa ya da politika metinlerinde veya pratikte hiçbir zaman kullanılmamalıdır…"* Uluslararası ECPAT, *Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması İçin Terimler ve Kavramlar Kılavuzu*, s. 29.

maruz kalan çocukların "çocuk fahişe" olarak adlandırılması onların bilerek ve isteyerek dâhil oldukları anlamına gelmemelidir. Çocuklar fuhuş amacıyla sömürüde, yetişkinlerin kâr arzularının ve cinsel taleplerinin kurbanı olmaktadırlar.[539]

Çocuk pornografisi gibi çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesi de küresel bir sorundur. Fuhuş oluşturabilecek eylemler her ülkenin birbirinden farklı pek çok mekânında gerçekleşebilmektedir. Bugün Endonezya gibi maddi imkânsızlıklar içerisinde bulunan ülkelerde ailelerin çocuklarını fuhuş yapmaya zorladıkları herkesçe bilinmektedir. Özellikle yaşları 15-16 arasında değişen kız çocukları, bizzat aileleri tarafından gelir sağlama düşüncesiyle fuhuşa itilmekte ve bu durum olağan görülmektedir.[540] Kız çocukları gibi erkek çocuklar da fuhuşta kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalarda El Salvador'da 14-17 yaş arasında çocuk fuhuşuna konu edilen çocukların üçte birinin erkek olduğu[541], Doğu Avrupa'da çocuk fuhşunda kullanılan erkek çocuk sayısının kız çocuk sayısından fazla olduğu[542] tespit edilmiştir.

Çocuk fuhuşunu tanımlayan "Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi", çocuk fuhuşunu aynı zamanda suç olarak nitelemektedir. Sözleşme'nin 19. Maddesine göre; "*çocuğu fahişe olarak çalıştırmak veya fuhuşa katılmasına neden olmak; çocuğu fuhuşa zorlamak veya çocuktan bu gibi amaçlarla kâr elde etmek veya çocuğu başka türlü suistimal etmek ve çocuk fuhuşuna katılmak*" çocuk fuhuşu suçunun seçimlik eylemleridir. Bu eylemlerin sürekli olarak gerçekleşmesini aramayan Sözleşme, ara sıra gerçekleşen hatta karşılığında bir maddi getiri sağlanmamış olan eylemlerin varlığını suçun oluşması için yeterli kabul etmektedir. Sözleşme'nin hem çocukları fuhuş için temin edeni hem de bu işten kâr elde edeni suçun failleri olarak kabul etmesi de önemli bir adımdır.[543]

[539] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 5.
[540] Bakır, Zülfiye Zeynep, *2018 Dünyanın Çocuk Karnesi*, s. 17.
[541] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 6.
[542] Polat, Oğuz, *Çocukların Cinsel Sömürüsü Raporu*, http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/cocuklarin-cinsel-somurusu-2, Erişim Tarihi: 05.11.2019.
[543] Milletvekilleri için El Kitabı "Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)", http://www.cocukhaklariizleme.org/milletvekilleri-icin-el-kitabi-cocuklarin-cinsel-somuru-ve-cinsel-istismara-karsi-korunmasina-iliskin-avrupa-konseyi-sozlesmesi-lanzarote-sozlesmesi, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Çocuklarla Cinsel Amaçlı Turizm

Seks turizmi olarak da adlandırılan çocuklarla cinsel amaçlı turizm, *"çocuklarla cinsel temas amacıyla kendi yaşadığı yerleşimden, bölgeden ya da ülkeden ayrılarak başka yerlere giden bir kişinin çocukları cinsel yönden sömürmesi*" şeklinde tanımlanmaktadır. Çocuklara yönelik cinsel amaçlı turizm eyleminde bulunan turistler, fırsatsal çocuklara yönelik cinsel amaçlı turizm eyleminde bulunan veya tercihli (özellikle pedofiller) çocuklara yönelik cinsel amaçlı turizm eyleminde bulunan turistler olabilir.[544] Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse yabancı veya yerli turistler tarafından gerçekleştirilebilen cinsel sömürünün bu türünde, seyahat doğrudan cinsellik amaçlı olabileceği gibi başka amaçlar ile yapılan seyahatlerde de söz konusu olabilir.

Turizmin cinsellik amacına hizmet eden bir sektöre dönüşmesi diğer cinsel sömürü türleri gibi dünyanın pek çok ülkesinde sorun teşkil etmektedir. Önceleri sadece belli başlı fakir ülkeler cinsel amaçlı turizmle anılırken günümüzde hem zengin hem de fakir ülkelerde cinsel amaçlı turizmin yapıldığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda ve suç kayıtlarında Amerika ve Kanada'da yaşayan kişilerin çocuklarla cinsel amaçlı turizm için Meksika, Kolombiya gibi Orta ve Güney Amerika ülkelerine seyahat ettikleri ortaya çıkmıştır. Afrika kıtasındaki ülkelerde de cinsel amaçlı turizmin artarak devam ettiği; bilhassa Kenya'nın kıyı kentlerinde yaşları küçük 10-15 bin kadar kız çocuğunun turistler tarafından sömürüldüğü tahmin edilmektedir. Filipinler, Tayland, Moğolistan gibi Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde, yabancı turistlerin çocuklara yönelik cinsel suçlar nedeniyle tutuklandıkları durumlara sıklıkla rastlanmaktadır. Avrupa'da da durum çok farklı değildir. Özellikle Doğu Avrupa Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra ortaya çıkan denetimsizlik hali Rusya ve Ukrayna gibi ülkelerin cinsel amaçlı turizm ile anılmasına yol açmıştır.[545]

Yasadışı ticari bir sektöre dönüşen cinsel amaçlı turizmin yaygınlık kazanmasında çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Özellikle kimse tarafından tanınmamak, çocuklara kolaylıkla erişebilmek, toplumsal ve ahlaki sınırlamalardan uzak olmak gibi faktörler cinsel amaçlı turizmi cazip kılmaktadır. Bu gibi faktörler ile cinsel amaçlı turizme yönelen kişiler, bulundukları ülkede çocukların daha erken yaşta olgunlaştığını, seyahat ettikleri yerlerde çocuklarla cinsel ilişki kurmanın kültürel olarak olağan bir davranış olduğunu ya da çocuğa

[544] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm ile Mücadele: Sorular ve Yanıtlar*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), ECPAT International, Tayland 2008, s. 4.
[545] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm ile Mücadele: Sorular ve Yanıtlar*, s. 6-9.

ve o ülkeye para yardımı yaptıklarını ileri sürerek eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar.[546] Söylemek gerekir ki çocuklarla cinsel amaçlı turizmi meşrulaştırma çabaları hiçbir şekilde çocukları koruma düşüncesiyle bağdaşmamaktadır. Çocuğun bedeni ve cinselliği bir ülkenin kalkındırılması veya maddi durumunun iyileştirilmesi için araç olmamalıdır. Aksi bir anlayış insan ve çocuk haklarının temelinde yatan insan onuru kavramına açıkça aykırı olacaktır.

Cinsel Amaçlı Çocuk Ticareti

Uluslararası hukuk literatürüne yakın denilebilecek bir zamanda dâhil olan insan ticareti kavramı ilk olarak "Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol" de tanımlanmıştır. Protokol'ün Tanımlar başlıklı 3(a) maddesine göre; *"insan ticareti, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuhuşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir."*[547] İnsan haklarının ihlali olarak kabul edilen insan ticaretinde güç, zorlama, baskı, korkutma ve kandırma ile insanların sınırlar içinde ya da arasında istihdamı ve nakledilmesi söz konusudur. Hiç şüphesiz geniş bir eylemsellik alanı olan insan ticaretinde mağdurların çoğunluğunu savunmasızlıkları sebebiyle çocuklar oluşturmaktadır. Nitekim UNICEF ve İnsan Ticaretine Karşı Kuruluşlar Arası Eşgüdüm Grubu (ICAT) 2018 yılının sonunda yaptıkları açıklamada, tüm dünyada belirlenmiş insan ticareti mağdurlarının

[546] Polat, Oğuz, *Çocukların Cinsel Sömürüsü Raporu*, http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/cocuklarin-cinsel-somurusu-2, Erişim Tarihi: 05.11.2019; Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 13.

[547] Türkiye, Birleşmiş Milletler çerçevesinde 12-13 Aralık 2000 tarihlerinde Palermo'da düzenlenen konferansta kabul edilen "Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol"ü 30 Ocak 2003 tarihinde resmi gazetede yayımlayarak iç hukukuna dâhil etmiştir. Protokol'ün tam metni için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html, Erişim Tarihi: 05.11.2019.

neredeyse üçte birini çocukların oluşturduğunu belirtmişlerdir.[548]

İnsan ticaretinin öznesinin çocuklar olduğu çocuk ticareti, işgücü, organ nakli, yasadışı evlat edinme, cinsel sömürü gibi sebeplerle yapılmaktadır. Çocuk ticareti farklı sebeplerle yapılmaktaysa da doğası gereği tüm vakalarda çocuğun cinsel amaçla sömürülmesi tehlikesi bulunmaktadır. Bu tehlike ile karşılaşan çocuğun rızasının olduğunu söylemek ise mümkün değildir. Zira çocukları hak temelli koruma düşüncesinde çocukların bilinçli olarak cinsel sömürülmelerine rıza gösterme yetisine sahip olmadığı kabul edilmektedir.[549]

Sınır tanımayan cinsel amaçlı çocuk ticareti, basit bir ilişkiden ziyade üçlü bir ilişkinin sonucunda gerçekleşmektedir. Bu ilişkide mağdur sıfatını haiz çocuklar, ailelerinin veya çocuk tacirlerinin talebi doğrultusunda sürece dâhil olmaktadırlar. Çocukları cinsel yönden sömürenler ile çocuklar arasında aracılık yapan çocuk tacirleri ise, çocukları çeşitli vaatlerle kandırmakta ve sömürücülere ulaştırmaktadırlar. Böylece sömürücüler kendilerine ulaşan çocukları cinsel amaçlı sömürme eylemlerine başlayarak çocuk ticaretinin vücut bulmasına yol açmaktadırlar.[550]

Cinsel amaçlı çocuk ticaretine maruz kalan çocukların sayısına ilişkin kesin rakamlar bulunmamaktadır. Kesin rakamların bulunmamasının temel nedeni ise çocuk ticaretinin gizli kalmasıdır. Çocuklar kendilerini cinsel amaçla sömürenlerden korktuklarından durumlarını bildirmeme eğilimindedirler. Kendilerini ölüm ile tehdit eden sömürücülerden kaçmaya çalışan çocuklar ise çok uzun zaman geçmeden tekrar yakalanmaktadırlar. Cinsel amaçlı çocuk ticaretinin genellikle örgütlü suç grupları tarafından gerçekleştiriliyor olması da gizli kalmasındaki bir diğer faktördür. Bunun dışında çocuk ticareti konusunda hükümetlerde, medyada, hükümet dışı aktörlerde, yasal ve idari uygulama mekanizmalarında ve toplumun diğer aktörlerinde genel bir anlayışsızlığın ve kabullenmişliğin olması cinsel amaçlı çocuk ticaretinin gün yüzüne çıkarılamamasındaki diğer nedenler arasındadır.[551] Kanaatimizce, çocuğa bakış açısı değişmedikçe çocuk hem cinsel yönden sömürülecek hem de bir meta gibi ticarete konu olmaya devam edecektir.

[548] Açıklamanın ayrıntısı için bkz: https://www.unicefturk.org/yazi/insan-ticareti-magdurlarinin-uecte-biri-cocuklar, Erişim Tarihi: 05.11.2019.
[549] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 11.
[550] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm ile Mücadele: Sorular ve Yanıtlar*, s. 17.
[551] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm ile Mücadele: Sorular ve Yanıtlar*, s. 5.

Çocuk Evlilikleri

Çocuk yaşta evlenme ya da erken evlenme olarak da bilinen çocuk evlilikleri, cinsel sömürünün yaygın olan başka bir görünüm biçimidir. Adından da anlaşılacağı üzere çocuk evliliklerinde, 18 yaşından küçük olan kişiler yine kendileri gibi 18 yaş altında biri ile ya da yetişkinle evlendirilmektedir.[552] Çocuk evliliği, çocuğun bir evliliğin gerektirdiği bilince ve olgunluğa erişmediği gerekçesiyle psikolojik ve fizyolojik açıdan çocuk için olumsuz addedilmektedir. Çocuk evliliklerinin cinsel sömürü türleri arasında değerlendirilmesinin nedeni ise, bu evliliklerde çocuğun herhangi bir mal ya da nakdi veya ayni ödeme karşılığında cinsel amaçlar için kullanılmasıdır. Her ne kadar görünürde bu amacın güdülmediği izlenimi verilse de çocuk evlilikleri, cinsel sömürünün evlilik müessesi altında meşrulaştırılmaya çalıştırılmasıdır. Çocuk evliliklerinde amacın ticari cinsel sömürü olduğunu geçici ve kısa süreli evliliklerde görmek mümkündür. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da "siqueh" olarak bilinen kısa süreli evliliklerde amacın evlilik olmadığı tam aksine ticari bir antlaşma ile çocuğun cinsel olarak sömürüldüğü çok açıktır.[553] Benzer şekilde Hindistan'da "şeyh evlilikleri" olarak adlandırılan evliliklerde cinsel tatmin gerçekleştikten ve çocuk cinsel olarak sömürüldükten sonra çocuklar ya terk edilir ya da boşanırlar.[554] Bu tür evliliklerde de evliliğin çocuk sömürüsüne geçici bir örtü yapıldığı rahatlıkla söylenebilir.

Çocuk evliliklerinin yaygınlığı konusunda farklı rakamlar söz konusu olmakla beraber, dünyanın pek çok ülkesinde çocuk sorunları arasında ilk sırada yer almaktadır. Hem kız hem de erkek çocukları için sorun olan çocuk evlilikleri, görülme sıklığı bakımından kız çocuklarını daha çok etkilemektedir. Nitekim bunun en somut göstergesi "çocuk gelin (child bride)" teriminin literatüre dâhil olmasıdır. Çocuk gelin, çocukluk çağında kendine kadın olma rolü verilmiş, yasal evlilik yaşının altındaki kız çocuklarını ifade etmektedir.[555] UNICEF'in 2018 yılında yayınladığı "Çocuk Evliliğinin Küresel Tahminleri" başlıklı raporuna göre; dünyadaki çocuk gelin sayısı yaklaşık 650 Milyondur. Çocuk gelinlerin yarısına yakınının ise Güney Asya'da olduğu tahmin edilmektedir. Güney Asya'yı sırasıyla

[552] Ayral, Fatma, *Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve Bu Suçla Mücadele*, s. 27; Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, s. 177; Polat, Oğuz, *Şiddet,* s. 188; Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar*, s. 242; Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 15.
[553] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 15.
[554] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm ile Mücadele: Sorular ve Yanıtlar*, s. 21.
[555] Anık, Mehmet; Barlin, Rabia, "Türkiye'de Çocuk Gelinler Sorunu: Balıkesir Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 6, sy. 3, 2017, ss. 1827-1841, s. 1828.

Sahra-altı Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Güneydoğu Asya, Doğu Asya, Batı Asya, Kuzey Afrika ve diğer bölgeler takip etmektedir. Yine aynı raporda her yıl yaklaşık 12 Milyon kız çocuğunun 18 yaşından önce evlendiği belirtilmektedir. Raporda varılan en dikkat çekici sonuç ise; çocuk evliliklerinde mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde, 2030 yılına kadar 150 milyondan fazla kız çocuğunun çocukluk çağında evlenecek olmasıdır.[556] Yoksulluk, toplumsal cinsiyet algısı, yerel değerler ya da töreler, eğitim eksikliği, yasal yetersizlikler ya da yaşanan savaşlar kız çocuklarının çocuk yaşta evliliğe itilmesinde öne çıkan başlıca sebepler arasında sayılmaktadır.[557] Bu sebeplerin çocuk gelin sayısında artışa yol açtığını kabul etmekle beraber çocuk gelin sorununun aslında kadının cinsel bir obje olarak görülmesinden başka bir anlam taşımadığını düşünmekteyiz. Bununla bağlantılı olarak çocuk gelin mevzusunun, sosyolojik bir kadın sorunu olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Çocuk evlilikleri diğer cinsel sömürü biçimleri gibi hem insan haklarını hem de çocuk haklarını tehdit etmektedir. Başta çocuğun en temel hakkı olan yaşama ve gelişme hakkına müdahale niteliğinde kabul edilen çocuk evlilikleri; çocuğun eğitim, sağlık, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi diğer haklarını da zedelemektedir.[558] Bu haklardan yoksun bırakılan çocukların bağımlılıkları ise evlenmeden sonra daha fazla artmaktadır. Özellikle ekonomik yönden evlendikleri kişilere bağımlı yaşamak zorunda kalan çocuklar, boşanma veya terk edilme halinde cinsel sömürünün diğer biçimlerine karşı daha savunmasız hale gelmektedirler. Çocuğun çocuk olma hakkını elinden alan çocuk evliliklerinin vahameti ise ancak bu aşamaya gelince anlaşılmaktadır.

Çocuk evliliklerinde erken evlilik sorun olduğu kadar zoraki evlilik de sıklıkla rastlanılan bir sorundur. Zoraki evliliklerde kişi baskı, kandırma, aldatma ve kaçırma eylemleriyle evlenmek durumunda kalmaktadır. Zoraki evlilikte taraflardan birinin ya da ikisinin 18 yaşından küçük olması halinde çocuk evliliği ve ticari cinsel sömürü söz konusu olmaktadır. Çok açıktır ki bu evlilikte çocuğun eş olması karşılığında bir bedel ödenmektedir ve bedelin ödenmesi ile birlikte çocuk diğer şeyler bir yana cinsel amaçlar için kullanılmaya uygun hale gelmiş sayılmaktadır.[559] Çocuk evliliğinde ticari boyutun ağır basması, zoraki evlilikten farkını ortaya koymaktadır. Çocuk evliliğinin yapısında bir zorlama

[556] UNICEF, *New Global Estimates Of Child Marriage*, https://www.girlsnotbrides.org/wp-content/uploads/2018/03/CM_burden_release_webinar_15Mar18_final_.pdf, Erişim Tarihi: 06.11.2019.
[557] Anık, Mehmet; Barlin, Rabia, "Türkiye'de Çocuk Gelinler Sorunu: Balıkesir Örneği", s. 1828.
[558] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, s. 15.
[559] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 192.

bulunmaktadır ancak ticari kazanç sağlanarak cinselliğin sömürülmesi esaslı hususdur. Bu sebeple her zoraki evliliğin çocuk evliliği olduğunu söylemek zordur. Öznesini çocukların oluşturduğu zorla evlendirmeleri; erken ve zoraki evliliğin yanı sıra çocuk evliliği olarak nitelendirmek ise yanlış olmayacaktır.

Aile İçi Cinsel İstismar (Ensest)

Cinsel istismarın en eski görünüm biçimi olan ensest yani aile içi cinsel istismar, evlenmeleri kanundışı olan yakın kişiler arasındaki cinsel ilişki olarak tanımlanmaktadır. Ensest, aile içinde yaşanan cinsel ilişkilerin tümünü içeren genel bir cinsel istismar türüdür.[560] Farklı bilim dalı türlerine göre tanımı değişen ensest toplum nezdinde evlenmeleri, ahlaken, hukuken, dinen yasaklanmış yakın akraba olan erkek ile kadın arasında gerçekleşen cinsel ilişki olarak bilinmektedir.[561] Tanımlardan yola çıkarak; baba-kız çocuk, kardeşler arası, anne-erkek çocuk, baba-erkek çocuk, anne-kız çocuk, dede-torun gibi aralarında yakın akrabalık olan kişiler arasında cereyan eden cinsel davranışların ensest olduğunu söylemek mümkündür. Diğer cinsel istismar türlerinde olduğu gibi ensesten bahsedebilmek için mutlaka cinsel ilişkinin gerçekleşmesi gerekmemekte; cinsel içerikli davranışların varlığı halinde de ensestin olduğu kabul edilmektedir.

Ensest tarihsel ve sosyolojik dinamikleri olan bir olgu ya da tabudur. Farklı kültürlerde çoğu zaman yasaklanan hatta suç türleri arasında yerini alan ensestte, cinsel doyum ya da haz yakın ilişki içinde olan kişilerden sağlanmaktadır. Bu husus ensestin yasak olarak görülmesinin altında yatan temel nedendir. Ensestin meşru görüldüğü uygarlıkların olmadığını söylemek ise doğru değildir. Özellikle ilk uygarlıklardan Peru'luların ve Hawai'lilerin kan saflığını korumak amacıyla ensesti meşru kabul ettikleri bilinmektedir. Benzer şekilde Mısır Uygarlığında firavunların kardeşleriyle evlenmesinin tanrısal bir evlilik olarak görüldüğü ve yine eski Yunan Mitoljisinde iki kardeş tanrı olan Zeus ve Hera'nın cinsel ilişkide bulunmasının olağan bir durum olarak kabul edildiği anlatılmaktadır. Her ne kadar İlk Çağ uygarlıklarında ensest olgusu bir süreliğine kabul görmüşse de dini inancın etkisi ile bu kabul yerini yasağa bırakmıştır. Nitekim bütün tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında ensest açıkça yasaklanmıştır. [562]

[560] Özdemir, Pınar, *Kimliği Kaybolanlar Ensest*, Adalet Yayınevi, Ankara 2018, s. 5.
[561] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 158; Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar*, s. 173.
[562] Ensestin ayrıntılı tarihçesi için bkz: Can, Cahit, *Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s. 23 vd.; Özdemir, Pınar, *Kimliği Kaybolanlar Ensest*, s. 12-13.

Ensest, çocuk için ağır sonuçları olan bir cinsel istismar türüdür. Sonuçların ağır olmasındaki en önemli etken ise enseste çocuğu istismar eden kişinin çoğunlukla çocuğun en güvendiği ve sevdiği kişi olmasıdır.[563] Bu kişiler çocuğun kendilerine olan güveninden ve sevgisinden yararlanarak çocuğu cinsel isteklerine ortak etmektedirler. Yapılan araştırmalarda çocuğu cinsel isteklerine ortak eden kişiler içerisinde ilk sıralarda babaların ve kardeşlerin yer aldığı ortaya çıkmıştır. Babaların özellikle kız çocuklarını istismar etmeleri olarak bilinen baba-kız ensesti, ekonomik düzeyi farklı olan tüm ailelerde söz konusu olabilmektedir. Ensestin bu türünde, babalar kızlarına fazla önem verme ile başladıkları istismara zamanla cinsel taleplerde bulunma ile devam etmektedirler. Baba-kız ensestinde çocuk için en vahim durum ise annenin olayı yok sayması veya kız çocuğunu suçlamasıdır.[564]

Aile içi bir hadise olarak değerlendirilen ensest, uzun yıllar gizli kalmaktadır. Ensest, çocuklardan kaynaklı sebeplerle gizli kalabileceği gibi ailenin diğer üyelerinden ya da toplumdan kaynaklı sebepler ile gizli kalabilir. Çocuklar, en sevdikleri ve güvendikleri kişiler tarafından cinsel istismara uğradıklarında genellikle kendilerinden utanmakta ve kendilerini suçlu kabul etmektedirler. Ailelerini kaybetme korkusunu fazlasıyla yaşayan ensest mağduru çocuklar, sessiz kalma yolunu seçerler ve çoğu zaman olayları bilinçaltına iterek unutmaya çalışırlar.[565] Diğer aile üyeleri de ailenin dağılmaması, işsizliğin ve ekonomik felaketin yaşanmaması ve çocuğu istismar edenin cezalandırılmaması için ensesti gizleme eğiliminde olmaktadırlar.[566] Hukuk ve ahlak alanının en girift konusu olan ensestin gizli kalmasında toplumun etkisi ise oldukça fazladır. Esasında yeryüzünde hiçbir toplumun, kendi cinsel zevki için küçük bir çocuğun yetişkin tarafından ensestini onaylayacağı düşünülmemektedir. Tam da bu nedenle bu alanda yoğun bir gizliliğin olduğu söylenebilir.[567] Ensest, tüm gerçekliği ile yaşanmakta ancak "kutsal aile" mitini yıkmamak için toplumsal bir konsensüs içinde sessizce görmezden ve bilmezden gelinmektedir.[568]

---

[563] *"…Zararı uzun dönemli olan, kurbanın çoğunlukla bütün yaşamı boyunca psikolojik yaralar taşımasına yol açan şey, güvene ihanet edilmesidir. Ensest Kriz Hattı, bu nedenle, geçerli olan ensest tanımını, geleneksel yakın kan bağı olan biriyle cinsel ilişkiden üvey baba, babalık, annenin erkek arkadaşları, arkadaş babaları, aile dostları, öğretmenler, doktorlar… aslında çocuğun güven duyduğu herhangi birinin cinsel tacizini içerecek şekilde genişletmiştir…"* Search, Gay, *Son Tabu: Çocuklara Karşı Cinsel Suçlar*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993, s. 22.

[564] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 159; Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar*, s. 186; Özdemir, Pınar, *Kimliği Kaybolanlar Ensest*, s. 14-16.

[565] Işıktaç, Yasemin, "Ensest ve Hukuka Yansıması", *İstanbul Barosu Dergisi*, c. 66, sy. 4-5-6, 1993, ss. 344-355, s. 348.

[566] Polat, Oğuz, *Şiddet*, s. 160.

[567] Search, Gay, *Son Tabu: Çocuklara Karşı Cinsel Suçlar*, s. 33.

[568] Işıktaç, Yasemin, "Ensest ve Hukuka Yansıması", s. 344.

Kanaatimizce, çocuk için elim sonuçlar doğuracak böylesi bir konunun aile birliğine feda edilerek saklanması, bir nesli yitirmeyi gözden çıkarmaktır.

Son olarak ensest bahsinde dile getirilmesi gereken konu, ensestin ulusal yasalarla ya da uluslararası sözleşmelerle suç olarak düzenlenmesinin gerekip gerekmediğidir. Günümüzde bu konuda bir uzlaşının sağlandığı söylenemez. Cezai olmayan tedbirlerin yeterli olduğunu düşünenler olduğu gibi; ahlaki olarak kabul görmeyen ve ciddi sonuçları olan bir ilişkinin mutlaka cezalandırılmasını düşünenler de bulunmaktadır.[569] Bu düşünceler doğrultusunda İtalya, Almanya, Avusturya, İsviçre gibi ülkelerde ve Amerika'nın bazı eyaletlerinde ensest suç olarak düzenlenmişken; Türkiye, Fransa, Belçika gibi ülkelerde ensest suç olarak düzenlenmemiştir. Ensestin suç olarak düzenlenip cezalandırılmasında korunmak istenen değerler ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ise de; genel olarak kamu ahlakı, cinsel ahlak, aile düzeni, ailenin sağlığı, çocukların korunması, ırkın sağlığı, insanlık özsaygısı gibi değerleri korumak için ensestin cezalandırıldığı görülmektedir.[570] Ensesti suç olarak düzenlemeyen ülkelerde bu değerlerin korunmadığını söylemek ise yanlış olacaktır. Bu ülkelerde ensestin ceza yasalarının kapsamı dışında bırakılması onandığı anlamına gelmemektedir. Tam aksine, böylesine bir eylemin sözünün bile edilmesinden kaçınılmak amaçlanmaktadır. Türkiye özelinde ensestin suç olarak düzenlenmemesinin temel nedeni, bu tür eylemlerin toplumda çok yaygın olduğu kanısının yaratılabileceğidir. Ayrıca akrabaların beraber yaşama kültürünün fazla olması hasebiyle iftiraların artacağı ve sosyal yaşamda sarsıntıların olabileceği duyulan diğer kaygılar arasındadır.[571] Öncelikle belirtmek gerekir ki ensest sadece suç olarak düzenlenerek çözülecek bir konu değildir. Konunun sosyolojik yönü çok açık iken cezai düzenlemelere odaklanmak meselenin iç yüzünün görülmesine engel olacaktır. Ensestin suç olarak düzenlenmesinden önce taşıdığı riskler konusunda farkındalığın oluşturulması çözüme daha yakın bir adımdır. Hal böyle olmakla beraber çocuğun enseste konu olduğu durumlarda daha dikkatli davranmak gerekmektedir. Zira kim tarafından gerçekleştirildiğine bakılmaksızın çocuğun gelişimini engelleyecek bütün cinsel davranışlar istismar kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çocuğun aile içinde cinsel istismara uğraması diğer istismar türlerinden ayrı düşünülmemelidir ve uluslararası sözleşmelerle de düzenlenen cinsel istismar suçları içerisinde ele alınmalıdır.

[569] Ensest bahsinin suç olarak düzenlenmesinin gerekip gerekmediğine ilişkin bir değerlendirme çalışması için bkz: Sancar, Türkan Yalçın; Yaşar, Tuğçe Nimet, "Ensest, "Genel Ahlak" ve Alman Anayasa Mahkemesi'nin Kararı", *TBB. Dergisi*, c. 21, sy. 80, 2009, ss. 245-297, s. 247 vd.
[570] Can, Cahit, *Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar*, s. 494.
[571] Can, Cahit, *Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar*, s. 493.

Ensesti çocuğa yönelmiş cinsel istismar suçları içerisinde ele alırken çocuğun ensest ilişkiyi onayladığı iddiası ise kabul edilmemelidir.

4.3. Bir Çocuk Hakkı Olarak İhmal ve İstismardan Korunma

Çocuğa yönelik şiddetin kapsam olarak en geniş türleri olan ihmal ve istismar, çocuklar için tehlike arz eden olgulardır. Bu olguların tüm toplumlarda ve kültürlerde görülmesi tehlikenin derecesini gözler önüne sermektedir. Tehlikenin açık olduğu ve toplumun onaylamadığı bir hadisenin, hukukun alanına girmesi ise kaçınılmazdır. Zira çocukları bu derece yaygın olgular ile karşı karşıya bırakmak, korumamak hukukun amacı ile örtüşmemektedir. Bugün modern denilebilecek hukuk sistemlerinde çocuğun korunması fikri ağır basmaktadır. Çocuğun korunması fikrine göre çocuk toplumdaki diğer tüm bireyler gibi bir kişiliğe sahiptir. Kişilik sahibi olması çocuğun insan olarak sevgiye, şefkate ve korunmaya değer olduğu anlamına gelmektedir. Çocuğun sadece kişilik sahibi olması değil; toplumun, milletin ve devletin bir parçasını oluşturması yani birliğin bir unsuru olması da korunmasını gerektirmektedir. Tüm bu gerekçelerle modern hukuk sistemlerinde çocuğun korunması fikrinin kamu yararına koruma biçiminde geliştirildiğini söylemek mümkündür.[572]

Çocukların korunmasının hukuk eliyle gerçekleştirilmesinin ilk adımı insan haklarının çocuklar özelinde yeniden ele alınmasıdır. Çocukları hak temelli koruma düşüncesi ile ortaya çıkan çocuğun insan haklarının ya da çocuk haklarının en somut hali tezimizin bir önceki bölümünde de ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer almaktadır. Sözleşme'deki tüm haklar çocuğun birey olarak korunması gerekliliğinden doğmuştur. Bu çerçevede pek çok hakkı zikreden Sözleşme, yaşamsal ve gelişimsel haklar ile korunma haklarına ayrı bir önem vermiştir. Yaşamsal haklar çocuğun uygun yaşam standartlarına sahip olmasını amaçlarken; gelişimsel haklar çocuğun kendisini gerçekleştirebilmesine hizmet etmektedir. Yaşamsal ve gelişimsel hakların tam olarak yerine getirilmesi ise korunma hakları ile sağlanmaktadır.

İhmal ve istismar olguları Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen yaşamsal ve gelişimsel haklar ile dolaylı olarak ilişkili iken; korunma hakları ile doğrudan ilişkilidir. Sözleşme'nin korunma haklarına yer vermesindeki temel amaç sosyolojik ve aynı zamanda

[572] İnan, Ali Naim," Çocuğun Korunması ve Polis", *A.Ü.H.F.D.* , c. 37, sy. 1, 1980, ss. 243-250, s. 244.

evrensel bir çocuk sorunu olan ihmal ve istismarı engellemektir. Bu konuda taraf devletleri yükümlü tutan Sözleşme, taraf devletlerden etkin bir koruma beklemektedir. Biz de bu bölümümüzde gerek denetim mekanizması ile gerekse ek protokoller ile Sözleşme'nin çocuğu ihmal ve istismardan hak temelli korumanın nasıl gerçekleşmesi gerektiğine yönelik düzenlemelerine bakacağız. Taraf devletlerin bu düzenlemelere ne ölçüde riayet ettiği ve bugün yerleşik bir koruma mekanizmasının var olup olmadığı yine bu bölümde tartışacağımız hususlardır.

4.3.1. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne İhmal ve İstismar Olguları Bakımından Genel Bir Bakış

Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğun ihmal ve istismara karşı korunmasını genel ve kapsayıcı bir madde olan 19. Madde ile doğrudan güvence altına almıştır. Farklı toplumlarda çeşitli şekillerde tanımlanan ihmal, suistimal ve istismar olgularının tümünü tek bir madde altında toplayan ve bu olgulara karşı çocuğun korunmasını öngören Sözleşme, bu yönüyle diğer insan hakları belgelerinin ötesine geçmektedir. Çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkına sahip olduğunu ifade eden bu maddenin ilk fıkrasına göre; "*Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idarî, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar."* Sözleşme'nin dayanağını teşkil eden çocuğun yaşama ve gelişme hakkının korunması ilkesi ile bağlantılı olan bu hüküm, çocukların fiziksel ve kişisel bütünlüklerine saygı gösterilmesine ilişkin eşit insan hakkını vurgulamaktadır. Her birey gibi çocuklar da bedensel ve zihinsel şiddetin her türünden korunmayı hak etmektedirler.[573]

Sözleşme'nin 19. Maddesinde düzenlenen çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkının Sözleşme içindeki normatif değeri ve hukuksal niteliği değerlendirildiğinde bu hakkın koruma ve korunma hakları kategorisinde yer aldığı açıktır. Ancak bu hakkın, koruma ve korunma hakları kategorisinde yer alması diğer hak kategorileri ile bağlantılı olmadığını göstermemektedir. Çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkı Sözleşme'nin dayandığı temel ilkeler ve diğer koruma ve korunma hakları ile doğrudan ilişkili olduğu gibi; Sözleşme'nin 6. Maddesinde düzenlenen yaşama ve gelişme hakkı, 37. Maddede düzenlenen

[573] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 263.

çocuğun işkenceye, zalimce ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelelere maruz kalmaması gibi kişisel haklar ile de doğrudan ilişkilidir.

Çocukların yaşadıkları şiddetin boyutlarının sınır tanımaması ve bu konuda duyarlılığın oluşması yakın zamanların bir gelişmesidir. Çocukları maruz kaldıkları ya da kalabilecekleri şiddete karşı koruma duyarlılığı ise Çocuk Hakları Sözleşmesi ile daha çok görünür hale gelmiştir. Çocuğun sadece evde veya okulda şiddete maruz kalmadığının farkındalığı ile hareket eden Sözleşme, 19. Madde ile kurumlarda, okul dışındaki diğer eğitim ortamlarında, çalışma ortamlarında, toplumda ve sokaklarda gerçekleşen bütün şiddet türlerine karşı çocuğun korunması gerektiğinin altını çizmektedir. Şiddetin nerede gerçekleştiğinin çocuğun korunması için bir önemi olmadığı gibi kim tarafından[574] gerçekleştiğinin de çocuğun korunmasında bir önemi bulunmamaktadır. İster resmi yetkililerden, ister ana babalardan, öğretmenlerden ve çocuk bakımından sorumlu olan diğer kişilerden gelsin, çocuklara yönelik her tür şiddet 19. Maddenin kapsamında değerlendirilmektedir.[575] Çocukların ebeveynleri tarafından şiddete maruz kalabileceklerinin uzun yıllar düşünülmemesi karşısında bu yöndeki bir değerlendirmenin son derece yerinde olduğu söylenebilir. Gerçekten de anne babanın çocuğuna zarar verebileceğinin düşünülmemesi ya da aile içi soruna karışılmak istenmemesi gibi gerekçelerle çocuk istismarı ancak 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır.[576]

Çocukların hem kamusal alanda hem de özel alanda maruz kalabilecekleri ya da kaldıkları şiddete karşı koruma haklarının olduğunu belirten Sözleşme, şiddet türleri arasında bir sınırlandırmaya gitmemiştir.[577] Bu husus 19. Maddenin ilk fıkrasında bedensel

[574] Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocuğun kendisine bakmakla ve korumakla yükümlü anne-babadan, veli gibi sorumlu olanlardan ya da çocuğun bakımını üstlenen herhangi bir kişiden gelebilecek kötü muameleye karşı taraf devletler tarafından korunacağının düzenlenmesi Uluslararası İnsan Hakları Hukuku açısından son derece önemli bir hükümdür. Hükmü önemli kılan ise birey-birey arasındaki ilişkilerde de devletin sorumluluğunun doğabilmesidir. Kural olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda ilişkiler birey-devlet arasıdır ve insan haklarını ancak devletler ihlal edebilir. Söz konusu hüküm ile aileden veya diğer kişilerden çocuğa yönelmiş kötü muamele davranışlarının engellenememesi halinde devletin sorumluluğunun gündeme geleceği açıkça belirtilmiştir. Bu yöndeki bir yorumun ayrıntısı için bkz: Gemalmaz, H. Burak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması*, s. 94-95.

[575] UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu,* s. 13.

[576] Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", s. 123.

[577] Sözleşme'nin 19. Maddesinde her türlü kötü muamele türünü ifade etmek için şiddet teriminin kullanılmasının, çocuğun hak temelli korunması bağlamında faydalı olup olmadığı tartışmalıdır. 19. Maddede yer alan eylemlerin tümünün çocuklara zararlı olduğu vurgulansa da, şiddet teriminin kullanılması ile nüansların ortadan kalkacağı ve koruma için alınacak önlemlerin her bir eyleme uyarlanması gerekeceği endişesi bulunmaktadır. Bu endişelerin yaşanmaması için şiddet yerine "kötü muamele" teriminin kullanılması önerilmiştir. Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", İçinde, Eriksen-Falch, Asgeir; Hansen-Backe, Elisabeth, (ed.) , *Human Rights in Child Protection,* Palgrave Macmillan Press, Cham 2018, s. 20.

ve zihinsel şiddetin her türü, yaralanma ve istismar, ihmal ya da ihmalkâr muamele, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muamele denilerek ifade edilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların haklarını düzenleyen temel bir belge niteliğinde olduğundan bu şiddet türlerini tanımlamamış ve ayrıntılı düzenlemesini taraf devletlere bırakmıştır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki şiddetin ağır veya hafif olması ya da toplum tarafından olağan kabul edilmesi çocukların şiddetten korunma hakkından yararlanamayacaklarını göstermemektedir. Söz konusu hakkın koruma sahasında ağır ya da hafif bedensel cezalar dâhil şiddet içeren tüm cezalandırmalar ile aşağılama, taciz, sözlü saldırılar ve sonuçta psikolojik örselenme ile sonuçlanabilecek biçimde kişinin tecrit olunması ve başka uygulamalar kabul edilemez niteliktedir.[578] Bunlar dışında çocuğun şiddet içeren ve/veya sağlığa zararlı uygulamalara, intihar ve kendine zarar verme eylemleri ile şiddet imgelerine karşı korunması da açık bir biçimde 19. Madde kapsamına girmektedir.[579] Çocukların doğrudan şiddete maruz kalması kabul edilemez nitelikte olduğu kadar şiddete tanık olmaları ya da şiddet korkusunu yaşamaları da zihinsel şiddet türleri arasında değerlendirilmekte ve kabul edilemez görülmektedir. Nitekim ailede kadınlara yönelik şiddetin olduğu hallerde çocuğa yönelik şiddetin de zamanla gündeme geldiği ya da geleceği bilinen bir gerçektir.[580]

Şiddetten korunma hakkı çerçevesinde şiddetin pasif bir görünümü olan ihmali yasak kapsamında değerlendiren Sözleşme, aynı zamanda ihmalkâr muamele eylemlerinin de önlenmesini gerekli görmüştür. İhmalkâr muameleden ne anlaşılması gerektiği ise uygulamaya bırakılmıştır. Uygulamada ihmalkâr muamele genellikle çocuğun uğradığı kazaları ifade etmek için kullanılmaktadır. İhmalin türleri bahsinde de belirtiğimiz üzere kazalar, fiziksel ihmalin bir görünümüdür. Sözleşme ihmalin yanında ayrıca ihmalkâr muamele oluşturabilecek davranışları yasaklayarak aslında çocukların uğradıkları kazalara dikkatleri çekmeyi amaçlamaktadır.[581] Çocukların kazalar sebebiyle ölüm ve yaralanma oranlarının Sözleşme'ye taraf tüm devletlerde fazla olması ise bu amacın haklılığını göstermektedir.

[578] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 266.
[579] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 277.
[580] UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu*, s. 31.
[581] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların maruz kaldıkları kazaların önlenmesi konusuna en açık bir şekilde çocuğun sağlık ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının yer aldığı 24. Madde'de yer vermiştir. Madde'nin 2. Fıkrasının (e) bendine göre taraf devletler, bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması ile yükümlüdürler. Sözleşme'nin 24. Maddesinin ayrıntısı için bkz: UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 11.

Çocuğun şiddete dayalı cezalandırılması fiziksel şiddetin en yaygın türüdür. Yetişkinlere yönelmiş fiziksel şiddet meşru görülmez iken; çocuklar söz konusu olduğunda kimi ülkelerde ana-babalara ve çocuktan sorumlu diğer kişilere makul ceza veya yasalar çerçevesinde ıslah hakkı tanınmaktadır. Bazı ülkelerde ise yasa ile böyle bir hak tanınmamakta ancak çocuklara yönelik fiziksel cezalandırmalara kayıtsız kalınmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi bu hususta da net bir tutum benimsemiş ve Sözleşme'nin çocuklara yönelik her tür şiddeti yasaklaması karşısında bu tür uygulamaların geçersiz sayılmasını belirtmiştir.[582] Fiziksel cezalandırmanın geçersiz kılınması Birleşmiş Milletler gibi Avrupa Konseyi tarafından da dile getirilmiştir. Nitekim Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 2004 yılında, çocuklara yönelik fiziksel cezanın insanlık onuruna ve fiziksel dokunulmazlık hakkına bir ihlal olduğu, bu tür cezaların kimi üye devletlerde hala yasal olmasının çocukların yetişkinlerle eşit korunma temel haklarının ihlali niteliğinde görüldüğü ve çocuklara fiziksel ceza uygulamasının toplumsal ve hukuksal olarak kabulüne son verilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.[583]

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. Maddesinde ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muamelenin yasak olarak belirtilmesi, cinsel taciz ve diğer sömürü biçimlerine karşı çocuğun korunması gerektiğine işaret etmektedir. Esasında Sözleşme'nin diğer maddelerinde sömürü biçimleri özel olarak düzenlenmiş iken; 19. Maddede bu sömürü biçimlerinin tekrar zikredilmesi sorgulanabilir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Sözleşme'nin 19. maddesi temel ve genel nitelikte bir normdur. Bu özelliği sebebiyle daha özel düzenlemeler ile kapsamının genişletilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Ayrıca, Sözleşme'nin diğer maddeleri ile sömürü biçimlerine açıklık getirilmesi, Sözleşme'yi hazırlayanların 19. maddede öngörülen korumayı daha da kapsamlı kılma niyetlerinden başka bir anlama gelmemektedir.[584]

Çocuğun şiddetten korunma hakkı, çocuğun sadece şiddet ile maruz kaldığı cinsel saldırıları değil; çocukların rızasıyla gerçekleştirildiği iddia edilen cinsel etkinlikleri de

[582] UNICEF, *Çocuklara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Parlamenterler İçin El Kitabı,* s. 24.
[583] Avrupa Konseyi, *Çocuklara Yönelik Fiziksel Ceza Uygulamasının Ortadan Kaldırılması: Sorular ve Yanıtlar,* https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046d0b2, Erişim Tarihi: 14.11.2019.
[584] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 270.

güvencelemektedir.[585] Sözleşme, 18 yaşına kadar her bireyi çocuk kabul etmektedir. Dolayısıyla yasalar ile bir cinsel ilişki yaşı belirlenmediği sürece 18 yaşın altındakilere karşı gerçekleşen cinsel ilişkiler istismar olarak değerlendirilmektedir.

4.3.1.1. Sözleşme'nin Cinsel İstismara Yönelik Özel Düzenlemesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. Maddesi genel anlamıyla çocuğun bedensel ve zihinsel şiddetin her türüne karşı korunması gerektiğine dikkat çekerken cinsel istismardan da bahsetmektedir. Söz konusu maddede sadece isim olarak zikredilen cinsel istismar olgusu, küreselleşme ile beraber adeta ticari bir ilişkiye dönüşmüştür. İstismarın ticareti yapılan bir olgu haline dönüşmesi neticesinde çocuk pornografisi, çocuk ticareti, çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesi gibi yeni piyasa alanları ortaya çıkmıştır. Bu alanların uluslararası insan ve çocuk hakları hukukunun ilgi odağına girmesi ise görece yeni bir gelişmedir. Nitekim Çocuk Hakları Sözleşmesi hazırlanırken de çocukların cinsel istismarın bu boyutlarına karşı korunması göz ardı edilmemiştir. Özellikle Fransa ve Hollanda Sözleşme'ye çocukların cinsel sömürüden korunma hakkının eklenmesinde ısrarcı olmuşlardır.[586] Israrcı girişimler sonucunda Sözleşme'nin 34. Maddesi ile çocukların cinsel sömürüden ve suiistimalden hak temelli korunması kabul edilmiştir.[587] Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin belki de en büyük yeniliği olan 34. Madde, çocukların cinsel istismarının her biçimini gündeme getirmektedir ve bu konuda açık ifadeler kullanmaktadır.[588]

Sözleşme'nin çocuk istismarına yönelik özel düzenlemesi ile çocukların cinsel aktivitelere zorlanması, fuhuşa ve pornografik görüntülere, cinsel amaçlı turizme konu olması ve sömürülmesi önlenmeye çalışılmıştır. Çocuk korumacılığı ile çocuk özgürlükçülüğü arasında denge sağlamaya çalışan Sözleşme'nin, söz konusu hükümle daha korumacı bir tutum sergilediği söylenebilir. Ancak Sözleşme'ye bu yönde bir hükmün konulması, Sözleşme'nin çocukların cinsel yaşamlarını yönlendirdiği ya da cinsel

---

[585] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 9-10.
[586] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 519.
[587] Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 34. Maddesi şu şekildedir: *"Taraf Devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:*
(a) Çocuğun yasa dışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını;
(b) Çocukların, fuhuş ya da diğer yasa dışı cinsel faaliyette bulundurularak sömürülmesini;
(c) Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini, önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar." UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme,* s. 14.
[588] Öztürk, Mücahit, (yay. haz.), "Çocuk İhmali ve İstismarı", *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 25.

özgürlüklerini kısıtladığı anlamını taşımamaktadır. 34. Madde ile amaçlanan sadece çocukların bedenlerinin ve cinselliklerinin sömürülmesini engellemektir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 34. Maddesi ile çocuğa tanınan cinsel sömürüden korunma hakkına yükselen bir itiraz da çocukların kendi rızalarıyla cinsel aktivitelere katıldıklarında bu haktan yararlanamayacaklarıdır. Hukuki bağlamda değerlendirildiğinde fuhuşa, pornoya veya seks turizmine karışan çocukların cinsel sömürü mağduru sayılmaları gerekmektedir; zira çocukların maddi getiri ya da başka bir kazanım karşılığında cinsel aktivitelere onay verebilecekleri düşünülemez ya da düşünülmemelidir. İstismarcıdan ya da sömürücüden gelebilecek bu tür bir cinsel talebin çocuğun onayıyla gerçekleşmiş olduğu itirazı hukuksal anlamda geçerlilik taşıyamayacağı gibi; çocuğun rızası da sömürüyü mazur göstermeyecektir. Bununla birlikte, bazı ülkelerde belirlenen cinsel ilişkiye rıza yaşının üstündeki çocuklar ile yetişkinler arasındaki ilişkinin cinsel sömürü mü rızaya dayalı cinsel ilişki mi olduğu tartışmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, çıkar amaçlı gerçekleşen cinsel ilişkide güç dengesizliğinin çocuğu cinsel aktivitelere zorlama, buna mecbur ya da tahrik etme amacıyla kullanılmasıdır.[589] Sözleşme, cinsel ilişkiye rıza gösterme yaşı konusunda bir düzenlememe yapmamışsa da, taraf devletlerce düzenlenecek bu yaşın Sözleşme'nin dayandığı temel ilkeler ile uyumlu olması ve çocukların sömürülmesine imkân vermemesi gerektiği açıktır.

Çocukların cinsel sömürüye karşı hak temelli korunması ilk defa Çocuk Hakları Sözleşmesi ile dile gelmiştir. Ancak çocuk haklarının sistematik ihlali ve modern kölelik anlamına gelen cinsel sömürü sadece Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde değil; diğer uluslararası belgelerde de yasaklanmaktadır. Bu yöndeki bir yasaklamayı 1956 tarihli Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşmesi'nde görmek mümkündür. Sözleşme'ye göre taraf devletler, çocuğun anne ve babası ya da vasisi tarafından, herhangi bir ödül karşılığında ya da karşılıksız bir şekilde emeğinin ya da kendisinin sömürülmesini engellemekle yükümlüdür.[590] Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 24. Maddesi ve İnsan Hakları Komitesi'nin bu maddenin yorumuna ilişkin 17. Genel Yorumu, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 6. Maddesi ve Kadınlara Yönelik Ayrımcılığı Önleme

[589] Uluslararası ECPAT, *Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması İçin Terimler ve Kavramlar Kılavuzu*, s. 30-31.
[590] Türkiye açısından Sözleşme 6 Ocak 1964 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin tam metni için bkz: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf, Erişim Tarihi: 18.11.2019.

Komitesi'nin 19. Yorumu, 1999 tarihli Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerine İlişkin ILO Sözleşmesi'nin 3. Maddesi çocuklara karşı cinsel sömürünün yasaklanmasına ilişkin diğer uluslararası standartlardır.

4.3.1.2. Sözleşme'ye Göre Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunmasında Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

İnsan haklarının ve özelde çocuk haklarının hayata geçirilmesinde sorumluluk devletlere aittir. Devletler egemenlikleri altındaki bireylerin haklarının korunması için gerekli her türlü önlemi almakla yükümlüdürler. Bu yükümlülüğü yerine getirmek hem sosyal hem de demokratik bir hukuk devleti olmanın gereğidir. Gerçekten de halk ile devlet arasında bir sözleşme olarak nitelendirilen demokrasinin temel göstergesi devletin insan haklarını korumasıdır.[591]

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarının muhatabı olarak taraf devletleri göstermektedir. Taraf devletler, çocuk haklarını hayata geçirecek yapıya sahip değillerse ve özellikle korunma haklarına yönelik uygun bir çocuk koruma sistemi geliştirmemişlerse çocuk haklarının değerini düşürdükleri varsayılır ve uluslararası sorumlulukları doğar.[592] Bu kapsamda, çocuğa karşı şiddetin en yaygın görünüm biçimleri olan ihmal ve istismar olguları karşısında taraf devletlerin, bu olgulara karşı çocukları koruma görevinin bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkının düzenlendiği 19. Madde'de ve cinsel sömürüden korunması hakkının düzenlendiği 34. Madde'de devletin bu görevi açıkça zikredilmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. Madde'sinin 1. Fıkrası, taraf devletleri çocuğu şiddetin her türüne karşı korumak için gerekli yasal, idari, toplumsal ve eğitimsel önlemleri almaya davet etmektedir. Aynı maddenin 2. Fıkrasında ise çocukları korumak ve şiddeti önlemek için Devletler'in almaları gereken önlemlerin sınırlı bir listesi verilmektedir.[593] Taraf devletlerin çocukları cinsel sömürüye karşı önleme yükümlülükleri ise daha özel anlamıyla Sözleşme'nin 34. Maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre taraf devletler, çocukların "her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı" korunması için ulusal, iki taraflı ve çok taraflı önlemler almakla yükümlüdürler. Söz konusu maddelerden de

[591] Galtung, Johan, *İnsan Hakları: Başka Bir Açıdan Bakış*, s. 16.
[592] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 21.
[593] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 278.

anlaşılabileceği gibi, çocukları her türlü şiddetten korumada devletin ilk sorumluluğu, bunun gerçekleşmesini önlemektir. Önleyici tedbirlerin alın(a)maması ya da bu tedbirlerin yetersiz kalması ve bu sebeple çocuğun şiddete maruz kaldığı durumlarda ise taraf devletlerin sorumluluğu sona ermemektedir. Taraf Devletler, bu durumlarda ihmal ve istismar mağduru çocukların Sözleşme'nin 39. Maddesi ile güvencelenen rehabilitasyon hakkını tesis etmekle yükümlüdürler. Bu maddelerden yola çıkarak Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde taraf devletlerin çocuğun ihmal ve istismardan korunmasında yasaklama, önleme ve hukuken karşılık verme olmak üzere üç tür yükümlülüğünün bulunduğunu söylemek mümkündür.[594] Söz konusu yükümlülüklerin pozitif yükümlülükler olduğu sonucuna rahatlıkla varabiliriz. Tersten söylenecek olursa, Sözleşme'nin 19, 34 ve 39. Maddelerindeki hakların gerçekleşmesi taraf devletlerin eylemde bulunmasını gerektirmektedir. Maddelerin yapısından da bu gereklilik anlaşılmaktadır.[595]

Taraf Devletlerin Koruyucu ve Önleyici Düzenlemeler Yapma Yükümlülüğü

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. Maddesi ilk olarak Taraf Devletlerden, çocukları şiddetin her türünden korumak üzere çeşitli önlemleri almalarını istemektedir. Bu önlemler yasal alanda olduğu kadar idari, toplumsal ve eğitimsel alanlarda da olmalıdır. Sözleşme'nin çocuk hakları anlayışı gereği öncelikli hedef, çocuğun kötü muamelelere maruz kalmasını önlemek için her şeyin yapılmasıdır. Önleme, çocukları ihmal ve istismardan korumanın özündeki temel yükümlülüktür ve pek çok yönü bulunmaktadır. Geniş perspektiften bakıldığında yasaklama aslında önlemenin önemli bir yönüne işaret etmektedir. Yasaklama ile çocuklara yönelik ihmal ve istismarın kabul edilemez olduğu konusunda hem açık bir tutum sergilenmekte hem de yaptırım tehdidi ile caydırıcılık tesis edilmektedir. Yasaklama dışında önleme, genel önleme ve özel önleme şeklinde gerçekleşebilir. Genel önlemede amaç, çocukları ihmal ve istismara açık hale getiren risk faktörlerini ortadan kaldırmaktır. Başka bir ifadeyle genel önleme, yoksulluk gibi çocukların ihmal ve istismara maruz

[594] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 21.

[595] Gemalmaz, söz konusu maddeleri Uluslararası İnsan Hakları Hukuku bağlamında değerlendirirken maddelerde geçen hakların doğrudan ve kendiliğinden uygulanabilir nitelikte olmadığı sonucuna varmaktadır. Ona göre çocuklar maddelerde geçen hakları taraf devletlerden doğrudan talep edememektedirler. Bu durum taraf devletlerin bu hakların gerçekleştirilmesinde geniş bir takdir yetkisinden/marjından yararlandığını göstermektedir. Değerlendirmenin ayrıntısı için bkz: Gemalmaz, H. Burak, "Çocuk Hakları Sözleşmesine Göre İşkence ve Kötü Muamele Mağduru Çocukların Rehabilitasyon Hakkı", İçinde, Ünver, Yener (yay. haz.), *Çocuklar ve Suç-Ceza*, Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2005, s. 596-597. Akıllıoğlu da Sözleşme metninde çoğu yerde geçen "uygun önlemler", "uygun yönetsel ve yasal önlemler", "uygun etkili önlemler", "gerekli önlemler", "olanak içindeki önlemler" deyimlerinin hükümetlere takdir yetkisi tanındığını göstermek için kullanıldığı görüşündedir. Akıllıoğlu, Tekin, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 14-15.

kalmasına yol açan toplumsal ve çevresel etmenler ile mücadele etmektir. Özel önlemede ise; çocuklar ve aileleri desteklenebileceği gibi çocuklara ve onların davranışlarına yönelik tavırların değiştirilmesi söz konusu olabilmektedir.[596] Her iki önleme düzeyinde ortak olan husus; ihmal ve istismar riski altında olan çocuğun birey olarak korunmasıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, taraf devletlere, çocuklara karşı şiddeti önlemek ve çocukları bu olgudan korumak üzere yasal önlemleri alma yükümlülüğü getirmiştir. Yasal önlemlerden kastedilen ise Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ihmal ve istismardan korunma hakkına ilişkin hükümlerinin ulusal yasalara yansıtılmasıdır.[597] Sözleşme'nin 19. Maddesinin yorumu uyarınca, taraf devletlerden yasalarına çocuğun ailede, koruyucu aile yanında ve diğer bakım biçimlerinde, okullar ve ceza infaz kurumları dâhil olmak üzere özel ve kamusal kurumlarda çocuklara yönelik fiziksel ceza, yaralama, istismar, ihmal ya da sömürü gibi muamele ve uygulamaları yasaklayan hükümler eklemelerinin istendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tür muamele ve uygulamalar karşısında çocuğa şikâyet yollarının açık tutulup tutulmadığı, çocuğun doğrudan doğruya ya da temsilcisi aracılığıyla şikâyette bulunup bulunamayacağı, karşılığında tazminata hak kazanıp kazanamayacağının da yasal güvencelerle belirlenmiş olması gerekmektedir.[598] Yasal önlemler en büyük etkilerini, ihmal ve istismar olgularının açıkça gündeme getirilmesinde ve bu konunun aile içinde kalması gereken özel bir olay olduğu fikrine karşı çıkılmasında göstermektedirler. Yasalar bu yönleriyle, ihmal ve istismarı olağan gören toplumsal normların değiştirilmesinde büyük rol oynamaktadırlar.[599]

Çocuğun ihmal ve istismardan korunmasında yasal önlemler gibi idari, toplumsal ve eğitimsel önlemlerin de alınması gerekliliği Sözleşmenin 19. Maddesinde belirtilmektedir. İdari önlemler, çocuğun herhangi bir şiddet, istismar ya da ihmale karşı korunması amacıyla resmî yetkililerin müdahalesine olanak tanıyan düzenlemelerin yapılması anlamına gelmektedir.[600] Toplumsal önlemler ise çocuğa yönelik ihmal ve istismarı ya da şiddeti haklı gösteren kültürel normların topyekün değiştirilmesi çabasıdır. Bu normların eğitimsel önlemlerin de katkısıyla değiştirilmesi mümkündür. Özellikle kamuoyunu ihmal ve istismar olguları bakımından bilinçlendirme ve toplumun diğer üyelerinde duyarlılık geliştirme

[596] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 21-22.
[597] UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 36.
[598] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 265.
[599] UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 36.
[600] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 265.

toplumsal ve eğitimsel önlemler kapsamında değerlendirilmektedir. Eğitimsel önlemler, topluma yönelik olabileceği gibi; çocuklara, aile üyelerine, çocuklara bakmakla yükümlü olanlara, çocuklarla çalışan tüm meslek mensuplarına yönelik olabilir.[601]

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkının güvencelenmesi için taraf devletlerin genel önlemler almalarını vurgulamaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere genel önlemler ile çocukların ihmal ve istismara maruz kalma riski ortadan kaldırılmak istenmektedir. Sosyal politika tedbirleri olarak da adlandırılan genel önlemler, çocukları ihmal ve istismara açık hale getiren çevresel risk etmenlerine odaklanmaktadır. Bu etmenler ile etkin mücadele edilmesi halinde ihmal ve istismara açıklığın giderileceği varsayılmaktadır. Özellikle yoksulluk gibi önemli bir çevresel etmenin çocukların yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının sağlanması konusunda zorluklar getirmekle kalmayacağı; aynı zamanda çocuklara zarar veren çeşitli ebeveyn davranış biçimlerine de yol açabileceği kabul edilmektedir. Söz konusu davranış biçimlerinin ortaya çıkmaması için Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf devletler, barınma ve istihdam politikalarını içeren yoksulluğu azaltma stratejileri geliştirmekle yükümlüdürler.[602]

Çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkı kapsamında taraf devletlerin alacakları yasal, idari, toplumsal ve eğitimsel genel önlemler dışında özel koruyucu ve önleyici önlemler Sözleşme'nin 19. Maddesinin 2. Fıkrasında sıralanmaktadır. Söz konusu maddenin 2. Fıkrasına göre; "*Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adlî makamların işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere gereken desteği sağlama amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir."* Madde hükmünden anlaşılacağı üzere çocuğun şiddet, istismar ve sömürüden korunması açısından uygun ve mümkün olan koruyucu önlemler sınırlı bir şekilde sayılmıştır. Ancak özellikle çocuklara ve onların ailelerine taraf devletlerce destek verilmesinin belirtilmesi, Sözleşme'nin bütünleyici çocuk hakları yaklaşımı ile son derece uyum içerisindedir. Zira bu hüküm ile Sözleşme'nin 4. Maddesi (Sözleşme'deki hakların hayata geçirilmesinde taraf devletlerin ödevleri), 18.

[601] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 23.
[602] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 22. Ayrıca bkz: Birleşmiş Milletler Çocuklar İçin Alternatif Bakım Kılavuzu, https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf, Erişim Tarihi: 20.11.2019.

Maddesi (Anne-babaların çocuk yetiştirme sorumluluğunda taraf devletlerin gerekli yardımı sağlama yükümlülüğü), 26. Maddesi (Çocuğun sosyal güvenlikten yararlanma hakkı) ve 27. Maddesi (Çocuğun yeterli bir hayat seviyesine ulaşma hakkı) arasında bağlantı kurulmuştur.[603]

Çocuğun ihmal ve istismardan korunmasında ilk koruyucu önlem, ihmal ve istismarın veya ihmal ve istismar riskinin belirlenmesidir. Belirleme, ilk koruyucu önlem olmasına rağmen zorluğu en fazla olan önleme türüdür. Bunun en önemli sebebi ise yetişkinlerin çocuğa yönelmiş ihmal ve istismarı inkâr etmeleridir. Çocuklar maruz kaldıkları ihmal ve istismardan söz etseler bile, yetişkinler ihmal ve istismarın yaşandığını reddetme eğilimindedirler.[604] Hiç şüphesiz bu yönde bir eğilimin azaltılması için bilgilendirme eğitimi şarttır. Belirleme önlemi, çocuklarla temas eden herkesin ihmal ve istismarın tüm risk faktörleri ve göstergeleri hakkında bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir. Bu kişiler çocuğun açıkça yardım talebinde bulunmasını beklemeden çocuğun davranışından ya da söylediklerinden olası ihmal ve istismar riskini tanıyabilmelidir. Ayrıca çocuğun risk altında olduğunu gören kişilerin, bu durumu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin genel ilkelerini ihlal etmeden çocuk koruma yetkililerine nasıl bildirecekleri konusunda da bilgilendirilmeleri gereklidir.[605]

Çocuk ihmal ve istismarına ilişkin olayları veya buna ilişkin kuşkuları bildirme, Sözleşme'de yer verilen bir diğer koruyucu önlemdir. Bildirimin sağlanması için gerekli mekanizmayı ve yasal çerçeveyi hazırlayacak olan taraf devletler, bildirimi toplumun tüm üyeler için zorunlu tutabilecekleri gibi sadece belli meslek gruplarına (doktorlar, öğretmenler, avukatlar, sosyal hizmet uzmanları gibi) da zorunlu tutabilirler. Pek çok ülkede çocukların maruz kaldığı şiddet olaylarının ya da şiddet kuşkusunun bildirilmeden geçiştirilmesi karşısında, bildirim yükümlülüğünün en azından bazı meslek grupları için zorunlu olması gerekmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar çocukların yaşadıkları şiddeti kimseye anlatmadıklarını ya da çocuk koruma sistemlerine başvurmadıklarını göstermektedir. Bu durumun nedenleri arasında ise çocukların yardım için nereye başvurulabileceklerini bilmemeleri, herhangi bir başvuru hizmetinin bulunmaması, var olan hizmetlere güvenilmemesi veya şiddetin faillerinin misillemesinden çekinmeleri yer

[603] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 278.
[604] UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu,* s. 30.
[605] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 24.

almaktadır.[606] Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak; taraf devletlerin ihmal ve istismara dair bildirim yükümlülüğünü hiçbir şekilde düzenlememelerinin çocuk haklarının açık bir şekilde ihlali anlamına geleceğini söyleyebiliriz.

Çocuğa yönelik ihmal ve istismar olayının ya da riskinin yetkili makama havale edilmesi, bildirim önleminin tamamlayıcısı niteliğindeki bir koruyucu önlemdir. Havale ya da sevk önlemi, çocuğun maruz kaldığı ya da kalacağı ihmal ve istismarın araştırılması için yetkili makamlara tevdiidir. Yetkili makamlar sosyal hizmet kurumları olabileceği gibi, güvenlik ve adli kovuşturma makamları da olabilir. Yetkili makamlar kim olursa olsun bu önlemin alanlarında uzmanlaşmış ve eğitilmiş kişilerin varlığını gerektirdiği açıktır. Sözleşme, havale önlemi için kurum ve kuruluşların yetkilendirilmesini ve bu kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliğinin tesisini taraf devletlerden beklemektedir. Havale önleminin başta çocuğun katılım hakkı olmak üzere Sözleşme'nin dayandığı diğer ilkeler ile bağdaşır nitelikte olması ise zorunludur.[607]

Yetkili makamlara havale edilen ihmal ve istismar olayının ya da şüphesinin soruşturulması, koruyucu önlemler arasında özel bir anlam ifade etmektedir. Zira soruşturulmayan bu olayların çocuklar için ağır sonuçları söz konusu olabilmektedir. Sözleşme, taraf devletlerden çocuklara yönelmiş şiddetle ilgili bildirilen olayları ya da suçlamaları soruşturmak üzere bir ya da birkaç kurum veya kuruluş görevlendirmelerini istemektedir. Soruşturma önleminin etkililiği, şikâyet kanallarının varlığına, erişilebilir olmasına ve en önemlisi çocuğun şikâyet hakkına bizzat kendisinin sahip olmasına bağlıdır.[608] Çocuğa yaşadığı ya da yaşama riski altında olduğu ihmal ve istismarı şikâyet etme hakkının tanınmamış olması ya da ancak ailesi aracılığıyla bu hakkın kullanımının tanınması çocuğun özne olarak değil nesne olarak görüldüğünün bariz bir örneğidir. Bu tarz bir tutum çocuk hakları yaklaşımı ile bağdaşmadığı gibi çocuğun aile içinde yaşadığı şiddetin gün yüzüne çıkmasını da engellemektedir. Unutulmamalıdır ki çocuğun ihmal ve istismar olaylarına karşı kendini savunabilecek araçlara kavuşturulması, çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkının teminatıdır.

Tedavi ve takip, Sözleşme'nin 19. Maddesinde sayılan koruyucu önlemler arasında sayılmaktadır. Tedavi ile kastedilen uzmanlaşmış kişiler tarafından çocuğun maruz kaldığı

[606] UNICEF, *Çocuklara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Parlamenterler İçin El Kitabı,* s. 39.
[607] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 279.
[608] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 279.

ihmal ve istismarın etkilerinin azaltılması ya da ortadan kaldırılmasıdır. Taraf devletlerin ihmal ve istismara uğramış çocukların tedavisini üstlenmesi gerektiğinin bu madde ile belirtilmesi, çocuğun sağlık hizmetlerine erişim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı ile bağlantı kurulacağının işaretidir. Zira Sözleşme'nin yetkililer tarafından koruma, bakım ya da sağlık tedavisi amacıyla belirli kurumlara yerleştirilen çocukların koşullarının ve bu çocuklara yönelik uygulamaların düzenli olarak denetlenmesinin öngörüldüğü 25. Maddesi, çocuk ihmal ve istismarına devlet tarafından güvenceler getirmektedir.[609] Tedavi tıbbi, zihinsel, sosyal destek hizmeti şeklinde kısa veya uzun vadeli olabilir. Çocuğun refahı, sağlığı, gelişimi ve en önemlisi üstün yararı tedavi ile korumada gözetilecek temel hususlardır. Tedavi ile birlikte zikredilen takip önlemi ise çocuğun hem tedavi süresince hem de sonrasında izlenmesi anlamına gelmektedir. Tedavi hizmetlerinin periyodik olarak gözden geçirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmeye tabi tutulması, Sözleşme'nin hem 25. Maddesinin hem de 19. Maddesinin bir gereğidir.[610]

Çocuklara yönelik şiddet vakalarına adli makamların el koyması, Sözleşme'de uygun olduğu ölçüde başvurulacak bir önlem olarak zikredilmiştir. Sözleşme, bu önlemin alınıp alınmayacağına taraf devlet yetkililerinin karar vereceğini belirtmektedir. Bu kararı verecek olan devlet yetkililerinin tam bir serbestlik içinde olduğunu söylemek ise çocukları koruma anlayışı ile çelişmektedir. İhmal ve istismar vakasının soruşturulmasından sonra kovuşturulmaması eylemi gerçekleştirenlerde dokunulmazlık güveni yaratabileceğinden; adli makamlar şiddetin türüne ve derecesine göre gerektiğinde duruma el koymaktan kaçınmamalıdırlar.

Çocuğun ihmal ve istismara maruz kaldığı olaylarda adli makamların olaya el koyması önleminin, eylemi gerçekleştirenlerin cezai olarak kovuşturulması ve çocuğun çeşitli denetim biçimleriyle korunması olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Çocuğun çeşitli denetim biçimleriyle korunması, çocuğun gerektiğinde ihmal veya istismar ortamından uzaklaştırılması önlemidir. İhmal veya istismar sorumlularının ebeveynlerden biri olması durumunda da çocuğun aile ortamından uzaklaştırılıp uzaklaştırılmayacağı sorgulanabilir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne hâkim olan temel kural, çocuğun kendi üstün yararı olmadıkça anne-babadan ayrılmamasıdır. Ancak bu kuralın istisnalarından birini, çocuğun anne veya babası tarafından ihmale veya istismara uğraması oluşturmaktadır. Sözleşme'nin 9.

[609] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 379.
[610] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 30.

Maddesinde de açıkça ifade edilen bu istisna ile ihmal veya istismar eylemini gerçekleştiren ebeveynin çocuğa daha fazla zarar vermesi engellenmektedir. Bu istisnanın her zaman adil bir incelemeye tabi tutulması gerekliliği yine aynı madde ile vurgulanmaktadır. Adil bir incelemede ise çocuğun üstün yararı, yaşama-gelişme hakkı ve katılım hakkı göz ardı edilmemelidir.[611]

Adli makamların müdahil olduğu şiddet vakalarında, çocuğun kovuşturma süresince korunması her türlü şiddetten korunma hakkının başka bir boyutudur. Sürecin genellikle uzun ve yavaş olması çocuğun adli kovuşturmadan zarar görebileceği haklı endişesini doğurmaktadır. Bu yöndeki endişelerin doğmaması ve çocuğun suçlanmaması ya da damgalanmaması için sürecin taraf devletlerce hassasiyetle yürütülmesi gerekmektedir. Taraf devletler çocuklar için ihtisaslaşmış mahkemelerin ve güvenlik teşkilatının kurulması, cezai prosedürlerin çocukların üstün yararı amacıyla gevşetilmesi, alternatif koruma mekanizmalarının oluşturulması gibi süreci çocuk lehine kolaylaştıracak önlemler alma yükümlülüğündedir.[612]

Taraf devletlerin Sözleşme'nin 19. Madde kapsamında almaları gereken önlemlerden biri de çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere destek amaçlı sosyal programların düzenlenmesidir. Öncelikle Sözleşme ile sosyal programların düzenlenmesinden bahsedilmesi, çocukların şiddetten, özel olarak da ihmalden ve ihmalkâr muamelelerden korunmasında toplumsal koşulların önemini göstermektedir.[613] Böylesi bir çocuk koruma anlayışı daha önce de belirttiğimiz üzere çocuk sorunlarının sosyolojik bağlamından ayrı düşünülemeyeceğinin kanıtıdır. Toplum temelli karşılıklı yardım kuruluşları ile aile danışmanlık ve çocuk gelişimi, bakımı ve eğitimi merkezlerinin kurulması, çocuklar için ücretsiz ve süresiz yardım hatlarının işlevselleştirilmesi, destek amaçlı ev ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi, şiddet içermeyen ve pozitif disiplin uygulamalarına ve çocukların alternatif bakım kurumlarında kötü muamelelere karşı korunmalarına ilişkin eğitim/bilgilendirme kampanyaları sosyal programlar arasında sayılmaktadır.[614] Bu tarz sosyal programların düzenlenmesi ile amaçlanan, çocuğa ve çocukluğa dair toplumsal tabuların yıkılmasını sağlamaktır. Özellikle çocuğa bakmakla sorumlu kişilere fiziksel cezanın bir disiplin aracı olmadığının tam aksine istismar olduğunun benimsetilmesi ancak

[611] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 280-281.
[612] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 31.
[613] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 278.
[614] Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", s. 23.

sosyal programların düzenlenmesi ile mümkündür.[615]

Son olarak çocukların cinsel sömürüden korunması için taraf devletlerin almaları gereken koruyucu önlemlere değinmek gerekir. Çocuğun cinsel sömürüden masun olma hakkının düzenlendiği Sözleşme'nin 34. Maddesi, taraf devletleri hem ulusal düzeyde hem de ikili ve çok taraflı ilişkilerle daha ileri düzeyde önlem almaya davet etmektedir. Bunun en temel nedeni ise çocuğun cinsel sömürüsünün ulusötesi bir hal almasıdır.[616] Hiç şüphesiz ulusal düzeyde alınacak önlemlerin başında yasal düzenlemeler gelmektedir. Çocuk pornografisinin, çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesinin, çocuk ticaretinin, çocuklarla cinsel amaçlı turizmin uluslararası sözleşmelerde suç olarak tanımlanması gibi ulusal yasalarda da suç olarak tanımlanması 34. Madde kapsamında alınacak en önemli önlemdir. Suç olarak tanımlanacak bu sömürü biçimlerinde çocuğun mağdur olarak kabul edilmesi ve cezalandırılmaması ise ayrıca dikkate alınması gereken bir husustur. Nitekim bu husus 1996 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen "Çocukların Ticarî Amaçlı Cinsel Sömürüsüne Karşı Birinci Dünya Kongresi'nde" ve sonrasında imzalanan bildirgede açıkça belirtilmiştir. Bildirgede bunun dışında devletlerden çocukların ticarî amaçlı cinsel sömürüsüne karşı mücadeleye öncelik vermeleri ve bu amaç için gerekli kaynakları ayırmaları, yasalarını, politikalarını ve uygulamalarını gözden geçirmeleri ve gerekiyorsa değiştirmeleri, toplumsal cinsiyete duyarlı ve kapsamlı plan ve programlar geliştirmeleri, ebeveynlere, çocuklara ve toplumun diğer üyelerine gerekli eğitimi vermeleri talep edilmektedir.[617]

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların cinsel sömürüsünün önlenmesinde ikili ve çok taraflı önlemler ile uluslararası işbirliğinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Uluslararası ölçekte gerçekleşen çocuğun cinsel sömürüsü, sadece tek bir devletin yasalarında düzenlemeler yapması ile önlenememektedir. Bugün çocuğun cinsel sömürüsü sadece devletlerin değil; özel, bölgesel, gönüllü kuruluşların da müdahalesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun farkındalığı ile gerek 1996 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen "Çocukların Ticarî Amaçlı Cinsel Sömürüsüne Karşı Birinci Dünya Kongresi'nde" gerekse de bundan beş yıl sonra Yokohama'da yapılan Çocukların Cinsel Sömürüsüne Karşı İkinci

[615] Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması Tavsiyelerinde de çocuğa karşı şiddetin önlenmesi için önceliğin sosyal programlara verilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu tavsiyelerin ayrıntısı için bkz: UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu,* s. 73-75. Sosyal programların altını çizen bir kaynak da "Avrupa Konseyinin Çocukların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Bütüncül Ulusal Stratejilere dair Politika Rehberi"dir. Ayrıntılar için bkz: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046eb7c, Erişim Tarihi: 22.11.2019.

[616] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 523.

[617] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 516.

Dünya Kongresi'nde hükümetler, uluslararası devlet kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve bireyler çocukların cinsel sömürüden korunması yönünde seferberliğe çağrılmıştır. Söz konusu kongrelerde işbirliği ve koordinasyon çağrısı yapılmış, sağlık ve eğitim programlarının gerekliliği vurgulanmış, tüm bu süreçlere çocukların katılımını teşvik edecek eylem planları yapılmıştır.[618]

İhmal, Sömürü veya İstismar Mağduru Çocukların Rehabilitasyon Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. ve 34. Maddeleri çocuğun şiddetten, ihmalden ve sömürüden korunması için taraf devletlere bir dizi girişimde bulunma yükümlülüğü yüklemektedir. Bu girişimlerin yetersiz kalması çocukların ihmal, sömürü veya istismar mağduru olmalarına yol açmaktadır. Çocukların yaşadıkları mağduriyetlerin başka mağduriyetlere sebebiyet vermemesi ise onların rehabilite edilmesine bağlıdır. Uluslararası insan hakları belgelerinde ifadesini bulan rehabilitasyon hakkı, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birçok maddesinde çocuklar için özel olarak vurgulanmıştır.[619] Bu maddelerden mağdur çocukların rehabilitasyonunu düzenleyen Sözleşme'nin 39. Maddesi, koruyucu hakların tamamlayıcısı ve bütünleyicisi olarak kurgulanmıştır. Madde'nin koruduğu çocuklar; işkence ya da zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezanın herhangi bir başka biçiminden yahut silahlı çatışmadan ya da ihmal, sömürü, istismarın herhangi bir biçiminden ötürü mağdur olanlardır. Çalışmamızın konusu bağlamında biz sadece ihmal, sömürü ve istismar mağduru çocukların rehabilitasyon hakkını analiz edeceğiz. Öncelikle belirtmek gerekir ki 39. Maddede rehabilitasyon teriminden ziyade iyileştirme ve toplumla yeniden bütünleşme ifadeleri kullanılmaktadır. Ancak kapsayıcı olduğu düşünüldüğünden genellikle rehabilitasyon terimi tercih edilmektedir.[620]

İhmal, sömürü ya da istismarın çocuk mağdurlarının rehabilitasyonu ile amaçlanan, kim tarafından ve ne şekilde gerçekleştirildiğine bakılmaksızın bu çocukların mağduriyetlerinin sürmesinin engellenmesidir. Hiç şüphesiz engellemede sorumluluğun

[618] Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar,* s. 31.
[619] Rehabilitasyon Hakkı, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 10(3) ve 14(4), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5(6), Avrupa Sosyal Şartı'nın 15, Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme'nin 14, Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirisi'nin 4(g). Maddelerinde düzenlenmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 23, 24, 39 ve 40. Maddelerinde de çocuğun rehabilitasyon hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Gemalmaz, H. Burak, "Çocuk Hakları Sözleşmesine Göre İşkence ve Kötü Muamele Mağduru Çocukların Rehabilitasyon Hakkı", s. 578-581.
[620] Gemalmaz, H. Burak, "Çocuk Hakları Sözleşmesine Göre İşkence ve Kötü Muamele Mağduru Çocukların Rehabilitasyon Hakkı", s. 578.

büyük bir kısmı taraf devletlere aittir. 39. Maddeye göre taraf devletler, ihmal, sömürü ya da istismar mağduru olan çocuklar için bütün gerekli önlemleri alacaktır. Bu önlemlerin bedensel ve psikolojik iyileştirimi ve toplumla yeniden bütünleşmeyi sağlayacak nitelikte olacağı yine aynı madde ile tespit edilmiştir. 39. Madde önlemlerin niteliğini belirtmenin yanında önlemlerin nasıl bir ortamda gerçekleşmesi gerektiğini de belirtmiştir. Buna göre iyileştirme ve bütünleştirme için alınacak önlemler ihmal, sömürü ya da istismar mağduru çocuğun sağlığını, kendine saygısını ve onurunu pekiştirecek bir ortamda gerçekleştirilmelidir. Mağdur çocukların rehabilitasyonu için uygun ortamın Sözleşme ile tespiti, rehabilitasyon hakkının önemini göstermektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 39. Maddesi, ihmal, sömürü ya da istismar mağduru çocukların rehabilitasyonu için taraf devletlerin gerekli bütün önlemleri alması gerekliliğini belirtmiş ancak spesifik olarak herhangi bir önlem göstermemiştir. Madde'nin bu yönüyle eleştirildiği söylenebilir.[621] Ancak Sözleşme rehabilitasyon kapsamında alınacak önlemlerin niteliğini ve rehabilitasyon ortamının özelliklerini belirterek aslında taraf devletlere yol göstermektedir. Bu yol gösterme neticesinde uluslararası belgelerde somut önlemler sıralanmıştır. Nitekim "Birleşmiş Milletler Sınır Ötesi Örgütlü Suçlara Karşı Mücadele Sözleşmesi'ni Tamamlayan, Başta Kadınlar ve Çocuklar Olmak Üzere İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılması Protokolü"nde çocuklara uygulanacak rehabilitasyon yolları açıkça izah edilmiştir. Benzer şekilde Çocukların Ticarî Amaçlı Cinsel Sömürüsüne Karşı Birinci ve İkinci Dünya Kongrelerinde ve sonrasında imzalanan bildirgelerde ihmal, sömürü ya da istismar mağduru çocukların özel rehabilitasyon imkanları belirtilmiştir. Söz konusu uluslararası belgelerde belirtilen rehabilitasyon imkanlarının başında ise uygun barınma olanağı, tıbbî, psikolojik ve maddî yardım ve çalışma, öğrenim ve eğitim olanakları gelmektedir.[622] Bu belgelerin düzenlemelerinden yola çıkarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf devletlerin sunacağı rehabilitasyon hizmetlerinin sağlık alanında olduğu kadar toplumsal, eğitimsel, yasal ve mali yönde olması gerektiği rahatlıkla söylenebilir.[623]

---

[621] Gemalmaz'a göre, madde metninde özel olarak herhangi bir önlemin gösterilmemesi kasıtlıdır. Sözleşme burada taraf devletleri rehabilitasyon yolları bakımından sınırlamamayı amaçlamaktadır. Yazar'a göre bu amacın haklılığı var ise de Sözleşme'nin rehabilitasyon hakkını düzenleyen diğer maddelerinde yol gösterici ilkelerin bulunması gibi bu madde de bazı ilkelerin bulunması daha yerinde olurdu. Gemalmaz, H. Burak, "Çocuk Hakları Sözleşmesine Göre İşkence ve Kötü Muamele Mağduru Çocukların Rehabilitasyon Hakkı", s. 590.

[622] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 589.

[623] UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik Bir Kılavuz*, s. 57.

İhmal, sömürü ya da istismar mağduru çocukların rehabilitasyonu uzun bir süreci gerektirmektedir. Sürecin sağlıklı olarak yürütülmesi ise ancak kurum ve kuruluşlar arası işbirliğine bağlıdır. İşbirliği ile mağdur çocuklara ve ailelerine her yönden yardım amaçlanmalıdır. Özellikle mağdur çocukların ve ailelerinin toplumsal olarak damgalanmamaları için mekanizmaların geliştirilmesi, cinsel sömürüye bir daha maruz kalmamak için çocuk mağdurlara ve ailelerine alternatif geçim araçlarının sağlanması rehabilitasyon sürecinin selameti açısından oldukça önemlidir. Rehabilitasyon sürecinde sadece taraf devletlerin değil, çocuk hakları alanında çalışan hükümet dışı örgütlerin de etkin katılımının gerektiği İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabul edilen, Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Pornografisinin Engellenmesine Yönelik Eylem Programı'nda belirtilmiştir.[624]

4.3.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokollerde Çocuk İhmalinin ve İstismarının Ele Alınması

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarına dair standartlar ve yükümlülükler içeren temel bir uluslararası belgedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile taraf devletler, bütün dünya çocuklarının haklarını güvence altına almayı ve korumayı taahhüt etmişlerdir. Çocuk haklarının yaşama geçirilmesi ve etki alanının bütün çocukları kapsayacak şekilde genişletilmesi, Sözleşme'nin temel gayesidir. Bu kapsamda atılan en önemli adımlardan biri ise, 25 Mayıs 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Sözleşme'ye ek protokollerin hazırlanması ve taraf devletlerin onayına sunulmasıdır. Söz konusu tarihte "Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokolü"[625] ile "Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği, Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolü"[626] benimsenmiştir. Protokollerin hazırlanması sürecinde Sözleşme'de bu konulara ilişkin hükümlerin düzenlendiği ve bu sebeple Protokol hazırlanmasına ihtiyacın olmadığı itirazı yükselmesine rağmen; devletlerin sorumluluklarının daha ayrıntılı biçimde

[624] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 589.
[625] Türkiye, söz konusu Protokol'ü 8 Eylül 2000 tarihinde imzalamıştır. Protokol, Türkiye açısından 18 Mart 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ancak 4 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol'ün Türkçe ve İngilizce metni ile Türkiye'nin beyanlarının ayrıntısı için bkz: https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocuklarinSilahliCatismalaraDahilOlmalari_Protokol.pdf, Erişim Tarihi: 25.11.2019.
[626] Türkiye, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol'ü 8 Eylül 2000 tarihinde imzalamıştır. 28 Haziran 2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Protokol, 19 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İhtiyari Protokol'ün Türkçe ve İngilizce metni için bkz: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İle İlgili İhtiyari Protokol, https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4755.html, Erişim Tarihi: 04.11.2019.

belirlenmesi gerektiği düşüncesi ile Protokollerin benimsenmesi sağlanmıştır.[627]

Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol, 12 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Sözleşme'nin 38. Maddesi[628] uyarınca silahlı çatışmalarda çocukların öncelikli olarak korunması için alınması gereken önlemleri belirlemiştir. Protokol, konunun çocuklar açısından ciddiliğini, ivediliğini ve önemini dikkate alarak ve olası en geniş katılımı sağlama amacını güderek, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf olsun ya da olmasın bütün devletlerin katılımına açık tutulmuştur.[629]

Silahlı çatışmaların veya savaşların çocuklar üzerindeki en büyük etkisi çocukların savaş mağduru olarak ihmale, istismara ya da sömürüye uğramalarıdır. Son yıllarda özellikle çocukları etkileyen silahlı çatışmaların arttığı ve çocukların bu ortamlarda ihmale, sömürüye ve istismara maruz kaldığı raporlar ile tespit edilmiştir.[630] Silahlı çatışmaların çocukları ihmale, istismara veya sömürüye açık hale getirdiği gerçeği karşısında buna dair uluslararası önlemlerin alınmaması düşünülemez. İşte bu noktada hem Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 38. Maddesi hem de Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol'ü hükümleri devreye girmektedir. Protokol'e göre taraf devletler, 18 yaşından küçüklerin silahaltına alınmaması için gerekli yasal, idari ve diğer önlemleri almanın yanı sıra; Protokol'e aykırı bir şekilde askere alınan veya askeri faaliyetlerde kullanılan çocukların fiziksel ve psikolojik açıdan iyileşmeleri ve sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları için uygun tam yardımı sağlayacaklardır. (Md. 6) Protokol'de ayrıca silahlı çatışmalardan etkilenen çocukların korunması ve bakımı için taraf devletler ve uluslararası kuruluşlar işbirliğine davet edilmektedir. (Md. 7)

---

[627] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 653.

[628] Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 38. Maddesi şu şekildedir:
"1) Taraf Devletler, silahlı çatışma halinde kendilerine uygulanabilir olan uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insani kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamak yükümlülüğünü üstlenirler.
2) Taraf Devletler, on beş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün önlemleri alırlar.
3) Taraf Devletler, özellikle on beş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar. Taraf Devletler, on beş ile on sekiz yaş arasındaki çocukların silahaltına alınmaları gereken durumlarda, önceliği yaşça büyük olanlara vermek için çaba gösterirler.
4) Silahlı çatışmalarda sivil halkın korunmasına ilişkin uluslararası insani hukuk kuralları tarafından öngörülen yükümlülüklerine uygun olarak, Taraf Devletler, silahlı çatışmadan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar." UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 15.

[629] Gemalmaz, teorik açıdan bakıldığında bu tarz bir düzenlemenin Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda farklılık getirdiğinin yadsınamaz bir gerçeklik olduğunu belirtir. Yazarın yorumuna göre, bu düzenleme söz konusu Protokolü, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bir Protokolü olmaktan çıkartmakta; ondan bağımsız bir sözleşme kimliğine sokmaktadır. Bu yöndeki yorum için bkz: Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 763.

[630] Bakır, Zülfiye Zeynep, *2018 Dünyanın Çocuk Karnesi*, s. 4-8.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin iki ihtiyari Protokol'ünden diğeri olan "Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği, Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol" 18 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğü girmiş ve pek çok devlet tarafından benimsenmiştir. Protokol, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan ya da Sözleşme'yi imzalamış bulunan herhangi bir devletin onaylamasına ya da katılmasına açık tutulmuştur.[631] Adından da anlaşılacağı üzere Protokol, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocukların her türlü şiddetten ve cinsel sömürüden korunma hakkına ilişkin hükümlerine işlerlik kazandırmayı ve taraf devletlerin çocuk pornografisi, satışı ve fahişeliğinin önlenmesi konusundaki yükümlülüklerini artırmayı amaçlamaktadır. Protokol'ün önsözünde bu amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için izlenecek yol ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiştir. Protokol'e göre çocuk satışı, çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesi ve çocuk pornografisi ancak bu durumu ağırlaştıran etkenleri ele alan bütüncül bir yaklaşım ile ortadan kaldırılabilir.[632]

Protokol esasında, "Çocukların Ticarî Amaçlı Cinsel Sömürüsüne Karşı Birinci ve İkinci Dünya Kongrelerinde" ve sonrasında imzalanan bildirgelerde dile getirilen önerilerin bir araya getirilmesi neticesinde hazırlanmıştır. Bu öneriler gereği Protokol'e taraf devletler öncelikle çocuk satışını, çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesini ve çocuk pornografisini ulusal yasalarıyla yasaklayacaklardır. (Md. 1) Protokol taraf devletlerden, satış, fuhuş ve pornografi gibi durumlardan etkilenen çocukların en başta bir mağdur olarak görülmelerini ve alınacak önlemlerde bu hususun dikkate alınmasını talep etmektedir.[633] Protokol söz konusu fiillerin sadece suç sayılmalarını ve çocukların mağdur olarak kabul edilmelerini değil; suçu işleyenlerin kovuşturulmalarını da taraf devletlerden beklemektedir. (Md. 4, 5) Özellikle çocuklarla cinsel amaçlı turizm faaliyetinde bulunanların kovuşturulmasında ve sınır dışı edilmesinde, suçların cezasız kalmamasında ve gerekli tazminin gecikmeden sağlanmasında taraf devletlerin sorumluluklarının olduğu Protokol'de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Mağdur çocuklara toplumla yeniden bütünleşmeleri gözetilerek insan onuruna uygun bir şekilde davranılması ise taraf devletlere yönelik bir başka taleptir. Ceza adalet sisteminde çocuğun üstün yararına öncelik tanınması, özel durumunu dikkate alan

[631] Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*, s. 756.
[632] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 683.
[633] Protokol'de çocuklardan mağdur diye bahsedilmekte ve alınacak önlemlerin onların mağduriyetlerini giderecek nitelikte olması gerektiği belirtilmektedir. Hal böyle olmakla beraber mağdur olan çocukların suçsuz sayılmalarıyla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bu konu uluslararası hukukta ihtilaflıdır. Bazı görüşler böyle bir muafiyet durumunda çocukların bu yönde daha fazla istismar edileceğini gerekçe göstererek; rıza ve cezai ehliyet yaşının üzerindeki daha büyük çocukların yetişkinlerle aynı sorumluluğu taşımaları gerektiğini savunmaktadırlar. Bizimde iştirak ettiğimiz diğer görüşe ise fuhşa, pornografiye veya çocuk satışına konu olan çocuklar, çocuk suiistimali mağdurları olarak görülmeli ve suçsuz sayılmalıdırlar. Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 655.

usullerin benimsenmesi, kimliğinin ve özel hayatının gizli tutulması, kendisine ve yakınlarına gerekli korumanın sağlanması, gereksinimlerinin, duyarlılıklarının ve görüşlerinin gözetilmesi, dava ve hakları konusunda bilgilendirilmesi ve mağdur çocuklarla ilgilenenlerin uzmanlaşması Protokol kapsamında çocuk mağdurlara yönelik alınacak önlemler arasında sayılmaktadır. (Md. 8)

Çocuğun ihmale, istismara ve sömürüye karşı korunması için daha ileri düzeyde önlemler alınmasını öngören Protokol, kamuoyunun bu konuda bilgilendirilmesini istemektedir. Bu bağlamda taraf devletlerin çocuk pornosuna, satışına veya fuhşuna özendirecek reklamların yasaklanması ve bu fiillerin zararlı etkilerine ilişkin hem çocukların ve ailelerin hem de toplumun eğitilmesi konusunda somut adımlar atmaları gerekmektedir. Çocuk satışı, fuhşu ve pornografisi gibi eylemlerin önlenmesi için atılacak bu somut adımlarda, ulus ötesi işbirliğinin yadsınamaz bir role sahip olduğu Protokol'de de ifade edilmiştir. Protokol'e göre Taraf Devletler, çocuk satışı, fuhşu ve pornografisi gibi fiillerin önlenmesinde, faillerin araştırılmasında, cezalandırılmasında ve çocuk mağdurların fiziksel ve psikolojik yönden iyileşmeleri, sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları ve vatanlarına geri dönmeleri konusunda etkili bir ulus ötesi işbirliği içine girmelidirler. İşbirliğinde çocukların mağdur olmalarına yol açan yoksulluk, az gelişmişlik gibi sebepler de dikkate alınmalıdır. (Md. 10)

4.3.3. Denetim Organı Olarak Çocuk Hakları Komitesinde Çocuk İhmalinin ve İstismarının Ele Alınması

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin denetim organı olarak Çocuk Hakları Komitesi'nin kurulduğunu çalışmamızın ikinci bölümünde belirtmiştik. Taraf devletlerin Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerinin denetimini yapan Çocuk Hakları Komitesi, rapor ve bireysel başvuru usullerini kullanmaktadır. Raporların incelenmesinden sonra taraf devletlere önerilerde ve genel tavsiyelerde bulunan Komite, bunlardan ayrı olarak genel yorum yetkisini de kullanabilmektedir. Protokollerin varlık amacı gibi, genel yorumlar da Sözleşme'nin işlerliğini artırmak içindir. Biz de bu amaçtan hareketle, öncelikle Çocuk Hakları Komitesi'nin genel yorum yetkisini kullanarak kabul ettiği genel yorumlarda ve raporlama usulünde çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkını ne şekilde ele aldığına bakacağız.

4.3.3.1. Genel Yorum Usulünde İhmal ve İstismar Konusunun Ele Alınması

Genel yorum yetkisini kullanmaya 1991 yılında karar veren Çocuk Hakları Komitesi, "Eğitimin Amaçları" başlıklı ilk genel yorumunu 2001 yılında kabul etmiştir. 2019 itibariyle 24 genel yorum üreten Komite, bu yorumlar ile Sözleşme'de düzenlenen çocuk haklarını geniş bir bakış açısı ile ele almıştır. Şu ana kadar kabul edilen genel yorumlar içerisinde çocuğun her türlü şiddetten, ihmalden, istismardan ve cinsel sömürüden korunma haklarına ilişkin yorumlar da bulunmaktadır. Tüm genel yorumlarda bu haklara gönderme yapılmışsa da özel olarak bu hakların kapsamını belirlemeye yönelik 8 ve 13 No'lu Genel Yorumlar kabul edilmiştir.

Genel Yorum No. 8

Çocuk Hakları Komitesi'nin 2006 yılındaki kırk ikinci oturumunda kabul edilen 8 No'lu Genel Yorum, "Çocukların Bedensel Cezalardan ve Cezalandırmanın Zalimce veya Aşağılayıcı Diğer Biçimlerinden Korunma Hakkı'na" ilişkindir. Komite, pek çok taraf devlette çocuklara yönelik bedensel cezanın hem hukuken hem de toplumsal olarak hoşgörülmesi karşısında bu yönde bir genel yorumda bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Komite, bu genel yorumunun amacını 2. Maddede belirtmiştir. Maddeye göre; "*Komite, bu genel yorumunu, bütün taraf devletlerin her tür bedensel ceza ile çocuklara yönelik zalimce veya aşağılayıcı her tür cezalandırma biçiminin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için hemen harekete geçme, ayrıca bu alanda gerekli bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmaları ile diğer eğitici önlemlere yönelme yükümlülüklerini vurgulamak amacıyla çıkarmaktadır.*"[634]

Genel yorumda bedensel veya fiziksel ceza, bedensel bir gücün kullanıldığı ve ne kadar hafif olursa olsun çocuğa acı verme veya çocukta rahatsızlık yaratma amacını taşıyan her tür ceza anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Bedensel cezalar, evde, ailede, bakım kurumlarında okul ve diğer eğitim kurumlarında, işyerlerinde, topluluklarda söz konusu olabilir. Komite'ye göre hangi biçimde ve nerede gerçekleştiğine bakılmaksızın her tür bedensel ceza aşağılayıcıdır ve Sözleşme ile bağdaşmaz niteliktedir.[635] Fiziksel cezanın herhangi bir türde haklı gösterilmesini reddeden Komite, olumlu disiplin kavramını reddetmemektedir. Bu noktada önemli olan koruyucu bedensel davranışla cezalandırıcı

[634] UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 291-292.
[635] 8 No'lu Genel Yorumun 11 ve 12. Maddeleri için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 294-295.

saldırı arasındaki farkı görmektir.[636]

Çocuk Hakları Komitesi 8 No'lu Genel Yorum'unda, Sözleşme'nin 19. Maddesinin bedensel cezayı açıkça yasakladığını tekrar hatırlatmaktadır. Komite'ye göre maddede geçen "her tür bedensel veya zihinsel saldırı" ifadesi muğlak değildir ve çocuklara yönelik şiddetin bedensel ceza adı altında hukuksal bir biçim almasına izin vermemektedir. Komite, Sözleşme'nin 19. Maddesinde bedensel cezaya açıkça atıfta bulunulmamış olsa dahi; bedensel cezanın ortadan kaldırılması için devletlerin gerekli yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri almalarını gerektiren bir şiddet biçimi olduğunu kabul etmektedir.[637]

Çocuğun ihmal ve istismara karşı korunmasında taraf devletlerin yükümlü olduğu, Sözleşme ile açık bir şekilde ifade edilmişti. Komite, devletlerin yükümlü olduğunu kabul etmekle beraber; buna ek olarak söz konusu yükümlülüğün özelliğini de belirtir. Komite'nin yorumuna göre taraf devletlerin çocuğu her türlü şiddetten koruma ve bedensel cezaları ortadan kaldırma yükümlülüğü, ivedi ve esneklik kabul etmeyen bir yükümlülüktür. İvedi ve esneklik kabul etmeyen bir yükümlülükte devletten beklenen daha az değil; daha çok önleyici tedbirler almasıdır. Komite'ye göre çocukların ayrı bir statüye sahip olmaları, gelişim sürecinde bağımlılıklarının fazla olması, özgün insani potansiyelleri ve dış etkilere açıklıkları da her tür şiddetten korunmaları bakımından hukuksal ve diğer önlemlerin daha azını değil daha çoğunu gerekli kılmaktadır.[638]

Çocuğun üstün yararı ileri sürülerek bedensel cezanın makul ve ılımlı görülebileceğine ilişkin görüşler taraf devletlerce sıklıkla dile getirilmektedir. Komite, Sözleşme'nin bütünüyle tutarlılık taşımayan bu görüşlere cevaz vermemektedir. Sözleşme'nin temel dayanağını oluşturan çocuğun üstün yararı kavramının yorumunda, çocuğun insan olarak onuruna ve bedensel esenliğine ters düşen bedensel ceza haklı gösterilemez. Bunun dışında Komite, bedensel cezayı din temelinde haklı gösteren savları da reddetmektedir. Komite, dini hukuk yorumundan kaynaklanan taşlama ve uzuv kesme cezalarını Sözleşmeye ve diğer uluslararası insan hakları standartlarına açıkça aykırı görmektedir ve yasaklanmaları

[636] 8 No'lu Genel Yorumun 13 ve 14. Maddeleri için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 294-295.
[637] 8 No'lu Genel Yorumun 18 ve 20. Maddeleri için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 296-297.
[638] 8 No'lu Genel Yorumun 20, 21 ve 22. Maddeleri için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 297-298.

gerektiğini belirtmektedir.[639]

Komite, Genel Yorumun son bölümünde Sözleşme'nin 19. Maddesini temel alarak devletlerin çocukları şiddetin her biçiminden koruma yükümlülüklerini yerine getirmelerine yönelik yasal ve diğer önlemlere açıklık getirmektedir. Öncelikle taraf devletlerden yerine getirmeleri istenilen ilk yasal önlem cezalandırmanın veya ıslahın "makul" veya "ılımlı" biçimleri olarak şiddet uygulamasına izin veren yasalardaki veya teamül hukukundaki hükümlerin kaldırılmasıdır. Bu yönde hükümler olmasa dahi geleneksel tutumların etkisiyle yargı kararlarında bedensel cezaya izin verilmesi Sözleşme ile bağdaşmamaktadır. Yasal önlemler kapsamında bedensel ceza sadece ceza yasalarıyla değil; aile hukuku, eğitim yasası, alternatif bakım ve adalet sistemleri ile ilgili yasalar, istihdam yasası gibi yasalarda da açıkça yasaklanmalıdır.[640]

Bedensel cezaların yasaklanması gerektiği gibi bu yasaklamaların hayata geçirilmesi de gerekmektedir. Devletin bu konuda da yükümlülüğü devam etmektedir. Komite'ye göre taraf devletler geleneksel tutum ve uygulamaları değiştirerek çocuk yetiştirmenin pozitif, şiddet içermeyen ve katılımcı biçimlerinin yaygınlaştırılmasını sağlamalıdırlar. Etkili raporlama ve sevk mekanizmaları geliştirmekle yükümlü devletlerin asıl hedefi ana-babaları cezalandırmak değil destekleyici ve eğitici müdahalelerle şiddete dayalı, zalimce veya aşağılayıcı uygulamalara başvurmalarını önlemek olmalıdır. Polis, savcılıklar ve mahkemeler dâhil olmak üzere çocuk koruma sistemlerinde görev yapan herkese verilecek danışmanlık ve eğitim hizmetlerinde, "çocuğun üstün yararını gözetme ilkesi" vurgulanmalıdır. Özellikle aile içi ihmal ve istismar vakalarında çocuğun üstün yararı gereği çocuğun aile dışında bir yere yerleştirilmesinin alternatifleri araştırılmalıdır.[641]

Komite, aile dışında gerçekleşen çocuğa karşı şiddet olaylarında kovuşturma yapılmasını, faillere yönelik disiplin işlemlerine ve işten çıkarmaya başvurulması tehdidini caydırıcı önlemler olarak görmektedir. Bu önlemler dışında okullarda, bakım kurumlarında ve çocuğun hayatını idame ettirdiği tüm sosyal ortamlarda çocukların, çocuk dostu danışmanlığa, savunma ve şikâyet usullerine gizlilik kuralları içinde ulaşabilmesi ve gerekli

[639] 8 No'lu Genel Yorumun 26 ve 29. Maddelerinin ayrıntısı için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 299-300.

[640] 8 No'lu Genel Yorumun 30 ve 35. Maddelerinin ayrıntısı için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 301-303.

[641] 8 No'lu Genel Yorumun 39 ve 42. Maddeleri için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 304-305.

hukuki ve diğer yardımlarla birlikte konuyu yargıya intikal ettirebilmesi taraf devletlerce güvencelenmesi gereken hususlardır.[642]

Çocuk Hakları Komitesi'nin 8 No'lu Genel Yorumu değerlendirildiğinde, Sözleşme'de olduğu gibi bu yorumda da çocukların bir birey ve hak öznesi olarak konumlandırıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Komite'nin yorumuna göre çocuk, ana-babasının veya devletin malı ya da ilgilenilecek bir nesne değildir. Çocuğun yetiştirilmesinde ana-babanın ya da devletin sorumluluğu çocuğu yeteneğine göre (görüşlerini de dikkate alarak) yönlendirme ve gerektiğinde ona rehberlik etmektir. Yönlendirmenin ve rehberlik etmenin şiddetten arındırılmış bir şekilde olması ise taviz verilemeyecek hassasiyettedir. Çocuğa yönelik bedensel cezalar ya da diğer aşağılayıcı fiziksel cezalar, yönlendirme ve rehberlik etme sorumluluğu gerekçe gösterilerek meşru addedilemez. Asıl yönlendirme ve rehberlik etme, çocuğun bu cezalara karşı korunmasında devletlerin sürekli olarak girişimlerde bulunmasını ve toplumun bunu içselleştirmesini gerektirmektedir.

Genel Yorum No. 13

Çocuk Hakları Komitesi'nin 2011 yılındaki elli altıncı oturumunda kabul edilen 13 No'lu Genel Yorum, Sözleşme'nin 19. Maddesinde düzenlenen "Çocuğun Şiddetin Her Türünden Masun Olma Hakkına" ilişkindir. Komite, çocuklara yönelik şiddetin tüm dünyada yaygınlığı karşısında 19. Maddenin yorumunu yapma kararı almıştır. Genel yorumda benimsenen yaklaşım, çocukları salt "mağdur" olarak görmekten ziyade onları hak sahibi bireyler olarak onurlarına, fiziksel ve psikolojik dokunulmazlıklarına saygı gösterip bunları geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır.[643]

Sözleşme'nin 19. Maddesinde çocuğun maruz kaldığı tüm ihmal, istismar, sömürü veya kötü muamele oluşturan davranışlar için şiddet teriminin kullanıldığını ve bazı yazarlarca bu kullanımın eleştirildiğini daha önce belirtmiştik. Komite, bu yorumunda eleştirilere cevap vermiş ve şiddet teriminin seçilmesinin, hiçbir biçimde, fiziksel ve/veya kasıtlı olmayan zararın etkilerini ve bu sorunun da ele alınması gerekliliğini azımsama

[642] 8 No'lu Genel Yorumun 43. Maddesi için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 306.
[643] Çocuk Hakları Komitesi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2009 – 2011*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/GCs-11-12-13-2008-2011.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2019.

anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Çocuklara yönelik şiddetin önlenmesinde devletlerin yükümlülükleri bahsine de açıklık getiren Komite, bu yükümlülükleri pozitif ve aktif yükümlülükler olarak nitelemektedir. Taraf devletler şiddetin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğinden bağımsız olarak, kendi yetenekleri ve finansal imkânları çerçevesinde ve çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini de gözeterek çocuğun gelişiminde ve korunmasında esas görevli ana babalara ve çocuklara bakan diğer kişilere destek ve yardım sağlamak durumundadırlar.[644]

Çocukların yaşamlarındaki şiddetin önlenememesinin toplumlardan ve devlet pratiklerinden kaynaklanan pek çok sebebi bulunmaktadır. Komite'nin yorumuna göre toplumlardan kaynaklanan sebeplerin başında sosyal ve kültürel tutumlar ile bilgisizlik gelmektedir. Bu tutumlar şiddeti mazur göstermekte ve şiddetin gün yüzüne çıkmasını engellemektedir. Devlet pratiklerinden kaynaklanan sebepler arasında ise yasaların yetersiz kalması veya var olan yasaların gereği gibi uygulanmaması, şiddetin nedenleri ile ilgili veri ve kavrayış eksikliği, anlık tepkisel çabalar, bütünlüklü olmaktan çok, parçalı durumdaki stratejiler ve sorunun çözümüne yetersiz bütçe ayrılması yer almaktadır.[645]

Komite, 13 No'lu Genel Yorumunda çocuğun her türlü şiddetten masun olma hakkının hukuksal analizini ayrıntılı bir şekilde yapmaktadır. Bu analize göre Sözleşme'nin 19 maddesinde belirtilen "her tür şiddet" ifadesi, hakkın hiçbir şekilde istisna tanımadığını göstermektedir. Şiddetin hiçbir biçimini hukuksal ve toplumsal olarak kabul edilebilir görmeyen Komite, şiddetin yaygın görünüş biçimlerini çocuk hakları temelinde tanımlamaktadır.[646] Çocuğa yönelik şiddetin failleri ise çocuğun bakımından sorumlu kişilerdir. Komite, "çocuğa bakan kişi" kavramını çok geniş yorumlamaktadır. Çocuğa bakan kişiler, çocuğun güvenliğinden, sağlığından, gelişiminden ve refahından açık biçimde

---

644 13 No'lu Genel Yorumun "Şiddetin tanımı" ve "Devletlerin yükümlülükleri, ailelerin ve diğer aktörlerin sorumlulukları" başlıklı 4. ve 5. Maddelerinin ayrıntısı için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 461-462.

645 Çocuk Hakları Komitesi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2009 – 2011*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/GCs-11-12-13-2008-2011.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2019.

646 Çocuk Hakları Komitesi 13 No'lu Genel Yorumda, ihmali (fiziksel ihmal, psikolojik veya duygusal ihmal, çocukların fiziksel veya zihinsel sağlığında ihmal, eğitimsel ihmal, terk), zihinsel şiddeti, fiziksel şiddeti, fiziksel cezayı, cinsel istismar ve sömürüyü, işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezayı, çocuklar arasında şiddeti, kendine zarar vermeyi, zararlı uygulamaları, kitle iletişim araçlarındaki şiddeti, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla şiddeti tanımlamış ancak bunların tüketici olmadığını ısrarla vurgulamıştır. Bu tanımlar için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 470-477.

ve hukuksal, mesleksel-etik ve/veya kültürel sorumluluğu olan kişilerdir. Ebeveynler, koruyucu aileler, evlat edinenler, eğitimciler, geniş aile ve topluluk üyeleri, işverenler, kamu ya da özel kurum personelleri çocuğa bakmakla yükümlü kişiler arasında zikredilmektedir. Devlet tüzel kişiliği ise, çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin varlığında bile de facto (fiilen) bakıcı konumundadır.[647]

Çocuğa yönelik şiddetin önlenmesinde "taraf devletlerin gerekli ve uygun tüm yasal, idari, sosyal ve eğitsel önlemleri alacakları" ibaresi, entegre, bütünlüklü, disiplinler arası ve eşgüdümlü bir sistemin gerekliliğini vurgulayan bir yükümlülüğe işaret etmektedir. Yasal önlemler, bütçe dâhil olmak üzere hem yasamaya hem de uygulayıcı ve yürürlüğe koyucu önlemlere ilişkin iken; idari önlemler, taraf devletlerin çocuğu her tür şiddetten korumak için gerekli politikaları, programları, izleme ve gözetim sistemlerini oluşturması önlemleridir. Bu önlemler ile bağlantılı sosyal önlemler ise, devletlerin sorumluluğu altında ancak hem devlet hem de sivil toplum aktörleri tarafından başlatılıp uygulanabilmektedir. Sosyal önlemler, çocuklara yönelik şiddet riskini azaltma girişimi şeklindeki sosyal politika önlemleri olabileceği gibi; çocuğun bireysel olarak desteklenmesi ile çocuğun ailesine ve diğer bakan kişilere çocuk yetiştirme açısından en iyi koşulların sunulması şeklindeki sosyal programlar olabilir. Yine hem devlet hem de sivil toplum aktörleri tarafından başlatılıp uygulanabilen eğitimsel önlemler, çocuklara yönelik şiddeti hoş gören tutumları, gelenekleri, adetleri ve davranışsal uygulamaları ortadan kaldırma faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Eğitimsel önlemlerin hedef kitlesinde çocuklar olduğu gibi; aileler, topluluklar, profesyoneller, kurumlar ve tüm paydaşlar vardır. Bütüncül bir çocuk koruma sistemi için alınacak önlemlerin ayrıntısı ise Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. Maddesinin 2. fıkrasında yer almaktadır. Komite bu önlemleri; önleme, tespit etme, bildirim ve/veya raporlama, sevk, soruşturma, tedavi, takip, yargının müdahalesi ve etkili usul işlemleri şeklinde gruplara ayırmakta ve bu önlemlerin hak temelli koruma yaklaşımı için hayati öneme sahip olduğunu açıklamaktadır. [648]

---

[647] Çocuk Hakları Komitesi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2009 – 2011*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/GCs-11-12-13-2008-2011.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2019.

[648] Çocuk Hakları Komitesi, 13 No'lu Genel Yorumunda Sözleşme'nin 19. Maddesi çerçevesinde alınabilecek önlemlere bunlarla sınırlı kalmamak üzere somut olarak yer vermiştir. Bu önlemlerin yer aldığı 38-58 arası maddelerin ayrıntısı için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 480-495.

Çocuk Hakları Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu, çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkını Sözleşme bağlamında geniş yorumlamaktadır. Yapılan geniş yorumlamada bu hakkın hayata geçirilmesi için hem Sözleşme'nin temeli olan ilkelerle hem de diğer maddelerle (özellikle Sözleşme'nin 4. ve 5. Maddeleri) olan bağlantısının iyi kurulması gerektiği tavsiye edilmektedir. Tavsiye edilen diğer bir husus ise "çocuklara yönelik şiddetle ilgili ulusal koordinasyonun yapısı" dır. Bu yapının her ülkede farklı inşa edilmesine imkân verilmekle beraber uygulanmasında temel unsurların[649] göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Son olarak Genel Yorumda, çocukların şiddete karşı korunması için uygulanacak koruma programlarında destek kaynakların tahsisi[650] ve bölgesel ve uluslararası düzeyde sınır ötesi işbirliği tavsiye edilmektedir.

4.3.3.2. Raporlama Usulünde İhmal ve İstismar Konusunun Ele Alınması

Çocuk Hakları Komitesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ve Sözleşme'ye Ek Protokol'lerin ulusal hukuklarda uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmek için taraf devletlerden taraf oldukları ilk iki yıl içinde, daha sonra da her beş yılda bir rapor sunmalarını istemektedir. Ayrıca, bunun haricinde de her zaman taraf devletlerden rapor talep edebilir. Taraf devletlerin ilk ve periyodik raporlarını inceleyen Komite, devletlere genel tavsiyelerde bulunur. Biz de çalışmamızın bu başlığında Komite'nin çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkına ilişkin raporlar neticesinde verdiği tavsiyeleri inceleyeceğiz. Öncelikle belirtmek isteriz ki tüm ülkelerin raporlarına ilişkin verilen genel tavsiyeleri incelemek mümkün olmadığından, belli başlı hususlara değinmekle yetineceğiz.

Çocuk Hakları Komitesi, taraf devletlerce sunulan raporlar üzerinde incelemesinde çok farklı şekillerde ortaya çıkan şiddet biçimleri tespit etmiştir. Aile içinde ortaya çıkan

[649] 13 No'lu Genel Yorumun 72. ve devamı maddelerine göre; çocuk hakları yaklaşımı, çocuklara yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet boyutları, birincil önleme, çocuğun bakımına ve korunmasına yönelik stratejilerde ailelerin birincil konumu, esneklik ve koruyucu etmenler, risk etmenleri, daha güç durumdaki çocuklar, kaynak tahsisi, koordinasyon mekanizmaları, hesap verebilirlik ulusal koordinasyon yapılarına içselleştirilmesi gereken temel unsurlardır. Bu unsurların açıklaması için bkz: Çocuk Hakları Komitesi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2009 – 2011*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/GCs-11-12-13-2008-2011.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2019.

[650] Çocuk Hakları Komitesi, taraf devletlerin Sözleşme'nin 19. Maddesindeki yükümlülüklerini yerine getir(e)memelerinde eldeki kaynakların sınırlı oluşu mazeretine dayanamayacakları kanısındadır. Komite'nin yorumuna göre, taraf devletler gerektiğinde uluslararası işbirliği yaparak çocukların korunmasında kaynak tahsisini sağlamalıdırlar. Taraf devletler, uluslararası düzeyde olmak üzere insan kaynaklarına, finansal kaynaklara ve teknik kaynaklara yatırım yapmak zorundadırlar. Çocuk Hakları Komitesi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2009 – 2011*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/GCs-11-12-13-2008-2011.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2019.

şiddet türlerine daha ihtimamla yaklaşan Komite, bu ortamlarda kadına yönelik şiddetin çocuğa karşı şiddetin tetikleyicisi olduğunu belirlemiştir. Buna ilişkin Etiyopya'nın sunduğu periyodik raporu inceleyen Komite, çocukların 19. Madde kapsamında korunabilmesi için kadına yönelik şiddetin önlenmesinde daha fazla çaba gösterilmesini tavsiye etmektedir. Komite'nin çocuğun her türlü ihmal ve istismardan korunma hakkı için endişe duyduğu diğer konular ise, gerek aile içinde, gerekse dışında, cinsel istismar dâhil ihmal ve istismarın çocuklar üzerindeki zararlı etkileri konusunda toplumun tüm kesimlerinde yeterli bilinç ve duyarlılığın olmaması, parasal kaynakların sınırlılığı ve eğitilmiş personelin bulunmayışıdır. Komite bu konularda Kosta Rika, Güney Afrika, Gürcistan, Slovenya, Moğolistan gibi ülkelere tavsiyelerde bulunmuştur. Tavsiye edilen önlemler arasında, çok disiplinli programların ve önlemlerin pekiştirilmesi, suç sayılan istismar veya sömürü biçimlerinde infaz sisteminin güçlendirilmesi ve suç işleyenlerin dokunulmazlıklarının kaldırılması, çocuk dostu adalet mekanizmalarının geliştirilmesi toplumdaki şiddeti olağan gören geleneksel tutumlara karşı eğitim programlarının hazırlanması yer almaktadır.[651]

İnsan haklarının ihlali niteliğinde kabul edilen ihmal, istismar veya sömürü eylemleri sonuçları bakımından yeni ihlal tehlikelerini barındırmaktadır. Filipinler'e ilişkin sonuç gözlemlerinde Komite, istismar ve ihmal vakaları sonucunda çocukların terkedilmeleri ya da kaçmaları (kaçırılmaları) tehlikesine dikkat çekmektedir.[652] İkincil mağduriyet olarak da değerlendirilebilecek olan bu tehlikeler, bugün tüm gerçekliğiyle varlık sürmektedir. Sadece Filipinler'de değil; tüm dünyada terkedilen, kaçan ya da kaçırılan çocuk sorunu toplumun temel problemleri arasındadır.

Çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkı, fiziksel cezadan korunma hakkını da içeren geniş bir hak kategorisidir. Önceki bölümlerimizde de ifade ettiğimiz üzere, çocuğun fiziksel ceza ile disipline edilmesi Sözleşme'ye aykırılık oluşturmakta ve Komite tarafından kınanmaktadır. Komite, bu hususta ki sonuç gözlemlerinde İsveç'te çocuğa yönelik her türlü fiziksel cezanın açıkça yasaklanmasını olumlu görmekte iken; İspanya, Kore Cumhuriyeti, Birleşik Krallık gibi ülkelerde fiziksel cezayı makul ve ılımlı gösteren ulusal yasaların gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir.[653]

[651] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 266-267.
[652] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 271.
[653] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 273.

Çocuğun maruz kaldığı ihmal ve istismarın yetkili makamlara bildirilmemesi ve gizli kalması çocuğun yaşadığı travmanın boyutunu artıran başka bir hususdur. Bu hususta endişe duyan Komite taraf devletlerden bazı meslek gruplarına ya da toplumun tüm üyelerine çocuk ihmal ve istismar olaylarını bildirmeyi zorunlu kılan yasal düzenlemeler yapmalarını istemektedir. Türkiye'ye ilişkin sonuç gözlemlerinde bu hususa dikkat çeken Komite, toplumdaki eğilimin çocuklara karşı işlenen ihmal ve istismar fiillerini bildirmeme yönünde olduğunu, bu fiiller bildirilse bile, her durumda polisin sistematik olarak müdahale etmediğini, müdahale edilmediği içim mağdur olan çocukların rehabilitasyon hizmetleri alamadığını belirtmiştir.[654]

Komite, taraf devletlerce sunulan raporlar üzerindeki incelemesinde çocukların cinsel yönden sömürülmesi bahsine sürekli olarak dikkat çekmiştir. Hindistan, Ermenistan ve Ürdün raporlarını inceleyen Komite; çocukların cinsel sömürüsünün suç sayılmasını, faillerin ister yerli ister yabancı olsun cezalandırılmasını, cinsel sömürü mağduru olan çocukların cezalandırılmamasını, ihlaller karşısında tazminat yolunun açık olmasını, cinsel sömürü ilgili yasaların toplumsal cinsiyet açısından nötr olmasını, çocuk dostu işlemlerin benimsenmesini, misillemelerin önüne geçilmesini ve tüm bu uygulamaların denetlenmesini dile getirmiştir. Komite bunların dışında cinsel ilişkiye rıza gösterme yaşına ilişkin de endişelerini dile getirmiştir. Bilindiği üzere Sözleşme, dayatıcı bir cinsel ilişkiye rıza yaşı belirlememiştir. Aynı şekilde Komite de, taraf devletlere belirli bir cinsel ilişkiye rıza gösterme yaşı önermemiştir. Ancak gerek ilk raporlara gerekse de periyodik raporlara ilişkin sonuç gözlemlerinde, yaş sınırının yükseltilmesini önermiştir. Bu konuda Filipinler'de on iki olan yaş sınırının yükseltilmesi konusunun ciddi bir biçimde düşünülmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca Man adası gibi Birleşik Krallık Denizaşırı Bölgelerde, erkek ve kız çocukları bakımından, farklı rıza gösterme yaşlarının geçerli olmasını Sözleşme'nin 2, 19 ve 34.

654 *"Komite, Sözleşmenin 19. maddesi doğrultusunda, mevcut uygulamaların kapsamını, boyutlarını ve doğasını anlamasına yardım edecek şekilde, ev içi şiddet, kötü muamele ve cinsel istismar da dâhil her tür sömürü hakkında araştırma yaptırmasını taraf devlete tavsiye etmekte; değişen eğilimleri de destekleyici yeterli tedbirler almasını ve politikalar benimsemesini önermektedir. Komite ayrıca, aile içinde cinsel istismar dâhil, ev içi şiddet, kötü muamele ve sömürüye maruz kalmış çocuklara ilişkin vakaların, çocuğa duyarlı bir şekilde soruşturulmasını, çocuğun özel yaşamına saygı hakkının korunmasını ve bekaret kontrolünün kaldırılmasını sağlayacak şekilde yasalardaki usul hükümlerinin düzenlenmesini önermektedir. Hukuki süreçte çocuklara destek olma hizmeti sağlayacak tedbirlerin alınması; tecavüz, istismar, ihmal, kötü muamele ve şiddet mağduru çocukların Sözleşmenin 39. maddesine uygun şekilde fiziki ve psikolojik iyileşmesinin ve toplumla bütünleşmesinin sağlanması gerekmektedir."* Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 2001 yılında 27. Oturumunda Türkiye için vardığı sonuç gözlemlerinin ayrıntısı için bkz: http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/www-shcek-gov-tr.pdf, Erişim Tarihi: 03.12.2019.

Maddelerine aykırı kabul etmiştir.[655]

Son olarak Komite'nin ihmal, sömürü veya istismar mağduru çocukların rehabilitasyon hakkına ilişkin sonuç gözlemlerine değinmek gerekir. Hakkın tesisi noktasında eksikliklerden yakınan Komite; Polonya, Danimarka, Ukrayna, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Nijerya, Avusturya gibi ülkelere bu çocuklar için rehabilitasyon merkezleri açılması ve rehabilitasyon hizmetlerinde bölgesel farklılıkların giderilmesi için daha fazla çaba göstermelerini tavsiye etmiştir. Özellikle yargıya intikal eden olaylarda çocukların damgalanmaması için gerekli bütün destek hizmetinin sağlanması, toplumla yeniden bütünleştirmede son derece önemlidir.[656]

4.3.4. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Bağlantılı Kararlarında Çocuk İhmalinin ve İstismarının Ele Alınması

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne herkesin bireysel başvuru yapma hakkının var olduğu kabul edilmektedir. Herkes ifadesinin çocukları da kapsadığı aşikârdır. Çocukların da İnsan Hakları Avrupa Sözleşme'si ile korunması ve bireysel başvuru hakkına sahip olması Sözleşmede ayrıca ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. Maddenin de bir getirisidir.[657] Nitekim İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin çocukların insan haklarının ihlal edildiğine ilişkin pek çok sayıda kararı mevcuttur. Bu kararlar içerisinde çocuğa karşı şiddet temelinde değerlendirilenler ise azımsanmayacak sayıdadır. Bazı kararlarda şiddet doğrudan devlet eliyle gerçekleştirilmişken; bazı kararlarda özel kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Devlet tarafından gerçekleştirilen şiddet olaylarında Mahkeme daha Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 37. Maddesine atıf yapmaktadır. Biz çalışmamızın kapsamını Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19, 34 ve 39. Maddeleri ile sınırlandırdığımızdan; Mahkeme'nin bu maddeler ile bağlantılı gördüğümüz önemli bazı kararlarını incelemeyi uygun görmekteyiz.

4.3.4.1. C.A.S. ve C.S. v. Romanya

C.A.S. ve C.S. davasında ilk başvurucu okuldan eve giderken bir adam tarafından takip edildiğini, takip sonucunda evine zorla giren adam tarafından cinsel saldırıya maruz

[655] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 516-520.
[656] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 587.
[657] Yücesoy, Uluğ İlve, "Avrupa Konseyi Üyesi Olarak Türkiye'nin Çocuk Haklarına İlişkin Yükümlülükleri", *İzmir Barosu Çocuk Hakları Bülteni*, sy. 28,2018, ss. 79-96, s. 87.

kaldığını ve kendisine bıçak doğrultularak herhangi bir kişiye olanları anlatmaması için ölüm ile tehdit edildiğini iddia eden yedi yaşında bir erkek çocuktur. İddiaya göre, istismar diğer aylarda da haftada birkaç kez tekrarlanmıştır. İkinci başvurucu ise, çocuğun olanları anlatması üzerine polise başvuruda bulunan çocuğun babasıdır. Çocuğun ve tanıkların ifadesi ile saldırgan teşhis edilmiş, soruşturmanın üç defa kesintiye uğramasından sonra görülen davada saldırgan cinsel saldırı ve çocuğun evine zorla girme suçlarından beraat etmiştir. Yerel mahkemenin beraat gerekçesine göre, tarafların ve tanıkların ifadelerinin çelişkili olmasının yanı sıra, ikinci başvurucunun polise olaydan altı aydan sonra başvurması düşündürücüdür. Ayrıca Mahkeme, çocuğun olguları doğru tarif etmediğini ve hayal kurmaya meyilli olduğunu gerekçe olarak kaydetmiştir.[658] Başvurucular cinsel istismar vakasının soruşturulmadığını iddia ederek Sözleşme'nin işkence ve kötü muamele yasağını düzenleyen 3. Maddesinin, adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. Maddesinin ve özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkını düzenleyen 8. Maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi başvuruyu, 3. ve 8. Maddeler altında incelemeye karar vermiştir.[659] Mahkeme, öncelikle Romanya'nın Çocuk Hakları Sözleşmesi ile "Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi'ne" taraf olduğunu ve bu Sözleşmeler gereği çocuğu cinsel istismar dâhil şiddetin her türünden korumak için gerekli önlemleri alma ve çocuk mağdurları topluma kazandırma yükümlülüğünün olduğunu hatırlatmıştır. Buna ek olarak Mahkeme değerlendirmesinde, Çocuk Hakları Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumunu da zikretmiştir.[660]

C.A.S. ve C.S. davasında Mahkeme, olayın ciddiliğine ve çocuğun kırılganlığına rağmen soruşturmanın etkin ve hızlı yapılmadığını tespit etmiştir. Mahkeme'nin belirlemesine göre, cinsel istismara uğradığını iddia eden birinci başvurucunun tıbbi muayenesi geç yapılmış, şüphelinin ifadesi şikâyet başvurusundan uzun bir zaman sonra alınmış ve en nihayetinde olaydan yedi yıl sonra sanık aklanmıştır. Yerel Mahkemeler, soruşturmanın çocuğun haklarına duyarlı ve titiz bir şekilde yürütülmemesinden ziyade ailenin suçu derhal bildirmemesine özel önem atfetmişlerdir.[661]

[658] İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Çocuk Hakları Veritabanı, http://www.cocukgozlemevi.org/aihm-davalari/cas-ve-cs-romanya, Erişim Tarihi: 04.12.2019.
[659] C.A.S. ve C.S. v. Romanya, Başvuru No: 26692/05, 24 Eylül 2012, para. 55-57. Karar için bkz: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109741%22]}, Erişim Tarihi: 04.12.2019.
[660] C.A.S. ve C.S. v. Romanya, Başvuru No: 26692/05, 24 Eylül 2012, para. 51-54.
[661] C.A.S. ve C.S. v. Romanya, Başvuru No: 26692/05, 24 Eylül 2012, para. 79-80.

Mahkeme, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. ve 8. Maddeleri çerçevesinde devletlerin çocukların üstün yararını da gözeterek şiddet vakalarını etkin bir şekilde yürütme yükümlülüklerinin olduğunu belirtmiştir. Devletler, soruşturma yükümlülüğü dışında çocuğun soruşturma süresince korunması için danışmanlık ve rehabilitasyon hizmeti verme yükümlülüğü altındadırlar. Söz konusu davada çocuk başvurucuya böyle bir hizmetin verilmemesi, Romanya'nın çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkı ile mağdur çocukların rehabilitasyon hakkını tesis etmekte yetersiz olduğunu göstermektedir.[662]

Öz itibariyle Mahkeme'ye göre Romanya, birinci başvurana yönelik cinsel istismarı etkili bir şekilde soruşturmayarak, mağduriyeti giderme adına rehabilitasyon hizmeti sağlamayarak ve cinsel şiddet mağduru çocuğun özel ve aile hayatını koruyamayarak İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. ve 8. Maddelerini ihlal etmiştir. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi bakımından sonuç bu şekilde iken; başvurunun Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19, 34 ve 39. Maddeleri ile ilintili olduğu açıktır. Özellikle Sözleşme'nin 19. Maddesinin 2. Fıkrasında sayılan soruşturma, tedavi ve takip önlemlerinin etkinliğini sağlamada taraf devletlerin pozitif bir yükümlülüğe sahip olduğu bu karar ile bir kez daha hatırlatılmıştır.

4.3.4.2. Siliadin v. Fransa

Siliadin başvurusunda, başvurucu Fransa vatandaşı Bayan D. İle birlikte Fransa'ya gelen, uçak biletinin parasını geri verebilecek miktarda para kazanıncaya kadar Bayan D.'nin ev işlerini yapan 15 yaşındaki bir kız çocuğudur. Başvurucunun iddiasına göre Bayan D. başvurucunun göçmenlik statüsü almasını ve eğitim görmesini sağlayacaktır. Ancak olaylar bu şekilde gelişmemiş ve başvurucu Bayan D. tarafından pasaportu da elinden alınarak ev işlerinde çalıştırılması için Bay ve Bayan B'ye ödünç verilmiştir. Başvurucu bu kişilerin yanında yaklaşık beş yıl boyunca evin bütün hizmetlerini yapmış ve kendisine herhangi bir ödeme yapılmadan kötü koşullarda hizmetçi gibi çalıştırılmıştır. Bir süre sonra çalıştırıldığı yerden kaçmayı başaran Siliadin, Fransa'nın İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 4. Maddesinde düzenlenen kölelik ve zorla çalıştırma yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle iç hukuktaki mücadelesini İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne taşımıştır.[663]

---

[662] C.A.S. ve C.S. v. Romanya, Başvuru No: 26692/05, 24 Eylül 2012, para. 82.

[663] Siliadin v. Fransa, Başvuru No: 73316/05, 26 Ekim 2005, para. 9-45, Karar için bkz: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-69891%22]}, Erişim Tarihi: 04.12.2019; Doğru, Osman; Nalbant, Atilla, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar 1. Cilt,* Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi, Şen Matbaa, 1. Baskı, Ankara 2012, s. 345.

Siliadin başvurusunu Mahkeme, insan ticareti ile kölelik ve zorla çalıştırmayı yasaklayan uluslararası belgeler ışığında değerlendirmiştir. Hiç şüphesiz Mahkeme, konuyla ilgilerinden dolayı Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19, 32 ve 36. Maddelerine de atıf yapmıştır.[664] Zira başvurucu, Fransa'nın çocuk yaşta maruz bırakıldığı istismarı önleme ve failleri etkili bir şekilde cezalandırma pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediği gerekçesine dayanmıştır. Mahkeme'ye göre, çocuklar ve çocuklar gibi diğer kırılgan bireyler, devlet tarafından kişisel bütünlüğün ciddi ihlallerine karşı daha etkili ve caydırıcı bir biçimde korunmalıdır.[665]

Mahkeme değerlendirmesinde, başvurucunun rızası hilafına yıllarca dinlenmeden karşılıksız olarak zorla çalıştırıldığını tespit etmiştir. Başvurucunun seyahat özgürlüğünün elinden alınması, maddi yoksunluğa terk edilmesi, korumasız ve küçük olması onu kul haline getirmektedir. Fransa ceza yasalarında kulluk ve zorla çalıştırmanın suç olarak düzenlenmemesi sebebiyle faillerin beraat etmesi, küçük yaştaki başvuranın etkili ve uygulanabilir bir korumadan yararlanmadığının göstergesidir. Sonuç itibariyle Fransa, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin kölelik ve zorla çalıştırma yasağını düzenleyen 4. Maddesini ihlal etmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi bakımından ise Sözleşme'nin 3, 19, 32 ve 36. Maddelerinin ihlal edildiği rahatlıkla söylenebilir.[666]

4.3.4.3. O-Keeffe v. İrlanda

O-Keeffe v. İrlanda davasında başvuran, İrlanda Milli okulunda öğretmeni tarafından yaklaşık yirmi defa cinsel istismara maruz kaldığını iddia eden dokuz yaşındaki bir çocuktur. Öncesinde başka ebeveynler tarafından öğretmene yönelik bu yönde şikâyetler okul yönetimine bildirilmiş ancak herhangi bir işlem yapılmamıştır. Şikâyetler üzerine istifa eden öğretmen, emekli olana kadar başka bir milli okulda görev yapmıştır. Şikâyetleri değerlendirmek için görevlendirilen müfettişler ise öğretmen hakkında olumsuz bir durum belirtmemişlerdir. Cinsel istismar sebebiyle psikolojik sorunlar yaşayan başvuran yıllar sonra, öğretmene yönelik şikâyette bulunmuştur. Öğretmen hakkında aynı okuldaki başka şikâyetleri sonucunda dava açılmış ve öğretmen, yirmi bir vakadan suçlu bulunup hapis cezasına çarptırılmıştır. Devlet yetkilileri aleyhine tazminat talebinde bulunan başvuranın bu talepleri reddedilmiştir. Tüm bu sebeplerle başvuran, devletin, kendisini ulusal okulundaki

[664] Siliadin v. Fransa, Başvuru No: 73316/05, 26 Ekim 2005, para. 87.
[665] Siliadin v. Fransa, Başvuru No: 73316/05, 26 Ekim 2005, para. 143.
[666] http://www.cocukgozlemevi.org/aihm-davalari/siliadin-fransa, Erişim Tarihi: 05.12.2019.

bir öğretmen tarafından cinsel istismardan koruyamadığından ve bu konuda devlete karşı etkili bir hukuk yolunun bulunmadığından şikâyetçi olmuştur.[667]

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkını düzenleyen 19. Maddesine atıf yapan Mahkeme, başvuruyu işkence ve kötü muamele yasağı (İHAS md. 3) ile etkili başvuru hakkı (İHAS md. 13) kapsamında değerlendirmiştir. Mahkeme özetle; devletlerin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. Maddesi ile güvence altına alınan hakların temel niteliğini ve özellikle de savunmasız çocukların doğasını göz önünde bulundurarak, özellikle ilköğretim bağlamında kötü muameleye karşı korunmalarını sağlamasının zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Devlet gerektiğinde çocukları korumak için özel önlemler alma yükümlülüğündedir. Çocuğu okul ortamında cinsel istismara karşı koruyamayan İrlanda Hükümeti, kötü muamele yasağının gereklerini yerine getirmemiştir. Mahkeme'ye göre, İrlanda Hükümeti, devlet memurlarının ya da organlarının fiillerinden sorumludur ve bunu tazmin etmekle yükümlüdür. Tazminat ödenmesini mevcut hukuk yollarının bir parçası olarak gören Mahkeme, bu yönde başvuranın etkili başvuru hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.[668] Bu karar devletin çocukları okul dâhil her ortamda ihmal ve istismara karşı koruma sorumluluğunun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde değinildiği gibi bu koruma sorumluluğu önleyici olduğu kadar tazmin edici de olmalıdır.

4.3.4.4. G.U. v. Türkiye

G.U. v. Türkiye davasında başvuran, üvey babasının ölüm tehdidi ile birlikte cinsel istismarına uğradığını iddia eden bir kız çocuğudur. Olay, başvuranın üvey babasının istismarına dayanamayıp evden kaçması sonucunda ortaya çıkmıştır. Başvuranın polis ifadesi sonrasında üvey baba tutuklanmış ve hakkında elle sarkıntılık, ırza geçme ve zorla alıkoyma suçlarından dava açılmıştır. Dava devam ederken üvey baba tutuksuz yargılanmıştır ve bu süreçte üvey babanın cinsel taciz ile tehdite devam ettiği ileri sürülmüştür. Uzun süren yargılama sonucunda gerek ilk derece mahkemesi gerekse de temyiz mahkemesi üvey babanın söz konusu suçları işleyecek güçte olmadığı, başvuranın

[667] O-Keeffe v. İrlanda, Başvuru No: 35810/09, 28 Ocak 2014, para. 15-48. Karar için bkz: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-140235%22]}, Erişim Tarihi: 05.12.2019. Ayrıca kararın ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz: Lee, Heekyoung, "O'Keeffe v. Ireland: The State 's Obligation to Protect Children from Sexual Assault in State Schools", *Boston College International and Comparative Law Review*, c. 40, sy. 3, 2017, ss. 28-40, s. 32 vd.

[668] O-Keeffe v. İrlanda, Başvuru No: 35810/09, 28 Ocak 2014, para. 143-176.

cinsel istismara karşı koymadığı, mağdur ve tanık beyanlarının inandırıcı olmadığı gerekçeleriyle üvey baba hakkında beraat kararı vermiştir.[669] Başvurucu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. maddesini ileri sürerek, tecavüz iddialarına ilişkin etkin bir yargılama yapılmamasından, Sözleşme'nin 6. maddesini ileri sürerek, Ağır Ceza Mahkemesi önündeki ceza yargılamasının hakkaniyetli olmamasından ve Sözleşme'nin 8. maddesini ileri sürerek cezasız kalan bir suçun mağduru olarak devletin etkin koruma sağlama pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediğinden şikâyet etmektedir. Mahkeme ise, söz konusu şikâyetleri sadece Sözleşme'nin 3. ve 8. Maddeleri kapsamında değerlendirmiştir.[670] Mahkeme hukuki değerlendirmesinde, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne atıf yapmamışsa da başvurunun Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3, 19 ve 34. Maddeleri ile bağlantılı olduğu açıktır. Mahkeme bu kararında sadece Avrupa Konseyi'nin Türkiye tarafından da onanan Avrupa Konseyi ""Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi'ne (Lanzarote)" ve bu Sözleşme'nin açıklayıcı raporuna atıf yapmıştır.[671]

Mahkeme, olayların niteliğini, ciddiyetini ve başvuranın çocuk olmasını dikkate alarak Devletin, Sözleşme'nin 3 ve 8. maddelerinden doğan pozitif yükümlülüklerini yerine getirmek için şikâyet edilen eylemleri etkili bir soruşturma ve yargılama görevinin olduğunu hatırlatmıştır. Mahkeme, devletin pozitif yükümlülüklerini izahtan sonra; somut olayda çocuk dostu bir yargılamanın yapılmadığını, dava süresince çocuğun ruhsal bütünlüğünün korunması hakkına riayet edilmediğini, delillerin ortaya çıkarılması için tüm imkânların kullanılmadığını ve yargılamada önemli gecikmelerin yaşandığını kaydetmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'nin 3 ve 8. Maddelerinin ihlal edildiği kanaatindedir.[672]

4.3.4.5. Söderman v. İsveç

Söderman v. İsveç başvurusunda başvuran, 14 yaşında olduğu sırada üvey babası tarafından banyoya yerleştirilen kamera ile gizlice filminin çekildiğini ve pencereden izlendiğini iddia etmiştir. Olaydan sonra film yakılmış ancak yakılan filmin içeriği belirsizdir. Başvuranın annesi durumu iki yıl sonra polise bildirmiş ve bildirim sonucunda üvey baba hakkında cinsel taciz suçlaması ile iddianame düzenlenmiştir. Üvey baba, ayrıca

[669] G.U. v. Türkiye, Başvuru No: 16143/10, 18 Ekim 2016, para. 4-44. Karar için bkz: https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22G.U.%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-174633%22]}
[670] G.U. v. Türkiye, Başvuru No: 16143/10, 18 Ekim 2016, para. 55-56.
[671] G.U. v. Türkiye, Başvuru No: 16143/10, 18 Ekim 2016, para. 49-51.
[672] G.U. v. Türkiye, Başvuru No: 16143/10, 18 Ekim 2016, para. 71-82.

başvuranın kuzeni tarafından da iki defa cinsel taciz ile suçlanmıştır. Yerel Mahkeme babanın dört cinsel tacizden de mahkûmiyetine karar vermişken, Temyiz Mahkemesi başvuranın cinsel taciz iddiasında babanın beraatine karar vermiş ve tazminat taleplerini reddetmiştir. Temyiz Mahkemesi, başvuranın kişisel bütünlüğünün ihlal edildiğini kabul etse de başvuranın bilgisi olmaksızın onu filme alma eyleminin tek başına cezai sorumluluk doğurmayacağını düşünmektedir.[673] Başvuran özel yaşama ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkı (İHAS md.8) ile etkili başvuru hakkının (İHAS md. 13) ihlal edildiği gerekçesiyle İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne başvurmuş ancak Mahkeme'nin Büyük Dairesi başvuruyu sadece özel yaşama ve aile hayatına saygı hakkı çerçevesinde değerlendirmiştir.[674]

Söderman Başvurusunda Büyük Daire, çocuğun ihmal, istismar ve sömürüden korunma hakkına ilişkin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. ve 34. maddelerine, "Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin (Lanzarote)" 18, 20 ve 21. maddelerine atıf yapmıştır.[675] Bu atıflardan sonra olayı hukuken değerlendiren Büyük Daire, çocuklara yönelik tecavüz ve cinsel istismar gibi daha ağır eylemlere ilişkin olarak, özel hayatın temel değerleri ve asli yönlerinin tehlikede olması halinde, etkili ceza yasası hükümlerinin yürürlükte olmasını güvenceye alma görevinin devletlere ait olduğunu belirtmiştir. Büyük Daire'ye göre bu görev, söz konusu başvuruda tam olarak yerine getirilmemiştir. Zira üvey baba tarafından gerçekleştirilen eylemlerin başvuranın kişisel bütünlüğünü zedelediği, başvuranın küçük olması ile olayın başvuranın evinde gerçekleşmesi nedeniyle durumun daha da ağırlaştığı dikkate alınmamıştır. Tüm bunların yanında bahsi geçen kişisel bütünlük ihlaline karşı başvurana etkili bir koruma sağlayacak ne cezai bir yol ne de hukuk yolu sunulmamıştır.[676]

4.4. İhmale ve İstismara Karşı Özel Olarak Korunması Gereken Çocuklar

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuk hakları sınıflandırmasını incelediğimiz ikinci bölümde, Sözleşme'de özel olarak korunması gereken çocukların haklarına da yer verildiğini belirtmiştik. Esasında Sözleşme, bu yönde bir sınıflandırma yapmamış sadece bazı özel

[673] Söderman v. İsveç, Başvuru No: 5786/08, 12 Kasım 2013, para. 11-24. Karar için bkz: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22TUR%22],%22appno%22:[%225786/08%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-146268%22]}, Erişim Tarihi: 05.12.2019.
[674] Söderman v. İsveç, Başvuru No: 5786/08, 12 Kasım 2013, para. 56-57.
[675] Söderman v. İsveç, Başvuru No: 5786/08, 12 Kasım 2013, para. 52.
[676] Söderman v. İsveç, Başvuru No: 5786/08, 12 Kasım 2013, para. 86-117.

çocukların durumuna dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Bu amaca ulaşılıp ulaşılmadığı ya da yerindeliği ise tartışmalıdır. Zira Sözleşme'nin özel olarak korunması gereken çocuklara vurgusu, yetersizliği ve diğer Uluslararası belgelerin gerisinde kalması sebebiyle eleştirilmiştir.[677] Eleştirilere karşı Sözleşme'nin çocuk hakları bakımından temel standartları belirlediğini ve ayrıntılı düzenlemeyi ulusal ve uluslararası uygulamaya bıraktığını söyleyebiliriz.

İhmal ve istismara karşı tüm çocukların korunması gerekliliği konusunda duraksamaya yer yoktur. Nitekim Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağı ilkesi de bunu gerektirmektedir. Ancak bazı özel durumları haiz çocukların diğer çocuklara göre ihmal ve istismara maruz kalma olasılığının yüksek olması, ilkenin pozitif ayrımcılık yönünde yumuşatılmasına engel değildir. Başka bir ifade ile bu çocukların korunması için özel önlemlerin alınması ilkenin ihlali anlamına gelmemekte tam aksine eşitliği sağlama amacına hizmet etmektedir. Biz bu çocuklar için ihmal ve istismardan korunma hakkının uygulamasına değinmeden önce, özel olarak korunması gereken çocuk kavramını tanımlamayı uygun görmekteyiz.

4.4.1. Özel Olarak Korunması Gereken Çocuk Kavramı

Özel olarak korunması gereken kesimler ya da dezavantajlı gruplar kavramı pek çok disiplinin konusunu teşkil ettiğinden üzerinde uzlaşılmış bir tanımın olduğunu söylemek güçtür. Ancak kavram en geniş anlamıyla, ekonomik konumları, cinsiyetleri, etnik veya dilsel kökenleri, dini inanışları veya politik görüşleri nedeniyle sosyal ve ekonomik olarak toplumla bütünleşme şansları diğer bireylere göre daha düşük olan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu grupların genellikle sağlık, konut, eğitim gibi gerekliliklerden yoksun oldukları ya da yoksun bırakıldıkları kabul edilmektedir.[678] Tanımlardan yola çıkarak, bireylerin dezavantajlı olarak adlandırılmasına yol açan faktörlerin biyolojik (yapısal) ya da sosyal ve kültürel olabileceği söylenebilir.

Geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek dezavantajlı kesimlerin tanımı kadar tespitinde de sorunlar yaşanmaktadır. Kimi toplumlarda dezavantajlı konumda olan kişiler, başka bir toplumda bu konumda olmamaktadırlar. Göçmenler, mülteciler ya da azınlıklar bu

[677] Akıllıoğlu, Tekin, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, s. 10-12
[678] Caillods, Françoise, *Education Strategies for Disadvantaged Groups: Some Basic Issues*, International Institute for Educational Planning UNESCO, Paris 1998, s. 10.

grubun en tipik örnekleridir. Bazı kişiler ise gelişmiş olsun veya olmasın bütün toplumlarda dezavantajlı konumlarından sıyrılamamaktadırlar. Hiç şüphesiz bu kişilerin başında kadınlar, çocuklar ve engelliler gelmektedir.[679] Pek çok toplumda kadınlar, çocuklar ve engelliler hem yapısal farklılıklarından dolayı hem de toplumsal koşulların etkisi ile haklarından ve gereksinim duydukları kaynaklardan mahrum kalmakta ya mahrum bırakılmaktadırlar. Göreceli ve değişken bir kavram olarak nitelendirebileceğimiz dezavantajlı gruplar içerisinde genellikle kadınlar, çocuklar, engelliler, azınlıklar, mülteciler, göçmenler, yerli halklar, yoksullar zikredilse de; dezavantajlı grupların sadece bu kişilerden oluştuğunu söylemek eksik bir tespit olacaktır. Zira bireyleri dezavantajlı konuma iten eğitim, sağlık, ekonomi gibi çeşitli kaygan zeminler bulunmaktadır.

Dezavantajlı grupların tanımında ve tespitinde tartışmalar mevcut iken; bu grupların korunması ve dezavantajlarının giderilmesi noktasında herkes uzlaşı içerisindedir. Bu gruplar lehine düzenlemelerin yapılması gerekliliğin ötesinde bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir. Zorunluluk olarak kabulü, insan haklarının varlık amacından kaynaklanmaktadır. İnsanın onuruna yaraşır bir hayat standardına kavuşmasını amaçlayan insan hakları, toplumda korunmaya gereksinim duyan grupların hak ve özgürlüklerden yararlanmasına ayrı bir önem atfetmektedir. İnsan hakları felsefesine göre bu grupların korunması için yeterli önlemlerin alınmış olması, toplumun insan hakları düzeyini göstermektedir.[680] Dezavantajlı bireylerin korunuyor olması insan hakları düzeyini gösterdiği gibi sosyal devlet olmanın gerekliliklerine riayet edildiğinin de göstergesidir.[681]

Korunmaya gereksinim duyan ya da dezavantajlı gruplar içerisinde değerlendirilen çocukların, haklar aracılığıyla bu korumadan yararlanmasının taahhüt edildiğini önceki bölümlerimizde belirtmiştik. Genelde çocuk hakları, özelde korunma hakları tüm çocukların refah içerisinde hayatlarını sürdürmelerini amaçlamaktadır. Ancak refahın tüm çocuklar için tam anlamıyla sağlandığı söylenemez. Olağanüstü durumlar olarak görülen savaş, silahlı çatışma, doğal afet ve karmaşık ve kronik özellik arz eden diğer hallerde sosyal sistemlerin çökmesi ile çocukların refahı tehlikeye girmektedir.[682] İşte bu gibi tehlikelerde, çocukların özel olarak korunması ihtiyacı doğmaktadır. Bu ihtiyaçtan türeyen özel olarak korunması

[679] Kara, Bülent, *Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler,* Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2008, s. 80; Caillods, Françoise, *Education Strategies for Disadvantaged Groups: Some Basic Issues*, s. 8.
[680] Kaboğlu, Ö. İbrahim, *Özgürlükler Hukuku,* s. 257.
[681] Kara, Bülent, *Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler,* s. 79.
[682] UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu,* s. 14.

gereken çocuk kavramı, dezavantajlı gruplar içerisinde değerlendirilen çocukların çifte dezavantajlı olmaları anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile kimi haklarından veya tüm haklarından diğer çocuklara göre daha az yararlanmak zorunda bırakılan çocuklar, özel olarak korunması gereken çocuklardır.[683] Bu çocuklar biyolojik veya sonradan gelişen çevresel, toplumsal ve kültürel faktörlerin etkisiyle daha güç ve kırılgan konuma yerleşmektedirler.

Dünyada yaşamlarının bir döneminde ya da hâlihazırda çifte dezavantajlılığı deneyimleyen çocukların sayısı az değildir. Yoksulluk, açlık, yetersiz sağlık hizmeti, eğitimsizlik, şiddet, kötü çalışma koşulları ile mücadele eden pek çok çocuğa bugün her ülkede rastlanılabilir.[684] Çocukların böylesi dezavantajlı koşullar içerisinde yaşamaya mahkûm edilmesi ise çocuk ve insan haklarının amaçları ile örtüşmemektedir. Olması gereken dezavantaj oluşturabilecek hallerin ortadan kaldırılması ve bu çocukların diğer çocuklarla eşitlik temelinde korunma haklarının sağlanmasıdır.[685] Bu çocuklar için özel koruma önlemlerinin alınması ve özellikle eğitim, sağlık, beslenme gibi temel haklardan yararlanmada öncelik tanınması eşitliğin sağlanması açısından son derece önemlidir.[686]

Özel olarak korunması gereken çocukların kapsamı bilinenin aksine oldukça geniştir. Çağın tüm ilerlemelerine ve gelişmelerine rağmen çocukların kırılganlıkları daha da gün yüzüne çıkmakta ve iyi olma hallerinden söz etmek neredeyse imkânsızlaşmaktadır. UNICEF özel olarak korunması gereken çocuklardan bahsederken kız çocuklarını, engelli çocukları, kırsal yerleşimlerde, az gelişmiş bölgelerde veya yoksul kent mahallelerinde yaşayan çocukları, siyasal şiddetin ortasında büyüyen çocukları, göçmen, sığınmacı ya da mülteci çocukları kastetmekte iken[687]; Çocuk Hakları Komitesi daha kapsamlı bir liste sunmaktadır.[688] Kapsam geniş ya da dar olsun, bu çocukların haklarının güvencelenmesi için

---

683 UNICEF, *Dezavantajlı Çocuk ve Genç Nüfus*, http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=23, Erişim Tarihi: 07.12.2019.

684 Kahraman, Fatih; Kahraman, Ahmet Burak, "Dezavantajlılığın Çocuk Halleri: Dünyada ve Türkiye'de Dezavantajlı Gruplarda Yer Alan Çocukların Durumu", *GÜSBEED,* c. 8, sy. 20, 2017, ss. 255-268, s. 265.

685 UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu,* s. 14.

686 Kahraman, Fatih; Kahraman, Ahmet Burak, "Dezavantajlılığın Çocuk Halleri: Dünyada ve Türkiye'de Dezavantajlı Gruplarda Yer Alan Çocukların Durumu", s. 258.

687 UNICEF, *Dezavantajlı Çocuk ve Genç Nüfus*, http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=23, Erişim Tarihi: 07.12.2019.

688 Özel olarak korunması gereken çocukları, özellikle güç durumdaki çocuklar olarak nitelendiren Çocuk Hakları Komitesi, 13 No'lu Genel Yorumun 72(g) maddesinde bu çocukların kimlerden oluştuğuna dair kapsamlı bir liste sunmaktadır. Bu listenin ayrıntısı için bkz: Çocuk Hakları Komitesi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2009 – 2011*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/GCs-11-12-13-2008-2011.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2019.

somut politikalar geliştirilmelidir. Somut politikalar geliştirirken Çocuk Hakları Sözleşmesi ile hüküm altına alınan her hakkın, tüm çocuklar için geçerli olduğu gerçeği ise unutulmamalıdır.

4.4.2. Özel Olarak Korunması Gereken Çocukların İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı

Özel olarak korunması gereken çocuklar, diğer tüm çocuklar gibi eşitlik temelinde korunma haklarına sahiptirler. Korunma haklarından bahsederken akla ilk gelen hak ise çocuğun ihmal ve istismardan ya da genel ifadesiyle her türlü şiddetten korunma hakkıdır. Bilindiği üzere Çocuk Hakları Sözleşmesi ile taraf devletler, ayrımcılık gözetmeksizin tüm çocukları şiddetin bütün görünüm biçimlerinden korumayı taahhüt etmişlerdir. Çocuk Hakları Komitesi de devletlerin taahhüdünü bir adım öteye taşıyarak şiddete uğrama riski yüksek olan çocuk gruplarını sıralamış ve bu çocuk grupları için düzeltici müdahalelerde (pozitif ayrımcılık) bulunma gerekliliğini sürekli olarak vurgulamıştır. Komite'nin bu yöndeki vurgusunu hem ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde hem de genel yorumlarda[689] görmek mümkündür. Komite, özellikle bütçe tahsisinde şiddete uğrama riski yüksek olan çocuklara öncelik verilmesi konusunda ısrarcıdır. Nitekim Dominik Cumhuriyeti, Kolombiya, Nepal, Bolivya, Peru gibi ülkelerin ilk raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde Komite, özellikle güç durumdaki ve marjinal gruplara mensup çocukların korunmasına yönelik bütçe ve kaynak tahsis işlemlerine özel önem verilmesini tavsiye etmiştir.[690]

Komite tarafından belirli çocuk gruplarının ihmale, istismara ve sömürüye özellikle açık durumda oldukları belirlenmiştir. Bu grupların sayısının fazlalığı çalışmamızda tümüne yer vermemize engeldir. Dolayısıyla biz çalışmamızın bu başlığı altında Komite'nin de sıklıkla vurguladığı belli başlı çocuk gruplarının ihmal ve istismardan korunma hakkına değineceğiz.

---

[689] Çocuk Hakları Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu'nun 43(a)(ii) Maddesi güç durumdaki çocuklar için sosyal önlemler alınmasının gerekliliğini belirtmektedir. Maddeye göre taraf devletler; "*Güç durumdaki grupların (diğerlerinin yanı sıra yerli ahaliye veya azınlıklara mensup çocuklarla engelliler) hizmetlere erişimini ve haklarından eksiksiz olarak yararlanmalarını engelleyen etmenlerin ve koşulların belirlenerek bunların ortadan kaldırılması*" için her türlü önlemi almakla yükümlüdürler. UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 483.

[690] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 26.

4.4.2.1. Kız Çocukları

Özel olarak korunması gereken çocuklar arasında sayılan kız çocukları, pek çok açıdan erkek çocuklara göre daha dezavantajlı konumdadırlar. Bu konumun tarihi ise çok eskilere dayanmaktadır. İlk çağlardan bu yana kız çocukları erkek çocuklara nazaran hep ikincil görülmüştür. Geçmişte olduğu gibi bugün de kız çocukları katılım haklarından yararlanmaları bakımından sınırlı oldukları gibi, cinsel şiddet başta olmak üzere şiddetin her biçimine daha fazla maruz kalkmaktadırlar.[691] Durumun vahameti ise, Dünya Sağlık Örgütü'nün 2017 yılında yayınladığı Çocuklara Yönelik Kötü Muamele Raporunda ortaya çıkmıştır. Raporda dünya genelinde kız çocuklarının %18'inin, erkek çocukların %8'inin cinsel istismara maruz kaldığı tespit edilmiştir.[692]

Kız çocuklarının ihmale, istismara sömürüye karşı daha savunmasız olduğu Çocuk Hakları Komitesi'nde ve benzer uluslararası platformlarda sürekli olarak dile getirilmektedir. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun kabul edildiği Dördüncü Kadın Konferansı'nda kız çocuklarının savunmasızlık hali; "*Cinsel şiddet ve HIV/AIDS dâhil cinsel yolla geçen hastalıklar çocukların sağlığına yıkıcı bir etki yapmaktadır ve kız çocukları, önlem alınmamış ve erken cinsel ilişkilerin sonuçlarına karşı erkeklerden daha korunmasız durumdadırlar. Kızlar genellikle cinsel ilişkiye girmeleri için baskıyla karşılaşmaktadırlar. Gençlikleri, sosyal baskılar, koruyucu yasaların eksikliği veya yasaları uygulamada başarısızlık gibi unsurlara bağlı olarak kızlar, başta tecavüz ve cinsel taciz, cinsel istismar, alınıp satılma dâhil cinsel şiddet olmak üzere organlarının ve dokularının satılması ve zorla çalıştırılmayı da kapsayan her türden şiddete karşı daha korunmasız durumdadırlar."* şeklinde ifade edilmiştir.[693] Benzer şekilde Bolivya'ya ilişkin sonuç gözlemlerinde Çocuk Hakları Komitesi, kız çocuklarının alınıp satılma, çocuk işçiliği ve diğer sömürü biçimlerine karşı özellikle savunmasız durumda olduklarını belirtmiştir.[694]

Kız çocuklarının şiddete karşı daha savunmasız hale gelmelerindeki temel etmen, kadın-erkek arasındaki eşitsizliktir ve bu eşitsizlikten doğan ayrımcılıktır. Ayrımcılık, başta Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere neredeyse tüm ulusal ve uluslararası belgelerde

---

[691] UNICEF, *Dezavantajlı Çocuk ve Genç Nüfus*, http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=23, Erişim Tarihi: 07.12.2019.
[692] https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2019.
[693] Dördüncü Kadın Konferansı Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu kararlarının ayrıntısı için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf, Erişim Tarihi: 0912.2019.
[694] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 517.

yasaklanmasına rağmen kız çocuklarının zararlı geleneksel uygulamalara, çocuk evliliklerine, çocuk ticaretine, fuhuş amacıyla sömürülmesine, pornografik görüntülere konu olmasına yol açmaktadır. İhmal ve istismardan korunma hakkı ile hiçbir şekilde bağdaşmayan ayrımcılık ve eşitsizlik, bugün dünyada milyonlarca kız çocuğunu etkilemektedir. Hiç şüphe yok ki kız çocuklarının ihmal ve istismardan korunma hakkının güvencelenmesi için atılacak ilk adım, kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığı eğitimde, beceri geliştirmede, öğrenimde, sağlıkta ve daha pek çok zeminde ortadan kaldırmaktır.[695] Unutulmamalıdır ki kız çocuklarının karşı karşıya kaldığı ayrımcılığın ortadan kaldırılması, sürdürülebilir bir kalkınma ve sosyal adalet için de zorunludur.

4.4.2.2. Engelli Çocuklar

Özel olarak korunması gereken bir başka çocuk grubu, engelli çocuklardır. Çocuğun toplum içerisindeki dezavantajlı konumuna engellilik halinin eklenmesi ile beraber bu konum ağırlaşmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi engelli çocukların ağırlaşan bu konumunu görmezden gelmemiş ve onların da diğer tüm çocuklar gibi hak süjesi olduğunu kabul etmiştir. Sözleşme'nin 23. maddesi ile engelli çocukların haklarına ilişkin özel bir düzenlemeye yer verilmesi ve 2. madde ile engelliliğin ayrımcılığa karşı korunmayı gerektiren özel bir durum sayılması, engellilik ile insan hakları arasındaki ilişkinin daha fazla kavranıp kabul edildiğini göstermektedir.[696]

İhmal ve istismar engellilik halinin nedeni olabileceği gibi sonucu da olabilir. Aile içinde ya da dışında çocuklara yönelik kötü muameleler, bedensel cezalar, duygusal ihmal ve istismar davranışları çocuklarda fiziksel, zihinsel ve cinsel engelliliğe yol açmaktadır. Bununla beraber doğuştan engelli çocukların yerleştirildikleri kurumlarda cinsel olarak sömürülmeleri, ihmal ve istismar edilmeleri de oldukça yaygındır. Bu çocuklara yönelik ayrımcılık ve dışlanmışlık, onları şiddet, ihmal ve istismara daha açık hale getirmektedir. ABD'de yapılan araştırmalar neticesinde engelli çocukların cinsel istismara uğrama riskinin engelli olmayan diğer çocuklara göre daha fazla olduğu tespit edilmişken; Norveç'te yapılan araştırmada engeli olmayanlara göre engelli kız çocukların cinsel istismara maruz kalma olasılıklarının iki, erkek çocukların ise üç kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Gelir düzeyi

[695] Kız çocuklarının her türlü şiddetten korunması için belirlenen stratejik hedefler Dördüncü Kadın Konferansı Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun özellikle 259-285 arasındaki Maddelerinde sıralanmıştır. Bu hedefler için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf, Erişim Tarihi: 0912.2019
[696] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 325.

yüksek 17 ülkeyi kapsayan başka bir araştırmada da, engelli çocukların bileşik şiddete uğrama riski yüzde 26,7; fiziksel şiddete uğrama riski yüzde 20,4 ve cinsel şiddete uğrama riski yüzde 13,7 olarak belirlenmiştir.[697] Tüm bu araştırmalar engelliliğin çocuklara karşı şiddetin yaygınlığında önemli bir risk faktörü olduğunu göstermektedir.

Engelli çocukların hakları Sözleşme'nin 23. Maddesi ile özel olarak düzenlenmişse de, Sözleşme'nin her türlü şiddetten ve sömürüden korunma haklarına ilişkin hükümleri engelli çocukları da kapsamaktadır. Bu hükümler gereği özellikle kurumlarda bulunan ya da diğer alternatif bakım biçimlerine tâbi olan engelli çocukların şiddetten korunma haklarının güvence altına alınması için özel önlemler alınmalıdır.[698]

4.4.2.3. Silahlı Çatışma Ortamındaki Çocuklar

Silahlı çatışmalardan ve savaşlardan doğrudan ya da dolaylı olarak en çok etkilenen ve bu ortamlarda temel hakları bile göz ardı edilen kesim çocuklardır. Silahlı çatışmalarda çocuklar öldürülmekte ya da sakat bırakılmakta, savaşçı olarak kullanılmakta, cinsel şiddete maruz kalmakta ya da çocuk ticareti için kaçırılmaktadır. Bunun dışında çocuklar için güvenli sayılabilecek okul ve hastanelere bilinçli olarak saldırılar düzenlenmekte ve çocukların insani yardıma erişimi engellenmektedir. Silahlı çatışmaların mağdurları olarak kabul edilen çocuklar, cinsiyet temelli şiddet başta olmak üzere şiddetin her türünü yaşamaktadırlar ya da şiddete tanık olmaktadırlar. En temel ve vazgeçilmez haklarını bile yitirme seviyesine gelen bu çocuklar, fuhşa zorlanmakta ve kötü koşullar altında cinsel amaçlı turizm için başka ülkelere aktarılmaktadırlar. Cinsel istismarın en ağır biçimi olan cinsel sömürü ile baş edemeyen çocuklar, yaşam boyu devam eden engelliliğe terk edilmektedir.[699]

Çocukların yeni bir savaş taktiği olarak hedef seçildiği silahlı çatışmalar son yıllarda iç savaşlar ile daha görünür hale gelmiştir. Özellikle bu çatışmalarda kız çocuklarına tecavüz edilmekte ve tecavüz halkları aşağılamak ve küçük düşürmek için bir savaş silahı olarak

---

[697] UNICEF, *Dünya Çocuklarının Durumu 2013: Engelli Çocuklar*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2013, s. 41-44.

[698] Bu özel önlemlerin kapsamına ilişkin ayrıntılar Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen "Özürlü Kişilerin Önündeki Fırsatların Eşitlenmesine İlişkin Standart Kurallarda" belirtilmiştir. Özellikle belgenin 9. maddesi engelli bireylerin aile yaşamı ve kişisel bütünlüğü ile ilgilidir. Kuralların tamamı için bkz: Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 767 vd.

[699] Machel, Graça, *The Impact of Armed Conflict on Children*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/INTERNATIONAL%20CONFERENCE%20ON%20WAR.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2019.

işlev görmektedir.[700] Çocuklar için tehlikeli bir hal alan savaş ve silahlı çatışma ortamları, uluslararası kamuoyunu da endişelendirmektedir. Endişeler neticesinde hazırlanan Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek "Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokolde", "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesinde" ve "Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğünde" bu çocukların özel olarak korunması gerekliliği ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler ile çocukların asker olarak kullanılmasının savaş suçu olarak kabulünde devletler mutabakata varmıştır. Ancak fiiliyatta mutabakatın gereklerinin yerine getirildiği şüphelidir.[701] Hal böyle olmakla beraber, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf her devletin, bu Sözleşme'nin gereği olarak silahlı çatışma ortamındaki çocukların bütün haklarını güvenceleme pozitif yükümlülüğü devam etmektedir.

4.4.2.4. Mülteci, Sığınmacı veya Yerinden Edilmiş Çocuklar

Mülteci[702], sığınmacı[703] veya yerinden edilmiş[704] çocuklar, hakları unutulduğu için toplumda en güç durumdaki kesimler arasında sayılmaktadırlar. Bugün dünyanın dört bir yanında kendi ülkelerinde yaşanan savaş, silahlı çatışma gibi ortamlardan kaçarak diğer ülkelere sığınan milyonlarca mülteci, sığınmacı veya yerinden edilmiş kişi bulunmaktadır. Şiddetten kaçan bu kişiler sığınacakları yerlere varış sürecinde ve sonraki yaşamlarında şiddete maruz kalmaya devam etmektedirler. Kırılgan ve saldırıya açık bir kesim içerisinde

---

[700] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 517.

[701] *"…Hâlihazırda en fazla çocuk asker Afrika ve Asya kıtalarında bulunmaktadır. Çocuklar Latin Amerika ve Ortadoğu'da da "savaşçı" olarak kullanılmaktadır. BM Genel Sekreteri'nin 15 Mayıs 2014 tarihinde BM Genel Kurulu'na ve Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 11MAYIS 2018 Silahlı Çatışmalarda Çocuklar başlıklı raporuna göre Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Myanmar, Somali, Sudan, Güney Sudan, Suriye ve Yemen resmî makamları çocukları zorunlu olarak silahaltına almaktadır. Aynı raporda, resmî silahlı birimler dışında çocuk savaşçıların bulunduğu ülkeler ise Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Filipinler, Irak, Kolombiya, Mali, Myanmar, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Somali, Sudan, Güney Sudan, Suriye, Uganda ve Yemen olarak sıralanmaktadır…"* Bakır, Zülfiye Zeynep*, 2018 Dünyanın Çocuk Karnesi,* s. 10-11.

[702] 1951 yılında Cenevre Sözleşmesi ile bugün benimsenen mülteci (refugee) tanımı yapılmıştır. Bu Sözleşme'ye göre "*Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi"* mülteci olarak kabul edilmektedir. Perruchoud, Richard; Cross, Jillyanne Redpath, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 2013, s. 65.

[703] Mültecilik statüsü kazanılmadan önce sığınma başvurusu yapan kişilerin durumunu ifade etmek için sığınmacı ifadesi kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle sığınmacı, *"Zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi"* olarak tanımlanmaktadır. Perruchoud, Richard; Cross, Jillyanne Redpath, *Göç Terimleri Sözlüğü*, s.74.

[704] Hukuken yerinden edilme kavramı ile beraber ortaya çıkan yerinden edilmiş kişi, "*Kendisini mülteci yapabilecek korkular ya da tehlikeler dışındaki sebeplerle devletinden ya da topluluğundan kaçan kişi"* şeklinde tanımlanmaktadır. Perruchoud, Richard; Cross, Jillyanne Redpath, *Göç Terimleri Sözlüğü*, s. 100.

değerlendirilen çocuklar ise, sığınmacı sıfatının doğasında bulunan zorlukların eklenmesi ile birlikte şiddet tehlikesinden en çok etkilenen kategoriyi oluşturmaktadır. Yaşadıkları ortamlardaki şiddetten aileleriyle veya yakın akrabalarıyla ya da refakatsiz kaçan mülteci, sığınmacı veya yerinden edilmiş çocuklar, vardıkları yerlerde genellikle kamplarda hayatlarını devam ettirmektedirler. Özellikle Suriye'de, Libya'da, Mısır'da yaşanan iç savaş sonrasında ülkelerinden ayrılmak zorundan kalan milyonlarca çocuk, kamplarda yaşamak mecburiyetinde kalmıştır. Ancak kamplarda da çocuklara yönelik istismar ve ihmal vakalarının yaşandığı herkesçe bilinmektedir.[705]

Mülteci, sığınmacı veya yerinden edilmiş çocukların şiddet karşısındaki savunmasızlığı, küresel ölçekte çocuk haklarının ihlali anlamına gelmektedir. Bu çocukları bekleyen tehlikenin görünürlüğü ise, onların özel olarak korunması ihtiyacını doğurmaktadır. Nitekim bu ihtiyaç göz ardı edilmemiş ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 22. maddesi ile mülteci konumunda olan ya da iltica talep eden çocuğun "özel koruma ve yardım" gereksiniminin olduğu taraf devletlerce kabul edilmiştir.[706] Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği de özellikle yanlarında kimsesi bulunmayan mülteci çocukların cinsel sömürü ve cinsel istismara açık durumda olduklarını vurgulamakta ve onlar için acil önlemler alınması çağrısı yapmaktadır.[707]

4.4.2.5. Sokakta Çalışan ya da Yaşayan Çocuklar

Güç durumdaki çocuk grupları arasında sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklarda sayılmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar, yeterli maddi imkânlardan yoksun olmaları hasebiyle ailelerinin geçimine yardımcı olmak ya da masraflarını karşılayabilmek için sokakta çalışırlar. Sokakta yaşayan çocuklar ise, aile ile bağları olmaksızın hayatlarının tümünü sokakta idame ettirmektedirler.[708] Tanımlamaların farklılık arz etmesi, her iki çocuk grubunun da dezavantajlı çocuk statüsünde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

[705] Bakır, Zülfiye Zeynep*, 2018 Dünyanın Çocuk Karnesi,* s. 21.
[706] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 311.
[707] UNHCR, *Sexual Violence Against Refugees: Guidelines on Prevention and Response*, https://www.unhcr.org/publications/operations/3b9cc26c4/sexual-violence-against-refugees-guidelines-prevention-response-unhcr.html, Erişim Tarihi: 09.12.2019.
[708] Black, Maggie, *Street and Working Children: Summary Report*, UNICEF International Children Development Centre, Floransa 1993, s. 8.

Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuk sorunu, sadece gelişmemiş ülkelerin değil gelişmiş ve az gelişmiş bütün ülkelerin sorunudur.[709] Sorun olarak addedilmesinin en temel sebebi ise bu çocukların çocuk olma hakkından yoksun bırakılmış olmalarıdır. Çocuk olma hakkı içerisinde değerlendirilen diğer tüm haklar ise sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar için hep eksik kalmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar için özel bir düzenleme bulunmasa da, bu çocuklar Sözleşme'deki hakların tümüne sahiptirler. Çocuk Hakları Komitesi de bu çocuklara karşı hassasiyetini ilk raporlara ve periyodik raporlara ilişkin gözlemlerinde dile getirmiştir. Hindistan'a ilişkin sonuç gözlemlerinde Komite, sokaklarda yaşayan ya da çalışan çocukların Hindistan'da en marjinal konuma itilen çocuk grubu olduğunu belirterek, sayının fazlalığından endişe duymuştur.[710] Komite'ye göre sokakta yaşamaya ya da çalışmaya mahkûm edilen çocuklar; sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere yeterince erişememektedirler. Taraf devletler bu konuda kaynaklarının sınırlı olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulamazlar; tam aksine aktif önlemler almak zorundadırlar.[711] Çocukları sokakta yaşamaya veya çalışmaya iten sebepleri belirlemek bizatihi devletin yükümlülüğüdür.

Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklar için önem arz eden haklar; yaşam hakkı ile her türlü şiddetten ve sömürüden korunma hakkıdır.[712] Sokağın çocuklar için güvenli olmaması bu hakların fazlasıyla ihlal edilmesine yol açmaktadır. Özellikle aile ekonomisine yardımcı olmak için sokakta çalışmak zorunda kalan çocuklar, fuhuş sektörüne kolayca dâhil edilebilmekte ve cinsel olarak sömürülebilmektedir. Nitekim Komite, Nepal'e ve Kolombiya'ya ilişkin sonuç gözlemlerinde bu çocukların şiddete karşı korumasız olduklarını ve yaşam haklarının tehlikede olduğunu belirtmiştir.[713]

4.4.2.6. Azınlık ya da Yerli Halkların Çocukları

Güç durumda oldukları kabul edildiği için özel koruma gereksinimi olan bir diğer çocuk grubu, azınlık ya da yerli halkların çocuklarıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. maddesinde kendilerine özel olarak atıfta bulunulan bu çocuklar, pek çok ülkede varlıklarını sürdürmektedirler. Sözleşme'nin sadece 30. maddede değil, diğer maddelerde de azınlık ve

[709] UNICEF'in 2014 verilerine göre sokakta yaşayan ya da çalışan çocuk sayısı yaklaşık 150 milyondur. http://mattdarvas.com/wp-content/uploads/2014/09/GlobalOrphanCrisis.jpg, Erişim Tarihi: 10.12.2019.
[710] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 294.
[711] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 36.
[712] Black, Maggie, *Street and Working Children: Summary Report*, s. 9.
[713] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 104.

yerli halkların çocuklarına vurgu yapması haklarından tam olarak yararlanmaları amacıyla özel önlemler alınmasına ihtiyaç duyulduğunun kabul edildiğini göstermektedir.[714] Bu çocukların ayrımcılığa uğrama riskinin fazla olması da özel hükümler ile korunmalarının başka bir gerekçesidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. maddesi, azınlık ya da yerli halk çocuklarının ekonomik ve siyasal haklarıyla değil, kültürel, dinî ve dilsel haklarıyla ilgilidir. Ancak bu hükmün varlığı, azınlık ve yerli halk çocuklarının Sözleşme'deki diğer haklardan yararlanamayacağı şeklinde yorumlanamaz. Böylesi bir yorumun aksine Çocuk Hakları Komitesi, söz konusu hükmü Sözleşme'deki diğer haklar ile beraber yorumlamaktadır. Komite'ye göre, azınlık ve yerli halk çocuklarının ayrımcılığa, ihmale ve istismara uğramama haklarının ihlal edilmesi, bu çocukların kültürlerini de yok etmektedir. Nitekim Burundi'ye ilişkin sonuç gözleminde Komite, Burundi'de yaşayan Batwalı yerli çocukların eğitim, sağlık, yaşama, gelişme, kültür ve ayrımcılıktan korunma haklarının gözetilmemesinden yakınmıştır.[715]

Çocuk Hakları Komitesi, azınlık ya da yerli halk çocuklarının silahlı çatışma ya da iç savaş hallerinde özellikle korumasız olduklarını gözlemlemektedir. Genellikle yaşadıkları toprakların devletler tarafından işgal edilmesi tehlikesini yaşayan azınlık ve yerli halkların çocukları, topluluklarına karşı düzenlenen saldırılarda mağdur olmakta; ölüm, tecavüz, işkence, yerinden edilme, zorla kaybedilme, zulümlere şahit olma, ailelerinden ve topluluklarından koparılma riskleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunun dışında Komite, toplulukları yoksulluktan ve kente göçten etkilenen yerli çocukların, özellikle de genç kızların, cinsel sömürü ve insan ticaretinin kurbanları olma riskiyle karşı karşıya olduklarını belirtmektedir. Komite'ye göre tüm bu tehlikeler ancak taraf devletlerin özel önlemler almaları ile bertaraf edilebilir. Devletler, azınlıklar ile yerli halklara ve onların çocuklarına danışarak önleyici tedbirler tasarlamalı, bu tedbirlerin hayata geçirilmesi için mali ve insan kaynaklarını ayırmalıdır.[716]

[714] Çocuk Hakları Komitesi'nin, "Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları" başlıklı 11 No'lu Genel Yorumu'nun ayrıntıları için bkz: UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 389 vd.
[715] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 463-464.
[716] UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, s. 408-411.

4.4.2.7. Suça Sürüklenen Çocuklar

Özel olarak korunması gereken çocuklar içerisinde değinilmesi gereken son kesim, suça sürüklenen çocuklardır. Çocuk Hakları Komitesi tarafından fiilen yasalarla sorunlu olanlar veya böyle bir durumda olma olasılığı olanlar şeklinde ifade edilen suça sürüklenmiş çocuklar, kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma ve kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirlerine karar verilen çocukları ifade etmektedir.[717] Bugün suça sürüklenen çocukların yetişkinlerden ayrı bir sistem içerisinde yargılanması gerektiği gerek Çocuk Hakları Sözleşmesi gerekse de diğer uluslararası sözleşmeler ile kabul edilmiştir. "Çocuk Adalet Sistemi" olarak adlandırılan bu sistemde, çocukların cezalandırılmalarından ziyade; topluma yeniden kazandırılmaları amaçlanmaktadır.[718] Çocuk Hakları Sözleşmesi de bu amaçtan hareketle suça sürüklenen çocuklar için 40. maddede özel bir düzenlemeye yer vermiştir. Söz konusu madde bir suçla itham edilen çocuğa uygulanacak bütün muamelelerin kapsamını belirlemektedir.

Suça sürüklenmiş çocukların, çocuk dostu bir adalet sisteminde muamele görme hakkı bulunmaktadır ancak bu hakkın çoğu zaman şiddet eylemleri ile gölgelendiği bilinmektedir. Başka bir ifade ile belirtmek gerekirse, her ortamda şiddete maruz kalma riski olan çocuklar ceza adalet sisteminde de şiddete maruz kalabilmektedirler. Ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde bu hususa sürekli olarak değinen Çocuk Hakları Komitesi, yasaları uygulamakla görevli kişilerce uygulanan şiddetten endişe duyduğunu belirtmektedir.[719] Çocuk adaleti sisteminde fiziksel ceza da hiçbir şekilde meşru addedilmemektedir.[720] Komite taraf devletlere yasal düzenlemelerini gözden geçirerek çocuk adalet sistemi içinde disiplin sağlama amacıyla bedensel cezaya başvurulmasının yasaklanmasını tavsiye etmektedir.

---

[717] Akyüz, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 539.
[718] Çocuk Adalet Sistemi'nin ayrıntıları için bkz: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber*, https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6756/%C3%A7ocuk-dostu-adalet.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2019.
[719] Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, s. 277.
[720] "Birleşmiş Milletler Çocuk Adaletinin Yönetimi Hakkında Asgarî Standart Kurallar" ın (Pekin (Beijing) Kuralları) "Yargılama ve Hükümde Uyulması Gereken İlkeler" başlıklı 17(3) maddesine göre; *"Çocuklar hiçbir halde fiziksel bir cezaya maruz bırakılmamalıdır."* Bütün kurallar için bkz: http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsisteminuygulanmasi.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2019.

5. SONUÇ

Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan çocuklar, yaşamlarının ilk evresinde çocukluk adı verilen bir süreçten geçerek yetişkin bireyler olarak toplumda konumlandırılır. Lakin bu süreç sanıldığının aksine meşakkatlidir ve her çocuk bu süreci aynı koşullarda yaşamamaktadır. Çocukluğun zor bir süreç olarak nitelendirilmesi sadece bugüne özgü bir nitelendirme değildir. Tarihin pek çok döneminde, çocuklar için çocukluk evresi karanlık geçmiştir. Bunun en temel sebebi ise çocuğu ve çocukluğu tanımlama ve anlama biçimlerinin her toplumda farklılaşmasıdır. Farklılaşma bir yana, İlk ve Orta Çağ'da bir çocukluk bilincinin varlığı bile şüphelidir. Çocuğun, çocuk olarak adlandırılmadığı bu çağlarda farklı iktidarların çocuk üzerinde mutlak bir hâkimiyeti söz konusuydu. İktidar kimi zaman aile babası iken kimi zaman kiliseydi ya da bizatihi devletin kendisiydi. Ancak altını çizerek belirtmek gerekir ki iktidarın kim/kimler olduğu çocuk için bir anlam ifade etmemektedir; zira algı çocuğun nesne olduğuna dönüktür.

Çocuk kavramının günlük dile yerleşmesi zor gerçekleşmiştir. Bunun en somut göstergesi ise çocuğun minyatür yetişkin, küçük yetişkin ya da yeni yetme gibi ifadelerle anılmasıdır. Çocuklar geçmişte bu şekilde anılmışsa da toplum içerisinde her zaman varlık sürdürmüşlerdir. Eksik olan husus ise çocuğun kendine özgü bir dünyasının başka bir ifade ile çocukluk evresinin olabileceği fikridir. Modern denilebilecek çağlara kadar bu fikre dair hiçbir söylem üretilmemiştir. Bir yönüyle çocukluk fikrine dair söylemlerin üretilmemesi doğal karşılanabilir. Gerekçesi ise bizzat dönemin düşünürleri tarafından ilk günahın taşıyıcısı olarak görülen, lanetlenen, eksik insan olarak zikredilen çocukların çocukluklarından bahsedilmesinin düşünülemeyeceğidir.

Toplumun ekonomik, siyasi ve sosyal yapısında gerçekleşen değişimler çocuk algısını da değiştirmektedir. Rönesans ve Aydınlanma dönemleriyle başlayan köklü değişimler yeni bir insan profilinin çizilmesine ön ayak olmuştur. Bu yeni profilde iyimser olarak adlandırılabilecek çocuk imajı da görünür hale gelmiştir. Çocuk artık kötü, günahkâr değildir; tam aksine saftır, zayıftır ve korumasızdır. Çocuğa dair olumlu düşüncelerin artması beraberinde çocukluk kavramını da getirmiştir. Çocuğun yetişkin olana kadar geçirmesi zorunlu olan süreç çocukluk olarak adlandırılmış ve bu sürecin önemli olduğuna dair inanç artmıştır. Modern dönemin etkisiyle ortaya çıkan çocukluğun, toplumsal bir kurgu olduğu söylenebilir. Özellikle orta ve üst sınıf burjuva ailelerin çocuğa bakış açısı ile

şekillenen çocukluk, yoksul ve alt sınıf aile çocukları için geçmişten çok da farklı bir değişiklik taşımamaktadır. Hatta bütün kesimden çocuklar için yeni bir bağımlılık ve iktidar alanı oluşturduğu ileri sürülebilir.

Klasik sosyolojik çalışmalar, modernizmin ürettiği çocuk tiplemesine uzun bir süre kayıtsız kalmıştır. Modernizmin çocuk tiplemesinde çocuk, evrensel, ideal ve homojen yapıdadır. Bu çocuk kendini çevreleyen aile-okul ile sınırlıdır ve yetişkin olana kadar toplumun yönlendirmesine muhtaçtır. Sosyolojinin çocuğu tek tipleştirme ve evrenselleştirme girişimi 20. yüzyılda sosyolojideki yeni çalışmaların etkisiyle başarısız olmuştur. Çocuk haklarının ortaya çıkmasına da vesile olan bu çalışmalar, çocuğun sosyal bir aktör olduğuna ve yetişkinden bağımsız olarak bir değer taşıdığına vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada çocukluk sosyolojisinin çocuğa bakış açısının ele alınması ve çocukluk yaklaşımlarının irdelenmesi çocuk sorunlarının sosyolojik gerçeklerle ilgisi olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Çoğu zaman göz ardı edilen bu nokta, çalışmamız neticesinde incelenme imkânı bulmuştur.

Modern dönemin getirisi sadece çocukluk kavramı ile sınırlı kalmamıştır. İnsan hakları ve sonrasında ortaya çıkan çocuk hakları kavramları modern dönemin diğer kazanımlarıdır. Elbette ki bu kazanımlar uzun süren mücadelelerin ürünüdür. Uluslararası sözleşmelerle vaz'edilen insan hakları, her insanın sahip olduğu doğuştan, devredilmez, vazgeçilmez hakları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu haklara her insan gibi çocukların da sahip olacağı çok açıkken, toplumun çocukların hak öznesi olabileceğini kabullenmesi zor olmuştur. Kabulü zorlaştıran ise yetişkinlerin çocuk üzerindeki iktidarlarının sonlandırılmasından duydukları endişedir. Tüm bu endişelere rağmen çocuk hakları hareketi galip gelmiştir ve çocukların hak öznesi olabileceği pek çok platformda dile getirilmiştir.

Hak öznesi olarak kabul edilen çocuklar, insan haklarına sahip olmakla yetişkinlerin otoritesinden tamamen kurtulmamıştır. Toplumun büyük bir kesimi haklar aracılığıyla paternalist tutumlara devam etmekte iken; azınlıkta kalanlar çocuğun tamamen özgürleşmesini savunmaktadır. Belirtmek gerekir ki her iki yaklaşım da tek başına çocuk haklarına hizmet etmemektedir. Kırılgan yapıya sahip olan çocukların hak temelli korunması ancak iki yaklaşım arasındaki hassas dengenin sağlanması ile mümkündür.

Başlangıçta sadece tüm insanların sahip olduğu haklar çerçevesinde haklara ehil olan çocuklar, özel durumlarından, yapısal farklılıklarından ve en önemlisi kendilerine özgü bir

dünyaya sahip olmalarından dolayı gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde yeni düzenlemelere konu olmuşlardır. Çocuk hakları şeklinde yeni bir hak kavramlaştırmasının dile gelmiş en sistematik belgesi Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Sözleşme, çocukların hak temelli korunması anlayışını benimseyerek, insan haklarının çocuklar özelinde anlam ifade etmesine hizmet etmektedir. Sözleşme'nin en büyük yeniliği ise, çocuğun tanımlanma sorununa değinmeden 18 yaşına kadar her bireyi çocuk kabul etmesidir.

Çocuğun özgürleşmesini ve aynı zamanda korunmasını da sağlayacak şekilde hazırlanan Çocuk Hakları Sözleşmesi, denetim sisteminin zayıflığı, evrensel çocuk vurgusu, ebeveynci paternalist tutumu nedeniyle eleştiriye açık bir uluslararası belgedir. Ancak bu eksikliklere rağmen içerdiği geniş hak kategorileri ile canlı bir Sözleşme olduğu sonucuna rahatlıkla varılabilir. Özellikle ağır insan hakları ihlali anlamına gelen eylemlere karşı korunma haklarına ağırlık vermesi Sözleşme'yi çocuk haklarının teminatı yapmaktadır.

Çocuğun korunma hakları denilirken en başta akla gelen hak, şiddetten korunma hakkıdır. Şiddetin görünürlüğünün bu kadar belirgin olduğu günümüzde, şiddetten korunmanın hak olarak talep edilmesi çok tabidir. Şiddet formları farklı adlandırmalarla ortaya çıkmışsa da her dönemde ve kültürde var olmuştur. Özellikle çocuklar özelinde ihmal ve istismar olguları, sadece günümüzün değil geçmişin de kirli gerçekleridir. Çalışmada form değiştiren çocuğa yönelmiş bütün ihmal ve istismar biçimlerinin tek bir eserde toplanması, hukuki düzenlemelerin yapılanmasına alt yapı oluşturmaktadır.

Günümüzde çocukların maruz kaldığı ihmal, istismar ve sömürü eylemlerinin sayısal verileri konunun ciddiyetini göstermektedir. Adeta bir sektör haline gelen bu eylemlerin çocuk üzerindeki olumsuz etkisi yaşam boyu devam etmektedir. Bilim, teknoloji ve ekonomi alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak çocuğun daha iyi bir konumda olması beklenmektedir. Konunun hali hazırdaki durumu ise, bu beklentinin tam aksi yönündedir. Özellikle son yıllarda cinsel sömürünün türleri olarak ortaya çıkan çocuk pornosu, çocukların cinsel amaçlı turizmi ve fuhuş amaçlı ticareti çocuğun cinselliğini ticari bir alışverişin konusu haline getirmiştir. Bunlar dışında aile içinde gerçekleşen taciz, erken ya da zorla evlendirme, ihmal, bedensel ceza ve ensest uygulamaları da oldukça yaygındır.

Çocukların maruz kaldığı ihmal ve istismar olguları, hem sosyolojiktir hem de küreseldir. Küresel olmasından kasıt, gelişmiş veya gelişmemiş bütün ülkelerde bu olguların

sorun teşkil etmesidir. Sorunun bu yönü, korumanın ve önlemenin de küresel boyutta olmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim bu perspektifte hazırlanan Çocuk Hakları Sözleşmesi, birbiriyle bağlantılı pek çok hükmünde çocukların ihmalden, istismardan ve en geniş tabir ile şiddetten hak temelli korunması gerekliliğini belirtmektedir. Sözleşme'nin şemsiye haklarından biri olarak nitelendirilen yaşama ve gelişme hakkı, ne amaçla olursa olsun çocuğun yaşamında şiddete tolerans tanımamaktadır. Söz konusu hakkın dışında Sözleşme'de doğrudan çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkı ve özel olarak cinsel sömürüden korunma hakkı düzenlenmiştir. Sözleşme'yi diğer insan hakları belgelerinden bir adım öne çıkaran ise, ihmal, istismar ve sömürü mağduru çocukların rehabilitasyon hakkına açıkça yer vermesidir.

Çocuğun şiddetin tüm biçimlerinden korunma hakkının ve korun(a)maması durumunda toplumla yeniden bütünleşmesini amaçlayan rehabilitasyon hakkının muhatabı Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerdir. Devletlerin bu hakları güvencelemedeki yükümlülüğü, pozitif bir yükümlülüktür. Pozitif yükümlülük olması, çocukların bu haklardan yararlanması için devletlerin aktif müdahalede bulunmasını gerektirmektedir. Ancak insan hakları sınıflandırmasında devletin aktif müdahalesini gerektiren haklar sosyal haklardır ve bu haklar devletin maddi kaynakları ölçüsünde garanti edilmektedir. Çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkının sosyal hak olarak kabulü ise doğru olmayacaktır. Bunun yanında devletlerin çocuğu ihmal ve istismar gibi telafisi belki de mümkün olmayacak eylemlere karşı korumaması ve bunu maddi kaynak yetersizliğine dayandırması hak temelli koruma anlayışı ile de bağdaşmayacaktır.

Çocukların ihmal ve istismardan korunması yükümlülüğünün devletlere ait olması sadece Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde dile getirilmemiştir. Sözleşme'ye ek protokollerde ve Sözleşme'nin denetim organı olan Çocuk Hakları Komitesi'nin ürettiği belgelerde de sıklıkla vurgulanmıştır. Bu vurgu önemlidir ancak yetersizdir. Yetersiz olarak görmemiz, denetim sisteminin yaptırım gücünün eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Başlangıçta sadece rapor usulü ile denetim yapan Çocuk Hakları Komitesi, 2012 yılında çocuklar için bireysel şikâyet yolunu da kabul etmiştir. Bireysel şikâyet mekanizması tam olarak işletilebilirse, çocuğun şiddetten korunma hakkının sağlanmasında ve bu hususta uluslararası gündemin oluşmasında etkili olabilir. Lakin unutulmamalıdır ki Komite'nin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi gibi yaptırım gücü bulunmamaktadır ve bireysel zararları gidermesi mümkün değildir. Dolayısıyla şu an için Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bireysel şikâyet yolu ile

çocuğu şiddete karşı koruması zor görünmektedir.

Çalışmada çocuğa karşı şiddeti önlemede İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine atıf yaptığı önemli bazı kararları incelenmiştir. Böylece konunun göz ardı edilen bu yönünün literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Kararlardan varılan sonuç, Mahkeme'nin ihmal ve istismar vakalarını işkence ve kötü muamele yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı ile özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı çerçevesinde ele aldığıdır. Mahkeme'nin devletin bu hakların sağlanmasında pozitif yükümlülükleri olduğuna dikkat çekmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile de uyum içerisindedir. Gerek Mahkeme ile gerekse de Sözleşme ile dikkat çekilen yükümlülükler, önleme, tazmin etme ve rehabilite etmedir. İhmal ve istismar eylemlerinin suç olarak yasal düzenlemelerde ifade bulması ve suç faillerinin cezasız kalmaması da devletin yükümlülükleri kapsamındadır.

Geçmişte olduğu gibi bugün de çocuk grupları içerisinde daha dezavantajlı çocuklar bulunmaktadır. Tarihin her döneminde çocuklar arasında hep bir eşitsizlik hali söz konusu olmuştur. Başlangıçta cinsiyet ve engellilik temelinde kız ve erkek çocukları ile engelli çocuklar arasında bir ayrım yapılıyorken, burjuva ailelerin etkisiyle orta-üst sınıf aile çocuğu ile alt sınıf aile çocuğu gibi yeni bir grup ortaya çıkmıştır. Sınırların öneminin kalmadığı çağımızda ise mülteci, sığınmacı, göçmen, yerinden edilmiş çocuklar çocuk grupları içerisinde önemli bir nüfusa karşılık gelmektedir. Bunların dışında savaşların ve silahlı çatışmaların gölgesinde yetişen çocuklar, sokakta yaşamaya ya da çalışmaya zorlanan çocuklar, azınlık ve yerli halkların çocukları ve suça sürüklenmiş çocuklar da dezavantajlı çocuk statüsünde kabul edilmektedir. Dezavantajlı çocukların daha kırılgan yapıda olması onları ihmale, istismara ve sömürüye daha açık hale getirmektedir. Hal böyle iken bu çocukların özel olarak korunması elzemdir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Hakları Komitesi bu çocuklar için özel koruma önlemleri alınması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu vurgu son derece önemlidir zira dezavantajlı statüde olan çocukların korunmaması, bir geleceğin yok oluşu anlamına gelmektedir.

Kanaatimizce çocukların ihmal ve istismardan korunmasında uluslararası çocuk hakları standardını belirleyen sözleşmelerin önemi yadsınamaz. Taraf devletler için bir yol haritası çizen bu sözleşmeler ve bilhassa Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların hak öznesi olmasında etkin rol üstlenmiştir. Ancak tüm bu etkilere rağmen çocuğu gerçek anlamda ihmale ve istismara karşı koruyacak mekanizmayı üretme ulusal devletlerin tekelindedir.

Devletlerin bu sözleşmeler ışığında ve gerektiğinde uluslararası işbirliğine dayanarak bir koruma mekanizması oluşturması halinde çocuk haklarının hayata geçirilmesinden bahsedilebilir. Oluşturulacak koruma mekanizmasının önleyici nitelikte olması ise aranan ilk koşuldur. Bunun için yapılması gereken soruna çok boyutlu yaklaşmaktır. Çocuğa yönelmiş veya yönelme tehlikesi olan ihmal ve istismar eylemleri, bulunduğu toplumun sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi gerçeklerinden ayrı düşünülemez. Özellikle konunun cinsiyete dayalı eşitsizlik yönü ve iktidar ilişkileri ile bağlantılı oluşu açıklığa kavuşturulmadan çözüme ulaşmak mümkün değildir. Çocuk koruma mekanizmasının işlerliği sadece hukuk alanındaki düzenlemelere bırakılmamalıdır. Önemli olan hukuki düzenlemelerin sahada diğer alanlar ile birlikte ne şekilde uygulandığıdır.

Eduardo Galeano'nun dediği gibi çocukların çocuk olma hakları her geçen gün daha fazla reddedilmektedir. Bu reddedişe bir dur demek, çocukların insan haklarını korumak ve en önemlisi zihinlerdeki çocuk algısını tüm sıfatlardan arındırmak uluslararası kamuoyunun, ulusal devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının, toplumların, ailelerin ve her bireyin elindedir.

6. KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adams, Robert, "Çocuk Hukuku ve Çocukların, Gençlerin Hakları", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları,* (çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

Adler, Ruth; Dearling, Alan, "Çocuk Hakları: Bir İskoç Görüşü", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, (çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

Akıllıoğlu, Tekin, *Hangi Hukuka Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara 2017.

Akıllıoğlu, Tekin, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

Akıncı Sokullu, Füsun, "Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması,* Pegem Akademi, 6. Baskı, Ankara 2018.

Akyüz, Emine, "Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2,* Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Aries, Philippe, *Centuries of Chilhood- A Social History Of Family Life*, (çev. Robert Baldick), Ifred A. Knopf, New York 1962.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik,* (çev. Saffet Babür), Bilgesu Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara 2012.

Aristoteles, *Politika,* (çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, 14. Baskı, İstanbul 2011.

Ataman, Hakan, *Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması*, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara 2010.

Atılgan, Aydın; Atılgan, Eylem Ümit, *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi Raporu*, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara 2009.

Augustine, Saint, *İtiraflar*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul 2010.

Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul 2009.

Ayiter, Kudret, *Roma Hukuku Dersleri Aile Hukuku*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960.

Bakır, Zülfiye Zeynep, *2018 Dünyanın Çocuk Karnesi*, İNSAMER Yayınları, İstanbul 2018.

Ballar, Suat, *Çocuk Hakları*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 1998.

Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları*, (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

Bozkurt, Enver; Poyraz, Yasin; Kütükçü, M. Akif, *İnsan Hakları Mevzuatı*, Asil Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004.

Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1983.

Caillods, Françoise, *Education Strategies for Disadvantaged Groups: Some Basic Issues*, International Institute for Educational Planning UNESCO, Paris 1998.

Can, Cahit, *Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012.

Cılga, İbrahim, "Türkiye'de Çocuk Hakları Çalışmaları", (yay. haz. Bekir Onur), (2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 4-6 Kasım 1998, Ankara), *Cumhuriyet ve Çocuk Bildiri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Cin, Halil; Akyılmaz, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, 5. Baskı, Konya 2013.

Çaldıran, Ezgi, *Siyasi İktidar Karşısında Çocuk ve Çocukluk*, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2019.

Çeker, Orhan, *İslam hukukunda Çocuk*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1990.

Çelebican, Özcan Karadeniz, *Roma Hukuku,* 17. Basım, Turhan Kitabevi, Ankara 2014.

Doğru, Osman; Nalbant, Atilla, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar 1. Cilt,* Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi, Şen Matbaa, 1. Baskı, Ankara 2012.

Douzinas, Costas, *İnsan Haklarının Sonu*, (çev. Kasım Akbaş, Umre Deniz Tuna), Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2018.

Douzinas, Costas, *İnsan Hakları ve İmparatorluk*, (çev. Kasım Akbaş, Rabia Sağlam), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

Eğribel, Ertan, "Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uygarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk Mu? Yoksa Uygarlık Krizini Aşacak Yeni Bir Dünya Mı?", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, (yay. haz.), *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku, 2. Baskı, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2012.

Elkind, David, *Çocuk ve Toplum*, (çev. Demet Öngen), Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Elkind, David, "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim" (çev. Emine Gül Kapçı), (yay. haz. Bekir Onur), (3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 16-18 Ekim 2000, Ankara), *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk Bildiri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları,* Yeni İnsan Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2019.

Erdemir, Hatice; Erdemir, Halil, "Antikçağ 'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek" , *Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, II. Cilt, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara 2012.

Erkanal, Hayat, "Eski ÖnAsya'da Çocuk", (yay. haz. Bekir Onur), (3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 16-18 Ekim 2000, Ankara), *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk Bildiri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Evliyaoğlu, Selçuk Abdullah, "Çocuk Hakları Bakımından Anayasal Güvence Sorunu", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 2*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Çocuk Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları,* (çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara 2003.

Galtung, Johan, *İnsan Hakları: Başka Bir Açıdan Bakış*, (çev. Müge Sözen), Metis Yayıncılık, İstanbul 2018.

Gander, M.J, Gardiner, H.W, *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (yay. haz. Bekir Onur), İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2004.

Gay, Search, *Son Tabu: Çocuklara Karşı Cinsel Suçlar*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993.

Gemalmaz, M. Semih, *Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Ulusalüstü Belgeler*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002.

Gemalmaz, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Legal Kitabevi, 8. Bası, İstanbul 2012.

Gemalmaz, H. Burak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması*, Legal Kitabevi, İstanbul 2005.

Gemalmaz, H. Burak, "Çocuk Hakları Sözleşmesine Göre İşkence ve Kötü Muamele Mağduru Çocukların Rehabilitasyon Hakkı", İçinde, Ünver, Yener (yay. haz.), *Çocuklar ve Suç-Ceza*, Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2005.

Gemalmaz, H. Burak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Kendi Görüşleri/Kanaatleri Doğrultusunda Eğitilme (Eğitimini Seçme) Hakkı", İçinde, Gülan, Aydın; Şirin, Mustafa Ruhi; Şirin, Memduh Cemil, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı Cilt 1*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Giddens, Anthony, *Sosyoloji,* (çev. Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2008.

Gönenç, Fulya İlçin, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2010.

Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Yayınları, 15. Baskı, Bursa 2018.

Gözübüyük, Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları,* Turhan Kitabevi, 27. Baskı, Ankara 2008.

Güriz, Adnan, *Hukuk Başlangıcı*, Siyasal Kitabevi, 13. Baskı, Ankara 2011.

Hobbes, Thomas, *Leviathan* (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2007.

Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı* (çev. Şebnem, Akipek), UNICEF Yayınları, Cenevre 2003.

Holt, John**,** *Çocukluktan Kaçış* (çev. Cihan Aksoy; Sinem Yılancı), Beyaz Yayınları, İstanbul 2000.

Hume, David, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, (çev. Selmin Evrim), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.

James, Allison, "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler"(çev. Emine Gül Kapçı), (yay. haz. Bekir Onur), *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk Bildiri Kitabı*, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2001.

Jenks, Chris, "Constructing Childhood Sociologically*", An Introduction to Childhood Studies,* (ed. Mary Jane, Kehily), Second Edition, Mc Graw Hill Open University Press, Birleşik Krallık 2009.

Işıkçı, Yasemin, *Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu*, 1. Baskı, Hegem Vakfı Yayınları, Ankara 2015.

Ives, Richard, "Çocukların Cinsel Hakları", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, (çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

İnal, Kemal, *Çocuk Hakları ve Siyaset*, Yeni İnsan Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2017.

Kaboğlu, Ö. İbrahim, *Kolektif Özgürlükler,* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1989.

Kaboğlu, Ö. İbrahim, *Özgürlükler Hukuku*, Alfa Yayınları, İstanbul 1993.

Kaboğlu, Ö. İbrahim, *Çocuklar ve Anayasa*, Tekin Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2018.

Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2015.

Kara, Bülent, *Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler,* Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2008.

Kartal Memiş, Pınar, *Türk Ceza Hukuku'nda Çocukların Cinsel İstismarı,* Der Yayınları, İstanbul 2014.

Kant, Immanuel, *The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right*, (Almancadan çev. William Hastie), T. and T. Clark, Edinburgh 1887.

Kılıç, Muharrem, *Hukuksal Aklın Sosyo- Politik Bağlamı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2018.

Koman, Ezgi, "Çocuklar İçin Daha İyi Bir Dünya Talebi: Çocuk Hakları", (yay. haz. Mücahit Öztürk), *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 95-96.

Küntay, Esin; Özarslan Dikmen, Aylin, "Çocuğun Ekonomik İstismarı: Çocuk İşçiliği Üzerine Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde Bir Sosyolojik Değerlendirme", (yay. haz. Mücahit Öztürk), *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Lennan, Emma Mac, "Çalışma Hayatında Çocuk Hakları", İçinde, Franklin, Bob (der.), *Çocuk Hakları*, (çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

Locke, John, *Eğitim Üzerine Düşünceler,* (çev. Hakan Zengin,) Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme,* (çev. Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2012.

Mahmud Esad Efendi, *Tarih-i İlmi Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara 2012.

Merey, Zihni, *Çocuk Hakları*, Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara 2017.

Mill, John Stuart, *Hürriyet Üstüne*, (çev. Mehmet Osman, Dostel), Liberte Yayınları, Ankara 2003.

Mourgeon, Jacques, *İnsan Hakları*, (çev. Alev Türker, Ayşen Ekmekçi), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1991.

Mutluay, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2007.

Onur, Bekir, *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Özarslan Dikmen, Aylin, *Çocuk ve Çocukluk Sosyolojisi*, Resse Yayınları, İstanbul 2016.

Özdemir, Hayrunnisa; Ruhi, Ahmet Cemal, *Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları*, On İki Levha Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul 2016.

Özdemir, Pınar, *Kimliği Kaybolanlar Ensest*, Adalet Yayınevi, Ankara 2018.

Öztan, Güven Gürkan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.

Öztürk, Sema, *Çocuklarda Duygusal İstismar*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.

Öztürk, Mücahit, *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Parkes, Aisling, *Children and International Human Rights Law: The Right Of The Child To Be Heard*, Abingdon-Oxon, Routledge 2013.

Perruchoud, Richard; Cross, Jillyanne Redpath, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 2013.

Pestalozzi, Johann Heinrich, *Çocuğunu Nasıl Eğitirsin*, (çev. Burak Erdoğdu), Roza Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2018, s. 27.

Platon, *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu; M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

Platon, *Yasalar*, (çev. Candan Şentuna, Saffet Babür), Kabalcı Yayınevi, 3. Basım, İstanbul 2007, s. 266, 794e.

Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı* (çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010.

Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Önleme ve Rehabilitasyon,* Seçkin Yayıncılık**,** 2. Baskı**,** Ankara 2017.

Polat, Oğuz, *Şiddet*, Seçkin Yayınları, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara 2017.

Polat, Oğuz, *Tüm boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar*, Seçkin Yayıncılık, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2017.

Pollock, Linda, *The Forgetten Children: Parent- Child Relations From 1500-1900,* Cambridge University Press, Cambridge 1983.

Poster, Mark, *Eleştirel Aile Kuramı* (çev. Hüseyin Tapınç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1989.

Postman, Neil, *Çocukluğun Yokoluşu* (çev. Kemal İnal), İmge Yayınevi, Ankara 1995.

Rollo, Giorgio; Neubacher, Frank, " Çocuk Pornografisi ve İnternet-Karşılaştırmalı Hukuk Çerçevesinde Genel Bir Bakış", (çev. İlker Tepe), İçinde, Ünver, Yener (yay. haz.), *Çocuklar ve Suç-Ceza*, Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2005.

Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Vedat Günyol), İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, İstanbul 2012.

Rousseau, Jean Jacques, *Emile* (çev. Yaşar Avunç), Türkiye İş Bankası Yayınları, 10. Basım, İstanbul 2018.

Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Aile ve Çocuk Refahı", İçinde, Doğru Yıldırım, S. Sunay (ed.), *Çocuk Hakları ve Koruma*, Eğiten Kitap Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014.

Saltalı Durmuşoğlu, Neslihan, "Çocuk İstismarı ve İhmali", İçinde, Doğru Yıldırım, S. Sunay (ed.), *Çocuk Hakları ve Koruma*, Eğiten Kitap Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014.

Sandberg, Kirsten, "Children's Right to Protection Under the CRC", İçinde, Eriksen-Falch, Asgeir; Hansen-Backe, Elisabeth, (ed.) , *Human Rights in Child Protection*, Palgrave Macmillan Press, Cham 2018.

Semerci, Pınar; Müderrisoğlu, Serra; Karatay, Abdullah; Akkan Ekim, Başak; Kılıç, Zeynep; Oy, Burcu; Uran, Şaylan, *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Sencer, Muzaffer, *Belgelerle İnsan Hakları*, Beta Yayınevi, 1. Bası, İstanbul 1988.

Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017.

Shahar, Shulamith, *Childhood in the Middle Ages*, (çev. Chaya Galai), Routledge 1992.

Strauss, Leo, *Doğal Hak ve Tarih*, (çev. Murat Erşen), Say Yayınları, İstanbul 2011.

Şimşek, Selçuk, "Çocuk İhmali", İçinde, Büker, Hasan; Dolu, Osman; Çakmak, Caner (ed.), *Çocuk ve Şiddet: Toplumsal Şiddetin Cenderesinde Çocuklar (5. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu Seçilmiş Bildirileri Kitabı Cilt 3)*, Polis Akademisi Başkanlığı Samer Bilimsel Yayınlar Serisi, İstanbul 2014.

Tan, Mine, "Çocukluğun Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Yaklaşımı ve Sözlü Tarihte Bir Çocuk", İçinde: Bekir Onur(yay. haz.) *1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, Çocuk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Tahiroğlu, Bülent; Erdoğmuş, Belgin, *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2012.

Tiryakioğlu, Bilgin, *Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku*, T.C. Başbakanlık Aile Çalışma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Turanlı, Kıvılcım, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2004.

Türkiye Çocuk Politikası Çalıştay Sonuçları, Gündem Çocuk: Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma, Uygulama ve Uygulamaları İzleme Derneği Yayınları, No:1, Ankara 2009.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, *Türk Cumhuriyeti Anayasaları*, TÜRKPA Yayınları, No: 4, Ankara 2012.

Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü Hakkında Sorular ve Cevaplar*, (çev. Ayşe Pınar Köprücü), ECPAT International, Tayland 2007.

Uluslararası ECPAT, *Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm ile Mücadele: Sorular ve Yanıtlar*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), ECPAT International, Tayland 2008.

Uluslararası ECPAT, *Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması İçin Terimler ve Kavramlar Kılavuzu*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), ECPAT International, Tayland 2019.

Umur, Ziya, *Roma Hukuku Lügatı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983.

UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2017.

UNICEF, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2004.

UNICEF, *Çocuklara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Parlamenterler İçin El Kitabı,* UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2007.

UNICEF, *Çocuğa Karşı Şiddeti İzleme Göstergeleri Kılavuzu*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2013.

UNICEF, *Dünya Çocuklarının Durumu 2013: Engelli Çocuklar*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2013.

UNICEF, *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu Konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik bir Kılavuz*, Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

UNICEF, *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması*, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara 2010.

UNICEF, *A Familiar Face: Violence in the Lives of Children and Adolescents Report*, UNICEF Yayınları, New York 2017.

Uslu, Cennet, *Doğal Haklar ve Doğal Hukuk: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011.

Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,1. Baskı, İstanbul 2006.

Vives, Juan Luis, *On Assistance To The Poor*, (çev. Alice Tobriner), Renaissance Society of America, Kanada 1999.

Woodhouse, Barbara Bennett; Johnson, A. Kathryn, "The United Nations Convention on the Rights Of The Child: Empowering Parents to Protect Their Children's Rights", İçinde, Fineman, Martha Albertson; Worthington, Karen (ed.), *What İs Right For Children?: The Competing Paradigms of Religion and Human Rights*, Routledge, Londra 2016.

Yağcıoğlu, Sedat, *Taş Dile Geldiğinde: Kürt Çocukların Çocukluk Deneyimleri ve Toplumsal Gösterilerin Kurucu Rolü*, NotaBene Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2014.

Yazgan, Banu İnanç, *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegem Akademi, 6. Baskı, Ankara 2010.

MAKALELER

Akyüz, Emine, "Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 13, 1991, ss. 339-365.

Akyüz, Emine, "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, *Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi*, sy. 151, 2001, ss. 3-24.

Anık, Mehmet; Barlin, Rabia, "Türkiye'de Çocuk Gelinler Sorunu: Balıkesir Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 6, sy. 3, 2017, ss. 1827-1841.

Aral, Neriman; Gürsoy, Figen, "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", *Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi*, sy. 151, 2001, ss. 1-5.

Bilir, Şule; Arı, Meziyet; Dönmez, Necati; Atik, Belma; San, Pınar, "Türkiye'nin 16 İlinde 4 - 12 Yaşlar Arasındaki 50.473 Çocuğa Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna ilişkin Problem Durumlarının İncelenmesi", *Aile ve Toplum Dergisi*, c. 1, sy. 1, 1991, ss. 56-70.

Black, Maggie, *Street and Working Children: Summary Report*, UNICEF International Children Development Centre, Floransa 1993.

Bozkurt, Gülnihal, "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* c. 38, sy. 1, 1981, ss. 65-103.

Bricker, W. Stephen," Children 's Rights: A Movement in Search of Meaning", *University of Richmond Law Review*, c. 13, sy. 4, 1979, ss. 661-693.

Çiftçioğlu, Cengiz Topel, "Çocuk Haklarının Korunması Bağlamında BMÇHS VE AİHS'te Öngörülen İki Farklı Bireysel Başvuru Sistemi", *Fasikül Dergisi*, c. 7, sy. 67, 2015, ss. 7-20.

Demir, Fevzi, "Çalışma Hayatında Çocukların Korunması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 12, sy. Özel, 2010, ss. 547-577.

Dworkin, Gerald, "Paternalism", *Monist,* c. 56, sy. 1, 1972, ss. 64-84.

Engin, Zeynep Özlem Üskül, "Roma İmparatorluğu ve Roma Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 2006, ss. 255-313.

Fortin, Jane, "Children Rights and the Use of Physical Force", *Child And Family Law Quarterly*, c. 13, sy. 3, 2001, ss. 243-264.

Freeman, Michael, "Why It Remains Important to Take Children's Rights Seriously", *The International Journal Of Children's Rights*, sy. 15, 2007, ss. 5-23.

Frones, Ivar, "The Transformation of Childhood: Children and Families in Postwar Norway", *Acta Sociologica*, c. 40, sy. 1, 1997, ss. 17-30.

Gelis, Jacques, "The Evolution of the Status of the Child in Western Europe: From the Collective Body to the Private Body", *Social Research*, c. 53, sy. 4, 1986, ss. 689-704.

Gittins, Diana, "The Historical Construction Of Childhood", *An Introduction to Childhood Studies*, Second Edition, Mary Jane Kehily (ed.), Mc Graw Hill Open University Press, UK 2009, ss. 35-49.

Gülan, Aydın, "Çocuk Haklarının Hayata Geçirilmesi Açısından Çevreye İlişkin Düzenlemelerin Önemi", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, c. 16, sy. 1-2, 1996, ss. 51-55.

Gürdal Demir, Ayça, "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, c. 15, sy. 4, 2013, ss. 1-26.

Jenks, Chris, "Child abuse in the postmodern context: an issue of social identity", *Childhood*, c. 2, sy. 4, 1994, ss. 111-121.

Işık, Esra, "Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, c. 4, sy. 7, 2019, ss. 179-194.

Işıktaç, Yasemin, "Ensest ve Hukuka Yansıması", *İstanbul Barosu Dergisi*, c. 66, sy. 4-5-6, 1993, ss. 344-355.

İnan, Ali Naim, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 44, sy. 1, 1995, ss. 765-778.

İnan, Ali Naim," Çocuğun Korunması ve Polis", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 37, sy. 1, 1980, ss. 243-250.

İpek, Nurcan, "Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi***,** c. 23, sy. 2, 2017, ss. 295-359.

Kahraman, Fatih; Kahraman, Ahmet Burak, "Dezavantajlılığın Çocuk Halleri: Dünyada ve Türkiye'de Dezavantajlı Gruplarda Yer Alan Çocukların Durumu", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,* c. 8, sy. 20, 2017, ss. 255-268.

Karataş, Kasım; Acar, Hakan; Öntaş Cankurtaran, Özlem; Acar Baykara, Yüksel, Gökçearaslan, Elif, "Türkiye'de Çocuğun Korunması: Osmanlı'dan Günümüze Çocuk Refahına Yönelik Düzenlemeler", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, c. 15, sy. 1, 2004, ss. 15-25.

Kurt, Sevil Lale, "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, c. 16, sy. 36, 2016, ss. 99-127.

Küçük, Sibel, "Analyses of Child Sex Abuse Cases in Turkey: A Provincial Case", *Journal of Child Sexual Abuse*, c. 25, sy. 3, 2016, ss. 262-275.

Lee, Heekyoung, "O'Keeffe v. Ireland: The State 's Obligation to Protect Children from Sexual Assault in State Schools", *Boston College International and Comparative Law Review,* c. 40, sy. 3, 2017, ss. 4-19.

Moglia, Ronald, "The Sexual Rights Of Children and Youth", *School Psychology International*, c. 1, sy. 4, 1980, ss. 27-27.

Murphy, G. Jeffrie, "Incompetence and Paternalism", *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, c. 60, sy. 4, 1974, ss. 465-486.

Müftü, Gülgün, "Çocukların Hakları", *Milli Eğitim Dergisi*, sy. 151, 2001, ss. 123-131.

O'Neill, Onora, "Children's Rights and Children's Lives", *The University Of Chicago Press Journals,* c. 98, sy. 3, 1998, ss. 445-463.

Ozansoy, Cüneyt, "Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* sy. 1, 1999, ss. 39-62.

Paker Balta, Evren, "Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm", *Birikim Dergisi*, sy. 192, 2005, ss. 20-28.

Polat, Oğuz, "Türkiye'de Çocuk Haklarının Durumu", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, c. 2, sy. 2, Ocak Nisan, 2008, ss. 149–157.

Punch, Samanta, "Childhoods in the Majority World: Miniature Adults or Tribal Children?", *Sociology*, c. 37, sy. 2, 2003, ss. 277-295.

Purdy, M. Laura, "Why Children Should'nt have Equal Rights", *The International Journal Of Children Rights*, c. 2, sy. 3, 1994, ss. 223-241.

Ripoll-Núñez, Karen J.; Rohner, Ronald P., "Corporal Punishment in Cross-Cultural Perspective: Directions for a Research Agenda", *Cross-Cultural Research*, c. 40, sy. 3, 2006, ss. 220-249.

Ryan, Patrick Joseph, "How New Is the "New" Social Study of Childhood? The Myth of a Paradigm Shift", *Journal of Interdisciplinary History*, c. 38, sy. 4, 2008, ss. 553-576.

Sağlam, Mehmet; Aral, Neriman, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk Ve Çocukluk Kavramları", Çocuk Ve Medeniyet Dergisi, sy. 2, 2016, ss. 43-56.

Sancar, Türkan Yalçın; Yaşar, Tuğçe Nimet, "Ensest, "Genel Ahlak" ve Alman Anayasa Mahkemesi'nin Kararı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, c. 21, sy. 80, 2009, ss. 245-297.

Scarre, Geoffrey, "Children and Paternalism", *Philosophy*, c. 55, sy. 211, 1980, ss. 117-124.

Shalev, Karen, "Children who go missing repeatedly and their involvement in crime", *International Journal of Police Science & Management,* c. 13, sy. 1, 2011, ss. 29-36.

Şirin, Memduh Cemil, "Çocuk Hukuku Ne Değildir?", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, c. 1, sy. 1, 2016, ss. 49-59.

Şirin, Mustafa Ruhi, "Çocuk Hakları ve Medya Üzerine", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, c. 3, sy. 5, 2018, ss. 5-10.

Tan, Mine, "Çağlar Boyunca Çocukluk", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi***,** c. 22, sy. 1, 1990, ss. 71-88.Tıraşçı, Yaşar; Gönen, Süleyman, "Çocuk İstismarı ve İhmali", *Dicle Tıp Dergisi*, c. 34, sy. 1, 2007, ss. 70-74.

Topbaş, Murat, "İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, c. 3, sy. 4, 2004, ss. 76-80.

Tunç, Güven, "Sokaklar ve Çocukları", *Birikim Dergisi*, sy. 116, 1998, ss. 80-85.

WHO, "Summary report of a working group on problems of children of school age III (14-18 years)", *Journal of Advanced Nursing*, c. 3, sy. 2, 1978, ss. 215-217.

Wyness, Michael, "Children, childhood and political participation: Case studies of young people's councils", *The International Journal of Children's Rights*, c. 9, sy. 3, 2001, ss. 193-212.

Yücel, Özge, "Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi", *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* c. 1, sy. 2, 2013, ss. 117-137.

Yücesoy, Uluğ İlve, "Avrupa Konseyi Üyesi Olarak Türkiye'nin Çocuk Haklarına İlişkin Yükümlülükleri", *İzmir Barosu Çocuk Hakları Bülteni*, sy. 28,2018, ss. 79-96.

Zorlu, Süleyman, "Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 21, sy. 2, 2013, ss. 125-160.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Asma, Türkan, *Türkiye'de Hukuk Sisteminin Çocuklar Açısından Önemi*, https://www.sosyalhizmetuzmani.org/turkayasma.htm, Erişim Tarihi: 27.06.2019.

Avrupa Konseyi, *Çocuklara Yönelik Fiziksel Ceza Uygulamasının Ortadan Kaldırılması: Sorular ve Yanıtlar,* https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046d0b2, Erişim Tarihi: 14.11.2019.

Avrupa Konseyinin Çocukların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Bütüncül Ulusal Stratejilere dair Politika Rehberi, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046eb7c, Erişim Tarihi: 22.11.2019.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber*, https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6756/%C3%A7ocuk-dostu-adalet.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2019.

Başbakanlık İnsan Hakları Bakanlığı, *2007 Kayıp Çocuklar Raporu*, https://pedagojidernegi.com/wp-content/uploads/2017/10/Kay%C4%B1p-%C3%87ocuklar-Raporu-2008.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2019.

Birleşmiş Milletler Çocuklar İçin Alternatif Bakım Kılavuzu, https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf, Erişim Tarihi: 20.11.2019.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi, http://insanhaklari.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2019.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Bireysel Başvuru Hakkı İhtiyari Protokolü, https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/07/cocuk_haklari_sozlesmesi_ihtiyari_protokol.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2019.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Sonuç Gözlemleri (27. Oturum, 2001): Türkiye, http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/www-shcek-gov-tr.pdf, Erişim Tarihi: 03.12.2019.

Birleşmiş Milletler Çocuk Adaletinin Yönetimi Hakkında Asgarî Standart Kurallar (Pekin (Beijing) Kuralları), http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2019.

Çocuk Hakları Komitesi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2009 – 2011*, (çev. Uluslararası Çocuk Merkezi), http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/GCs-11-12-13-2008-2011.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2019.

Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi (Lanzarote) Sözleşmesi, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910-4-1.pdf, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İle İlgili İhtiyari Protokol, https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4755.html, Erişim Tarihi: 04.11.2019.

Child Neglect (2019), https://www.psychologytoday.com/intl/conditions/child-neglect, Erişim Tarihi: 18.10.2019.

Dördüncü Kadın Konferansı, *Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Kararları*, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf, Erişim Tarihi: 09.12.2019.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2019.

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.

Geneva Declaration of the Rights of the Child, http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm, Erişim Tarihi: 30.07.2019.

International Labour Office (ILO), *Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016,* https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf, Erişim Tarihi: 22.10.2019.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf, Erişim Tarihi: 01.09.2019.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, https://.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2019.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Çocuk Hakları Veritabanı, http://www.cocukgozlemevi.org/aihm, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *C.A.S. ve C.S. v. Romanya Başvurusu,* https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109741%22]}, Erişim Tarihi: 04.12.2019.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *Siliadin v. Fransa Başvurusu,* https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-69891%22]}, http://www.cocukgozlemevi.org/aihm-davalari/siliadin-fransa, Erişim Tarihi: 04.12.2019.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *O-Keeffe v. İrlanda Başvurusu,* https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-140235%22]}, Erişim Tarihi: 05.12.2019.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *Söderman v. İsveç Başvurusu,* https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22TUR%22],%22appno%22:[%225786/08%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-146268%22]}, Erişim Tarihi: 05.12.2019.

İrlanda Anayasası,
http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/09-%C4%B0RLANDA%20277-318.pdf, Erişim Tarihi: 16.09.2019.

İspanya Anayasası,
http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/14-%C4%B0SPANYA%20533-584.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.

İtalya Anayasası,
http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/10-%C4%B0TALYA%20319-354.pdf, Erişim Tarihi: 16.09.2019.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları, *https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf*, Erişim Tarihi: 28.08.2019.

Koman, Ezgi, *Çocuklar ve Hakları*, http://ayrintidergi.com.tr/cocuklar-ve-haklari/, Erişim Tarihi:11.07.2019.

Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf, Erişim Tarihi: 18.11.2019.

Machel, Graça, *The Impact of Armed Conflict on Children*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/INTERNATIONAL%20CONFERENCE%20ON%20WAR.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2019.

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2019.

Milletvekilleri için El Kitabı "Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)", http://www.cocukhaklariizleme.org/milletvekilleri-icin-el-kitabi-cocuklarin-cinsel-somuru-ve-cinsel-istismara-karsi-korunmasina-iliskin-avrupa-konseyi-sozlesmesi-lanzarote-sozlesmesi, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Polat, Oğuz, *Çocukların Cinsel Sömürüsü Raporu 2006*, http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/cocuklarin-cinsel-somurusu-2, Erişim Tarihi: 05.11.2019.

Polonya Anayasası, http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/12-POLONYA%20385-438.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.

Portekiz Anayasası, http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/13-PORTEK%C4%B0Z%20439-532.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.

Save the Children, *Child Rights Programming: How to Apply Rights-Based Approaches to Programming 2005*, https://resourcecentre.savethechildren.net/node/2658/pdf/2658.pdf, Erişim Tarihi: 01.07.2019.

Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol, https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html, Erişim Tarihi: 05.11.2019.

Şirin, Tolga, *Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk 2010,* https://bianet.org/bianet/siyaset/120941-yeni-anayasa-taslagi-ve-cocuk, Erişim Tarihi: 09.07.2019.

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1413_BOLUM%20I%20(0001-0150).pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2019.

UNHCR, *Sexual Violence Against Refugees: Guidelines on Prevention and Response*, https://www.unhcr.org/publications/operations/3b9cc26c4/sexual-violence-against-refugees-guidelines-prevention-response-unhcr.html, Erişim Tarihi: 09.12.2019.

UNICEF, *İnsan Ticareti Mağdurları,* https://www.unicefturk.org/yazi/insan-ticareti-magdurlarinin-uecte-biri-cocuklar, Erişim Tarihi: 05.11.2019.

UNICEF, *Dezavantajlı Çocuk ve Genç Nüfus*, http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=23, Erişim Tarihi: 07.12.2019.

UNICEF, *New Global Estimates Of Child Marriage*, https://www.girlsnotbrides.org/wp-content/uploads/2018/03/CM_burden_release_webinar_15Mar18_final_.pdf, Erişim Tarihi: 06.11.2019.

UNICEF, *Sokakta Çalışan ya da Yaşayan Çocuklar,* http://mattdarvas.com/wp-content/uploads/2014/09/GlobalOrphanCrisis.jpg, Erişim Tarihi: 10.12.2019.

WHO, *Child Maltreatment Report 2017*, https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2019.

WHO, *Preventing Child Maltreatment in Europe: A Public Health Approach*, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/98778/E90618.pdf, Erişim Tarihi: 22.10.2019.

What Is Child Abuse and Neglect? Recognizing the Signs and Symptoms, https://www.childwelfare.gov/pubpdfs/whatiscan.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2019.